

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİ DERGİLERİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİ
(1923-1938)

DOKTORA TEZİ

YASİN ÖZDEMİR

İSTANBUL 2024

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ANABİLİM DALI

ATATÜRK DÖNEMİ DERGİLERİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ DÜŞÜNCESİ
(1923-1938)

DOKTORA TEZİ

YASİN ÖZDEMİR

TEZ DANIŞMANI
PROF. DR. VAHDETTİN ENGİN

İSTANBUL 2024

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
ÖZET	V
ABSTRACT	VI
1. GİRİŞ	1
1.1. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMLAR.....	2
1.1.1. Millet.....	3
1.1.2. Milliyetçilik.....	4
1.1.3. Etnisite ve Milliyet.....	6
1.1.4. İlkçi Yaklaşım.....	7
1.1.5. Modernist Yaklaşım.....	9
1.1.6. Etno-sembolcü Yaklaşım.....	10
1.1.7. Kuramlara Dair Sorunlar.....	11
1.1.8. Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat.....	16
1.2. 1923 ÖNCESİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	20
1.2.1. Tanzimat.....	26
1.2.2. II. Abdülhamit Dönemi.....	29
1.2.3. II. Meşrutiyet.....	33
1.2.4. Milli Mücadele.....	39
2. 1923-1931 DÖNEMİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ	43
2.1. ANADOLU MECMUASI.....	46
2.1.1. Anadoluculuk.....	47
2.1.2. Milli Tarih.....	49
2.1.3. Vatan.....	53
2.1.4. Değerlendirme.....	57
2.2. TÜRK YURDU.....	59
2.2.1. Milli Tarih ve Kimlik.....	61
2.2.2. Din.....	68
2.2.3. Ziya Gökalp.....	73
2.2.4. Değerlendirme.....	74
2.2.5. Türk Yılı: 1928.....	76

3. 1932-1938 DÖNEMİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ.....	81
3.1. KADRO.....	83
3.1.1. Millet ve Milliyetçilik.....	89
3.1.2. Batı.....	94
3.1.3. Milli Tarih.....	98
3.1.4. Değerlendirme.....	101
3.2. LA TURQUIE KÉMALISTE.....	104
3.2.1. Batı.....	109
3.2.2. Milli Tarih.....	111
3.2.3. Değerlendirme.....	116
3.3. ÜLKÜ.....	118
3.3.1 Milli Tarih.....	119
3.3.2. Değerlendirme.....	133
3.4. KÜLTÜR HAFTASI.....	136
3.4.1. Batı.....	136
3.4.2. Değerlendirme.....	139
3.4.3. Türk İnkılabına Bakışlar.....	141
SONUÇ.....	145
KAYNAKÇA.....	149
EKLER.....	177

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Türk milliyetçiliği düşüncesini *Anadolu Mecmuası*, *Türk Yurdu*, *Kadro*, *La Turquie Kémaliste*, *Ülkü* ve *Kültür Haftası* dergileri üzerinden inceleme girişimidir. Çağdaş Türk düşüncesinin etüdünde özel bir yeri olan dergilerin ulus devletin kuruluş yıllarındaki milliyetçi fikriyatı çeşitlilik ve değişkenliğiyle anlamaya imkan sunacağından hareketle yapılan bu araştırmada, birincil kaynak olarak kullanılan süreli yayınların belirlenmesinde, dönemi azami derecede yansıtan bir seçki sunmaya gayret edilmiştir.

Tetkik edilen her mecmuada en yoğun şekilde işlenen temalar ele alınmıştır. Yayından yayına yönetici ekip, yazar kadrosu, hedef okur kitlesi gibi faktörlere göre farklılaşan başlıca temalar milli tarih ve kimlik, vatan, din ve Batı'dır. Metinler edebi içerik hariç tutularak söylemsel bir örgü meydana getirecek surette sık tekrarlanan önerme ve kavramlarla irdelenmiştir. İncelenen her yayında fikriyatın tezin "Giriş" kısmında ana hatları sunulan milliyetçilik çalışmalarındaki çağdaş kuramlardan hangi yaklaşımı temel aldığı mümkün olduğunca tespit edilmeye çalışılmıştır. Ziya Gökalp'in fikirleri gibi Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan ve çalışma konusu olan 1923-1938 yıllarından sonraki dönemlere bırakılan muhafazakar milliyetçilik gibi düşünsel mirasa imkan ölçüsünde temas edilerek devamlılık ve kopuşlar tespit edilmek istenmiştir.

Milliyetçilik tüm dünya için güçlü bir olgu olmaya devam etmekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinden doğmuş siyasi ve toplumsal yapılar içinse ayrı bir önem taşımayı sürdürmektedir. Bu bağlamda oldukça geniş bir bölgede etkileri olan Türk milliyetçiliği güncelliğini korumaktadır. Bu tez ile siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, uluslararası ilişkiler gibi muhtelif disiplinlerin konusu olan Türk milliyetçiliği hakkındaki literatüre tarih disiplininden mütevazı bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır.

"Giriş"te ilk olarak milliyetçilik çalışmalarının "Temel Kavramlar ve Kuramlar"ına yer verilmiştir. "Millet", "milliyetçilik", "etnisite ve milliyet" mefhumlarına dair açıklamalarla "ilkçi" ardından "modernist" ve son olarak "etno-sembolcü" teorilerin/yaklaşımların ana hatları sunulmuştur. "Kuramlara dair sorunlar" başlığında adı geçen kuramların genel sınırlarına ve sorunlarına değinildikten sonra Osmanlı-Türk tarihi çalışmalarındaki kullanımlara mahsus kısıt ve problemler izah edilmiştir. Ardından Türkiye'de eser verdiği alanlarda öncü isimlerden olan ama görece

az bilinen sosyoloji ve felsefe uzmanı Mehmet İzzet'in (1891-1930) cumhuriyetin ilanından birkaç ay önce yayımlanan *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* isimli eseri ele alınan çağdaş milliyetçilik teori ve mefhumları çerçevesinde geçerliliğini bir ölçüde koruyacak nitelikte avangart bir tetkik eser olması sebebiyle değerlendirilmiştir. Son olarak Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkışı ve 1923 öncesindeki seyri “Tanzimat”, “II. Abdülhamit dönemi”, “II. Meşrutiyet” ve “Milli Mücadele” başlıkları altında hülasa edilmiştir.

“1923-1931 Döneminde Türk Milliyetçiliği” başlıklı bölüm, milliyetçi çizgideki fikir faaliyetlerinde Türk Ocakları'nın merkezi rol oynadığı, cumhuriyet devrinde tek parti yönetiminin kuruluş yılları olan ve Atatürk'ün yoğun olarak siyasetle ilgilendiği 1923-1931 seneleri arasında neşredilmiş *Anadolu Mecmuası* ve *Türk Yurdu*'na ayrılmıştır.

“1932-1938 Döneminde Türk Milliyetçiliği” başlığını taşıyan bölüm ise Türk Ocakları'nı bir ölçüde Halkevleri'nin ikame ettiği, cumhuriyetin tek parti yönetiminin tesis edilmiş olduğu, Atatürk'ün kültür sahasına daha fazla yöneldiği 1932-1938 yıllarının *Ülkü*, *Kadro*, *La Turquie Kémaliste* ve *Kültür Haftası* dergilerini kapsamaktadır.

Yusuf Akçura'nın editörlüğü ve bölüm yazarlığıyla hazırlanan *Türk Yılı:1928* isimli hacimli yıllık *Türk Yurdu*'nun eki olmakla, incelenen konu ve dönemin son kitaplarından Peyami Safa'nın *Türk İnkılabına Bakışlar* isimli eseri, *Kültür Haftası* ile fikri bütünlük arz ettiği için dergilerle birlikte incelemeye tabi tutulmuştur.

Her dergiye ait kısmın sonunda kısa bir değerlendirme yapılmış, tüm çalışmayı kapsayan netice ise “Sonuç”ta sunulmuştur.

ÖZET

Milliyetçilik tüm dünya için güçlü bir olgu olmaya devam etmekte, Osmanlı İmparatorluğu'nun bünyesinden çıkmış siyasi ve toplumsal yapılar içinse ayrı bir önem taşımayı sürdürmektedir. Bu bağlamda oldukça geniş bir bölgede etkileri olan Türk milliyetçiliği güncelliğini korumaktadır. Bu tez ile siyaset bilimi, sosyoloji, psikoloji, antropoloji, uluslararası ilişkiler gibi muhtelif disiplinlerin konusu olan Türk milliyetçiliği hakkındaki akademik literatüre tarih disiplininden mütevazı bir katkıda bulunmak amaçlanmıştır. Tez, Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminde Türk milliyetçiliği düşüncesini *Anadolu Mecmuası*, *Türk Yurdu*, *Kadro*, *La Turquie Kémaliste*, *Ülkü* ve *Kültür Haftası* dergileri üzerinden inceleme girişimidir. Çağdaş Türk düşüncesinin etüdünde özel bir yeri olan dergilerin ulus devletin kuruluş yıllarındaki milliyetçi fikriyatı çeşitlilik ve değişkenliğiyle anlamaya imkan sunacağından hareketle yapılan bu araştırmada, birincil kaynak olarak kullanılan süreli yayınların belirlenmesinde, dönemi azami derecede yansıtan bir seçki sunmaya gayret edilmiştir. Tetkik edilen her mecmuada en yoğun şekilde işlenen temalar ele alınmıştır. Yayından yayına yönetici ekip, yazar kadrosu, hedef okur kitlesi gibi faktörlere göre farklılaşan başlıca temalar milli tarih ve kimlik, vatan, din ve Batı'dır. Metinler edebi içerik hariç tutularak söylemsel bir örgü meydana getirecek surette sık tekrarlanan önerme ve kavramlarla irdelenmiştir. İncelenen her yayında fikriyatın milliyetçilik çalışmalarındaki çağdaş kuramlardan hangi yaklaşımı temel aldığı mümkün olduğunca tespit edilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Anadolu Mecmuası, Türk Yurdu, Kadro, La Turquie Kémaliste, Ülkü, Kültür Haftası, Türk milliyetçiliği, Düşünce tarihi

ABSTRACT

Nationalism continues to be a strong phenomenon for the whole world, and it continues to have a special importance for the political and social structures that emerged from the Ottoman Empire. In this context, Turkish nationalism, which has effects in a wide region, continues to be an actual phenomenon. With this thesis, we aimed to make a modest contribution from the discipline of history to the academic literature on Turkish nationalism, which is the subject of various disciplines such as political science, sociology, psychology, anthropology and international relations. The thesis is an attempt to examine Turkish nationalism as a current of thought during Atatürk's presidency through the journals/magazines *Anadolu Mecmuası*, *Türk Yurdu*, *Kadro*, *La Turquie Kémaliste*, *Ülkü* and *Kültür Haftası*. Based on the opinion that periodicals which have a unique importance in the study of contemporary Turkish thought, it will provide an opportunity to understand nationalist ideas in the formative years of the nation-state with their diversity and variability. In determining the periodicals used as primary sources, this study has endeavored to present a selection that reflects the period to the maximum extent possible. The most intensely covered themes in the abovementioned periodicals were examined. The main themes, which differ from publication to publication according to factors such as management team, writers, target readership, are national history and identity, homeland, religion and the West. Excluding literary content, the texts have been examined in terms of their frequently repeated propositions and concepts that create a discursive pattern. In each publication examined, an attempt was made to determine, as much as possible, on which approach from contemporary theories in nationalism studies the ideas were based.

Key Words: Anadolu Mecmuası, Türk Yurdu, Kadro, La Turquie Kémaliste, Ülkü, Kültür Haftası, Turkish nationalism, History of ideas

1. GİRİŞ

Türkiye’de milliyetçilik, “sosyalist/komünist enternasyonalizmi benimseyen dar çevreler ve radikal İslamcı ümmetçilik dışında” tüm siyasi söylemlerde olumlu olarak kabul edilmektedir.¹ Dolayısıyla dikkate değer bir ağırlığa sahip olup bu çalışmada bir fikir akımı olarak konu edilmiştir. Milliyetçilik, insanın doğası gereği toplumsallaşmasına taalluk eden son derece kapsamlı ve çok yönlü bir fenomen olmakla muhtelif disiplinler tarafından çeşitli kaynaklar üzerinden etüt edilebilmektedir. Paralar, pullar, yer adları, haritalar, mimari yapılar, ders kitapları, tv-radyo yayınları, törensel veya gündelik kıyafetler, iç mekan ya da araba süslemeleri, ziynet eşyaları gibi beşer hayatının muhtelif yerlerinde milliyetçilik çalışmaları kapsamında analize tabi tutulabilecek unsurlar bulunmaktadır. Bu çalışmada düşünce tarihinin konvansiyonel birincil kaynaklarından olan ve çağdaş Türk düşünce tarihinde özel bir yeri olan dergiler -edebi metinler hariç tutularak- kullanılmıştır.

Dönemin entelektüel ve siyasi alanda öne çıkan kişilerinin kaleminden çıkan metinleri inceleyen ana akım bir düşünce tarihi (İng. *history of ideas*) araştırması amaçlanmıştır. Sıradan insanların mektupları, günlükleri gibi malzemeyi de tahlil ederek toplumun farklı tabakalarının düşüncelerini ya da -Osmanlı-Türk tarihi sahası için nadirattan olan- “zihniyet”lerini (Fr. “*mentalité*”) ele alacak kapsam ve detayda bir entelektüel tarih (İng. *intellectual history*) incelemesi söz konusu değildir. Bir düşünce tarihi çalışması hedeflendiği için milliyetçi politika ve uygulamalar olarak görülebilecek Türk dilinin kullanılmasına yönelik kampanyalar ve mevzuat değişiklikleri, imparatorluktan intikal eden yabancı firmaların millileştirilmeleri, yıllık milli ritüellerin düzenlemesi gibi milliyetçiliğe dair gelişmeler çalışma kapsamı dışında tutulmuştur.

Milliyetçilik çalışmaları sahasının temel kavramlarının ve kuramlarının bu çalışmadaki kullanımlarını sarahate kavuşturmak için ana hatlarına temas edilecek, hem Türk milliyetçiliğinin hem diğer milliyetçiliklerin tahlilindeki sınırları ve sorunları da ortaya konacaktır. Daha sonra çalışma konusu olan 1923-1938 dönemini, önceki devirlerle ilişkilendirmek ve bir bağlama yerleştirmek için Türk milliyetçiliğinin 1923 öncesindeki seyri özetlenecektir.

¹ Tanıl Bora, “Sunuş”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 15-22.

1.1. TEMEL KAVRAMLAR VE KURAMLAR

Burada, milliyetçilik çalışmaları alanına ait temel kavram ve kuramların ana hatları sunulacaktır.² Milliyetçilik teorileri üzerine eserlerin sayısı günümüzde o derece fazladır ki araştırmacıların burada yolunu çizmesi güçtür.³ Kuramların çoğu, ilk olarak millet ve milliyetçiliğin tanımıyla başlamaktadır. Fakat sürekli değişim halinde olan millet ve milliyetçiliği tanımlama girişimleri şu ana kadar sınırlı sonuçlar vermiştir. Tanım enflasyonu vardır ve hiçbir tanımı öne çıkarmamaya çalışmak tercih sebebidir.⁴

Kullanılan terminolojinin daha detaylı olarak açıklanması veya daha kesin tanımlanma girişi, değişik dillerde insanların temel kavramlara yüklediği farklı manalardan doğan yanlış anlamaları önleyememektedir. Umumi olarak üzerinde mutabakata varılan standart terminoloji tespit etmedeki başarısızlık, tartışmaların çelişkileri arasındadır.⁵ Herkesçe makbul tanımları formüle etmedeki zorluk, millet ve milliyetçiliği etütte başlı başına güçlük sebebidir.⁶

Millet ve milliyetçiliğin ne zaman ve hangi sırayla ortaya çıktığı hususu⁷ tanımlama girişimleriyle iç içedir ve kuramsal tartışmaların merkezi meselelerindendir. Millet olarak bilinen toplumsal grubun tarihsel zaman içinde oluştuğunu savunan bir görüşe göre millet, günümüzde gerçekten mevcuttur ve bu sebeple de ampirik araştırma nesnesi olabildiği için muğlak ve belirsiz milliyetçiliğe nazaran çok daha kolaylıkla kullanılabilir.⁸

Millet ve milliyetçilik konusunda ilkleri kesin olarak tespit üzerine bina edilen bir değerlendirmeye girişilmeyecektir. Zira insanların birdenbire ve kati surette milliyetçi fikriyatı benimsemeye başladığı net ve dar bir zaman aralığı mevcut değildir; tarihsel dinamikler sofistike bir süreç sonunda modern anlamda milliyetçiliği meydana getirmiştir; milliyetçilik, millet ve milli kimlik düşüncelerine ait ilkleri tespit edip daha

² Burada sıkça gönderme yapılan ve kuramlar tasnifi benimsenen çalışma, Umut Özkırımlı'ya aittir: Umut Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008.

³ Antoine Roger, *Milliyetçilik Kuramları*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Versus Kitap, İstanbul 2008, s. 1.

⁴ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 73.

⁵ Miroslav Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 21.

⁶ Alain Dieckhoff, Christophe Jaffrelot, "Giriş", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 9-19.

⁷ Millet ve milliyetçiliğin ortaya çıkış dönemleri ne olursa olsun, bunların her daim var olagelmiş, kadim, kimi zaman neredeyse fitratın bir parçası olarak algılanması, milliyetçiliğin benimsenmesinde önemli bir faktördür. Craig Calhoun, *Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 17.

⁸ Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, s. 8.

sonra terminolojiyi veya tatbikatını etüt ederek izaha girişmek verimsiz bir çaba olabilmektedir.⁹

1.1.1. Millet

Millet kavramının tanımı üzerine halen sürmekte olan tartışmanın içeriği öyle çeşitli, kapsamı o denli geniştir ki konuyla ilgili değişen düşüncelerin eleştirileriyle birlikte tıpkıbasımı müstakil bir kitap hacmindedir.¹⁰ Kesin olan, belirli insan grupları millet kavramıyla karşılanmaktadır ve bu kavramın kabul görmüş genel bir tanımının olmaması, farklı dillerde değişik çağrışımlarının olması, bu grupların varlığıyla ilgili bir kuşku doğurmaz. Bu gruplar başka sözcüklerle veya bir tür şifre ile karşılansaydı dahi var olacaktı; basit bir analogi yapmak gerekirse umumi kabul görmüş bir şehir tanımı da yoktur ama şehirler vardır.¹¹

Millet için herhangi bir bilimsel tanım mümkün olmasa da ortada bir fenomenin var olduğu, olmaya devam ettiği, sahanın önde gelen bir uzmanı tarafından kaydedilmiştir.¹² Milleti ırk, din, dil gibi objektif parametrelerle¹³ izah eden tanımlamalara farklı araştırmacılarca karşı çıkışlar¹⁴ olmasına rağmen çok sayıda milliyetçilik vakasını açıklamakta yetersiz böylesi girişimlerin günümüzde dahi cari oluşu dikkat çekicidir. Öte yandan misalen Belçika'nın akıbeti meselesi etrafındaki tartışmalarda görüldüğü üzere lisan hala yaygın olarak etnik kimliğin temel direklerinden birisi olarak değerlendirilebilmektedir.¹⁵ Aynı ülkede 1830'larda aynı dine mensup olmanın, konuşulan lisandan daha güçlü olduğu¹⁶ gerçeği ise milliyetçiliğin dinamik yönünü göstermektedir. Bir ulus devlet sınırları içerisinde biri diğerinden anlaşılmayacak kadar farklılaşan diyalektler olabilmektir. Buna mukabil Norveç, İsveç ve Danimarka örneklerinde görüldüğü üzere farklı ulus devletlerin dilleri birbirleri arasında anlaşılabilir, hatta bazı bölgeler arasında daha ötesi benzerlikler gösterebilmektedir.¹⁷ Ayrıca İzlanda

⁹ Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 13.

¹⁰ Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, s. 21-22.

¹¹ Age., s. 10.

¹² Benedict Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis, İstanbul 2011, s. 17.

¹³ Ortak köken, dil, vatan, siyasi yapı, gelenekler, töreler, din en sık görülen özelliklerdendir; ama hiçbirisi bir milletin devamlılığı veya tanımlanması için tek başına en önemli değildir. Genelde milletler bunların birkaçına sahiptir, çok azı hepsine birden sahiptir. Acar Sevim, *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2008, s. 25. Calhoun'un milliyetçi retoriklere ait ön plana çıkardığı toprak, nüfus, dil, tarih, ırk gibi on kadar özellik için Bkz.: Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 6.

¹⁴ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 56.

¹⁵ Michael Billig, *Banal Nationalism*, Sage, London ; Thousand Oaks, Calif 1995, s. 14.

¹⁶ Age., s. 23.

¹⁷ Age., s. 32.

gibi kültürel olarak ve lisanen homojen veya Hindistan gibi heterojen örnekler de karşımıza çıkabilmektedir.¹⁸

Sınırlar ise dünya görüşüne göre tarihin, kaderin veya tesadüfün çok değişkenli gidişatı neticesinde ortaya çıkmaktadır: Coğrafya¹⁹ gibi çoğu zaman fevkalade uzun sürelerde değişebilen bir yapıya endekslenebilir sınırlar genellikle yoktur. Ulus devlete toplam nüfus büyüklüğü üzerinden sınır çizmek imkanı da bulunmamaktadır. 100 milyon veya 10.000 nüfuslu birimler olabilmektedir.²⁰

Milli devlet davası yolundaki ayrılıkçılığın daha çok mağdur, ezilen topluluklarda görüldüğü şeklinde yaklaşımlar varken, milliyetçi hareketlerin ekonomik ayrımcılığın hiç olmadığı yerlerde çıkabildiği Katalanlar, Flamanlar, Sihler, Slovenler ve Hırvatlar gibi örneklerle ortaya konmuştur. Milliyetçiliklerde temel, etnik bölünmeler olmadığında topluluklar arasındaki ekonomik eşitsizliklerin çatışma doğurmadığı gösterilmiştir. Flaman ve Slovak örneklerinde görüldüğü üzere etnik çatışmalar, ekonomik farkların giderilmesiyle yok olmamaktadır.²¹

Milletler etnik yapı, lisan veya kültür gibi unsurlar üzerinde vücuda gelmiş dahili birliği dikkate alan kriterlere göre hazırlanmış teorik bir milliyet sınavından geçmek zorunda değildir. Geçilmesi gereken sınavlar somuttur. Belirli sınırlar içerisinde şiddet kullanma tekeline ve nizamı sağlama kapasitesine sahip olup olmamak bir sınavdır. En büyük sınav ise uluslararasıdır, yerleşik-oturmuş milletler-devletler tarafından tanınıp tanınmama sınavıdır.²²

1.1.2. Milliyetçilik

Kökeni bir görüşe göre on yedinci yüzyıl Almanya ve Fransa'sındaki vatanperverane bağlılığa,²³ diğer bir görüşe göre on sekizinci yüzyıl sonlarına veya ortalarına, çoğunluğun görüşüne göre ise Alman romantik düşüncesine²⁴ kadar giden milliyetçiliğin sosyal bilimcilerce etüt edilmeye başlanması 1920'ler ve 1930'lar gibi görece

¹⁸ Age., s. 23.

¹⁹ İngiltere ve İrlanda'nın ada ülkeleri olmakla aynı gelişmeleri göstermemeleri coğrafi izahın yetersizliği için anılan bir misaldir. Carlton J. H. Hayes, *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul 2010, s. 13.

²⁰ Billig, *Banal Nationalism*, s. 23.

²¹ Christophe Jaffrelot, "Bir Milliyetçilik Kuramı İçin", *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 23-82.

²² Billig, *Banal Nationalism*, s. 86.

²³ Age., s. 19.

²⁴ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 33. Örneğin Alman milliyetçiliğinin ilk önemli manifestosu olarak görülen *Alman Tarzı ve Sanatı Üzerine* başlıklı yazı 1773'te neşredilmiştir. Sevim, *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, s. 18.

geç bir dönemdir.²⁵ Bu çalışmaların yaygınlaşması 1940'lardan sonra gerçekleşmiştir. Halbuki milliyetçilik bilinci şekillendirecek, dünyayı anlamlandırma söylemi geliştirecek, toplumsal kimlikleri belirleyecek, günlük yaşamı tayin edici görme, yorumlama, algılama biçimlerini vücuda getirecek²⁶ derecede kuvvetli ve kapsayıcı bir insani yapı olabilmektedir. Önemli teorisyenlerden Calhoun'a göre milliyetçiliği yalnızca politik doktrinle ya da milli yapıyla eşleşmeyle eş görmek aşırı sınırlayıcıdır; milliyetçilik düşünce, söz ve davranış şekliyle alakalı çok daha geniş bir kapsama sahiptir.²⁷

Milliyetçilik, din veya felsefe sahalarına ait varlığa ve bilgiye dair yaklaşımları dahi belirleyebilmektedir. İnsanların birincil bağlılığının, sadakatinin dinden siyasi birime (ulus-devlete) geçmesini temel almaktadır.²⁸ Milliyet ve din bazen çatışarak, bazen birbirlerine destek olarak bir arada var olabilmektedir.²⁹ Hatta milliyetçilik doğrudan din şeklini alabilmekte ya da dini ikame edici olabilmektedir.³⁰ Bu anlamda örneğin yalnızca ideoloji, söylem ya da siyasi birim yapıtaşları olarak değerlendirilmesi yetersizdir; ideolojiyi, söylemi veya siyasi birimi inşa edici ve değiştirici, hiyerarşik olarak da çok daha yukarıda bir insani yapı söz konusudur.

Milliyetçilik insana dair his, düşünce, davranış, zihniyet, materyal kültür, gündelik yaşam ve sair yönler üzerinde etkilidir. Çağdaş düşünme biçimlerini de derinden etkilemiş olduğu için kolayca etüt edilememektedir.³¹ Milliyetçiliğin hayatlarımıza bir çatının kiremitleri gibi sıkı düzen dizili olduğu ve siyasi gücünü kısmen buradan aldığı³² ya da her zaman bilinçli bir şekilde hissedilmese dahi kütleçekimi misali kayda değer, etki alanı geniş bir kuvvet³³ olduğu benzetmeleri yapılmıştır. Öte yandan milliyetçilik çağının artık sonuna yaklaşıldığı³⁴, milliyetçiliğin kısa zamanda bütünüyle silinip gidecek³⁵ bir şey, hatta miadını doldurmuş arızı bir sapma³⁶ veya yanlış bilinçlenmeye

²⁵ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 12.

²⁶ Age., s. 14.

²⁷ Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 16.

²⁸ William W. Haddad, "Nationalism in the Ottoman Empire", *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 3-24.

²⁹ Sevim, *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, s. 18.

³⁰ Hayes, *Milliyetçilik*, s. 22. Milliyetçiliğin dini ikame edebildiği hakkında bir değerlendirme için Bkz.: Kemal Karpat, *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*, çev. Recep Boztumur, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 11-12.

³¹ Billig, *Banal Nationalism*, s. 37.

³² Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 16.

³³ Ernest Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar, Nalan Soyarak, Saltuk Özertürk, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 12.

³⁴ Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, s. 10.

³⁵ Dieckhoff, Jaffrelot, "Giriş", s. 9-19.

³⁶ Hroch, *Avrupa'da Milli Uyanış*, s. 9.

dayanan, ikinci sınıf bir siyasi hareket³⁷ olduğu dahi ifade edilmiştir. Ayrıca milliyetçiliğin sahte maskeler takındığı, “icat, hayal ve yaratım”dan ziyade “uydurma ve sahtekarlık” fiilleriyle iç içe olduğu fikri³⁸ öne sürülmüş, milliyetçi söylemin gelişim ve tesir sahasının genişlemesini siyasi yapı tesisi ya da politik manipülasyon aracı olmaktan ibaret değerlendirenler olmuş³⁹ veya çoğu ulusal geleneğin uydurulmuş olduğu ve bu uydurulmuşluğun da geleneği değersizleştirdiği imasında⁴⁰ bulunulmuştur.

1.1.3. Etnisite ve Milliyet

Bugünkü anlam bagajıyla 19. yüzyıl sonrasına tarihlenebilen⁴¹ etnisite,⁴² millet ve milliyetçilik ile birlikte temas edilmesi gereken temel kavramlar arasındadır. Etnik yapının millet ve milliyetçilikle ilişkilendirilmesi o derece belirleyicidir ki aşağıda yer verilecek kuramlardaki tasnifte bir yaklaşım (ilkçi yaklaşım) milliyetçilik etütlerine etnisite çalışmalarından alınmıştır. Bir diğer yaklaşım (etno-sembolcü) isminde etnisite kavramını içermektedir; bu yaklaşımın belki de en önemli temsilcisi, etnik birim ve milletin somut oluşuna aynı zamanda tahayyül edilmişliğine dikkat çekmektedir.⁴³

İlkçi bakış açısına göre “kabilecilik ilkel, küçük ölçekli ve genellikle yoğun bir milliyetçilik türü”dür; kabileler ve kabilecilik “muhtemelen tarih öncesinin sayısız yüzyıl ve binyıllarında; diğer bir ifadeyle, insanoğlunun yeryüzündeki varlığının büyük kısmında hüküm sür”müştür.⁴⁴ Aşağıda teoriler kısmında temas edilecek “Yeni yaklaşımlar” kapsamına girebilecek bir kuramcı etnisiteyi milliyetçilikle akrabalık arasında konumlandırmış⁴⁵ ve etnisizmin milliyetçiliklerin muhtevasının temeli olsa bile bu temel, söylemle değişime tabi tutulmuş olduğu için, milliyetçiliğin esas yapısının veya düşünsel yönünün kapsamlı izahına imkan sunmayacağını ifade etmiştir.⁴⁶ Modernist yaklaşımda etnisite hemen hemen hiç önem arz etmemektedir.

³⁷ Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 76.

³⁸ Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, s. 20-21.

³⁹ Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 15.

⁴⁰ Age., s. 47-48.

⁴¹ Öner Buçukcu, *Milliyetçilik: Tarih, Teori ve Temel Meseleler*, Ketebe, İstanbul 2020, s. 43-44. Aynı çalışmada “etnisitenin”, II. Dünya Savaşı sonrası çalışmalarda “ırk” kavramına yönelik sosyal bilimciler nezdindeki antipatiden ötürü bir ikame olarak daha fazla kullanılır olduğuna da değinilmiştir.

⁴² Antropoloji disiplininde etnik birimin tanımlanışına dair bir izahat için Bkz.: Fredrik Barth, “Giriş”, *Etnik Gruplar ve Sınırları*, çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan, Bağlam, İstanbul 2001, s. 13.

⁴³ Anthony D Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara 2002, s. 23.

⁴⁴ Hayes, *Milliyetçilik*, s. 34-35.

⁴⁵ Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 56. Aynı zamanda kuramcıya göre milliyetçilik, etnisite, akrabalık mefhumlarını ayırt etmek, yetkin bir tahlil için ehemmiyet arz etmektedir. Age., s. 41.

⁴⁶ Age., s. 10.

Millet ve milliyetçilik ile birlikte hiçbir tanımını şimdiye kadar genel kabul görmemiş bir diğer temel kavram milliyettir.⁴⁷ Milliyet, yaygın olarak uyruk (bir ulus devletin vatandaşı olma)⁴⁸ anlamında kullanıldığı gibi müstakil bir kavram olarak bağlama göre oldukça farklı manalara gelebilmektedir. Ortadoğu tarihi alanının önde gelen uzmanlarından Bernard Lewis bu konuda şu notu düşer⁴⁹:

İngilizce'deki "nationality" ve Fransızca'daki "nationalité" kelimeleri, kişinin vatandaşı ya da tebaası olduğu ülke ve devlete işaret eder. Almanlar ise bu anlamda "Staatsangehörigkeit", yani devlete bağlılık, kelimesini kullanırken, "Nationalität" kelimesini de hukuki değil, etnik anlamda kullanırlar. Aynı durum Doğu Avrupa dilleri için de geçerlidir. Stalin'in "milliyet sorunu" üzerine yazdığı yazılarında ve Sovyetlerin vize formunda bu örneği rastlanır. Türkçe'ye geçen yabancı kelimeler adet olduğu üzere hep Fransızca takip edilmesine rağmen Türkler bu konuda Almanca'daki kullanımı takip etmişlerdir. Türk resmi belgelerinde genellikle iki ayrı bölüm vardır, biri tabiiyet, ki bu Almanca'daki "Staatsangehörigkeit" kavramına karşılık gelir, ikincisi de milliyet, yani millet'ten türetilmiş soyut kavram. Türkiye Cumhuriyeti'nin bütün vatandaşları Türk tabiiyetindendir, ancak milliyetleri Rum, Ermeni, Yahudi ya da çoğunluk anlamına gelen Müslüman ve Türk olabilir. Bugüne kadar bu soruya genellikle Müslüman cevabı verilmektedir.

Kültürel ve siyasi milliyetçilik diye bir ayrımın olduğunu, kültürel olanın müstakil olarak da var olabileceğini çünkü milliyetlerin ortak politik yapı ve hürriyet olmaksızın dahi geniş zaman aralıklarına direnerek var olabildiğini, bir milliyetin iki veya daha fazla devlet arasında bölünebildiğini savunan bir kuramsal metinde kavram, İsviçre ve Belçika misalleriyle açıklığa kavuşturulur: İkisinde de devlet ve millet vardır fakat milliyet mevcut değildir.⁵⁰ Marx ve Engels ise milleti devlet çatısı altındaki grupları tarif ederken kullanmakta, daha devlet tesis etme aşamasına gelmemiş grupları milliyet ile ifade etmektedirler; buna göre milliyetler ya devletlerini kurarak millet olacaklar veya tarihsiz halklar (*Geschichtslosen Völker*) olarak kalacaklardır.⁵¹

1.1.4. İlkçi Yaklaşım

"Millet" ve "milliyetçilik" nedir ve ne zaman doğmuştur sorularına 20. yüzyıl boyunca verilen cevaplar dikkate alınarak ilgili akademik literatürde yaygın kabule göre

⁴⁷ Age., s. 7.

⁴⁸ Haddad, "Nationalism in the Ottoman Empire", s. 3-24.

⁴⁹ Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş, İstanbul 2015, s. 466.

⁵⁰ Hayes, *Milliyetçilik*, s. 16.

⁵¹ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 47.

ilkçi, modernist ve etno-sembolcü yaklaşımlar şeklinde üçlü bir kuram tasnifi ortaya çıkmıştır. Bu tasnife yeni yaklaşımlar isminde dördüncü bir kategori de eklenmiştir.⁵² Bu kuramların hepsine çok kuvvetli argümanlar içeren eleştiriler getirilmiş olduğu, bir kuramcının veya eserin hangi kategoriye ya da alt-kategoriye girdiği konusunda mutabakatın olmadığı, kuramların kesişim alanlarının ve ara renklerinin çok fazla olduğunun altı çizilmelidir.

İlkçilik, milleti natürel, ilk devirlerden itibaren mevcut teşekküller şeklinde değerlendiren, bir kuramdan ziyade bir yaklaşımdır.⁵³ 1960'lara kadar yapılan çalışmaların çoğuna hakim olan bu yaklaşım, milliyetçilik etütlerine etnisite çalışmalarından alınmıştır.⁵⁴ İlkçiliğin en uç versiyonu olan ve doğalcı olarak isimlendirilen bakış açısında etnik kimlik beş duyumuz kadar doğaldır, doğup dahil olduğumuz toplulukla ilişkimiz kan bağıyla bağlı olduğumuz ailemizle ilişkimiz gibidir. Buna göre önceden belirlenmiş köken, misyon, kişilik, kader gibi sabit unsurlar vardır.⁵⁵ Bunun dışında milletlerin ilk çağlardan beri fazla değişmeden var olageldiğini ve milli özün aynı kaldığını savunan eskilci; milleti büyük aile şeklinde konumlandıran, etnik bağı genetik ve içgüdülerle izah eden sosyo-biyolog; etnik bağlılıkta inancı ön plana çıkararak din, dil ve maziye mistik bir veçhe de atfederek vurgu yapan kültürel ilkçilikler vardır.⁵⁶

İlkçilik dünyanın birçok yerinde milliyetçilerin bir kısmı tarafından gerek bu çalışmanın konusu olan dönemde gerekse günümüzde benimsenmiştir; ancak akademik nitelikli milliyetçilik çalışmalarında son dönemde -büyük ölçüde II. Dünya Savaşı sonrasında- yalnızca araştırma konusu olmaktadır. Bekleneceği üzere 20. asır başında bir ulus devletin kuruluş yıllarını ele alan bu çalışmada incelenen milliyetçi düşüncelerde ilkçi bakış açısıyla karşılaşılacaktır. Bu perspektif, Türk Tarih Tezi'nin dokusunu belirleyecek, *Ülkü* dergisinde tam anlamıyla tezahür edecek, diğer dergilerde de değişen derece ve şekillerde işlenecektir. Bu görüşle Türk milletinin neredeyse evveli tespit edilemeyecek kadim bir zamandan itibaren mevcut olduğu ön kabulüyle kimlik, tarih, vatan, milliyetçilik tasavvurlarına dair girişimlerde bulunulmuştur.

⁵² Sosyal ve beşeri bilimler alanında mazisi 1960'lara giden kültürel çalışmalardan etkilenen yeni yaklaşımlar ana akım milliyetçilik etütlerine hakim ataerkil, Avrupa'yı merkeze alan, beşeri farklılık ve hiyerarşileri dikkate almayan, gündelik hayatı ıskalayan yaklaşıma itiraz getirmiş ve milliyetçilik çalışmalarını enter-disipliner bir hale dönüştürmeye yönelik bir etkiye sebep olmuştur. 1980'lerin sonundan itibaren gelişen ve postmodernlik çerçevesiyle de anılan yeni yaklaşımlarda sömürgecilik, toplumsal cinsiyet, etnik azınlık, alt sınıflar benzeri faktörler analizde merkezi yerler bulmuştur. *Age.*, s. 230-37.

⁵³ *Age.*, s. 79.

⁵⁴ *Age.*, s. 91.

⁵⁵ *Age.*, s. 82-83.

⁵⁶ *Age.*, s. 91.

1.1.5. Modernist Yaklaşım

Modernist yaklaşım, milletin ve milliyetçiliğin modernleşmeyle ilişkisine odaklanır; bu, kimi kuramcıların öncelikli sorunsalıdır ve son dönemde tartışmaları yönlendirmektedir.⁵⁷ Millet ve milliyetçiliğin modern zamanlara münhasır olduğunu söyleyen bu yaklaşım, 1960’tan başlayarak milliyetçilik çalışmalarında en çok rağbet edilen kuram durumundadır; günümüzde milliyetçilik çalışmalarında en çok refere edilen teorik eser, bu yaklaşımla kaleme alınmıştır. Millet ve milliyetçilik modernitenin sekülerlik, sanayi, şehirleşme, devlette merkezileşme gibi yönleriyle var olabilmıştır, pre-modern dünyada olmaları mümkün değildir. Milliyetçilik, milletleri öncelemektedir.⁵⁸ Modern öncesi dünyada görülen millete ve milliyetçiliğe benzer yapılar tesadüf ya da istisna olarak açıklanır.⁵⁹

Milliyetçiliğin tahlilinde ekonomi sahasına ağırlık veren “ekonomik dönüşüm”, siyaset sahasını vurgulayanlara “siyasi dönüşüm”, toplumsal-kültürel saha üzerinde duranlara ise “toplumsal-kültürel dönüşüm” başlıklarını uygun gören tasnifin⁶⁰ gösterdiği üzere modernleşme sürecinin hangi veçhesine odaklanıldığı belirleyicidir. Sanayileşme ile buna bağlı standartlaşmış üretim becerileri ve merkezi olarak kontrol edilen eğitim sistemleri; ulus devlette doğrudan vatan sevgisi coşkusuyla savaşmak isteyen nüfustan profesyonel asker alımı imkanı; kapitalizmin yükselişi; kapitalist gelişme için gerekli matbaa, Latince yerine yerel dil kullanımı, düzensiz de olsa okuma yazmanın artışı ve ticari kapitalizm, farklı uzmanlar tarafından ön plana çıkarılan olgular arasındadır.⁶¹

Yukarıda milliyetçilik bahsinde milliyetçiliğin kısa zamanda sona ereceği, hatta devri geçmiş arızı bir sapma veya yanlış bilinçlenmeye dayanan ikinci sınıf bir siyasi hareket olduğu, “icat, hayal ve yaratım”dan ziyade “uydurma ve sahtekarlık” ile içi içe olduğu benzeri olumsuz fikirler, kısmen modernist kuramı benimseyen kısmen de postmodern teorinin temsilcileri olan kimseler tarafından iddia edilmektedir. Nitekim milliyetçilik teorileri hakkında yakın tarihli önemli bir tetkik eserde, sosyal bilimlerin muhtelif alanlarından araştırmacıların revaçta olan kuramları sıkça radikalleştirilerek asıl hallerinin çok ötesinde şekillerde kullanabildikleri tespiti yapılmıştır.⁶² Milliyetçiliğe

⁵⁷ Age., s. 73-74.

⁵⁸ Age., s. 102-3.

⁵⁹ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 30.

⁶⁰ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 103.

⁶¹ Billig, *Banal Nationalism*, s. 22.

⁶² Azar Gat, Alexander Jakobson, *Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*, Cambridge University Press, Cambridge 2013, s. 1-2.

mesafeli kişiler de milliyetçi kimseler de modernist kuramı benimseyebilmektedir; ilk olarak görece yakın bir zamanda (yaygın kanaate göre 18. asrın ikinci yarısında) ve Avrupa'nın belirli bir kesiminde teknik ilerlemeyle siyasi, ekonomik, kültürel gelişmenin getirdiği şartlarla ortaya çıkmış olması milliyetçiliği olumsuz kılmak zorunda değildir.

Modernist kuram bu çalışmada net bir şekilde yalnızca *Kadro* dergisinde görülecektir; yıllar sonra sistemli bir şekilde bağımlılık okuluna ortaya konacak tezlerin benzeri fikirler ya da düzenli olarak Oryantalizm kuramıyla getirilecek Avrupa merkezilik eleştirisi gibi düşüncelerin yer almasıyla avangartlık ve orijinallik arz eden dergi, milliyetçilik kuramları hususunda da aynı özelliği göstermiştir. Modernist yaklaşıma en büyük itiraz etno-sembolcüler olarak isimlendirilecek kuramcılardan gelmiş, belki daha doğru bir ifadeyle etno-sembolcü kuram bu itiraz ile ortaya çıkmıştır.

1.1.6. Etno-sembolcü Yaklaşım

Modern milli birimler ve duygular ile pre-modern devirlerin kültür öğeleri ve hisleri muadilleri arasında ayrışmaları ve ortaklıkları değerlendiren tahlili⁶³ temel alan etno-sembolcü yaklaşım, milliyetçiliğin tahlilinde etnik geçmişe ve kültüre önem veren, ilkçiliği reddeden ve modernist yaklaşımı yetersiz bulan, ikisi arasında bir terkip durumundadır.⁶⁴ Milletlerin doğuşunu etnik geçmişi göz ardı ederek izah etmek imkansızdır. Milletler, pre-modern etnik toplulukların (etno-sembolcülüğün en önemli kuramcılarının Anthony D. Smith İngiliz dilinde yazmakla birlikte bu bağlamda etnik topluluk kavramı için Fransızca *ethnie* -Türkçe yazımla "etni"- kelimesini tercih eder) devamıdır. İki yapının sadece gelişmişlik düzeyleri farklıdır, türleri farklı değildir. Etnik kimlikler oldukça dayanıklıdır; göç, istila, etnik gruplar arası evlilikler gibi çözücü olabilecek olaylara rağmen özü asırlarca muhafaza ederler; kapitalizmle birlikte gelen derin dönüşümler, modern teşkilatlı devlet, zorunlu kitle tedrisin etkisiyle pre-modern kültür ve kimlikler tamamen yok olmamış, şekil değiştirmiş veya yeni sentezlerle tekrar hayat bulmuştur.⁶⁵ Dinde tecdid, başka kültürlerden öğeleri kabul etme, topluluğun tüm tabakalarının dahil, topluluğun seçkin olduğuna dair efsanevi anlatılar gibi faktörler yüzyıllar boyunca yapıyı muhafaza etmekte etkinlik gösterir.⁶⁶ Kadim zamandan intikal eden mit, sembol ve töre,⁶⁷ milliyetçiliklerin içeriğini belirler, söylemlerine malzeme

⁶³ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 36.

⁶⁴ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 203.

⁶⁵ Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 23-24.

⁶⁶ Anthony D Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 67.

⁶⁷ Kültür ve kimlik öğeleri, mana ve fonksiyonlarını revize ederek değişen şartlara uyum sağlayabilmektedir. Smith, *Ulusların Etnik Kökeni*, s. 24.

teşkil eder. Etno-sembolcüler, ilkçilere ve modernistlere nazaran homojen bir kategori oluşturmaktadır.⁶⁸

Milliyetçiliğin ideoloji ve politika şekline indirgenebilmesi, çağdaş siyasi yapıların toplumun derinlerine nüfuz edebilen entelijansiyanın üretimi gibi imkanlarla gücü elinde bulunduranlar tarafından yönlendirilmesinden ibaret olarak yorumlanabilmesi, etno-sembolcülerin modernist kurama getirdiği itirazların başında yer almaktadır. Dikkate alınan tarihsel kesitin son derece dar oluşu üzerinde duran bu itirazda siyasi otoriteden nispeten bağımsız, fevkalade devamlılık arz edebilen ve oldukça girift kimlikleri vücuda getiren kültürel sahanın tahfif edildiği de düşünülmektedir. İlkçiliğe getirilen başlıca tenkit ise modernitenin etnik yapılar üzerindeki etkisinin göz ardı edilmesidir.

Bu çalışmada incelenen dergiler içerisinde muhafazakar cumhuriyetçi fikriyatın hakim olduğu *Kültür Haftası* ve *Anadolu Mecmuası*'nın ve milliyetçiliği dava edinişte en yoğun muhtevaya sahip *Türk Yurdu*'nun etno-sembolcü kuramı bir ölçüde esas aldığı öne sürülebilir. Ancak hem kuramlara has sorunlar hem de söz konusu süreli yayınlardaki düşüncelerin muğlaklığı kesin bir tespit yapmaya izin vermemektedir.

1.1.7. Kuramlara Dair Sorunlar

Bir milliyetçiliği analiz için birçok kuramı birlikte kullanmak gereklidir fakat bu kuramlar arasında bağlantı sağlayacak köprüler bulunmamaktadır.⁶⁹ Bir görüşe göre milliyetçiliği çoğulluğu içinde kavramak için çoğul kuramlar gerekmektedir.⁷⁰ Milliyetçiliğin yalnızca bir kuram çerçevesinde açıklanamayacak derecede fazla çeşitlilik arz etmesinin⁷¹ sebeplerinden birisi, milliyetçiliklerin iç farklılıklarıdır. Tek milliyetçilik bünyesinde rekabet eden, ortak hareket eden ve birbirine muhalif muhtelif girişimler olabilmektedir.⁷² Bir diğer sebep ise kuramsal nitelikli çalışmalarda örneklerin satır aralarına serpiştirilmesidir.⁷³ Satır aralarına serpiştirilen örnekler, kimi zaman tek uzmanın vukuf sahibi olamayacağı derecede farklı dönemlerden ve bölgelerden olmakta ve beklenene üzere kullanımları yer yer problem teşkil etmektedir. Etno-sembolcü kuramın en bilinen temsilcilerinden Anthony D. Smith'in teorik eserlerinden birinde I.

⁶⁸ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 204.

⁶⁹ Roger, *Milliyetçilik Kuramları*, s. 1.

⁷⁰ Calhoun, *Milliyetçilik*, s. 11.

⁷¹ Jaffrelot, "Bir Milliyetçilik Kuramı İçin", s. 23-82.

⁷² Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 274.

⁷³ Age., s. 281.

Dünya Savaşı'nda Osmanlı İmparatorluğu'nda Ermenilere yönelik “tehcir”i “soykırım” (İng. *genocide*) olarak nitelemesi bu bağlamda anılmalıdır.⁷⁴ Farklı türde bir örnek, milliyetçilik çalışmalarında en çok refere edilen⁷⁵ kuramsal eser olan *Hayali Cemaatler*'de tarihsel olgunun problemleri olarak kullanıldığı şöyle bir pasajda karşımıza çıkmaktadır:⁷⁶

Kemal Atatürk devlet bankalarından birini Etibank, bir diğerini Sümerbank diye adlandırdı. Bu bankalar bugün faaliyet göstermeye devam ediyor ve kuşkusuz, büyük bir ihtimalle Kemal'in kendisi de dahil olmak üzere birçok Türk, Hitit ve Sümer'lerde kendi atalarını görüyor. Çok fazla gülmeye başlamadan önce Arthur'u ve Boadicea'yı hatırlayın ve Tolkien'in yazdığı mitlerin ticari başarısı üzerinde düşünün

Burada kullanılan edisyonu 1991'de neşredilen eserin sahibi, Hititlerin ve Sümerlerin Türklerin atası olduğu iddiasının mahiyetini, Atatürk'ün hayatı döneminde veya büyük ihtimalle kuramsal çalışmanın bu versiyonunun hazırlandığı yıllar olan 1980'lerin sonunda Türkiye'de akademisyenler, akademi dışı düşünürler ve geniş halk kitleleri nezdindeki sınırlılığını erişebileceği eserler veya danışabileceği uzmanlar vasıtasıyla öğrenebilir ve bu yorumunu en azından müteakip baskılarda düzeltebilirdi.⁷⁷ Nitekim eserin ilk edisyonunda (1983) tespit edilen bazı kusurların düzeltildiği 1991 edisyonunun önsözünde belirtilmiştir.

Bu bağlamda tam tersi, müstesna bir örnek zikretmek imkanı da vardır. Osmanlı-Türkiye çalışmalarında uzmanlığı olmayan ve bu durumunu milliyetçilik kuramları üzerine derleme kitabındaki on küsur sayfalık “Kemalizm” başlıklı yazısında tevazu dolu bir gerçeklikle defalarca ifade eden⁷⁸ önde gelen bir akademisyen, yalnızca birkaç esere refere ederek, Türkiye seyahatinden anektoda yer vererek ve Şerif Mardin gibi Türk bir

⁷⁴ Anthony D Smith, *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1994, s. 49,55.

⁷⁵ Marco Antonsich, Michael Skey, “Introduction: The Persistence of Banal Nationalism”, *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*, Palgrave Macmillan, London 2017, s. 1-13.

⁷⁶ Anderson, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, s. 26.

⁷⁷ Örneğin: Özellikle Türk milliyetçiliği ve Sultan Hamid devri üzerine çalışmalarıyla bilinen Fransız tarihçi François Georgeon 1986'da neşredilmiş bir kitap bölümünde Türklerin, Hititler ve Sümerlerin ataları olduklarına dair kuramın yanlış olduğunu bildiklerini yazmıştır. François Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 4. Tezin hem dönemindeki hem uzun vadedeki etkisinin sınırlarını ortaya koyan bir değerlendirme için Bkz.: Halil Berktaş, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik Kitap, İstanbul 2018, s. 74-80. “(...) Türk Tarih Tezi bir garabet olarak kalacaktır. Bu tez, uluslararası alanda, en azından İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra, hemen hiç dikkate alınmıyor, dikkate alındığında da bıyık altından gülünerek veya şaşkınlıkla karşılanıyordu.” Hans-Lukas Kieser, *Türklüğe İhtida: 1870-1939 İsviçre'sinde Yeni Türkiye'nin Öncüleri*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 214. “Atatürk'ün vefatını izleyen günlerde, proto-Hititlerin kafatası karineleri, Sümer ziggurat mimarisi, brakisefallerin Avrupa kıtasına geçiş yolları, Nahuatl lehçelerindeki Türkçe kelimeler, “ağ” kökünden türeyen lisanlar benzeri konular, bıçakla kesilmişçesine gündemden çıkmışlardır. Günümüz toplumu, marjinal bir azınlık istisna edilirse, bunları ve dayandıkları milliyetçiliği bütünüyle unutmuş durumdadır.” M. Şükrü Hanioğlu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, Bağlam, İstanbul 2023, s. 636.

⁷⁸ Gellner, *Milliyetçiliğe Bakmak*, s. 115-26.

uzmanla sohbetinden hafızasında kalanı zikrederek bir yabancının dışarıdan bakışının ne derece geniş ve isabetli analize imkan tanıyabileceğini göstermektedir.

Uluslararası kuramlarla ilgili diğer bir sorun, içerdikleri milliyetçilik türleridir. Örneğin Batılı-Doğulu, toprağa bağlı, etnik, bağımsızlık öncesi, bağımsızlık sonrası, burjuva, aristokrat, halk tipi vs. milliyetçilikler olduğu yönünde görüşler söz konusudur. Bu çalışmada, kuramlarda yer alan milliyetçilik tiplerinden birini temel almama yoluna gidilmiştir. Zira 1923-38 dönemindeki Türk milliyetçiliği düşüncesinde farklı, özgün ve uluslararası kuramlardaki tiplere dahil edilmesi zor versiyonlar bulunmaktadır. Örneğin *Kadro* gibi son derece eklektik bir düşünce dergisinin fikriyatını bir kuramdaki milliyetçilik tiplerini temel alarak tahlil etmeye çalışmanın hayati nüansları yok sayma ve zorlayıcı genellemelere mecbur kalma gibi olumsuz sonuçları olacaktır. Bu husus daha genel bir meseleyle, sosyal bilimlerin farklı bağlamlara tatbik edilebilecek analiz araçları üretebilme yeteneğiyle ilgilidir; analitik yönü zayıf kalan, aslında tipolojilerle iştigal eden bir sosyal bilim tercih sebebi değildir.⁷⁹ Ayrıca literatürde ciddi oranda yer bulmuş kimi tiplerin oryantalist bakış açısından etkilenmiş oluşu gibi ciddi sorunlar vardır: Milliyetçiliğin açık ve özgürleştirici olarak nitelenen evrenselci/liberal/sivil versiyonu Batı’ya özgü görülürken kapalı, zorlayıcı ve bireycilik karşıtı addedilen etnik, tikelci ve liberal olmayan şekli Doğu’ya has konumlandırılır.⁸⁰ “Fransız Devrimi’nin izinde, kadim ve güçlü bir devletin kucağında biçimlenen siyasal milliyetçiliğe” karşılık, “tarih ve dille beslenen ve devletten yoksun ülkelerde (İtalya, Polonya ve genel olarak Üçüncü Dünya ülkelerinde) serpilmiş organikmilliyetçilik”⁸¹ gibi son derece sorunlu ikili tipolojiler söz konusudur. Kohn gibi sahanın bilinen bir ismi “Batılı” ve “Batılı-olmayan milliyetçilik”, daha sonra “iyi” ve “kötü” milliyetçilik ayrımı yapmıştır ki “ayrım, tamamen liberal bir düşüncenin nasıl olup da büyük oranda dar görüşlü hareketler ve rejimleri üretecek kadar bozulabildiğini açıklamaya yöneliktir.”⁸²

İngiliz ve Amerikan siyaset bilimciler II. Dünya Savaşı’ndan itibaren milliyetçilik çalışmalarını ürettikleri metinlerin kalite ve sayısıyla domine etmektedir; alan neredeyse Anglosakson siyaset biliminin bir alt disiplini haline gelmiştir.⁸³ Bu uzmanlar içerisinde liberal akademisyenler umumiyetle milliyetçiliği kendilerinden ziyade

⁷⁹ Jaffrelot, “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, s. 23-82.

⁸⁰ Dieckhoff, Jaffrelot, “Giriş”, s. 13.

⁸¹ Alain Dieckhoff, “Siyasal Milliyetçiliğe Karşı Kültürel Milliyetçilik mi?”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 83-102.

⁸² Partha Chatterjee, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 16-17.

⁸³ Jaffrelot, “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, s. 23-82.

“öteki/başka”larında görme eğiliminde olabilmektedir. Onların gözünde milliyetçiler, şiddetli duygusal ruh durumunun harekete geçirdiği, irrasyonel maksatlar peşinde koşan ekstremistler veya Batı’dan uzaklarda bir yerde baskıcı kolonyal bir idareye karşı savaşılan kahraman figürleridir. Milliyetçilik liberal Batı dışında her yerde görülebilir.⁸⁴ Kendi dünyalarında ise sadece vatanseverlik⁸⁵, bağlılık, toplumsal özdeşleşme söz konusudur. Halbuki oturmuş (İngilizce *established*: Kendi devamlılıklardan emin, konvansiyonel olarak “Batı” olarak görülen devletlerdir. Fransa, ABD, İngiltere veya Yeni Zelanda ve benzeri ülkelerin siyasi liderleri genellikle “milliyetçi” terimi ile tasvir edilmezler⁸⁶) ulus devletlerde de rutin olarak yeniden üretilen bir milliyetçilik vardır. Bu, İngilizce *banal*⁸⁷ sözcüğüyle kavramsallaştırılmış, gündelik hayata içkin, sürekli yeniden üretilen, sıradanlaşmış, endemik⁸⁸ bir milliyetçiliktir. Yeni vücuda gelen milletlerin aleni, açıkça söylenen, kuvvetli ifade olunan milliyetçiliğinin zıddıdır.⁸⁹ Fakat, böylesi değerli bir katkının, eski olumsuz tabloyu tamamen ortadan kaldırdığını iddia etmek güçtür.

Bu minvalde işaret edilebilecek başka sorunlar da olmakla beraber son olarak genel duruma ve belki de şu an için çözümsüzlük demek olan temel probleme değinmek yerinde olacaktır. Arnold Toynbee şaheseri *A Study of History*’nin 1939’da neşredilen cildinde içinde bulunduğu zaman ve mekanda, Batılı insanın bir milli cemaate (*national community*) mensubiyete mecbur olduğunu, başka bir olasılığın olmadığını, bir toplumsal hapisaneye kapatılmış olma benzetmesiyle ifade etmiştir ki bir yoruma göre 1970’lerde dahi literatürü domine eden Batılı akademisyenlerin kendi dünyalarına ait milliyetçilik kavramı dışında bir referans çerçevesi bulunmamaktadır.⁹⁰ İçinde bulunduğumuz zamanda, Avrupa-merkezci bakışın, post-kolonyal çalışmaların katkısına rağmen ne derece değişmiş olduğu, önemli ve kapsamlı kuramsal bir meseledir.

Jön Türk dönemi Türk milliyetçiliği üzerine monografiyle bilinen Japon akademisyen Masami Arai, bu çalışmasına yöneltilecek belki de en ciddi eleştirinin

⁸⁴ Billig, *Banal Nationalism*, s. 15.

⁸⁵ Vatanseverlik, millet, milliyetçilik ve etnisite, milliyetçilik çalışmalarında iç içe geçip yumak olmuş dört temel kavramdır; araştırmacılar bu kavramsal karmaşayı vuzuha kavuşturamamıştır. Jaffrelot, “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, s. 23-82.

⁸⁶ Billig, *Banal Nationalism*, s. 8.

⁸⁷ Michael Billig’in *Banal Milliyetçilik* isimli eseri milliyetçilik çalışmalarında en çok refere edilen dördüncü çalışma durumundadır. Billig bu çalışması dışında milliyetçik konusuna neredeyse hiç eğilmemiştir. *Banal Milliyetçilik*’in, Benedict Anderson’un *Hayali Cemaatler* (milliyetçilik çalışmalarında en çok refere edilen çalışma) isimli eserinin milliyetçilik çalışmalarında başlattığı *discursive turn* söylemsel dönüş/dönüşüm yaklaşımı kapsamındadır. Bu yaklaşım, milletin ne olduğu ve ne zaman var olduğu sorularına yoğunlaşan zengin literatürün ardından dikkatleri milletin söylemsel olarak nasıl yeniden üretildiğine çevirmiştir. Marco Antonsich, Michael Skey, “Introduction: The Persistence of Banal Nationalism”, s. 1-13.

⁸⁸ Billig, *Banal Nationalism*, s. 6.

⁸⁹ *Age*, s. 16.

⁹⁰ Haddad, “Nationalism in the Ottoman Empire”, s. 3-24.

“milliyetçilik” kavramını kasten tanım vermeden kullanışı olduğu tespitini yapmıştır. Arai’ye göre evvelde İslami olan “millet”ten “ulus”a doğru bir gidiş vuku bulmuş, “ırk”, “kavim” gibi yan kavramlar tedavüle girmiştir. Arai, kullanan kişi ve kullanılan zamana göre anlamı değişen mefhumu Batılı sosyal bilimcilerin yaptığı gibi önce tanımlayıp sonra buna göre bir tasnif ile anlatım yoluna gitse idi, eserinin daha açık olacağı fikrine rağmen bu sistemin tarihsel gerçeklerden uzaklaştıracağı kanaati ile “milliyetçi aydınların söylediği biçimde yazmayı” seçmiştir.⁹¹

Kemal Karpat *İslam’ın Siyasallaşması* adlı kitabında ve üniversite seminerlerinde “milliyet ve milletlerin doğumu ile ilgili ana literatürü Hans Kohn’dan Hobsbawm’a ve Anthony Smith’e kadar köklü biçimde inceledikten sonra bu kuramsal çerçevenin Türk milliyetçiliğine (bu bir kimliktir) ve milletine (bu bir topluluktur) çok az nisbette uygulanabileceğini anladık” tespitinde bulunmakta, bir prensip olarak çağdaş sosyoloji, antropoloji ve kültür teorilerinin yakından incelenmesinin lüzumlu olduğu ama bu alanların kavramlarının Türk toplumunun değişmelerinin üzerine “kılıf gibi geçirilmemesi” gerektiğini belirtmektedir.⁹² Ayrıca, Balkanlar ve Ortadoğu’daki modern toplumların, millet olma konusunda herhangi bir kurama bağlı olmadan doğru şekilde değerlendirilebilecek kendine özgü toplumsal ve siyasi değişim biçimi sergilediği görülmektedir.⁹³

Şükrü Hanioğlu Türk siyasal ve düşünce tarihinin etüdünde özellikle dışa açılmadan sonra belirli Batı teorileri çerçevesinde, bu kuramlarla ortaklık ve benzerlikler bularak açıklama çabasındaki çalışmaların yoğunlaştığını, teorik perspektifle bakış gibi olumlu bir katkı sağlasalar da bunların tarihimizin izahında ciddi olumlu sonuçlar vermedikleri tespitinde bulunmuştur. Bunun nedeni olarak ise söz konusu Batı teorilerinin çok katı bir şekilde uygulanmaya çalışılması, bunların çok dar kalıplarla ifade edilmesi ve ağırlığın araştırılan konudan çok teorik çerçeveye verilmesini görmüştür.⁹⁴

⁹¹ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 13-14.

⁹² Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*, s. 207-10.

⁹³ Kemal Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2006, s. 97.

⁹⁴ M. Şükrü Hanioğlu, *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul 1986, s. 1.

1.1.8. Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat

Türkiye’de eser verdiği alanlarda öncü isimlerden olan⁹⁵ ama görece az bilinen sosyoloji ve felsefe uzmanı Mehmet İzzet’in (1891-1930) cumhuriyetin ilanından birkaç ay önce yayımlanan *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* isimli eseri, temel kavramlar ve kuramlar konusunda buraya kadar ele alınan çağdaş milliyetçilik teori ve mefhumları çerçevesinde geçerliliğini bir ölçüde koruyacak nitelikte avangart bir tetkik eser oluşuyla özel bir konuma sahiptir.

Mehmet İzzet, eserinin mukaddimesine pre-modern (mazi) dönemden modern (bugün) döneme geçiş ile dinin nasları, ilmin prensipleri, ahlak ve hukukun doğal telakki edilen ilkeleri gibi temel unsurlardan kainatın başlangıcına değin büyük meselelere dair sorgulama ve şüphelerin ortaya çıkmış olmasına işaret ederek yeni zamanlarda “milliyet hissi” ve “milletin menfaati”nin -kapsamlı bir ikame edicilikle- doğru, iyi ve güzelin tayini dahil beşeriyete tahakkümünü tespit ile başlar. İzzet’e göre vaat ettiği huzur yanında husumetler gibi olumsuzluklar da getiren “milliyet”in bir mefkure olarak etüdü esastır. Böyle bir etüdün sonunda bilmenin gerçekleşmesiyle sevip bağlanmanın devam edip etmeyeceği gündeme gelen bir sorudur. Nitekim “milliyet düsturu/prensibi”nin siyaset adamları tarafından araçsallaştırılıp gerektiğinde çıkara göre dönemsel olarak kullanımı dahi söz konusudur.⁹⁶ İzzet ise çalışmasında bu yaklaşımdan tamamen farklı olarak toplumsal değerler açısından bir değerlendirme amacı gütmektedir. Eserde Auerbach, Johannet, Doktor Rose, Doktor Murray ve adı zikredilmeyen büyük bir İslam

⁹⁵ Hilmi Ziya Ülken’in değerlendirmesine göre Milli Mücadele devrinde düşünce faaliyetlerinde dağınıklık söz konusu olmuş, cumhuriyet dönemiyle birlikte fikri faaliyete düzen getirme sürecinde İzzet önemli rol oynamıştır. Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992, s. 434.

⁹⁶ Bu bahis vesilesi ile eserin henüz mukaddimesinde ilk dipnotta Ziya Gökalp eleştirisine yer verilmektedir. Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2018, s. 81. Kitabın tamamında belirli fikirlere münhasır olacak şekilde Ziya Gökalp’in görüşleri dikkatle tenkit edilmiştir, ayrıca düşünüre nötr denebilecek göndermeler de yapılmıştır. Bkz.: Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, s. 84, 93, 108,113, 135, 142, 144, 151,159, 179, 182, 191-93, 204. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu 1935 senesinde ölüm yıldönümü vesilesiyle bir Gökalp biyografisi neşretmiştir. Mehmet İzzet’e ithaf edilen bu Fransızca kitapçığın Türkçe epigrafi İzzet’in Gökalp hakkında şu sözüdür: “Bu büyük kalbi ve zekayı seven bizler istiyoruzki onun büyüklüğünü sade milli tarihte bir mevki işgal etmekle kalmasın, belki milli hayatın hudutlarını aşarak beşeriyetin müşterek malı olsun. İstiyoruzki eski Yunanın, Arabın, Garbın feylesofları gibi onun da ismi insanlığın hatırasından silinmesin.” Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Ziya Gökalp: Étude biographique, publiée à l’occasion de l’anniversaire de la mort de Ziya Gökalp*, Éditions Berger-Levrault, Paris 1935, s. 5. Fındıkoğlu ve hocası Mehmet İzzet’in Gökalp ile ortak ve ayrı görüşleri tespit edilmiştir. Nevin Güngör, *Fındıkoğlu’nun Kültür, Eğitim ve Dil Üzerindeki Görüş ve Önerileri*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1988, s. 250-66. Fındıkoğlu, Strazburg Üniversitesi’nde Fransız sosyolojisinin Türkiye’deki etkisi bağlamında Gökalp hakkında sitayişkar bir doktora tezi yazmış ve kitaplaştırmıştır. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Ziya Gökalp: Sa vie et sa sociologie: Essai sur l’influence de la sociologie française en Turquie*, Éditions Berger-Levrault, Paris 1935. Tamamlayıcı tezinde Türk Medeni Kanunu’nu uygulamalı hukuk sosyolojisi açısından Gökalp (ve onun aracılığıyla Fransa) tesiriyle ele almış ve bu çalışmasını da kitaplaştırmıştır: Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, *Essai sur la transformation du Code familial en Turquie : Étude de sociologie juridique appliquée*, Éditions Berger-Levrault, Paris 1935. Fındıkoğlu *Anadolu Mecmuası ve Kültür Haftası*’nda Gökalp hakkında mesafeli hatta kısmen eleştirel fikirler ortaya koymuş, bu anlamda genel değerlendirmede Mehmet İzzet ile benzer bir duruş sergilemiştir.

mütefekkirine göndermeler ile milliyet meselesinin tarifinin ve Horace Plunkett'e referansla İrlanda örneğini anarak milli hissin izahının neredeyse imkansızlığına işaret edilir. Irk, dil, toprak, iktisat, tarih gibi unsurların sınırlarıyla yapılan yetersiz izahın siyaset alanına ait olduğu belirtilerek mefkure olarak, felsefi anlamlar ile ele alışın gaye olduğu ifade olunur ki esere damgasını vuracak ve müstesna bir kıymet verecek olan özelliğin bu olduğu iddia edilebilir.⁹⁷

Medhal (Giriş) kısmında Mehmet İzzet, yüksek bir metodik hassasiyetle kelime-kavram ayrımlarını dikkate alarak (sözlük anlamlarına, etimolojik açıklamalara neredeyse müracaat etmeyerek), “millet” ve “milliyet” etrafındaki kavram setini farklı zaman ve bağlamlardaki (muhtelif dil ve kültürlerdeki kullanımlarıyla) değişimleriyle irdelleyerek, çalışmasına hakim olacak kavramsal inceliği temin etmiştir. “Millet” ve “milliyet”in Türk ve Arap dillerinde neredeyse eşanlamlı olarak kullanımı olmasına karşın Batı'daki “nasyon” ve “nasyonalite”yi karşılamada ortaya çıkan nüanslar tebarüz ettirilmiş, ayrıca “halk” ve “millet”in de bazı dönem ve bağlamlarda birbirlerinin yerine geçebilmelerine temas ile mefhumlardaki muğlaklık dikkatlere sunularak çalışmada esas alınacak “millet” kavramı araştırma sorusu ile net bir şekilde ifade olunmuştur. Mehmet İzzet “İnsanların milli dedikleri siyasi ve içtimai; maddi ve manevi hayatı aramağa sevk eden mefkure hangi enfüsi veya afaki esasa istinad eder?” sorusuna cevap arayışında devlet değil, milliyet prensibi temelli “millet” kavramını kullandığını belirtmiştir. Kavramsal vuzuhu sağlamanın ardından bugün de milliyetçilik çalışmalarında en temel meselelerden olan millet ve milliyetin insanoğlunun dünya üzerindeki yaşamında hangi safhada ortaya çıktığı konusunu ele almıştır. Bu çalışmayı müteakip on yıllarda çok geniş bir akademik literatürde irdelenecek, bu olguların en baştan itibaren var olduğundan, modernitenin belirli bir merhalesiyle ortaya çıkmış olduğuna kadar bir yelpazede yer alan görüşler, örneklerle açık bir şekilde özetlenmektedir. Mehmet İzzet, son kertede millet, milliyet ve milli mefkureyi bireysel siyasi hürriyet ve demokrasi fikirleriyle ilişkili, modern zamanlarla derin irtibatlı bir oluşum olarak telakki etmektedir. Pre-modern devirlerdeki hanedana bağlılık, vatanperverlik vs. tüm örtüşmelere, benzerliklere rağmen modern zamanlardaki olgudan farklıdır. Burada “milli mefkurenin kendini hissettirdiği devirler” ile “gayri faal olduğu devirler” şeklinde bir dönemlendirme ile millet ve milliyete dair maddi ve manevi unsurların şu veya bu şekilde aslında her zaman var

⁹⁷ Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat: Mehmet İzzet'in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, s. 79-83.

olduğu, farkın ise ihtimal ki beşerin bunlara tavrından kaynaklı bir görünüm olduğu önermesi ile eserin gövdesini teşkil eden bölümlere geçilmektedir. Bu maddi ve manevi unsurlar ırk, coğrafi şartlar, iktisat, lisan, seciye, anane ve tarih, kültür ve medeniyet başlıkları altında tasnif edilip değerlendirilmiştir. Mehmet İzzet'in tahlilinin özünde bu unsurların mutlak tayin edici olamayacaklarına dair argüman ve karşı argümanların temsil gücü yüksek örneklerle serimlenişi vardır. Buradaki neticenin, akademik çalışmalarda dahi yer bulan, milliyetçiliğin bu unsurlardan bir ya da birkaçına indirgenmesi konformizminin kapsamlı bir ele alışla bertaraf edilmesi olduğu değerlendirilebilir. Aynı zamanda eserin giriş kısmında karşımıza çıkan kavramsal analiz hassasiyeti, bu bölümlerde de devam etmektedir. Belirli bağlamlarda “millet” ve “ırk”ın veya “ırk”, “kavim” ve “millet”in bir ölçüde eşanlamlı olarak kullanımları tespit edilir.⁹⁸ Akademik literatürde yaygın Batı dillerinde dahi milliyetçilik çalışmalarında bugün de ciddi bir sorun teşkil eden kavramsal muğlaklığın giderilmesine yönelik 1923 gibi nispeten erken bir devirde dikkat gösterilmiştir.

Din ise Mehmet İzzet'in nihai değerlendirmesindeki konumu nedeniyle sonuç (netice) bölümüne eklenen “Milliyet ve Din” alt başlığında yer bulmuştur. “Dinin sureti” (kişinin iç dünyasındaki kutsallık duygusu) ve “dinin muhtevası” (bir dini diğerlerinden ayrı kılan her türlü inanç, ritüel, anlatı) alt kavramlarıyla ikili bir yapı ile açıklanan dinin milliyet ile olan ilişkisinin giriftliği muhtelif örneklerle ortaya konmuştur. “Din ile milliyet (bugün mevcut olan dini müesseselerle milli siyaset) yekdiğerine tevafuk da edebiliyorlar, tearuz da”⁹⁹, “(...) hakiki milli hayattır ki beynelmileldir ve beynelmilel sahada inkişaf eder.”¹⁰⁰ ve “milliyet bir vakıa olmaktan ziyade bir mefkuredir, mu'ta olmaktan ziyade menşe'dir, irade mahsulüdür ve onun içindir ki siyasi sahada demokrasi ile müttefikdir”¹⁰¹ düşünceleri, nihai temel önermeler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Milliyetçilik çalışmalarında felsefe-sosyoloji (Türkiye’de kurumsal olarak tam olarak ayrışmaları daha sonra gerçekleşecek iki disiplin) alanından bir araştırmacının, daha ziyade felsefe uzmanlığı ağırlığını gösterecek şekilde belirli vaka ya da vakaların tetkiki değil (yalnızca argümantasyonun gerektirdiği derecede örnekler verilmiştir), kuramsal etüdü ayrı bir kıymet taşımaktadır. Almanca ve Fransızca akademik literatürün yoğun kullanımı¹⁰², verilen örneklerde Osmanlı-Türk milliyetçiliği ile diğerleri arasında

⁹⁸ Age., s. 108-9.

⁹⁹ Age., s. 204.

¹⁰⁰ Age., s. 209.

¹⁰¹ Age., s. 212.

¹⁰² Bu dillerden pasajların Mehmet İzzet’e ait olduğunu düşündüğümüz tercümelerindeki nezahetin altı çizilmelidir.

yakalanan dengeli oran ve belirli noksanlara rağmen dönemin Osmanlı/Türkiye yazını için istisna olacak bir titizlikle kaynak gösterimi dikkat çekmektedir. Diğer taraftan II. Dünya Savaşı sonrası geliştirilecek kavramsal tarih (Alm. *Begriffsgeschichte*, İng. *conceptual history*) metodu ile örtüşen, benzerlik taşıyan bir yöntem kullanımı vardır. Bu bağlamda tarihyazımı açısından döneminin önünde bir yaklaşımdan bahsedilebilir. Çalışmanın gerek imparatorluğun son dönemi, gerekse cumhuriyet devrinde düşünce hayatına hakim olan süreli yayınlarda neşredilen “düşünce yazısı”¹⁰³ ve bunların derlemesi olan kitaplardan değil, hususi bir inceleme araştırma sonucunda kaleme alınmış bir monograf olması da altı çizilmeye değer noktalardandır. Mehmet İzzet’in şahsı için ifade olunan dogmalardan/naslardan uzak duruş ve eleştirel düşünceyi esas alma, bu çalışmada kendisini göstermektedir.¹⁰⁴ Niyazi Berkes’e göre milliyetçilik anlayışında Türkçülükten ayrılmanın en erken işareti Mehmet İzzet tarafından “milliyetçilik teorileri üzerine Türkçede yazılmış en iyi eser olan” *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat* ile ortaya konmuştur.¹⁰⁵

¹⁰³ Bu hususa temas edilmiştir: Mehmet Emin, “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat”, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 37-47.

¹⁰⁴ Halil Açıkgöz, “Mehmet İzzet”, *Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 21-36.

¹⁰⁵ Niyazi Berkes, *The Development of Secularism in Turkey*, Hurst&Company, London 1998, s. 500.

1.2. 1923 ÖNCESİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Gayri milli (İng. *non-national*) devletlerin en önemlilerinden Osmanlı İmparatorluğu Avrupa'ya yakınlığı, altı asırdan fazla süren ömrü, üç kıtaya yayılması, dayanıklılığı ve boyutu ile seküler, halkçı Avrupa milliyetçiliğine hanedan ve din temelli bir alternatif teşkil etmiştir.¹⁰⁶ İmparatorluğun altı asrı geçkin ömrünün dönemlendirilişi, başlı başına bir tarihyazımı meselesi ortaya çıkarmış, bekleneceği üzere gerek kronolojik dönüm noktaları gerekse de isimlendirme tercihlerinde “kuruluş-yükselme-duraklama-gerileme-dağılma”¹⁰⁷ gibi eski, yer etmiş ve ders kitaplarındaki anlayışlara hakim olmuş versiyonlardan “erken modern dönem”i¹⁰⁸ içeren yeni anlayışlara kadar çeşitlilik gösteren muhtelif önerilerin konusu olmuştur. Genel kabul, kronolojik olarak nerede olduğu ve nasıl isimlendirileceği hakkında mutabakat olmasa da modern öncesi ve modernleşme şeklinde iki dönemin varlığıdır. Sanat, düşünce, iktisat, toplum, siyaset gibi sahalara¹⁰⁹ göre ayrıca farklılaşan dönemlendirmelerde yaygın olarak kullanılan ve çoğunlukla imparatorluğun modernleşme ve erken cumhuriyet devrini birlikte ele alan tek ciltlik genel tarihlerde sıklıkla modernleşme dönemi başlangıç noktası olarak III. Selim dönemi reformları tercih edilse de Lale Devri'ne kadar değişebilen anlayışlar vardır.

Modernleşme döneminin kronolojik başlangıcıyla ilgili tasavvur ne olursa olsun, modern öncesi dönemde geleneksel millet sisteminin esas olduğu bir siyasi ve toplumsal yapı ile buna uygun hukuki sistem, kimlik ve düşünce dünyasının olduğu, modernleşmeyle ilişkili olarak Balkanlar'daki Ortodoks tebaa nezdinde başladığı genel kabul gören Batı Avrupa kökenli modern anlamda milliyetçiliğin 1923'te Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna varacak şekilde aşama aşama eski düzenin çözülmesi sürecinde rol oynamış olduğu bir olgudur. Özünde İslam'daki Ehl-i Kitap anlayışı ve

¹⁰⁶ Haddad, “Nationalism in the Ottoman Empire”, s. 3-24.

¹⁰⁷ Bu dönemlendirmenin 19. yüzyılı kapsayan kısmına dair bir eleştiri şu şekildedir: “Osmanlı İmparatorluğu, çözülme veya gerilemeden çok bir çekiliş evresindeydi, çünkü 19. yüzyıl reformları imparatorluğu ekonomik olarak daha müreffeh ve modern hale getirmişti. Batı imparatorluklarının yükselen gücüyle karşılaştırıldığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun "göreceli gerilemesinden" söz etmek belki daha doğru olacaktır.” Feroz Ahmad, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2017, s. 7. Bu dönemlendirmenin halkın refahı veya kültür düzeyini değil, toprak miktarı ile devlet aygıtının güç ve etkinliğini baz aldığı fikriyle Sina Akşin tarafından da bir eleştiri yapılmıştır. Akşin, Malazgirt Savaşı'ndan Tanzimat'ın ilanına kadar Orta Çağ, buradan II. Meşrutiyet'e kadar Yeni Çağ ve oradan sonrasının Son Çağ veya Yakın Çağ olarak belirlendiği, Türkiye Türklerinin bakış açısına göre düşünülmüş yeni bir tarih çağları ayrımı da teklif etmiştir. Sina Akşin, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 6-10.

¹⁰⁸ Örneğin: Virginia H Aksan, Daniel Goffman (ed.), *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

¹⁰⁹ Örneğin Bülent Tanör, anayasa tarihi açısından şöyle bir dönemlendirme sunar: 1) Gerileme Dönemi 2) Tanzimat'a Hazırlık 3) Tanzimat Dönemi 4) Birinci Meşrutiyet 5) İkinci Meşrutiyet. Ayrıca Tanzimat döneminin III. Selim ile başladığını veya II. Meşrutiyet'e ya da Osmanlı Devleti'nin son vakitlerine kadar devam ettiğini kabul eden dönemlendirmelerin varlığına değinir. Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016, s. 20.

zımmi statüsü olan geleneksel millet sistemi, teknik olarak 1923 yılına kadar geçerli kalmış olsa da¹¹⁰ tebaadan vatandaşlığa geçiş çabası; Osmanlılık düşüncesi ile bu düşünceden kaynaklanan düzenleme ve uygulamalar; eğitim, düşünce, hukuk gibi alanlardaki sekülerleşme; millet sayısının giderek artışı ve muhtemelen en somut gelişme olarak tek tek gerçekleşen bağımsızlık ve yarı-bağımsızlık vakaları ile fiiliyattaki işlerliğini ve sistemi ayakta tutma kapasitesini tedricen kaybetmiştir. Millet sistemi, resmiyette geçerli olmasına rağmen on sekizinci yüzyıl sonundan itibaren eski toplumsal ve ekonomik destek mekanizmalarından yoksun kalmıştır.¹¹¹ Benzer şekilde modern öncesi dönemi düzeninin loncalar, yönetici (askeri) ve yönetilen (reaya) ayrımı, toprak mülkiyeti, vergi sistemi gibi temel direkleri, millet süreçleriyle etkileşim halindeki modernleşme kapsamında çok derin değişimlere tabi tutulmuştur.

İmparatorluk sınırlarına dahil olmuş toplulukların bugün dahi sınır veya devlet ismi değişiklikleri gibi olaylarla devam eden milletleşmeleri, imparatorluk çöktükten sonra bir noktada otuz civarı ulus-devletin vücuda gelmesiyle sonuçlanmış, “Büyük Güçler”in müdahalelerinden Aydınlanma düşüncesinin etkilerine kadar çok sayıda faktörün devreye girdiği komplike bir süreçtir.¹¹² Bu milletleşmeleri izah çabasında Batılı akademisyenlerce yapılan yorumlarda -1977 yılında yapılmış bir değerlendirmeye göre- üç safhadan bahsetmek mümkündür: 1) Milliyetçi, Osmanlı karşıtı toplulukların iddialarını ve imparatorlukla ilişkilerine dair kendi anlatılarının kabul ve takdim edilmesi 2) İlk safhanın olgusal hataları olarak telakki edilen noktaları düzeltme girişimine yönelik bir revizyonizm 3) Detaylı revizyonist monografı temel alan sentez çalışmalarının başlaması.¹¹³ İmparatorluktan ayrılan milletlerin mensuplarının kaleme aldıkları tarihlerdeki¹¹⁴ sorunlu yaklaşım ve bu tarihlerin içeriklerinin bir dönem için Batılı akademisyenlerce de tekrarlanmış olmasının altı çizilmelidir.¹¹⁵ Bugün itibarıyla üçüncü

¹¹⁰ Selçuk Akşin Somel, “Millet”, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, Scarecrow Press, Lanham, Maryland, Oxford 2003, s. 189-90.

¹¹¹ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 148.

¹¹² Kemal Karpat, “Nationalism”, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, ed. Gabor Agoston, Bruce Masters, Facts On File, New York 2009, s. 420-25.

¹¹³ Haddad, “Nationalism in the Ottoman Empire”, s. 3-24.

¹¹⁴ Bu kategorideki eserlerin en sık karşılaşılan problemlerinden birisi, *telos*’lu, kaçınılmaz ve beklenen nihai erekli bir tarihi benimsemeleridir ki Anadolu’da Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu da bu şekilde izah edilebilmektedir. M. Şükrü Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton 2008, s. 1.

¹¹⁵ Örneğin Karpat’a göre subjektiflik, toplumsal ve ekonomik tarih alanlarında bilgi eksikliği, çok sayıda hata ve atlamalar içeren *The Rise of Nationality in the Balkans* (Robert William Seton-Watson, London, Constable and Company Limited, 1917), İngiltere ile dostluk siyaseti biten Osmanlı İmparatorluğu’nun Almanya ile ittifak yaptığı dönemde yazılmış, kuşaklar boyunca Balkanlar’daki milliyet ve milliyetçiliğin incelenmesinde kullanılmıştır. Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 73.

safhanın ne derece gerçekleşip birinci safhanın sonuçlarının bertaraf edilmiş olduğu sorusu ise müstakil bir çalışmanın konusu olacak kadar önemlidir.

Bernard Lewis milliyetçiliğin Osmanlı İmparatorluğu'nda ortaya çıkışını Fransız Devrimi'nin düşünsel etkilerini esas alacak şekilde açıklar, hatta “özgürlük, eşitlik, kardeşlik” sloganının “özgürlük, eşitlik, ulusallık”¹¹⁶ şeklinde alındığı saptamasında bulunur. Fransız Devrimi'nin etkisini menşe kabul eden izah, literatürde hala yaygın görüş durumundadır.¹¹⁷ Napolyon seferlerinin de katkısıyla III. Selim'in askeri reform dönemi olan 1792-1807'de gerçekleşen fikri etki, tüm İslam dünyasının çehresini, kendi hakkındaki görüşünü ve beklentilerini değiştirecek nitelikte olmuştur. Ancak Lewis'in kitabının 2002 edisyonunda, bugün bile “Müslüman Şark”ta Batı'nın vatanseverlik ve milliyet kavramları, din ve saltanat bağlarını temel alan eski yapının aşılmasını tam anlamıyla sağlamamıştır; saltanat sadakati kaybolmuş olsa da dini sadakat yeni bir canlılık arz etmektedir, şeklinde belirttiği üzere din önemli bir değişken olmuştur, olmaya devam etmektedir.¹¹⁸ Sıklıkla sekülerleşmeyle ilişkilendirilen milletleşme süreçlerinde dinin etkisi yalnızca Müslüman unsurlarda değil, ilk vakalar olan Balkan'lardaki Ortodoks toplumlarda da büyük rol oynamıştır. Geleneksel millet sisteminin hilafına, milli kiliselerin ciddi mücadeleler sonucunda ortaya çıkışı, ulus-devletlere giden yolda kritik gelişmeler olmuştur. Bazı vakalarda manastırlar ve keşişler rol oynamıştır ya da en azından böyle olduğu anlatılarda önemli yer tutmuştur.¹¹⁹

Kemal Karpat, 18. yüzyıl sonunda tarihlendirdiği imparatorlukta milliyetçiliğin ortaya çıkışında toplumsal ve ekonomik değişikliklere odaklanır, özellikle toplumsal tabakalaşmaya dair değişimlerin üzerinde durur. Bu değişimler, Ortodoks unsurlarda milliyetçiliğin ortaya çıkışında rol oynayarak Sırp, Yunan ve Bulgar ulus-devletlerinin iskeletini teşkil etmiş ve bu dönemde Müslüman kesimde olmayan üç lider grubu ön plana çıkarmıştır: 1) Özellikle Avrupa ile iş yapan tüccar, imalatçı ve bunlarla ilişkili meslek erbabı grubu 2) Birinci kategorideki liderler ya da lokal kilise tarafından tesis edilip korunmuş, kimi mensupları Fransız Devrimi fikirleriyle hemhal olmuş okullar çevresi (psikopos ve patriklerle ile anlaşmazlığa düşmüş ruhban sınıfı üyeleri de bu gruba dahildir) 3) Hayduk/haydut veya kleft olarak bilinen, çoğunlukla ziraatçi köylü kesimden

¹¹⁶ Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, s. 15.

¹¹⁷ Örneğin: “Fransız Devrimi'nin bir sonucu olarak ulusçuluk” Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 12.

¹¹⁸ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 78.

¹¹⁹ Carole Rogel, “The Wandering Monk and the Balkan National Awakening”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenswald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 77-101.

çıkan yarı eşkıya, yarı halk lideri, gerilla komutanlığından ulusal dava askeri lideri statüsüne geçebilen kimseler.¹²⁰ Ayrıca esasen ilk iki grubun mensubu, bu dönemde Müslümanlarda olmayıp Ortodokslarda olan, aktif, kendi grubundan olan köylü kesimi ekonomik ve ideolojik olarak destekleyen kentli orta sınıf, süreçte önemli rol oynayan toplumsal bir kategori olarak zikredilmelidir.¹²¹

Ortodoks unsurlarda modern öncesi dönemdeki isyanlardan farklılaşan, milliyetçi karakteri olan ilk hareket, 1804-13 ayaklanmasıyla Sırlarda başlamıştır.¹²² Sırlar dış yardım olmadan Osmanlı yönetiminden bağımsızlıklarını elde edebilecek güce sahip değillerdi. Bu nedenle hareket tarzları “Büyük Güçler”in desteğini temin etmek üzerine kurulu idi. Bu yöntem imparatorlukta diğer hareketler tarafından da o derece benimsenecekti ki Osmanlı coğrafyasındaki millet oluşumları, imparatorluğun çöküşünden sonra dahi “Büyük Güçler” tarafından belirlenen diplomatik faaliyetlere maruz kalacaktı.¹²³ “Büyük Güçler” somut destek dışında, propagandayla da süreçlere müdahil oluyordu. Örnek olarak 1821’deki isyan ile başlayan Yunan bağımsızlık hareketine giden yolda Fransız etkisi anılabilir: 1797’de Napolyon, İyonya Adaları’ndaki generallerine “Yerlileri pohpohlayın... konuşmalarınızda sık sık Yunanistan’ın Atina ve Isparta dönemine atıfta bulunun” talimatını vermiştir.¹²⁴ Sonuçta ortaya çıkan küçük Yunanistan, “tam anlamıyla irredantist bir devlet haline dönüşerek, daha büyük bir Yunanistan yaratmanın *megali* fikrine takıntılı hale” gelecektir.¹²⁵ Üçüncü olarak değinilmesi gereken hareket, 1875’te başlayan ayaklanma ile açığa çıkan ve büyük ölçüde 1877-78 Rus Savaşı sonrasında özerklik statüsü elde edilmesiyle¹²⁶ kritik aşamayı tecrübe eden Bulgar milliyetçiliğidir. Bulgarlar, Osmanlı idaresi açısından Sırlardan ve Rumlardan farklı bir konumdalardı: Osmanlı Balkanları’nın çekirdeği olan Bulgaristan 1878’de özerkliğini elde edene kadar bölgede Türkçe konuşan nüfus çoğunlukta idi.¹²⁷ Karadağ gibi nüfus ve coğrafi olarak küçük örnekler ise buraya kadar zikredilen üç vaka kadar tartışma, çatışma veya çalışmanın konusu olmamıştır. Ermeni milliyetçiliği nüfusun büyüklüğü ve bölgesel dağılımı, milliyetçilikler devrinde uzun dönem

¹²⁰ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 15-16.

¹²¹ *Age*, s. 18.

¹²² Sırp hareketinin kökeni, 16. yüzyıl sonunda Avusturya’nın özel askeri hudut bölgesine (Almanca: *Militärgrenze*) başlayan yoğun Sırp göçü neticesinde burada teşekkül eden hem modern anlamda ilk Sırp lisesi gibi seküler, hem de Kiev’deki ardından ikinci sırada gelen Ortodoks ruhban okulu gibi dini kurumlara kadar uzanmaktadır. Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 51-52.

¹²³ Ahmad, *Jön Türkler ve Osmanlı’da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, s. 5.

¹²⁴ *Age*, s. 5.

¹²⁵ *Age*, s. 6.

¹²⁶ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 16.

¹²⁷ *Age*, s. 175.

imparatorluğa sadık kalıp tam olarak 19. yüzyıl sonunda harekete geçme, halife-padişaha suikast ve merkez bankası genel merkezinin işgal edilmesi gibi büyük çaplı terör olayları gerçekleştirme, grup tarafından arzulanan ve “Büyük Güçler” tarafından da desteklenen ulus-devlet sınırlarının Karadeniz’e ve Akdeniz’e uzanan “Büyük Ermenistan”ın hudutları olması, ulus-devletin ortaya çıkışından çok sonra dahi “Nemesis Operasyonu” gibi olaylarla devam eden bir “Ermeni meselesi”nin mevcudiyeti neticesinde diğerlerinden ayrışan, özel bir vaka olagelmıştır. Musevilerde ise imparatorluk ve cumhuriyet devirlerinde milliyetçi düşünce ve oluşum olarak yalnızca Siyonizm görülmüş¹²⁸ ve bu akım da hiçbir zaman çoğunluk tarafından benimsenmemiştir.

Gayri-Türk Müslümanlarda milliyetçilik konusunda ilk olarak 18. yüzyıl sonu, 19. yüzyıl başı Arap Yarımadası’ndaki Vehhabi akımı ya da 19. yüzyılın ilk yarısına yayılan Mısır’daki Kavalalı isyanı¹²⁹ gibi hareketlerin milliyetçilikle ilişkili olmadığı belirtilmelidir.¹³⁰ Özellikle Suriye misyoner okullarında okumuş Hristiyan Arap aydınlar, Müslüman Araplardan çok önce Balkanlar’daki Hristiyanların görüşlerine benzer milliyetçi düşüncelere sahip olmuşlardır.¹³¹ Ancak Müslüman Arnavut ve Araplarda ulus-devlet hedefi güden ciddi seviyede bir milliyetçiliğin esasen 1908 sonrasında ortaya çıktığı ve I. Dünya Savaşı sonuna kadar imparatorluğa sadık kalmış önemli bir kesim Arap unsurun varlığı hatırlanmalıdır. Arnavutluk’un bağımsız olması¹³², İttihat ve Terakki’nin aşikar ve kapsamlı olarak Türk milliyetçiliği düşünce ve siyasetine geçişinde tetikleyici olaylardan birisi olarak görülmüş, Türk milliyetçiliğinin bu aşamaya geçişi de Arap milliyetçiliğinde kritik dönüm noktalarından biri olmuştur. Arap ve Arnavut milliyetçiliklerinde kendi zirai ve bürokratik elitleri yanında, Batılı güçlerin desteği de etkilidir.¹³³ Öte yandan çoğunluğu Müslüman olan iki örnekte de aydınlar açısından ayrılıkçı milliyetçilik tercihi kolay olmamıştır.¹³⁴ Arapça konuşan topluluklar din, mezhep, diyalekt, kentlilik-köylülük-bedevilik, Batı etkisine maruz kalma vs. açılardan

¹²⁸ Rifat Bali, Arus Yumul, Foti Benlisoy, “Yahudi, Ermeni ve Rum Topluluklarında Milliyetçilik”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 919-23.

¹²⁹ Bu isyan kapsamındaki işgaller, bugünkü Suriye ve Filistin bölgesinde mevcut toplumsal yapının çözülmesinde, Anadolu’da hükümet karşıtı ayaklanmalar başlamasında hızlandırıcı etki yaparak Müslüman unsurlarda milliyetçiliğin gelişmesinde faktör olmuştur. Karpas, *Osmanlı’dan Günümüze Ortadoğu’da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*, s. 193.

¹³⁰ Haddad, “Nationalism in the Ottoman Empire”, s. 3-24.

¹³¹ Karpas, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 211.

¹³² Arnavutlarda çoğunluğu teşkil eden Müslümanlardaki milliyetçilik, Hristiyan unsurların milliyetçilerine ve Osmanlı’nın geleneksel yapısının bozulup zayıflamasına karşı tepkidir. Esasen Osmanlı İmparatorluğu’na karşı verilmiş bir tepki değildir; 1908 öncesinde ayrılıkçı olmaktan çok savunmacı ve özerklik yanlısı niteliktedir. Nevzat Kösoğlu, “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 208-25.

¹³³ Karpas, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 218.

¹³⁴ Kösoğlu, “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”, s. 208-25.

derin farklılıklar göstermekte olduğundan komşu olan Cezayir, Tunus ve Libya ele alındığında dahi görüldüğü üzere milliyetçilik açısından tek tek değerlendirilmesi gereken yegane ve sofistike vakalar söz konusudur.¹³⁵

Müslüman veya gayri-Müslim, tüm milliyetçi hareketlere karşı Osmanlı yönetimi Roderic Davison'ın değerlendirmesine göre kimi zaman aynı anda birden fazlasına müracaat edecek şekilde yedi farklı yöntemle hareket etmiştir: 1) Tebaadan vatandaşlığa geçişte dönüm noktası olan Osmanlılık doktrini ve bu bağlamda Tanzimat ve Islahat Fermanı başta olmak üzere yeni düzenleme ve uygulamalar 2) Eski sisteme göre yeni milletleri resmi olarak tanımak da dahil olmak üzere azınlık gruplarının hak ve ayrıcalıklarını genişletmek 3) Mümkün olduğu yerde diplomatik metinlere yansiyacak şekilde Avrupalı güçlerin müdahalelerini önleme 4) Osmanlı tebaası/vatandaşlarının Avrupa uyruklarına geçmesini engelleme 5) Büyük Güçler'den birini ötekine karşı kullanma 6) Stratejik ya da nihai olarak bir milliyetçi hareket karşısında geri çekilme, bağımsızlık veya yarı-bağımsızlığı kabul etme 7) Mümkün olduğu takdirde güç kullanma. Neticede her vakada bu yöntemlerden biri veya birkaçı kullanılmış olsa da imparatorluğun parçalanması önlenememiştir.¹³⁶

Osmanlı İmparatorluğu içerisinde en son ortaya çıkan milliyetçilik, Türk milliyetçiliğidir.¹³⁷ Halbuki Osmanlı İmparatorluğu “geniş anlamda Türk olduğu söylenebilecek bir devlet”¹³⁸ idi. İmparatorluk asırlarında Türkler kendi dillerini korumuş ve bir etnisite duygusuna sahip olmuşlardı.¹³⁹ Öte yandan Müslüman halklar içerisinde kendi kimliğini İslam ümmeti içinde eritme konusunda kimse Türklerin eriştiği yere varamamıştır;¹⁴⁰ bu nedenle “İmparatorluğun bizzat efendisi” olan Türklerin milliyetçi düşünce tesirine girmede sonuncu olmaları doğaldır.¹⁴¹ II. Meşrutiyet devrine gelindiğinde belirli bir olgunluktaki Türk milliyetçiliği devleti muhafaza etmek amacıyla iç ve dış şartlar mülahaza edilerek son derece ölçülü kısıtlama, kimi zaman örtme ve yer yer tehirlere sürdürülmüştür.

¹³⁵ William Spencer, “Ottoman North Africa”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 103-27.

¹³⁶ Roderic Davison, “Nationalism as an Ottoman Problem and the Ottoman Response”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 25-56.

¹³⁷ Karpat, “Nationalism”, s. 420-25.

¹³⁸ Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, s. 5.

¹³⁹ Age., s. 3.

¹⁴⁰ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 445.

¹⁴¹ Metin Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013, s. 30.

Avrupa'daki Türkoloji çalışmaları¹⁴², yurtdışına gönderilen öğrenciler, 1848 sonrası gelen Macar ve Lehler, Rusya Türklerinin faaliyetleri, Türk milliyetçiliğinin gelişmesine kurucu mahiyette katkılarda bulunmuştur. Kimisi göç ederek Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye Cumhuriyeti'nde mühim roller alan, Çarlık Rusya'sı Müslüman ahalisinden pantürkistler, Türk milliyetçiliğinin ilk formülasyonlarını ortaya koymuşlardır.¹⁴³

19. yüzyıl sonunda az sayıda Türk, milliyetçi anlayıştadır; 1908 senesi ama daha ziyade 1913 yılından sonra çok sayıda Türk kendisini milliyetçi olarak görmeye başlamıştır.¹⁴⁴ Yeniçeri Ocağı'nın ilgası dahil olmak üzere modernleşmede kritik ve yoğun bir safha olan II. Mahmut devrinin ardından gelebilmiş olan Tanzimat döneminde Türk milliyetçiliği düşüncesinin fikri kökenleri -örneğin "vatan" gibi temel kavramları- ortaya çıkmaya başlamıştır. II. Abdülhamid saltanatında bir "ön milliyetçilik/proto-milliyetçilik"¹⁴⁵ ve daha sonra milliyetçilik gelişmiş, II. Meşrutiyet döneminde özellikle Balkan Savaşları'nın ardından belirleyici bir şekilde ortaya çıkarak buna uygun politikalar ve fikriyat devreye girmiş ve Milli Mücadele neticesinde ulus-devletin vücuda gelişiyle imparatorluğun Türk unsuru, artık milliyetçilik temelli bir yapıda varlığını devam ettirmeye başlamıştır. Türk milliyetçiliğinin ilk formülasyonlarıyla 1923 arasında yirmi beş yıldan az bir süre olması şaşırtıcı bir gelişmedir.¹⁴⁶

1.2.1. Tanzimat

Genelde 1839'da Gülhane Hatt-ı Hümayunu (Tanzimat Fermanı) ile başlatılan Tanzimat döneminin ilk uygulamalarının 1830'lara kadar götürülebileceği ortaya konmuş; bitişi için ise Âli Paşa'nın ölümü (1871), Midhat Paşa'nın sürgüne gönderilişi (1877), Meclis-i Meb'ûsan'ın kapatılması (1878), Düyûn-ı Umûmiyye İdaresi'nin kuruluşu (1881) gibi farklı olayların tarihleri öne sürülmüşse de 1878 çoğunluğun kabul

¹⁴² Bu çalışmaların Türk halklarına tarihsel bakışı sekülerleştirici bir etkisi de olmuştur. Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, s. 4.

¹⁴³ Age., s. 5.

¹⁴⁴ Davison, "Nationalism as an Ottoman Problem and the Ottoman Response", s. 25-56.

¹⁴⁵ Kavramın Sultan Hamid dönemi incelenirken kullanımı için Bkz.: Selim Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007, s. 67,84. Türk milliyetçiliğinin seyrinde bu kavramın kullanımı görece yeni olup şüphesiz II. Abdülhamit saltanatı için kullanımı da itiraza açıktır. Atatürk'ün entelektüel biyografisi merkezinde 1922 sonbaharı itibarıyla "proto-milliyetçilik"ten "milliyetçilik"e geçildiğini kabul eden başka bir değerlendirme şöyledir: "Yeni Türkiye'nin lideri, değindiğimiz gibi, 1922 sonbaharından itibaren Türkçü eğilimlerini açıkça ortaya koymaya başlamıştır. Ancak, değişen koşullar, bu ideolojinin yeniden şekillendirilmesi ve "proto-milliyetçilikten" "milliyetçilik"e tahavvülünü zorunlu kılmıştır." Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 524. Aynı eserde genel düşünce tarihi seyrinde "II. Abdülhamid dönemi proto-Türkçülüğü" tabiri de kullanılmıştır. Age., s. 363.

¹⁴⁶ Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, s. 1. "Osmanlı İmparatorluğu'nda, uluslaşma son derece kısaydı." Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, s. 17. Sürecin görece süratli oluşuna Türkler dahi şaşırmıştır. David Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, Frank Cass, London 1977, s. IX.

ettiği tarihtir.¹⁴⁷ Ahmet Hamdi Tanpınar’a göre Tanzimat’taki ilk fikriyat teşekkülü medeniyetçilik olmuştur; bu mefhum, sonraki dönemde de ideolojilere merkez olmuş, 19 asırdaki Türkçü, İslamcı, Osmanlıcı çizgideki diğer düşünce cereyanlarının kaynakları arasında yer almıştır.¹⁴⁸ Bu görüşü modernleşme temelli düşüncede Tanzimat’tan başlayarak medeniyetin, İslamcılık dahil olmak üzere tüm akımlarda en belirleyici temel kavram olduğu anlamında değerlendirebiliriz: En üst seviyedeki “mesele”, moderniteye maruz kalmış olma ve buna verilecek tepkinin belirlenmesidir. Bu meseleye dair bu dönemde en yoğun şekilde fikir üretenler, dönemin gelişmelerinden özellikle matbaanın yaygınlaşması, okur sayısının göreceli artışı, süreli ve süresiz yayınların sağladığı etki alanı, 1850’lerden sonra Türklerde de yeni orta sınıf gruplar ortaya çıkmaya başlaması¹⁴⁹ gibi sebeplerle o zamana kadar görülmemiş yeni bir münevver kesim olarak oluşacak, “Yeni Osmanlılar” ismiyle anılacak, “ilk modern Türk aydın sınıfı”nı¹⁵⁰ vücuda getirecek, imparatorluğun ilk ideologları¹⁵¹, rejimi eleştiren ilk modern muhalefet hareketi¹⁵² olacaklardır.

Kırım Savaşı (1853-56) sonrası oluşan ortamda orduda reform için davet edilen Fransız öğretmenler, liberalizm ve milliyetçilik düşüncelerine kaynak olmuşlardı.¹⁵³ Batılı devletlerle ittifak halinde harp edilmesi bir takım ön yargıların yıkılması, ekonomik faaliyetlerin artırılması, fikri alışverişinin çoğalması gibi sonuçları doğurmuş; “uygarlık” a ve onun doğum yeri Avrupa’ya karşı entelektüel ilgi oluşmuştu. Fakat Batılı güçlerin artan nüfuzu, Islahat Fermanı ile sağlanan “eşitlik” Müslümanlar nezdinde Batı karşıtlığı da oluşturmuştu.¹⁵⁴ Yeni Osmanlılar düşüncesine giden yolda önemli yer tutan bu tablonun sorumlusu olarak Tanzimat ricali görülmekte idi. Yeni Osmanlılar nadirattan olarak padişahın şahsına eleştiri yöneltse de saltanat müessesini eleştirmezler, hatta bu kuruma en derin saygıyı gösterirlerdi; hedeflerinde esas itibarıyla Bab-ı Âli

¹⁴⁷ Ali Akyıldız, “TANZİMAT - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat> [Erişim tarihi: 05.08.2020].

¹⁴⁸ Gökhan Çetinsaya, “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 54-71. Medeniyetçilik, erken Cumhuriyet devrinde de özel konumunu muhafaza edecektir. Örneğin: Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken, İstanbul 2017, s. 80-81, 86-88.

¹⁴⁹ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 60.

¹⁵⁰ Şerif Mardin, “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 16.

¹⁵¹ Şerif Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 1996, s. 443.

¹⁵² Feroz Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007, s. 38.

¹⁵³ Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, s. 13.

¹⁵⁴ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 201.

bulunmaktaydı.¹⁵⁵ Bab-ı Âli merkezli yeni bürokrasi mensuplarının kendilerinin "eski Osmanlı ihtişamını" tekrar sağlayabilecek kişilerin yalnızca kendileri olduğuna inanmaları,¹⁵⁶ hatta Cevdet Paşa'nın nakledişine göre Âli Paşa'nın "Tanrı, devletin saadetini beş veya altı kişiye havale etti"¹⁵⁷ sözüyle özetlenebilecek bakış açısı ve bundan kaynaklı uygulamalar söz konusu idi. 1860'lar itibariyle bürokratik kadrolar dolmuş, iş bulmak zorlaşmış, bulduktan sonra da yükselmek himayeye bağlı hale gelmişti. Bundan etkilenen yeni düşünür çevre, devletin güçten düşmesinden, olumsuz şahsi şartlarından, Hristiyan unsurlara sağlanan ayrıcalıklardan dolayı Tanzimat ricalini suçladılar. Bâb-ı Âli'yi, özellikle Avrupa'ya verilen ekonomik ödünler ve zayıflayan ekonomi için eleştirdiler.¹⁵⁸

Yusuf Akçura hem Tanzimat hem Yeni Osmanlılık hareketlerinde fikirden ziyade fiilin olduğu, her ikisinin fikriyatına dair ciddi eser bulmanın zor olduğu görüşündedir.¹⁵⁹ Yeni Osmanlıların net bir şekilde formüle ve deklare edilmiş homojen bir fikriyata sahip olduklarını söylemek güçtür; tüm grubu kapsayacak planlanmış siyasi iktidar hedefi, ideolojik tutarlılık ve örgütsel dayanışma da söz konusu değildir.¹⁶⁰ Ancak aşikar bir ortak nokta, kuvvetli bir vatanperverlik vurgusu idi. Fakat vatanın neresi olduğunu tespit problemlili idi; hudutlar dahilinde ortak kimlik vücuda getirmek daha da müşküldü. Yeni Osmanlıların anlam dünyasında "Osmanlı", "Türk", "İslam-Müslüman" kimlikleri arasında salınım söz konusu idi.¹⁶¹ Esasen II. Mahmut döneminde ortaya konan Osmanlıcılık, bu aydınlar tarafından işlenen bir ideoloji aynı zamanda da bir siyasettir.¹⁶² Osmanlıcılık, zorlayıcı koşulların sonucu oluşmuş ve özellikle Tanzimat döneminde devletin dağılma sürecine karşı alınmış pragmatik bir önlemdir, ancak bu hususiyeti, onun önemini azaltmamaktadır.¹⁶³ Bilakis, Osmanlıcılık, müteakip düşünce akımlarına temel teşkil edecektir. Osmanlıcılık düşüncesinin dinamik yönü ve II. Meşrutiyet dönemine ulaşan uzun ömrü hakkında fikir veren açıklayıcı bir dönemlendirme yapılmıştır:

¹⁵⁵ Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 124.

¹⁵⁶ *Age.*, s. 127.

¹⁵⁷ *Age.*, s. 128.

¹⁵⁸ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, s. 38.

¹⁵⁹ Yusuf Akçura (ed.), *Türk Yılı: 1928*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009, s. 310.

¹⁶⁰ Cemil Koçak, "Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet", *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 72-82.

¹⁶¹ Mardin, "Yeni Osmanlı Düşüncesi", s. 42-53.

¹⁶² Bir siyaset olarak Osmanlıcılık, tebaayı vatandaşa dönüştürememiş, seküler Osmanlı vatandaşlığı kavramı cemaatler, hatta Müslümanlar nezdinde gerçek anlamda bir karşılık bulamamıştır. Ahmad, *Jön Türkler ve Osmanlı'da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, s. 7.

¹⁶³ Selçuk Akşin Somel, "Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)", *Cumhuriyet'e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet'in Birikimi (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 88-116.

“1)1830’lardan 1875’e süren dönemde ağırlıklı olarak Bab-ı Âli’nin otoriter merkezîyetçi siyaseti, 2) 1868-1878 devresinde Yeni Osmanlı muhalefeti ve Meşrutîyetçi pragmatizm çerçevesinde Osmanlıcılık yaklaşımı, 3) II. Abdülhamit mutlakîyetine karşı Jön Türk muhalefetine görülen Osmanlıcılık, 4) II. Meşrutîyet döneminde Osmanlıcılık düşüncesi.”¹⁶⁴

Yeni Osmanlıların vatan, politik kimlik ve Osmanlı-Müslüman kültürü etrafında inşa ettikleri siyasi otoriteye sadakat düşüncesi ve hissi, Türk millîyetçiliğinin psikolojik temellerini ve bir sonraki kuşağın aydınlarının siyasi kültürünü meydana getirmiştir.¹⁶⁵ En geniş anlamıyla dünya görüşünü kavrayabilmek için Tanzimat devrinin düşünsel mirası içinde, meşrutîyet ve cumhuriyetin kurucularına tesir edecek -Batılı ziyaretçileri bile şaşırtacak derecede- Avrupa materyalizmi unsurlarının mevcudiyeti¹⁶⁶ göz önünde tutulmalıdır. Millîyetçi düşünce açısından belki de en önemli miras, “dini, etnik ve yerel bölünmelerin üstesinden gelecek yeni bir kimlik biçimi oluşturmayı amaç”layan vatan kavramıdır.¹⁶⁷ Nihai olarak Yeni Osmanlılar bir ölçüde Türkiye Cumhuriyeti’nin doğrudan entelektüel ataları konumunda olmuştur; hatta Yeni Osmanlıların en önemli düşünürü konumundaki¹⁶⁸ Namık Kemal, Atatürk’ün entelektüel kılavuzları arasındadır.¹⁶⁹

1.2.2. II. Abdülhamit Dönemi

1878 Berlin Antlaşması ile gerçekleşen toprak kayıpları ve göçlerle, imparatorluğun Hristiyan nüfusu azalıp Müslüman nüfusu artmış; Balkanlar’daki Tatarların ve Çerkezlerin çoğu yaklaşık bir milyon Türkle birlikte Osmanlı topraklarına göç etmiştir.¹⁷⁰ Nüfusun dinsel dağılımı, II. Abdülhamit dönemi düşünce dünyasında ve politikalarında etkili olmuştur. Her ne kadar uzun zaman literatürde Pan-İslamcı veya İslamcı olarak nitelenmiş olsa da tüm Müslümanları tek bir siyasi yapı altında toplamayı amaçlayan ümmetçi hedefler söz konusu olmamıştır. İçeride birliği muhafaza etmek, dışarıda nüfuz alanını genişletmek maksadıyla denge siyasetiyle halifelik makamının

¹⁶⁴ Somel, “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, s. 88-116.

¹⁶⁵ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 66.

¹⁶⁶ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 101.

¹⁶⁷ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 42.

¹⁶⁸ Ahmad, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*.

¹⁶⁹ Mardin, *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, s. 450. 27 Mayıs askeri darbesini gerçekleştiren (çoğunluğu 35-46 yaş aralığında bulunan) Milli Birlik Komitesi üyelerinin prosopografik tahlilinde Kemal Karpat, sınıfsal parametreleri değerlendirmesinin ardından toplumsal geçmişten daha ziyade eğitimin önemli olduğunu belirterek okuma alışkanlıklarını irdeler. Namık Kemal’in *Vatan Yahut Silistre*’si tercih edilen kitaplar arasındadır. Kemal Karpat, *Osmanlı’dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010, s. 325-26.

¹⁷⁰ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 205.

etkili bir şekilde kullanımı söz konusudur.¹⁷¹ İslami kimliği gözeten, ön plana çıkaran faaliyetler gerçekleştirilmiştir. Bu sayede Boşnak, Çerkez gibi unsurlar Türklerle kaynaştırılmıştır.¹⁷²

Bu dönemde Müslümanlar arasında ilk etapta bir “ön milliyetçilik/proto-milliyetçilik” tablosu ortaya çıkmıştır. Bunlar arasında Arnavutlar *Rilindja* ve Araplar *Nahda* şeklinde anılan “yeniden doğuş” hareketleriyle en çok gelişenler olmuş, iki örnekte de gayri-Müslimlerin de iştirakiyle dini mensubiyetten azade bir milli kimliğin teşekkülü deneyimlenmiştir. 1900 senesi itibariyle toplam nüfusun dörtte üçünü oluşturan Müslümanlar içinde ayrılıkçı hareketler felaket olacağından Sultan Hamid, Osmanlıcılığı İslami veçheyi kuvvetlendirerek yeniden şekillendirme ve Pan-İslamcılığı içeride kullanma yöntemlerini tercih etmiştir. Nihai olarak hareketler tam manasıyla ayrılıkçı milliyetçi hareketlere II. Meşrutiyet döneminde dönüşmüştür.¹⁷³

İdarenin siyasi yapıyı ve sınırları muhafaza edebilmek için reel politikaya göre devamlı surette yüksek hassasiyetle tashih ederek uyguladığı resmi Osmanlıcılığın sınırlarını aşan fikri faaliyetler İslamcı veya Türkçü dahi olsa muhalif addedilerek ona göre muamele edilmekteydi. Bu sebeple Sultan Hamid devri, Türkçülüğe karşı olarak da yorumlanmıştır.¹⁷⁴ Hürriyet ve meşrutiyet gibi fikirlerin de yurtdışında gelişebildiği bir dönem söz konusudur.¹⁷⁵ Buna mukabil padişahın kendisi ve rejim elitinin İslami yanı ağırlıklı Osmanlıcılığa hanel getirmeyecek şekilde Türklük bilincinden kaynaklanan ifade ve fiilleri mevcuttur. Dönemin ilk ve en önemli metinlerinden, padişahın bilgi ve onayı ile 1876’da yürürlüğe giren anayasada resmi dilin Türkçe oluşu özellikle vurgulanmış, seçimlerde aday olacaklara Türkçe bilme şartı getirilmiş, Meclis-i Mebusan iç tüzüğünde oturumların Türk dilinde yapılacağı düzenlenmiştir. Devlet reisi olduğu ülkeyi 13 Temmuz 1878 tarihli Berlin Antlaşması’nda “Türkistan” olarak niteleyen ya da en azından Türkçede böyle karşılanmasını isteyen, 1883’te “Türkiye’nin Türkler tarafından idare edilmesi gerektiğini” ifade eden Sultan Hamid, Yıldız’da yakın mesai yaptığı kimselerle görüşmeleri, muhafız alayındaki öncelikleri, törenlerdeki tercihleri, ders kitaplarındaki milli tarih anlayışına getirttiği yenilikler ve Türk lisanı hassasiyeti ile Türklük bilincini göstermiştir.¹⁷⁶ Devrin ricalinden de bu çizgide olanlar vardır. Küçük

¹⁷¹ Ali Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen, İstanbul 2017, s. 265.

¹⁷² Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 207.

¹⁷³ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 142-44.

¹⁷⁴ Örneğin Yusuf Akçura’nın değerlendirmesi için Bkz.: Akçura, *Türk Yılı: 1928*, s. 381.

¹⁷⁵ Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1992, s. 124.

¹⁷⁶ Vahdettin Engin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017, s. 293-308.

Said Paşa'nın Türk soyundan gelmesiyle iftihar edişi, Türk siyasetinde bu tür bir hassasiyetin ilk örneklerindendir.¹⁷⁷ Görüşleri son dönem Osmanlı dünya görüşünün temsilcisi niteliğinde olan Osman Nuri Paşa 1885 yılında bir tezkirede Hicaz, Bingazi, Yemen'de bulunan orduların çoğunun “ana unsurdan” olduğunu, “kan vergisi ödeyen” gerçek anlamda muharip kuvvetlerin “Türkler ve Anadolu ahalisinden” oluştuğunu yazmıştır.¹⁷⁸ Burada Türklük bilincine Türklerin anavatanı olarak Anadolu fikri eşlik etmektedir. Anadoluculuğun nüvesi olan bu düşünce II. Meşrutiyet devrinde özellikle de I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru belirginleşecektir.¹⁷⁹

Modern anlamda ilk kuşak düşünürler olarak kabul edilen Genç Osmanlılar (Ali Suavi müstesna) bürokrasinin orta ve üst sınıfından veya İstanbullu kentli kesimden gelmekteydi. Sultan Hamid devri aydın nesli ise ciddi oranda taşradan gelmekteydi; yerel eşrafın, çiftçi ailelerin veya yeni yeni ortaya çıkan Türk tüccarlar ailelerin çocuklarıydı. İttihat ve Terakki'nin tohumu olacak, 1889'da Tıbbiye'de kurulan gizli örgütün beş kurucusundan hiçbiri İstanbullu değildi. Dolayısıyla bu dönemde Yeni Türk orta sınıfına mensup yeni bir aydınlar grubu, yeni bir siyasi elit ve yeni ideoloji söz konusudur.¹⁸⁰ 19. yüzyıl ortasında yönetici elitin kişisel kütüphaneleri ele alındığında düşük rütbelilerin büyük ölçüde bir asır önce de yaygın olan dini ve tasavvufi, üst rütbedekilerin ise Avrupa üzerine veya doğrudan Avrupa dillerindeki eserleri tercih ettiği görülmektedir; Batı'nın fikri etkisi, 19. yüzyıl sonuna kadar üst tabakalara mahsus kalmış, daha sonra ise toplumsal tabaka değişkeninden bir ölçüde bağımsız bir gerçek haline gelmiştir.¹⁸¹ İlk neslin mensuplarının İslami terimlerle ifade ettiği anayasacı düşünceler, ikinci nesil tarafından yoğun seküler bir görünüm ile sunulmuştur.¹⁸² Bu durum, düşünce dünyasına umumi bakışta imparatorluğun son devrinin en mütedeyyin padişahı II. Abdülhamit zamanında materyalist fikirlerin yükselişi tablosu¹⁸³ ile örtüşmektedir. Tanzimat döneminde başlayıp Sultan Hamid devrinde güçlenen materyalizm, esas itibarıyla II. Meşrutiyet'te kendini gösterecektir. Öte yandan Sultan Hamid döneminde gayri resmi versiyonlarına sert yaklaşılan İslamcılık ise II. Meşrutiyet'te görece bir gelişme sergileyecektir.¹⁸⁴

¹⁷⁷ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 243.

¹⁷⁸ Deringil, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, s. 83-84.

¹⁷⁹ Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, s. 41-43. Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, s. 18,31. Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, s. 50-55.

¹⁸⁰ Karpat, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 62.

¹⁸¹ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 96.

¹⁸² *Age.*, s. 4.

¹⁸³ *Age.*, s. 138.

¹⁸⁴ *Age.*, s. 185-86.

İttihat ve Terakki'nin (bu isim altında birleşecek muhtelif oluşumların) 1889'daki tesisinden 1908'e kadar bir yeraltı örgütü oluşu, ideolojisini ve gündemini tahlilde ciddi bir problem çıkarmaktadır. İdari birimlerin aldığı kararlar ile resmi-kamuya açık olarak sunulanlar arasında çelişkiler bulunmaktadır. Misalen merkez-i umumi Türk milliyetçiliğine geçerken resmi-kamuya açık birimler Osmanlıcı çizgide devam edebilmektedir. 1902'ye kadar tek bir örgüt değil, bir çatı oluşum olması, bu tarihten sonra da ideolojisi dahil olmak üzere İttihat ve Terakki'nin sürekli değişen yapısı analizde güçlükler doğurmaktadır.¹⁸⁵ Program ve fiilde bir olamamış, şekil ve ideolojide fevkalade ayrışan, Sultan Hamid'in mutlakiyet rejimine muhalefet ortak noktasından hareket eden Türk, gayri-Türk, Müslüman, gayri-Müslim bir topluluk söz konusudur.¹⁸⁶

1902-1908 döneminde önemli rol oynayan oluşumların idaresinde olan Jön Türklerin politik fikirlerinde geniş manada düzeni, sistemi revize etmeye yönelik büyük kuramlardan çok daha sade, kapsamı sınırlı siyasi fikriyat ve planlara geçiş gerçekleşmiştir.¹⁸⁷ Bu dönemde Türkçü-Türk milliyetçisi eğilimler ön plana çıkmış, 1908 başlarına gelindiğinde esas gayesi memleketi kurtarmak olan İttihat ve Terakki Türkçülük, Osmanlıcılık ve Pan-İslamizme propaganda faaliyetlerinde kimi zaman sadece "Osmanlı" yerine "Türk"ü tercih ederek birbirinin muadili suretinde yer vermiştir.¹⁸⁸

İlk olarak Macarlar tarafından 1839 yılında "Türk kavimlerine kök araştırma yolu olarak kullanılan "Turan" kelimesi," bir kavram olarak Türkiye'nin düşün hayatına uzun süre girememiştir.¹⁸⁹ Türk milliyetçiliğinin veçhelerinden olacak Turancılık 20. yüzyıl başına kadar kültürel ve dilbilimsel alana münhasır olmuş, Akçura'ya ait meşhur "Üç Tarz-ı Siyaset" isimli makale (1904) ve II. Meşrutiyet ile politik bir kavram olarak kullanılmaya başlamıştır. Gökalp için Turan, somut siyasi bir hedeften çok romantik bir idealdir.¹⁹⁰ Rusya Türklerinden aydınların başını çektiği bu akım, Macaristan ve Japonya'dan ayrışarak -Zeki Veldi Togan'a göre Ziya Gökalp tesiriyle- Türkçülük olarak

¹⁸⁵ M. Şükrü Hanioglu, *The Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, New York 1995, s. 4. Hanioglu tarafından İttihat ve Terakki incelenirken şu dönemlendirme yapılmıştır: Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti (1889-1902), Osmanlı Terakkî ve İttihat Cemiyeti (1906-1907), 23 Temmuz 1908 - 18 Aralık 1908 Tarihleri Arasında İttihat ve Terakkî Cemiyeti, 18 Aralık 1908 - 30 Ekim 1918 Tarihleri Arasında İttihat ve Terakkî Cemiyeti, Mütareke Döneminde İttihat ve Terakkî ve Yeni Rejim Döneminde İttihatçılar. M. Şükrü Hanioglu, "İTTİHAT ve TERAKKÎ CEMİYETİ - TDV İslâm Ansiklopedisi", <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihat-ve-terakki-cemiyeti> [Erişim tarihi: 19.12.2022].

¹⁸⁶ Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, s. 6.

¹⁸⁷ M. Şükrü Hanioglu, *Preparation for a Revolution: the Young Turks, 1902-1908*, Oxford University Press, Oxford ; New York 2001, s. 289.

¹⁸⁸ *Age.*, s. 295-96.

¹⁸⁹ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1992, s. 208.

¹⁹⁰ Sezgi Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011, s. 107-8.

algılanmıştır. Togan'ın değerlendirmesiyle İngiltere¹⁹¹, Rusya karşıtı siyaseti kapsamında Pan-Türkist ideolojiyi desteklemiş, bu destek 1907'de iki ülke arasındaki antlaşmayla durağanlaşmış, I. Dünya Savaşı sırasında Almanya'nın lehine olduğu mülhazasıyla azalarak bitmiştir.¹⁹² Dolayısıyla bu dönemde gayri-Türk halkları kapsayan bir tasavvur olmayışından Turancılık, Pan-Türkizm/Türk milliyetçiliği/Türkçülük/İttihat-ı Etrak isimleriyle anılan akımların görünümlerinden biri olarak tezahür etmiştir. Halifeliğin kaldırılması, Pan-İslamcılıkla birlikte Batı tarafından tehdit olarak algılanan Pan-Turanizm akımına itibar edilmediğini net olarak gösteren gelişmelerdendir.¹⁹³ Müteakip on yıllarda ise akımın Türkiye'de günümüze kadar ulaşan ayrıksı bir seyri olacaktır.

1.2.3. II. Meşrutiyet

Nüfusun dinsel dağılımının II. Abdülhamit dönemi düşünce dünyasında ve politikalarında yaptığına benzer bir etki, II. Meşrutiyet döneminde başta Balkan Savaşları olmak üzere vatanın has parçası kabul edilen, başkente yakın, erken dönemden itibaren Osmanlı hakimiyetinde olmuş yerlerin bir süreliğine ya da kalıcı olarak elden çıkışıyla, üstelik daha yoğun bir şekilde tecrübe edilmiştir. İmparatorluğun ciddi oranda küçülmesi ve daha homojen hale gelmesiyle İttihatçılar ideolojilerini ve yönetim uygulamalarını revize etmek zorunda kalmışlardı ama Osmanlılık, İslam ve milliyetçilik şeklindeki üç fikri unsuru terk edememişlerdir.¹⁹⁴ Revizyon için İslam'a vurgu yoluna gidilmiştir; çünkü Türk veya gayri-Türk tüm Müslümanların çoğu hala ilk olarak Müslüman kimliğini benimsiyor ve Osmanlı hanedanına sadakat duyuyordu.¹⁹⁵ Erişilebilen örgüt-parti belgelerinden anlaşıldığı kadarıyla ancak 1917 sonunda İttihat ve Terakki artık propaganda maksatlı faydası kalmayan Osmanlıcılığı tamamen bırakarak Türkçü bir siyaset izleme kararı almıştır; bu değişime rağmen birimler Osmanlıcılığı öven yazı neşrine devam etmiştir.¹⁹⁶

Bu dönemin düşünce tarihi üzerinde çalışılırken İttihatçıların, ideolojiden daha çok, fiiliyata önem veren kişiler oldukları göz önünde tutulmalıdır.¹⁹⁷ Avrupa başkentlerinde düşünsel faaliyetlerle bulunan yüksek kültür mensubu Jön Türklerin değil, Selanik-Manastır bölgesinin subaylarından kararlı bir ekibin 1908'i gerçekleştirmiş

¹⁹¹ Yusuf Akçura da Vambery'nin faaliyetlerini ele alırken olası İngiliz dahlini göz önünde bulundurur. Akçura, *Türk Yılı: 1928*, s. 330.

¹⁹² Sinan Levent, *Japon Turancılığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016, s. 25-31.

¹⁹³ Satan, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, s. 268.

¹⁹⁴ Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, s. 52.

¹⁹⁵ Age., s. 53.

¹⁹⁶ Hanioglu, *Preparation for a Revolution: the Young Turks, 1902-1908*, s. 299.

¹⁹⁷ Feroz Ahmad, *İttihat ve Terakki: 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999, s. 199.

olması¹⁹⁸, bu eylemci yaklaşımın nedenlerindendir. Yusuf Akçura, “Genç Osmanlılık hareketinin Saltanat-ı Osmaniye’de son tecellisi olan İttihat ve Terakki devrinde” düşünsel vuzuhsuzluk devamlılığı görmüştür.¹⁹⁹

Balkan Savaşları²⁰⁰ (Ekim 1912-Eylül 1913) sonrasında Türklerin nüfus itibarıyla imparatorluğun en önemli unsuru olmaları, milliyetçiliğe daha fazla önem verilmesini gerekli kılmıştı, fakat Araplarla da uzlaşmak gerekiyordu”²⁰¹ Böylece Sultan Hamid saltanatında Müslümanları bir arada tutmaya ağırlık veren Osmanlıcılık, bu dönemde Türk unsuru hakim kılmaya yöneltmiştir; aslen tüm dini ve etnik grupları birleştirmeye matuf supranasyonal Osmanlıcılık, Türklerin hakim olduğu bir toplum için ideolojik temele dönüşme yoluna girmiştir.²⁰² Ancak İslamcılık akımının kurucu isimlerinden Said Halim Paşa’nın sadareti (Haziran 1913-Şubat 1917) gibi kararların gösterdiği üzere sınırlar dahilinde kalan gayri-Türk Müslüman nüfusun sadakatini imkan ölçüsünde temin edebilmek gayesine uygun ölçülü düşün ve siyaset takip edilmiş, aşama aşama bir dönüşüm gerçekleşmiştir.

Balkan Savaşları sonrası düşünce sahasında bir diğer gelişme ise Osmanlı Batıcılığında gerçekleşen bir yol ayrımıdır: Bir taraf kültürel alanda Batılılaşmaya paralel Batı emperyalizmine şiddetle karşı olmayı savunurken diğer taraf “gülüyle dikeniyile” topyekun bir Batılılaşmadan yanadır.²⁰³ Bu savaşlar ile yaşanan toprak kayıpları ve hezimet, bir yandan “yeni vatan olarak Anadolu”²⁰⁴ anlayışını geliştirmiş, diğer yandan zedelenen Avrupalılık aidiyetini bu yeni vatanda tesis edebilmek için cumhuriyetin kurucu elitinin de takip edeceği topyekun Batılılaşma yaklaşımını hakim kılmıştır.²⁰⁵

¹⁹⁸ Karpat, *Osmanlı’da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 68.

¹⁹⁹ Akçura, *Türk Yılı: 1928*, s. 312.

²⁰⁰ Kamuya açık olacak şekilde Türk milliyetçiliği düşüncesi ve buna göre politikalar izlenmesinde kritik eşğin Balkan Savaşları olduğu literatürde yaygın olarak kabul edilen görüştür. Ancak bu duruma uymayan gelişmeler de vuku bulmuştur. Örneğin 1910 yazı itibarıyla İttihat ve Terakki, Rumeli ve Anadolu’da yalnızca Hristiyan unsurları değil, gayri-Türk Müslüman unsurları da Türkçeye icbar etmiştir. Lewis, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, s. 296-97. *Türk Yurdu* dergisinde “Türklüğü desteklemek Osmanlılığı desteklemektir” görüşünü bulmak mümkündür. Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, s. 101. François Georçon da başlıca dernek ve dergilerin Trablusgarp Savaşı’nın çıkışıyla Balkan Savaşları’nın başlangıcı arasında kurulmasını, Batı’da Türk milliyetçiliği üzerine ilk tanıklıklardan Tekip Alp’in bir makalesinin Ağustos 1912’de yayımlanmış olması misallerini vererek yaygın kanaatin aksine Ekim 1912’de başlayan Balkan Savaşları’nın Türk milliyetçiliğinin seyrinde tayin edici rol oynamadığını öne sürer. Georçon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, s. 27.

²⁰¹ Ahmad, *İttihat ve Terakki*, s. 187.

²⁰² Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 188.

²⁰³ Age., s. 185.

²⁰⁴ Vatan olarak Anadolu fikrine saf, öz Türk olarak Anadolu köylüsü düşüncesi de eşlik etmiştir. Mehmet Arısan, “The Loss of the Lost: The Effects of the Balkan Wars on the Construction of Modern Turkish Nationalism”, *War and Nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 704-26.

²⁰⁵ M. Hakan Yavuz, “Warfare and Nationalism: The Balkan Wars as a Catalyst for Homogenization”, *War and Nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 31-84.

Yenilginin bir kesim entelijansiya nezdinde savaşta düşmana zımninden de olsa destek olan Batı'ya karşıya husumet, aynı zamanda ideal misal ve model olarak Batı fikri şeklinde tezatlı bir etkisi olmuştur; savaş sonrası seneleri travmalarının akislerini Milli Mücadele döneminde ve cumhuriyetin ilk yıllarında da müşahade etmek mümkündür.²⁰⁶

Bu safhada “millet” ve yan kavramların semantik gidişatları üzerine yapılmış şu tahlil açıklayıcıdır:²⁰⁷

Bu ortamda “millet” meselesi bir taraftan din merkezli tanımını ve anlaşılmasını uzun yıllar daha korumaya doğru hareket ederken diğer yünden “*iddia-yı kavmiyet ve cinsiyet*” (milliyetçilik ve ırkçılık ideolojisi) ekseninde bir mesele olmaya doğru da seyredecektir. Bu süreçte yeni siyasi-kültürel hareketlere ve kuvvetlenen milliyetçilik hareketlerine paralel olarak, dini anlamını koruyarak da olsa daha fazla *nation* manasına yaklaşan millet, bu yeni çizgideki kavram hiyerarşisinde bir alt kademeye, mana itibarıyla *kavime* doğru kaymaya doğru başlarken veya oraya doğru itilirken din ekseninde tanımlanmış (eski) yerini giderek daha fazla *ümme*te bırakacak (başlangıçta *ümme*le paylaşacak demek belki daha doğrudur), milli kelimesi de artık rahatlıkla ve her zaman dini yerine kullanılmayacaktır. (...) İslamcılık hareketi ve *Sebilürreşad* kadrosu içindeki Naim Bey *nationu kavime* doğru çekerken milliyetçi-Türkçü çizgide ve *Türk Yurdu* yazarları arasındaki Ağaoğlu *mille*te doğru çekecektir. Çünkü yeni milliyetçiliği kavim-kavmiyetçilik üzerinden savunmak meşruiyet problemi doğuracağından milleti *kavime*, *nationa* doğru çekmek yahut kavmi millet seciyesine çıkararak dini-kültürel boşlukların bir kısmını doldurmak daha uygun ve doğru görülmüştür.

Geç Osmanlı İmparatorluğu'nun “en uzun on yılı”²⁰⁸ şeklinde mütalaa edilebilen 1908-1918 yılları, Türk düşünce tarihinin modern zamanlardaki en yoğun devirlerindendir. Bu on yıl, Türklerin siyasi milliyetçilik yolunda ilerleme sürecinin şiddetini arttırmıştır.²⁰⁹ İmparatorluk döneminde ilk sosyalist cemiyet oluşumu, dergisi *İştirak* (1909-1912) ve bu çizgideki ilk parti olan Osmanlı Sosyalist Fırkası 1910'da, bu dönemde kurulmuştur.²¹⁰ Belirli bir olgunlukta milli iktisat düşüncesi ve politikaları bu yıllarda ortaya konup imkanlar ölçüsünde tatbik edilmiştir. “Osmanlı Devleti ve Müslüman ahalisinin silsile halinde varlık meseleleri tecrübe ettiği, toplumsal ve siyasi deneme ve yeniliklerle dolu”²¹¹ bu dönemin oluşumları, akımları, önermeleri,

²⁰⁶ Funda Selçuk Şirin, “The Traumatic Legacy of the Balkan Wars for Turkish Intellectuals”, *War and Nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 679-703.

²⁰⁷ İsmail Kara, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, Dergah, İstanbul 2022, s. 57-58.

²⁰⁸ Hanioglu, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, s. 150.

²⁰⁹ David Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism: 1876-1908*, Frank Cass, London 1977, s. 98.

²¹⁰ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 157.

²¹¹ Yavuz, “Warfare and Nationalism: The Balkan Wars as a Catalyst for Homogenization”, s. 31-84.

kavramları, süreli ve süresiz yayınları oldukça zengin bir külliyat vücuda getirmiş, bugün de etkisi devam eden bir miras bırakmıştır. Bu mirasın çeşitliliği hakkında fikir vermek adına Hilmi Ziya Ülken'in meşrutiyetten cumhuriyete geçen nesilden Şemsettin Günaltay, Şerefettin Yaltkaya, Halim Sabit ve Hüseyin Hüsamettin ile irtibatlandığı ve “Modernist ve Türkçü İslamcılar” olarak tasnif ettiği bir dalın varlığı bir misal olarak anılabilir.²¹²

Meşrutiyet'in ilanı ile birlikte hem önceki dönemin sansür uygulamasından kaynaklanan kısıtlamalar kalkmış hem de süreli ve süresiz yayınların sayısında ciddi bir artış gerçekleşmiş, düşünce tarihi için bu devirden geriye son derece zengin bir malzeme kalmıştır. II. Meşrutiyet dönemi Türk milliyetçilerinin fikirlerini açıklığa kavuşturmanın en iyi yolunun dergilerin etüt edilmesi olduğu tespitini yapan Masami Arai bu malzeme içerisinde temsil gücü yüksek *Türk Derneği*, *Genç Kalemler*, *Türk Yurdu* ve *İslam Mecmuası*'nı inceleme yoluna gitmiştir.²¹³

Bu dönemde, 1908 yılı sonunda kurulan Türk milliyetçiliği çizgisindeki ilk sivil toplum kuruluşlarından olan Türk Derneği yayın mecrası olarak ilk önce *Sırât-ı Müstakîm* dergisini seçmiş, ardından 1911-1912 yıllarında toplam yedi sayı olarak özellikle Türkiyat alanındaki inceleme araştırma içeriğiyle ön plana çıkacak kendi dergisini neşretmiştir. Muhtevaya Türkçülük damga vursa da Osmanlıcılığın ve çok sınırlı bir surette İslamcılığın işlendiği yerler olmuştur. Dilde sadeleşme, yazı ve konuşma lisanları arasındaki farkın giderilmesi konusunda birbirinden kısmen ayrışan umumiyetle itidalli tekliflerle savunulmuştur.²¹⁴ Türk Derneği çalışmalarına 1913'te son vermiş, mensuplarının ekseriyeti Türk Yurdu Cemiyeti ve Türk Ocağı'na dahil olmuştur.²¹⁵

Hüsn ve Şiir (Haziran 1909-Eylül 1910) isimli edebiyat dergisinin devamı olarak Kasım 1910-Ekim 1912 arasında otuz üç sayı olarak Selanik'te²¹⁶ yayınlanan *Genç Kalemler*, İttihat ve Terakki tarafından desteklenmiş, Türkçenin sadeleştirilmesi için ilk düzenli teşebbüs olan yeni lisan hareketinin çıkış mecralarından olmuş, dil ve edebiyatta hem Doğu (İran) hem Batı (Fransa) etkilerine karşı ölçülü bir tavır sergilemiş ve

²¹² Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1992, s. 394.

²¹³ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 20-21.

²¹⁴ Duran Can Gazioğlu, *II. Meşrutiyet Sonrası Düşünce ve Edebiyat Hareketleri İçerisinde Türk Derneği Dergisi*, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2017, s. 242-48.

²¹⁵ Füsün Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 34.

²¹⁶ İsmail Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 575.

Türkçülük akımının taşıyıcılarından olmuştur.²¹⁷ Dergide ilk sayılarda Osmanlılık fikri işlenmiş²¹⁸, *Türk Yurdu*'na nazaran imparatorluk dışındaki Türklere ilgi neredeyse gösterilmemiştir.²¹⁹ Çok zayıf olan bu ilgi kapsamında yayının belirli zamanlarında lisan ve kültüre münhasır bir Pan-Türkizme kuvvetsiz ve sathi bir surette yer verilmiştir.²²⁰

II. Meşrutiyet ve cumhuriyet dönemlerindeki en tesirli Türk milliyetçisi cemiyet olarak değerlendirilen²²¹ Türk Ocağı, bir takım ön faaliyetlerin ardından resmi olarak 1912'de tesis edilmiştir. 1911'de kurulmuş olan Türk Yurdu Cemiyeti'nin II. Meşrutiyet devrinin en mühim ve etkili dergisi olarak görülecek²²² yayını *Türk Yurdu* da ocağın bünyesine süreç içerisinde dahil olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın sonunda ilk yayın dönemine son vermek zorunda kalacak dergi, çeşitli yayın dönemlerinden geçerek günümüzde neşre devam etmekle cumhuriyet tarihinde müstesna bir konuma sahip olmuştur. 1911-1918 yıllarında mecmua yazarları arasında Rusya'dan gelenlerin sayısı az olmakla birlikte yayın çizgisinin belirlenmesinde muhacir düşünürler ağırlıklarını göstermiş, Pan-Türkist bir düşün hakim olmuştur; örneğin Orta Asya hakkındaki yazıların sayısı Osmanlı İmparatorluğu'na dair yazıların sayısına eşittir.²²³

Meşrutiyet yıllarının kimi İslamcı aydınlarının milliyetçiliğin İslam'a uygun olmadığı görüşünü savunmalarıyla bu konuda tartışmalar vuku bulmuştur. Said Halim Paşa, Mehmet Akif Ersoy, Eşref Edip Fergan gibi isimlerin mensubu olduğu İslamcılık akımının başlıca yayın mecrası, *Sırat-ı Müstakim* (1908-1912)-*Sebilürreşad* (1912-1925, 1948-1966) dergisidir.²²⁴ Özellikle 1914'te Babanzade Ahmet Naim'in "İslam'da Davayı Kavmiyet" başlığıyla bu dergide yayınladığı yazıyla *Türk Yurdu* yazarı Ahmet Ağaoğlu arasında başlayan polemik dikkat çekmiştir. Babanzade'nin yazısı, aynı sene kitapçık olarak da neşredilmiş, cumhuriyet döneminde tekrar baskılar ile gündemde kalmaya devam etmiştir. Milliyetçiler, İslam'a dair tutumlarının *Türk Yurdu*'nda yeterince vuzuha kavuşturulamadığı kanaatiyle İslam'da reform maksadıyla *İslam Mecmuası*'nı (1914-1918) çıkarmaya başlamışlardır.²²⁵ Yayın yönetiminde Ziya Gökalp'in önemli rol

²¹⁷ Hüseyin Çelik, "Genç Kalemler", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (16.01.2024), <https://islamansiklopedisi.org.tr/genc-kalemler>.

²¹⁸ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 55.

²¹⁹ Age., 69.

²²⁰ İsmail Arda Odabaşı, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 587.

²²¹ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 111.

²²² Age., 81.

²²³ Age., 84-86.

²²⁴ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 198. Dergi, Eşref Edip Fergan tarafından 1948-1966 seneleri arasında 362 sayı ile yeniden yayınlanmıştır. "Sebilürreşad - İDP - İslamcı Dergiler Projesi", (17.01.2024), <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad>.

²²⁵ Masami Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016, s. 127.

oynadığı²²⁶ ve maddi olarak İttihat ve Terakki tarafından desteklenen dergide genellikle hem modern hem geleneksel formasyona sahip olan yazarların içerisinde Rusya'dan gelen aydınların oranı az fakat etkileri fazla olmuştur. İlerlemeye mani olmayan İslam'ın asıl şekline dönüş fikri vurgulanmış, medresede modernleşmenin zorunlu olduğu düşüncesi işlenmiş, cumhuriyet dönemindeki Kuran-ı Kerim'in Türkçeye tercüme edilme çalışmalarına öncü olacak mahiyette ayet çevirilerine yer verilmiş, kadının özgürleşmesi teması üzerinde durulmuş, Batı dışı özgün bir modernlik arzusu dile getirilmiştir.²²⁷

Türk milliyetçiliği fikri açısından II. Meşrutiyet seneleri düşünürleri arasında etkileri günümüze kadar gelen iki isim özellikle ön plana çıkmaktadır: Ziya Gökalp ve Yusuf Akçura. Türk milliyetçiliğinin kesin bir şekilde iki lideri olarak nitelenecek derecede tesire sahip olmuşlardır. İkisi de Sultan Hamid rejimine muhalefet hareketine katılmış, Atatürk hareketine ve cumhuriyet rejimine destek vermiş, TBMM'de mebusluk yapmıştır. Öte yandan imparatorluğa hicret eden Akçura siyasi yapılı bir Türk milliyetçiliği düşüncesini hemen benimserken Gökalp uzun süre ümmetten mülhem bir milliyetçilik fikrine sadık kalmıştır. II. Meşrutiyet senelerinde Gökalp, imajıyla Türk gençliği nezdinde beğeni uyandıran iktidar mensubu bir aydın tipini temsil ederken Akçura ise nispeten kenarda bir münevver olarak pozisyonlanmıştır.²²⁸ Akçura ile aynı yılda, 1876'da doğan Gökalp 1924'te vefat ettiği için²²⁹ bu çalışmanın birincil kaynaklarında şahsının ve fikri mirasının nasıl yer bulduğu üzerinde durulacaktır. Akçura ise Atatürk'ün yakın çevresine dahil olup 1935'teki vefatına kadar ilmi ve fikri açıdan önemli konumlarda bulunduğu için incelenen dönemin faal isimlerinden bir kimse olarak ele alınacaktır.

Osmanlıcı Süleyman Nazif'le milliyetçi-Türkçü Ahmet Ağaoğlu, İslamcı Babanzade Ahmet Naim'le Ahmet Ağaoğlu, Osmanlıcı Ali Kemal'le milliyetçi-Türkçü Yusuf Akçura arasında geçen önemli tartışmaları içeren dönemin yoğun milliyetçi düşün faaliyetleri I. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla "Devletin de isteği, belki ısrarıyla" sönümlenmiş, savaş bitene kadar başka büyük bir tartışma gerçekleşmemiştir.²³⁰ Türk milliyetçiliği açısından belirleyici olan 1908-1914 arasındaki altı yıllık dönemin sonunda

²²⁶ Uriel Heyd, *Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp*, Luzac&Company and The Harvill Press, Londra 1950, s. 103.

²²⁷ Age., s. 128-142.

²²⁸ François Georgeon, *Des Ottomans aux Turcs: Naissance d'Une Nation*, Isis Press, İstanbul 1995, s. 55.

²²⁹ Niyazi Berkes, Atatürk'ün cumhurbaşkanlığının henüz başında vefat eden Gökalp'ın fikirlerinin gerçekleştirilecek esaslı inkılapların ana yöneliminin arka planında olduğunu belirtir. Niyazi Berkes, "Translator's Introduction", *Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp*, çev. Niyazi Berkes, Columbia University Press, New York 1959, s. 13-31.

²³⁰ Hüseyin Kazım Kadri, *Ziya Gökalp'in Tenkidi*, ed. İsmail Kara, Dergah, İstanbul 2018, s. 16-17.

sivil toplum kuruluşlarına, ekiplere, heyecanlı savunuculara, neşir mecralarına, literatüre malik teşkilatlı bir milliyetçilik vardır.²³¹ Bu milliyetçilik, kendisinden farklılaşacak, Anadolu Türklerini kurtarmaya, yükseltmeye matuf cumhuriyet devri milliyetçiliği için yol açıcı, öncü bir rol oynamıştır.²³² Buraya giden yolda bir merhale olan Milli Mücadele döneminde, ölüm kalım savaşı şartlarının belirlediği bir düşünce iklimi olacaktır.

1.2.4. Milli Mücadele

Olağanüstü bir harp dönemi olan Milli Mücadele boyunca nizami bir fikir hayatından bahsetmek mümkün değildir. Hilmi Ziya Ülken'in ifadesiyle "vatani baştan kurmaya çalışan Anadolu'da serin kafayla fikir işlerini ele almaya imkân yok"tur.²³³ Verilen savaşın bir yönünün dahi gayri nizami olduğu bu zaman, düşünce tarihi açısından bir geçiş safhasıdır. Türk milliyetçiliği fikriyatının temel nitelikleri hakkında François Georgeon'un umumi değerlendirmesi, fiiliyatta II. Meşrutiyet döneminin sona ermesi olarak kabul edilebilecek I. Dünya Savaşı'nın bitişi itibarıyla miras alınan kompleks düşünüyü açıklamada faydalar sunmaktadır.²³⁴ Bu değerlendirmeye göre Türk milliyetçiliğinin şekillenmesinde dış faktörler birincil önemdedir. Her şeyden evvel diğer milliyetçiliklere muhalefetle ortaya çıkmış bir milliyetçilik vardır. Pre-modern/geleneksel döneme hakim olan İslami kültüre tepki, Pan-Slavizme karşı koyma, Avrupa tahakkümüne isyan ve fiilen harp edilen Hristiyan unsurlara karşı olma Türk milliyetçiliğinin şekillenişinde ve dile getirilişinde tesirli olmuştur. Bu süreçte özne, Osmanlı yönetici sınıfından sivil ve askeri bürokrat Türkler olduğu için ise bir bürokrat sınıf milliyetçiliği söz konusudur.

Milli Mücadele dönemindeki milliyetçilik seyrinde yer verilmesi gereken düşünce akımları arasında Memleketçilik olarak da anılan -takip eden devirlerde farklı safhalardan geçerek Mavi Anadoluculuğa kadar uzanacak- Anadoluculuk gelmektedir. Bergsonculuk²³⁵ ile kuvvetli bir şekilde ilintili olan ve yaygın görüşe göre Osmanlıcılık, İslamcılık, Turancılık ideolojilerine tepki olarak konumlanan bu akımın kurucularının başında Türk düşünce tarihi alanının en önemli araştırmacılarından olacak Hilmi Ziya Ülken vardır.²³⁶

²³¹ Georgeon, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, s. 24.

²³² Arai, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, s. 144.

²³³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992, s. 375.

²³⁴ François Georgeon, *Des Ottomans aux Turcs: Naissance d'Une Nation*, Isis Press, İstanbul 1995, s. 21-22.

²³⁵ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1992, s. 375-76.

²³⁶ Ülken'in bu akımın kuruluş sürecine dair birinci ağızdan anlatımı için Bkz.: *Age.*, s. 477-78.

Bu dönemde Anadolucu düşüncenin en yoğun işlendiği süreli yayın *Dergah* dergisi olacaktır. Yahya Kemal Beyatlı'nın öncülüğünde neşre başlayan derginin (15 Nisan 1337[1921]-5 Kanunusani 1339[Ocak 1923]) farklı çizgilerdeki yazarlarının ortak noktası “Milli Mücadeleyi desteklemek, Ziya Gökalp sosyolojisine ve pozitivistliğe karşı” çıkmaktı. Mecmua çevresi “Türk Bergsonculuğu” akımının temsilcileri olarak da bilindiler: “Anadolu’da başlayan Milli mücadele, Bergson’un savaşı, ruh ile madde, hayat ile mekanizm arasında büyük bir mücadele olarak gören anlayışı doğrultusunda bir ‘hayat hamlesi’ [Fr. *élan vital*] olarak algılandı.”²³⁷

Dönemin temel metinlerinden İstiklal Marşı, meşrutiyetten cumhuriyete geçiş sürecinin fikriyatı hakkında müstesna bir bakış sunmaktadır. “Hilafetçi ve ittihad-ı İslamcı (pasislamist) bir inanç, politika ve dille (yani Dini-Milli Mücadele olarak) yürütülmüş ve kelime-kavramları” da bu yönde kullanılmış²³⁸ Milli Mücadele ve Büyük Millet Meclisi’ne İslam dünyasının ekserisinin, özellikle eğitilmiş kesimin “kısmen nasyonal tarafı da olan *dini* manada bir hareket ve mekan, bir cihad olarak baktığı”²³⁹ bir zamanda Akif “İstiklal Marşı’nda milleti, Türk milletini (kurulmakta olan Türk devletini de) İslam ve din öncelikli olarak yeniden tanımla”maktadır.²⁴⁰ Zıt anlamları “çalgın, alçak, namahrem, garp (Avrupa), canavar, medeniyet” kelimeleriyle²⁴¹ yer bulan “millet” ile birlikte iki kez “ırk” kelime-kavramı da kullanılmış, 1960 sonrası bazı yorumlar bir tarafa bırakılırsa çağdaşları ve müteakip devirlerde bu kullanım, tespit edilebildiği kadarıyla olumsuz görülmemiş durmaktadır.²⁴² Bu durum, Türkçe düşünce dünyasında en azından belirli bağlamlarda “ırk”ın “millet” ile şu ya da bu derecede eş anlamlı olabildiği veya en azından net, kuvvetli bir şekilde bugünkü anlamda aşıkır ırkçılık bağlamı olmaksızın algılanabilişine bir örnek olarak görülebilir.

Bu dönemin milliyetçi fikriyatına hakim Bergsonculuğa paralel, işgal altındaki İstanbul merkezli materyalizm temelli fikir yayınları da yapılmıştır.²⁴³ *Kurtuluş* (1919-1920) ve *Aydınlık* (1921-1925) dergileri bu cereyanın geliştirilip dile getirildiği mecralar olmuştur. *Aydınlık* yazarlarından Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge ve İsmail Hüsrev Tökin ve Bergsoncu çizgideki *Dergah*’taki Yakup Kadro

²³⁷ Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, s. 63-66.

²³⁸ Kara, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, s. 65.

²³⁹ *Age.*, s. 66.

²⁴⁰ *Age.*, s. 67.

²⁴¹ *Age.*, s. 71.

²⁴² *Age.*, s. 68-69.

²⁴³ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992, s. 382.

Karaosmanoğlu *Kadro*'nun kurucu yönetici ekibinde birlikte çalışacak²⁴⁴, Kadrocular olarak anılacaklardır.

Milli Mücadele liderinin bu yıllarda şahsen ortaya koyduğu düşünce ise Türk olmayan Müslüman unsurları dışlamamayı hedefleyen bir “Müslüman milliyetçiliği” olarak tanımlanmıştır; Türkçü vurgular yerine Müslümanların kardeşliği fikrine odaklanılmış, “Müslümanların birliği” esaslı, İslami kavramları kullanan bir anti-empyralist yaklaşım gösterilmiştir.²⁴⁵ Atatürk'ün Amerikan Bağımsızlık Beyannamesi'ne benzeteceği Misak-ı Milli metni de Erzurum ve Sivas kongrelerinin beyannamelerine benzer şekilde bu “Müslüman milliyetçiliği” doğrultusunda hazırlanmıştır.²⁴⁶ Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nın gidişatında askeri zaferlere paralellik gösterecek surette Türkçü düşünceleri kontrollü olarak aşama aşama sergilemiş, özellikle Sakarya Zaferi'ne kadar “Müslüman milliyetçiliği”ne ağırlık vermiştir.²⁴⁷

Mondros Ateşkes Antlaşması ile Büyük Millet Meclisi'nin kurulması arasındaki safhada, büyük ölçüde bölge ileri gelenleri ve İttihat Terakki mensuplarının yer aldığı yerel direniş oluşumlarının söylemlerinde Türk ve Müslüman ifadeleri birlikte zikredilmiş, Müslümanlık-Türklük esaslı bir düşünce işlenmiştir. Başkent İstanbul'daki oluşumların kimisi Müslümanlık, kimisi de Türklük vurgusu yapmıştır. Misak-ı Milli'de ise “‘Osmanlı Müslümanları’ denmiş, ‘Türk’ kelimesi geçmemiştir.”²⁴⁸ Büyük Millet Meclisi açıldıktan sonra ise Misak-ı Milli ile tarif edilen toprağı temel alan ve gayri-Türk Müslümanları da benimseyen bir milliyetçilik söz konusu olmuştur; bu, cumhuriyete devredilecek kuvvetli bir anlayış olacaktır.²⁴⁹ Gayri-Müslimlere yönelik mesafe, Yunanistan ile mübadelenin tanziminde dinin tayin edici olması, göçmen kabulü ile gayri-Türk Müslümanların benimsenişi²⁵⁰ gibi gelişmelerin gösterdiği üzere İslam milli kimliğin esas unsurlarındandır; ulus devlet kurulduktan sonra aşama aşama laiklik düşüncesi temelli uygulamalar devreye girip zirvesine ulaştığında dahi bu milli kimlik anlayışı değişmeyecektir. Resmi söylemde ve bunu esas olan akademik literatürde

²⁴⁴ Age., s.383.

²⁴⁵ M. Şükrü Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, Bağlam, İstanbul 2023, s. 294-96.

²⁴⁶ Age., s.315.

²⁴⁷ Age., s.325.

²⁴⁸ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 477.

²⁴⁹ Eren Deniz Göktürk, “1919-1923 Türk Milliyetçilikleri”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 103-16.

²⁵⁰ Özellikle Yunanistan ile yapılan mübadele (ve bu kapsamda Türkçe konuşan Ortodoks Rumların da gönderilmeleri) ve Osmanlı bakiyesi gayri-Türk tüm Müslümanların da Türk kabul edilmelerinden şu sonuca varmak mümkündür: “Türk ifadesi yaygın olarak Müslümanları ifade ediyordu. Geriye kalanlar ise Türk vatandaşı olarak kabul edilseler bile asla Türk olarak görülüyorlardı.” Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 483. Boşnaklar gibi Türkçe konuşmayan Müslüman Slavlar ülkeye kabul edilmiştir. Fakat Ortodoks Gagavuz Türklerin göçüne izin verilmemiştir. Karpas, *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, s. 77.

vatandaşlık temelli seküler milliyetçiliğin hakim olduğu vurgulansa da dini aidiyet hayati rol oynamaya devam edecektir.²⁵¹

1923 sonrasında milliyetçiliğin merkezinde olacak vatan kavramı ve onun işaret ettiği Anadolu-Türkiye anlayışı, aslında I. Dünya Savaşı'nın sonucunun belli olduğu aşamadan itibaren ön plana çıkmaya başlamış ve Milli Mücadele dönemine hakim olmuştu. Genç Osmanlıların “Türkistan” teklifiyle başlayan isimlendirmede “Türkelî”²⁵², “Türkili”²⁵³ önerisi yapılmış, fakat sonunda Batı dillerinde asırlardır kullanılan “Türkiye”’de karar kılınmıştır.

²⁵¹ Türkiye ve İrlanda’da dini nitelikli milliyetçiliği karşılaştırmalı olarak inceleyen yakın tarihli bir tetkik eser için Bkz.: Gregory J. Goalwin, *Borders of Belief: Religious Nationalism and the Formation of Identity in Ireland and Turkey*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey 2022.

²⁵² Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 478-79.

²⁵³ Durgun, *Memalik-i Şahane'den Vatana*, s. 86.

2. 1923-1931 DÖNEMİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Burada 1923 ve 1931 arasını tek parti yönetiminin kuruluş yılları olarak ele alan Mete Tunçay'a ait, Türkiye Cumhuriyeti tarihi alanının başlıca tetkik eserlerinden *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923-1931)*²⁵⁴ isimli incelemedeki dönemlendirme benimsenmiştir. Bu anlayışta dönüm noktası, 1931'deki Cumhuriyet Halk Fırkası Büyük Kongresi'dir. 1923-1931 yılları arasındaki kuruluş devrinin ele alınışında göz önünde tutulması gereken hususların başında genç cumhuriyetin devralmış olduğu mirastan kaynaklı güçlükler gelmektedir. 1912 ve 1922 seneleri arasındaki yoğun savaş dönemi ciddi tahribata neden olmuştur. Belirlenmiş sınırlar dahilinde toplam nüfusun azlığı, bu nüfusun olumsuzluklar, zayıflıklar gösteren beden sağlığı ve eğitim durumu, ziraata dayalı bir ekonomide arazinin potansiyelinin çok altında bir üretim, hem özelde hem kamuda oldukça kısıtlı maddi kaynakların olması bu bapta zikredilmelidir. Dolayısıyla askeri ve siyasal konular dışında temel demografik, iktisadi, mali ve ilk-orta öğretime dair meseleler öncelikli olmuştur.

Bu senelerde yönetimin esas odaklanması gereken konular hayatiyete dair siyasi ve askeri gelişmelerdir. Tekke, zaviye ve türbelerin kapatılması (1925), yeni medeni kanun (1926), anayasadan devletin dini kaydının çıkarılması ve alfabe değişikliği (1928) gibi inkılaplar bu dönemde suhuletle gerçekleştirilmiştir. Bu zamana kadar tecrübe edilmemiş bir şekilde Ankara'daki yeni hükümet merkezi ile beraber İstanbul'da yetki ve statüsü net olmayan hilafet makamının -bununla dolaylı olarak irtibatlı Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun yürürlüğe girmesiyle ile birlikte- kaldırılması (1924) gündem teşkil etmiştir. Halkın asırlardır alışmış olduğu, inanca dair bir makamın söz konusu oluşu, Milli Mücadele'nin kimi önemli isimlerinin muhalefeti ve konunun kısmen uluslararası boyut taşınması gibi nedenlerle meselenin çözüme kavuşturulması belirli bir süre ve çaba gerektirmiştir.

Lozan Antlaşması'nın bazı şartlarından doğan kısıtlamalar ve belirsizlikler de gündemde yer almıştır. Irak sınırının tayin edilmemiş olması, Musul Sorunu olarak bilenecek kapsamlı problemi doğurmuştur. 1924'ten itibaren diplomatik yolla çözüm için mücadele devam ederken Şeyh Sait isyanının (1925 Şubat-Nisan) çıkmasıyla Ankara güç bir vaziyette kalmış, İngiltere ile uzlaşma yoluna gidilmiş, bölge 1926'da yapılan antlaşma ile bu ülkenin manda sınırlarına dahil edilmiştir. Ayrıca 1925'teki bu isyanın

²⁵⁴ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 - 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.

muhtemel etkisiyle 1926'da başlayıp dört yıl sürecek Ağrı ayaklanmaları yaşanmıştır.²⁵⁵ Bir diğer önemli sonuç ise örgütlenme hürriyetini, fikir hayatını ve yayın faaliyetlerini derinden etkileyecek Takrir-i Sükun kanunu (1925-1929) olmuştur.

Boğazların ve Marmara Denizi'ndeki adaların askerden arındırılmış olması ve buradan geçişleri denetleyen uluslararası komisyonun varlığı gibi bir hakimiyet sınırlandırması birçok açıdan kritik önem taşıyan İstanbul ve çevresiyle ilgili bir tedirginlik doğurmuş, dünyada gerçekleşmesi beklenen silahsızlanmanın tersi bir gidişatın ortaya çıkışıyla durum daha da ciddiyet kazanmıştır. Bu husus ancak 1936'da Montrö Boğazlar Sözleşmesi ile izale edilebilecektir.

Yeni rejime bağlı ama iktisaden Halk Fırkası'ndan daha liberal bir konumda ve din alanında daha muhafazakar tutumda tesis olunan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası (1924-1925) ile çok partili sistem denemesinden -1930'daki Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyiminde de bir benzeri görüleceği üzere- muhalefet potansiyelinin beklentilerin çok ötesinde olduğunun anlaşılması ile istenen netice elde edilememiş, bu girişim de Şeyh Sait ayaklanmasının oluşturduğu şartlarda sonlandırılmıştır. Terakkiperver partinin önde gelen kimi isimleri ayrıca İzmir Suikasti (1926) davasında yargılanmışlardır. Bu davalarda cumhuriyet devrinde de İttihat ve Terakki'nin komitacı yöntemlerle muhalefeti devam ettirmek isteyerek suikast girişimine dahil olmuş mensupları yargılanmış, cezalandırılarak bertaraf edilmişlerdir. Bu kategorinin tamamen dışında Kazım Karabekir ya da bu çalışmanın *Anadolu Mecmuası* kısmında temas edilecek Hüseyin Avni Ulaş gibi kimseler ise yargılanıp beraat ettiği halde siyasi, mesleki, kamusal hayatlarına ancak İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığının başlamasıyla dönebilmiştir.

Bu senelerde ulus devletin tahkimi için elzem addedilen milli iktisat politikaları uygulanmıştır. Ulaşım, iletişim gibi önemli kamu hizmetlerini sunan yabancı şirketlerin millileştirilmesi imkanlar ölçüsünde gerçekleştirilmiştir. Lozan Antlaşması'nın gereğince eski gümrük tarifelerinin uygulanma zorunluluğu devam etmiş, bu derece mühim bir konuda dahi tayin hakkı ancak 1929'da elde edilmiş, bu durum cumhuriyetin ilk beş yılında dış ticaret açığının büyümesine sebep olmuştur.²⁵⁶ Yeni milli bankaların kuruluşu ve mevcutların büyütülmesi sağlanırken merkez bankası olarak imparatorluk bakiyesi İngiliz-Fransız müessesesi olan Osmanlı Bankası'ndan 1930'da yasal düzenlemesi

²⁵⁵ Erik Jan Zürcher, *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2015, s. 255.

²⁵⁶ Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek-Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923 - 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999, s. 189.

yapılıp 1931’de faaliyete geçen Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası’na geçiş temin edilmiştir.²⁵⁷

Bu senelerde genç cumhuriyetin yapısı hakkında son olarak 1922’de kurulan Hariciye Vekaleti Dersaadet Murahhaslığı’nın 1928’e kadar faaliyete devam etmek zorunda oluşu önemsiz görülebilecek ama manidar bir gerçek olarak hatırlanmalıdır. Olağandışı şartlarda diplomatik münasebetlerin yürütülebilmesi amacıyla kurulmuş bu birim, sefaretlerin Ankara’ya taşınmayı geciktirmesi sebebiyle açık tutulmuştur. İngiltere’nin başını çektiği ve 1930’a kadar sürecektir bu gecikmenin nedenleri arasında İstanbul’un olanakları ve yeni başkent olma olanaksızlıkları aşıktır. İngilizlerin “yeni rejimin tutmayacağı”na dair öngöründe bulunmaları, muhaliflerin başarılı olma ve İstanbul’un yeniden başkent olma ihtimalini değerlendirmeleri, istihbaratlarının Atatürk’ün sağlık durumunu dahi dikkatle takip edip bu konuda mülahazalarda bulunması, yeni TBMM’nin yapısına rağmen güçlenen kuvvetli bir muhalefetin varlığını tespit etmeleri²⁵⁸ büyük Batılı bir gücün Ankara’daki yeni idareyi ne kadar hassas olarak gördüğünü tebarüz ettirmesiyle çarpıcıdır. Netice olarak bu seneleri kuruluş dönemi olarak yorumlamak bu nokta itibarıyla de anlamlı görünmektedir.

²⁵⁷ Milli Mücadele boyunca Osmanlı Bankası ve Ankara arasındaki ilişkiler hakkında bir değerlendirme için Bkz.: Yasin Özdemir, “TBMM. Hükümeti ve Osmanlı Bankası İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarihin Engin Sularında: Prof. Dr. Vahdettin Engin’e Armağan*, ed. Arif Kolay, Ahmet Vurgun, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s. 633-40.

²⁵⁸ Mustafa Selçuk, *Dersaadet Murahhaslığı, 1922-1928: Türk Hariciyesinin Dünyaya Açılan Kapısı*, Alfa Aktüel, Bursa 2013, s. 59-60.

2.1. ANADOLU MECMUASI

Anadolu Mecmuası, Nisan 1924-Mart 1925²⁵⁹ arasında on iki sayı olarak neşredilmiş, isminin işaret ettiği üzere Anadoluculuk tezini dava edinen, edebi ve bilimsel yazılar içeren aylık bir düşünce dergisidir. Kökleri II. Abdülhamid dönemine uzanan, II. Meşrutiyet döneminin sonunda inşa edilen Anadoluculuğa mensubiyetleriyle bilinen isimlerden Mehmet Halid Bayrı, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Mükrimin Halil Yınanç, Hilmi Ziya Ülken, yalnızca bir yazı katkısıyla da olsa Yahya Kemal Beyatlı bu dergide yer almıştır; özellikle İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığı döneminden başlayarak *Hareket* dergisi ve yayınevi faaliyetiyle Anadoluculuğun İslami kanadının önde gelen figürlerinden olacak Nurettin Topçu'nun aile büyüğü ve kayınpederi, I. Meclis'in muhalif grubunun lider ve hatiplerinden hukukçu Hüseyin Avni Ulaş²⁶⁰ da neşriyatı yapan tüzel kişiliğin kurucu ortaklarından²⁶¹ Necip Fazıl Kısakürek'in ilk şiirlerini de içeren mecmuanın ömrünü tamamlamasıyla ilgili evvelde kültürel alana has tutulan Anadoluculuğun süreç içerisinde politika sahasına genişletilmesiyle ekibin dağılarak derginin yayınının bittiği²⁶² değerlendirmesi yapılmıştır; nitekim aşağıda görüleceği üzere Türkiye Cumhuriyeti'nin isminin değiştirilmesi gibi çok iddialı bir takım siyasi teklifler mecmuada yer almıştır. Takrir-i Sükun'un²⁶³ yürürlüğe girdiği Mart 1925'te basılmayan/basılamayan 12. sayı, son sayı olarak eylül ayında yayınlanmıştır ve diğer sayılara kıyasla içeriğinde bir olağanüstülük yoktur. Hatta Mehmed Halid Bayrı'nın kaleminden çıkan editoryal yazıda açıkça bir veda ifadesi olmadığı gibi derginin birinci

²⁵⁹ 9,10 ve 11. sayılar birlikte Şubat 1925'te, son sayı ise Eylül 1925'te basılabilmektedir. Arslan Tekin, Ahmet Zeki İzgöer (ed.), *Anadolu Mecmuası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011, s. XIII. Bu çalışmada *Anadolu Mecmuası*'nda refere edilen kaynakların sayfa numaraları, bu dipnotta atıfta bulunulan Türk Tarih Kurumu'na basılmış transkripsiyon nüshaya göredir.

²⁶⁰ *Nutuk*'ta ağır bir şekilde eleştirilen isimlerden Hüseyin Avni Ulaş, İzmir Suikasti'nde yargılanarak beraat ettikten sonra yıllarca mesleği olan avukatlığı icra etmeyerek her türlü siyasi faaliyetten uzak, kenarda durmuştur. İsmet İnönü'nün cumhurbaşkanlığıyla birlikte benzer durumda olan Kazım Karabekir gibi diğer kimselerle birlikte Ulaş da yeniden faaliyetlere davet edilmiş, kendisine İstanbul'da noterlik verilmiştir. 1945 yılında Milli Kalkınma Partisi'nin üç kurucusu arasında yer alarak siyasete geri dönmüştür. I. Meclis döneminden başlayarak Atatürk'ün şahsına ve daha sonra Kemalizme muhalefeti yanında saltanat karşıtlığı ve cumhuriyetçiliği söz konusudur. Yasin Özdemir, *Nurettin Topçu and the First Decade of His Anatolianist Journal Hareket: (1939-49)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2014, s. 20, 64.

²⁶¹ Tekin, İzgöer, *Anadolu Mecmuası*, s. XI-XII.

²⁶² Abdullah Uçman, "ANADOLU MECMUASI", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-mecmuasi> [Erişim tarihi: 26.11.2023].

²⁶³ Takrir-i Sükun'a giden süreç, dergi sayfalarına yansımıştır. "Darülfünun Felsefe Tarihi Müderrisi Mehmed Emin" imzalı bir yazıda Doğu Anadolu'da hala Orta Çağ hayatı yaşandığı, buradaki ahalinin bu yaşayış/gelişmişlik seviyesine munasip olarak dinlerinin "zahiren İslamiyet" olduğu söylendikten sonra "Türk'ün bünye-i içtimaisi Şarki Anadolu'nun izbe köşelerinde yaşayanların itikadını kabul edecek seviyeden yüksektir" iddiasına yer verilerek toplumsal ve iktisadi yapılarıdaki modernlik/gelişmişlik seviyesini kriter olarak bir tür memleket içi "Şark" temsili ve eleştirisi içeren perspektif ortaya konmuştur. Mehmed Emin, "İrtica Karşısında Gençlik", *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 403-4. Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu "A.M." mahlasıyla aynı meseleyi ele alan kısa bir yazısında Anadolu'nun Türklere has olduğunu, bir parçasının farklı isimlendirmeye ayrılamayacağını vurgulamıştır. A.M., "Kürdistan Yoktur", *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 435-36.

senesini bitirerek ilk safhasını, merhalesini tamamlamadığına dair beyandan neşrin devam edeceği sonucu bile çıkarılabilir durumdadır.²⁶⁴

2.1.1. Anadoluculuk²⁶⁵

Anadoluculuk, basitleştirilmiş bir tarifle merkezde vatani konumlandırıran ve vatan olarak yalnızca Anadolu'yu kabul eden bir Türk milliyetçiliği kolu, versiyonudur. Kökeninde 19. yüzyıl boyunca “vatan” kelimesinin tedricen Türkçede Fransız İhtilali menşeli ilgili modern kavramı karşılar olması ve yüzyıl sonuna gelindiğinde Anadolu ile Anadolu Türküne özel bir anlam atfedilmesi yatan bir düşünce akımıdır. Bernard Lewis 19. asırda Osmanlı düşünce ikliminde vatan tasavvurunun hem süreç içerisindeki değişimini hem de çeşitliliğini zamanı oldukça yüksek isabetle temsil eden misallerle açıklar.²⁶⁶ Ahmet Cevdet Paşa'nın anlatımında 19. asır ortasında bir er için vatan kendi köyünden ibarettir. Asır sonunda Namık Kemal için devletin mevcut hudutları dahilindeki tüm topraklardır. Balkan Savaşları'ndan önce Ziya Gökalp için Turan'dır. İslamcı düşüncenin kurucularından Said Halim Paşa'nın nazarında I. Dünya Savaşı'nın üçüncü yılına gelindiğinde dahi Şer'i Şerif'in tatbik edildiği diyarlardır. Dolayısıyla uzun süre, ricalin ve aydınların en azından bir kısmı tarafından Anadolu'ya vatan olarak özel bir anlam atfedilmemiştir. Ancak 1870'lerin başından itibaren²⁶⁷ II. Abdülhamid saltanatında iyice belirginleşecek surette basında Anadolu ve Anadolu Türküne özel bir ehemmiyet verme, imar ihtiyacı belirtme ve çeşitli vesileler ile maddi yardım çağrıları söz konusudur. Böylece yavaş yavaş “Anadolu” ve “vatan” arasında bir bağ oluşmaya başlamıştır. Sultan Hamid devrinin sonunda artık Anadolu “bir Türk vatani kavramı ile özdeşleşmiş” durumdadır.²⁶⁸ Anadoluluğun düşünsel izleri, Nüzhet Sabit'in 1911'de, Musa Kazım, Şemsettin Günaltay ve Halim Samit'in 1913'teki yazılarına kadar sürülebilmektedir.²⁶⁹ Yaygın kabule göre I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru devletin kurtuluşu için önerilen ve sırasıyla ya da eklektik bir şekilde tatbik edilen İslamcılık, Turancılık-Türkçülük, Osmanlıcılık gibi ideolojilerin çözüm olmaması, harbin akıbetini lehe çevirememesi üzerine ilk olarak Türk Ocağı bünyesindeki tartışmalarda

²⁶⁴ Mehmed Halid Bayrı, “Musahabe: Hasbihal”, *Anadolu Mecmuası*, S. 12 (1925), s. 443-44.

²⁶⁵ Bu kısmın yazımında, yüksek lisans tezimizin ilgili sayfalarından yararlanılmıştır: Yasin Özdemir, *Nurettin Topçu and the First Decade of His Anatolianist Journal Hareket: (1939-49)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2014, s. 36-48.

²⁶⁶ Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, s. 485.

²⁶⁷ Örneğin 1872'de basında kuraklık nedeniyle “Anadolu Türkleri”ne ayrı bir dikkat gösterilmiştir. Kushner, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876-1908*, s. 51.

²⁶⁸ *Age.*, s. 51-54.

²⁶⁹ Asım Karaömerlioğlu, “The Role of Religion and Geography in Turkish Nationalism: The Case of Nurettin Topçu”, *Spatial Conceptions of the Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey*, ed. Çağlar Keyder, Thalia Dragonas, Nikiforos Diamandouros, Tauris Academic Studies, New York 2010, s. 93-110.

Anadoluculuk –“memleketçilik”, “küçük Türkçülük”, “Türkiyecilik” gibi farklı kelimelerle- açık ve net bir şekilde ifade edilmiştir. Frank Tachau’ya göre kavram somut olarak ilk defa Halide Edip Hanım tarafından 1918’de kullanılmıştır. Dönemin şartları gereği siyasi fikirlerin seyrindeki değişkenlik ise her zaman göz önünde tutulmalıdır; misalen geleceğin önemli Anadolularından Remzi Oğuz Arık 1917 yılında hala Turancı fikirler kaleme alabilmektedir.²⁷⁰

Türkiye’de düşünce tarihi alanının öncülerinden ve Anadoluculuğun kurucularından Hilmi Ziya Ülken’in Reşat Kayı ile beraber 1918’de el yazısı on iki sayı olarak neşrettiği *Anadolu* dergisi ve 1919’da matbaa baskısı olmasa da talebeler arasında çoğaltılıp okunan *Anadolunun Bugünkü Vazifeleri* isimli kitabı²⁷¹ da fikir akımının kurucu girişimleri arasında anılmalıdır.

I. Dünya Savaşı’nın sonunda Anadolu’nun işgali, milliyetçilik düşüncesini derinden etkilemiş, ülke toprağını ve sınırları merkeze oturtarak vatan kavramını şiddetli bir şekilde empoze etmiştir. Son Osmanlı Mebusan Meclisi’nin 1920 başında kabul ve ilan ettiği Misak-ı Milli aslında bir harita içermemekte, strateji gereği metinsel olarak da vatan sınırlarını tam bir netlikte tanımlamamakla²⁷² birlikte vatan temelli milliyetçiliğin siyasi hedefini tarif eden belge olmuş, fikriyata tesir etmiştir.

Milli Mücadele senelerinde Anadoluculuğu geliştiren ve kamuoyuna arz eden düşünce mecrası ise *Dergah* dergisi (1921-1923) olmuştur. Yahya Kemal Beyatlı’nın inisiyatifiyle çıkan mecmuanın ideolojik tutumunda Milli Mücadele taraftarlığı yanında Ziya Gökalp’in kavrayışıyla sosyolojiye ve pozitivist düşünceye itiraz ön plandadır.²⁷³ Bu itiraza eşlik eden Bergsoncu yaklaşım yayına o kadar hakimdir ki (Kurtuluş Savaşı, Fransız düşünürün *élan vital* (hayat hamlesi) kavramı ile izah bulmuştur) buradaki fikriyata bir çeşit “Türk Bergsonculuğu” yakıştırması dahi yapılmıştır.²⁷⁴

Resmi ideolojinin bir unsuru, vechesi olmak dışında Anadoluculuk ayrıca 1930’lar ve 1940’larda özellikle *Dönüm* (1932-1936, 1939-40), *Millet* (1942-1944), *Hareket* (1939, 1942-1943, 1947-1949) ve *Dikmen* (1941-1945) dergileri aracılığıyla yayılmış, bunlar dışında bu cereyan kapsamına girmese de *Bizim Türkiye* (1948-1949,

²⁷⁰ Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, s. 38.

²⁷¹ Hilmi Ziya Ülken, *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979, s. 470-71.

²⁷² Misak-ı Milli’ye göre sınırların muğlaklığı konusunda detaylı bir inceleme için Bkz.: Durgun, *Memalik-i Şahane’den Vatana*, s. 129-45.

²⁷³ Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, s. 63-65, 76.

²⁷⁴ Age., s. 65-67.

1949-1951) ve *Çığır*'da (1933-1948) etkisini göstermiştir.²⁷⁵ Bir yoruma göre “Anadolu milliyetçilerinin sonuncusu”²⁷⁶ olan Nurettin Topçu'nun 1975'teki vefatından sonra talebeleri tarafından yayın faaliyeti devam ettirilen *Hareket*, aralıklarla toplamda 187 sayı olarak 1982'ye kadar neşre devam etmekle hem uzun ömrü hem de resmi ideolojiye mesafeli İslamcı Anadoluculuğuyla ayrıksı bir yere sahip olmuştur.

1950'lerin sonunda ortaya çıkan Mavi Anadoluculuk ise bir görüşe göre Anadoluculukla bazı ortak temalara sahip olsa da ayrı bir akımdır.²⁷⁷ Anadoluculuğu üç safha ile tasnif eden diğer bir görüşe göre ise *Anadolu* ve *Anadolu Mecmuası*'nın yer aldığı 1919-1925 yılları birinci, 1930'lu ve 1940'lu yıllar ikinci, Mavi Anadoluculuğun teşekkül dönemi olan 1955-60'lı yıllar cereyanın üçüncü safhasıdır.²⁷⁸

Anadoluculukla maruf kişilerin siyaset hayatındaki seyirlerinde Mahmut Şevket Esendal'ın girişimleriyle 1943 seçimlerinde dikkat çekecek sayıda kişinin milletvekili seçilmiş olması dikkate değer bir hadisedir. 455 vekilin 139'u ilk kez meclise girmiştir ve yeni mebusların içinde *Anadolu Mecmuası*, *Dönüm*, *Çığır*, *Millet* ve *Dikmen*'a katkıda bulunmuş olanlar vardır.²⁷⁹ Remzi Oğuz Arık, kamuoyunda “Anadolucu Grup”, “Hatipoğlu Grubu” (Şevket Raşit Hatipoğlu) ve “Sirer Grubu” (Reşat Şemsettin Sirer) olarak anılacak yirmi beş kişilik genç ve parlak bir gruptan bahsetmiştir. Anadolucular, II. Dünya Savaşı ortamında Turancı akımı dengelemede ve savaş sonrasında komünizm karşısı faaliyetinde kritik rol oynamışlardır.²⁸⁰ Cumhuriyet Halk Partisi'nin sağ kanadının hakim olduğu 1946 meclisinde daha güçlü bir konum elde etmişler, bu kanadım temsilcilerinden olarak 1950'lerden sonra da fikirlerini ifade etmişler, muhafazakar milliyetçi akımı güçlendirici rol oynamış, dönemin milliyetçi oluşumlarında lider olarak yer almış ve nihayetinde “Türk-İslam Sentezi” içerisinde sönümlenmişlerdir.²⁸¹

2.1.2. Milli Tarih

Derginin ilk sayısının ilk yazısı Mükrimin Halil Yınanç'a ait olup “Milli Tarihimizin İsmi” başlığı altında müteakip sayılarda işlenecek milliyetçiliğe yaklaşım,

²⁷⁵ *Age.*, s. 204.

²⁷⁶ Çiğdem Balım-Harding, “The Last of the Anatolian Nationalists: Nurettin Topçu”, *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth: The Sultan's Turret*, ed. C. Hillenbrand, Brill, Leiden 1999, s. 1-18.

²⁷⁷ Seçil Deren, “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi”, *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekinil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 533-40.

²⁷⁸ Özlem Bülbül, *Remzi Oğuz Arık and Cultural Nationalism in Turkey*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2006, s. 37.

²⁷⁹ Çınar, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP'de Sağ Kanat*, s. 247.

²⁸⁰ *Age.*, s. 249-50, 254-55.

²⁸¹ *Age.*, s. 253, 268, 274.

vatan tasavvuru ve milli tarih anlayışını ortaya koymaktadır. Bu bağlamda dikkati çeken ilk husus, tarihi devamlılık düşüncesidir. Selçuklu Devleti ile Anadolu’da Türk varlığının başlamasından itibaren tüm devletler -tarihçilerin dönemlendirme ve isimlendirme alışkanlıkları sebebiyle farklı hanedan isimleriyle anılsa da- birdir; yalnızca devlet değil, millet ve ülke de aynıdır: “Millet yine o millet, memleket yine o memlekettir ve “Osmanlı Türk’ü, Selçuki Türk’ü, Karamanlı Türk’ü manasız tabirlerdir. Bunun hepsi birdir.”²⁸² Osmanlı tarih yazıcılığı milli vatan kavramından mahrum olmakla, kendisinden önceki dönemleri unutturmaya çalışmakla ve -Karamanoğullarını dahi “ecnebi” olarak niteleyerek- Osmanlılık kimliğini yaygınlaştırmakla eleştirilir. Yınanç’a göre “Türk tarihi” tabiri Türk dünyasının tamamını kapsadığı için milli tarihi tarifte uygun değildir, doğrusu “Anadolu Türkleri tarihi” ya da yalnızca “Anadolu tarihi” olmalıdır, “Selçuki tarihi”, “Osmanlı tarihi” de “manasız sözler”dir. “Milliyet cereyanının bizde inkişafından sonra tarihimize Türk tarihi ismi verilmeye başlandı” fikri ise dergide milliyetçiliğe yaklaşımda modern zamanların rolünün bir seviyede kabul edilmiş olduğuna ilk işaretidir.

Milli tarihin kronolojik başlangıç noktasının esas itibarıyla Malazgirt Savaşı (veya öncesinde vuku bulan Anadolu’ya ilk yerleşmeler) olduğu konusunda bir mutabakat büyük ölçüde mevcuttur. Bu tespit, vatan olarak Anadolu fikrinin hemen yanında Müslüman kimliğine verilen yeri, ayrıca ilkçi bir milliyetçilik perspektifinden uzak durulduğunu hatırlatmaktadır. Bu hususta Mükrimin Halil Yınanç’ın milli tarihi ele aldığı yazısına 1930’ların başında Türk Tarih Tezi’nin başlıca iddialarından olacak, Anadolu’nun kadim kavimlerinden Hititlerin Türk olduğu iddiasını reddedişi zikre değerdir.²⁸³ Yınanç’a göre “Hititlere halef olan” “Komakenler”in Kumanlar ve “Türkomlar”ın Türkmenler olmakla Türk neslinden oldukları görüşü de şimdilik yalnızca bir iddiadır. Aynı şekilde milattan önce yedince yüzyılda Batı Asya ve Anadolu’ya gelmiş oldukları için İskitlerin de Türk olduklarını söylemek doğru değildir. Roma İmparatorluğu devrinde Türk kavminden Hunlar, Kumanlar, Peçenekler ve Hazarlar Anadolu’ya bazı akın ve göçler yapmış olsalar da kalıcı olamayıp geri dönmüş ya da bölgede meskun ahaliye karışarak kendi kimliklerini yitirmişlerdir. Milli tarihi “şimdilik” Arap halifelerin Anadolu’da Türkleri iskan edişiyle kabul lüzumludur. Yınanç böylece yalnızca bu yazının neşredildiği dönem için değil, büyük ölçüde günümüzün akademik literatürüne göre de geçerli olacak şekilde tarihsel olgularla uyumlu, gerçekçi bir tarih

²⁸² Mükrimin Halil Yınanç, “Milli Tarihimizin İsmi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 5-9.

²⁸³ Mükrimin Halil Yınanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu 1”, *Anadolu Mecmuası*, S. 2 (1924).

anlayışı ortaya koymaktadır. Anadolu'yu kesin, kalıcı bir şekilde yurt edinmek için zamansal olarak kadime gitmeye ihtiyaç yoktur.²⁸⁴ İlk olarak çok da uzak olmayan bir zamanda üstelik Arap halifeler tarafından bölgeye iskan edilmiş olmak, Anadolu'nun vatan olmasına hanel getirmemektedir. Bu realist ve özgüvenli anlayışa göre bu ilk yerleşmenin birinci devir olduğu tarih dönemlendirmesinde ikinci olarak “Âl-i Selçuk”, daha sonra “Tavâif-i Müluk”, “Âl-i Osman” ve nihayetle “Cumhuriyet” devirleri vardır.

Yınanç devam yazısında Anadolu'da Selçuklu döneminde bütün, bağımsız Türk vatanının vücuda geldiğini ve bir medeniyetin temsilinin ortaya çıktığını söyler.²⁸⁵ Bu yazıda Tatar ve Moğol “öteki”, hatta Anadolu'nun düşmanı addedilirken, Karamanoğulları “biz”dendir. Alternatif tarih dönemlendirmesinde “Fetret Devri” Selçuklu Devleti'nin çöküşünden Yavuz Sultan Selim'in Anadolu birliğini sağladığı 1515'e kadarki 214 senedir; böylece Osmanlı tarih yazıcılığında yaygın kullanılan bir dönem isimlendirmesi ve kronolojisi yenilenmektedir. Bu anlayışta Fatih Sultan Mehmet Türklük aleyhine işler yapmış bir hükümdar olarak yer bulur. Fatih “Türk usul-i idaresini bozmaya başlamış”tır, “bir Türk hakanı değildir”, “müstebid bir Roma imparatorudur.” Türk icalin gücü gitgide azalmış, devlet idaresine “köle” ve “devşirme”ler hakim olarak Türk'ten adeta intikam alırcasına bir zulüm tatbik etmişlerdir. Hanedanın hanım mensuplarının eş seçimlerinde idareye hakim bu gibi kimselerin ön plana çıkması da oldukça ağır ifadelerle eleştirilmiştir. Netice olarak “Dışarıdan kapıkulları, içeriden cariye bozuntusu olan valide sultanlar memleketi idare[ye] başladılar.” değerlendirmesi ile Türk milletinin dezavantajlı bırakıldığı dejenerasyon, çürüme panoraması çizilir. Öyle ki Tuna Nehri'nin ötesindeki Rumeli fetihleri esasen gereksiz olup bu bölgelere yapılmış seferler Anadolu'yu dışarıyla meşgul ederek içerideki zulme karşı çıkmayı, olası ihtilalleri önlemek içindir. Devşirmelerin karşısında Türklüğü temsil eden ve askeri başarının esas aktörü olan Tımarlı sipahilerin sayısı ve gücü kasten azaltılmıştır. Osmanlı Hanedanı ise “Esasen Anadolu'nun asil, mert terbiyesinden uzaklaşmış, Anadolu Türk'ünün yüksek seciyesini kaybetmiş”tir.

“Anadolu'da yaşayan millet, Anadolu milletidir” ve yeni devletin ismi ““Anadolu Cumhuriyeti”dir. Bu cumhuriyet Türkiye Cumhuriyeti demek, onun mahiyetini değiştirmeye teşebbüs etmektir” gibi iddialı önermeleri kaleme alan Mehmed Halid Bayrı

²⁸⁴ Milli tarihi ve Anadolu'yu yurt edinişi kronolojik olarak önceki devirlere götürmeye ihtiyaç hissetmeyen gerçekçi ve özgüvenli anlayış başka yazılarda da karşımıza çıkmaktadır. Bu minvalde bir anlatım için Bkz.: Mehmed Halid Bayrı, “Asıl Hakikat”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 323-25.

²⁸⁵ Mükrimin Halil Yınanç, “Milli Tarihimizin Mevzuu 2”, *Anadolu Mecmuası*, S. 2 (1924), s. 95-101.

da Anadolu'daki Türk devletleri arasında tarihi devamlılığın altını çizen bir milli tarih perspektifine sahiptir.²⁸⁶

Ahmet Refik ise bilhassa Anadolu'nun Osmanlı asırlarında kolonize edildiğini vurgulayacaktır. Örneğin IV. Mehmed devrinde Anadolu'yu ele alırken Osmanlı İmparatorluğu tarafından sömürgeleştirilmiş bir Anadolu resmetmiştir.²⁸⁷ Eşitsiz gelişme doğuracak mertebede özellikle azınlıkların yoğun yaşadığı bölgelerin ekonomik kolonizasyonu için kullanılan “iç sömürgecilik” yaklaşımının, burada Osmanlı İmparatorluğu'nun “asli”, “kurucu” unsuru kabul edilen Türklerin Anadolu'su için tatbiki söz konusudur. Anadolu'da Osmanlı yönetimi altında ciddi bir imar faaliyeti olmamış, İstanbul'dan atanan liyakatsiz, usulsüz işler yapan, zalim idareciler ahaliyi perişan etmiş, bölgeden toplanan vergiler başkentteki elitin lüks hayatına sarf edilmiştir.

Ahmed Refik başka yazılarında da iç sömürge olarak Anadolu görüşünü dile getirmiştir. Buna göre Anadolu “Saray-ı Cedid-i Amire etrafında toplanan Safiye Sultanlar, Canfeda ve Raziye Kadınlar idaresinde ihtiraslarını temin ile uğraşan Yemişçilerin, Saatçilerin, Isfahani Hoca Sadeddinlerin, gözleri arpalığa doymayan ulema ve saray takımının çiftliği mesabesinde”dir.²⁸⁸ İmar olmayan bölgeye ilim nuru da girmemiştir, kaynakları yönetici elitin lüks hayatı için kullanılmaktadır; bu, halkta Osmanlı Hanedanı'na karşı bir düşmanlık doğurmuştur ve “Fatih'ten sonra İstanbul'da başlayan saltanat debdebesi Anadolu için bir felaket” olarak idrak edilmiştir. Refik'e göre Osmanlı Hanedanı halktan koparak hubb-i riyasete kapılınca Anadolu'da en bariz başlangıcı Şeyh Bedrettin Olayı olacak isyanlar baş göstermiştir; Celali namıyla anılacaklar içinde hem Anadolu'nun zulme maruz kalan yönetilen kesimden hem de saraya intisap ederek yöneten kesime dahil olmuş zatlar vardır.²⁸⁹

Osmanlı İmparatorluğu'nun bir çeşit “eski rejim” ya da Selçuklu ve Beylikler Devri sonrası bir parantez olarak olumsuz tasvirine başka yazarlar da katkıda bulunmuştur. Şemseddin Kemal imzalı bir yazıda Anadolu medeniyetinin Selçuklular zamanında doğup geliştiği, Osmanlılar devrinde ise duraklama ve gerileme yaşadığı; “Saltanatın manivelasını elinde tutan sarayın köleleri” yüzünden idarenin Anadolu'nun elinden çıkması ile medeniyetin bozulduğu öne sürülmüştür.²⁹⁰ Hilmi Ziya Ülken'e

²⁸⁶ Bayrı, “Asıl Hakikat”, s. 323-25.

²⁸⁷ Ahmed Refik, “Mehmed-i Rabi Zamanında Anadolu”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 36-39.

²⁸⁸ Ahmed Refik, “Kalenderoğlu ve Âl-i Osman”, *Anadolu Mecmuası*, S. 2 (1924), s. 47-50.

²⁸⁹ Ahmed Refik, “Anadolu'da Dini Kırımlar: Karabıykoğlu, Nur Ali, Celali”, *Anadolu Mecmuası*, S. 4 (1924), s. 137-40.

²⁹⁰ Şemseddin Kemal, “Kızlarağası”, *Anadolu Mecmuası*, S. 4 (1924), s. 173-74.

nazaran bütün milletlere “mefkure” olan, yön veren destanlardır; destanların beşiği Anadolu’dan Osmanlı asırlarında kopan Türkler bu kaynaktan beslenememiş ve mefkuresiz duruma düşmüşlerdir.²⁹¹

Osmanlı yüzyıllarının ele alınışında II. Meşrutiyet ayrı bir vurguyla tenkit edilmiştir. İttihat ve Terakki yönetimi “Sultan Hamid’in istibdadına [rahmet] okut”muş, “Bu milletin öz evladını tamamıyla ez”miş ve “Yalnızca birkaç kişinin sultasını bütün Osmanlı Türkiye’sinin mukadderatına hakim kıl”mıştır; “müstemleke inkılapçıları” kişisel çıkarlarını “hürriyet, adalet, müsavat, hakimiyet-i milliye teraneleri” altında gizlemiş, memleketin bunları anlayabilecek bilgiden yoksun asıl evlatları “Âdi bir komitenin elinde oyuncak ol”muştur.²⁹² Necip Asım Yazıksız ise II. Meşrutiyet’in ilanından sonra Turancılık akımı kapsamında aslen Türklere değil Moğollara ait olan Ergenekon’dan çıkış gününün milli bayram olması önerisini tenkit ederek²⁹³ kamil anlamda bir milli bayram gününün Anadolu’da gerçekleşmiş bir hadisenin hatırası üzerine olması lüzumunu belirtir. Yazıksız’a göre I. Kılıçarslan’ın haçlılarla savaştığı 1 Temmuz, haçlıları yendiği 12 Ağustos, mahvettiği 3 Eylül; I. Mesud’un Alman ve Fransız hükümdarları yendiği günler; II. Kılıçarslan’ın Bizans ordusunu yok ettiği savaş günü akla gelmektedir. İstanbul’un fethi, Çaldıran zaferi, Mohaç galibiyeti bunlarla kıyaslanamaz. “Bütün tarihimizin en büyük ve en şerefli” günü ise 26 Ağustos 1071, Malazgirt Meydan Savaşı’dır.

2.1.3. Vatan

Anadolu Mecmuası’nda çok seyrek de olsa ana vatan/ilk vatan olarak Orta Asya’dan bahsedilmiştir. Mehmed Halid Bayrı Türklerin Acem ve Arap etkisine girmeden önce Anadolu’da “Orta Asya Türk edebiyatının bütün vasıflarını haiz” bir halk edebiyatı olduğu tespitini yapmıştır.²⁹⁴ Hilmi Ziya Ülken ise milli destanların zaman ve mekana göre dönüşmeleri esnasında “Anadolulaşması”nı ele aldığı yazısında temas ettiği anlatıların evveliyatından bahisle “Anadolu örfünün pınarı, başlangıcı Orta Asya’daki Türkmenlerdedir.”²⁹⁵ tespitini yaparak kuvvetli Anadolucu bir söylemde dahi Orta Asya’ya referansa yer vermek durumunda kalır: *Ülkü* dergisi üzerine olan kısımda Türk

²⁹¹ Hilmi Ziya Ülken, “Anadolu Örfü ve Destanlar 2”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 64-67.

²⁹² İrfan Nabi, “Anadolu Cumhuriyetinin Maarif Mefkuresi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 6 (1924), s. 250-52.

²⁹³ Necip Asım Yazıksız, “Milli Bayramımız”, *Anadolu Mecmuası*, S. 5 (1924), s. 179-81.

²⁹⁴ Mehmed Halid Bayrı, “Tasavvufi Halk Edebiyatımıza Dair Notlar”, *Anadolu Mecmuası*, S. 4 (1924), s. 167-72.

²⁹⁵ Hilmi Ziya Ülken, “Anadolu Örfü ve Destanlar”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 29-35.

Tarih Tezi kapsamında da görüleceği üzere vatan, ilk vatana/ana vatana referansı gerektirebilmektedir.

Hilmi Ziya Ülken'in kanaatine göre Türk-Moğol kardeşliği, Turan ve Kızılirma akımının doğurduğu yanlış bir kanaattir; bu şekilde davayı içerde değil dışarıda, hatta afaki ve hayali kaynaklarda aramak, mefkure ile amaçlanan güçlü irade ve şiddetli arzu yerine tereddüt ve dürtünün hakim olduğu ruhlar doğurmuştur.²⁹⁶ Türkler İslam dairesine girmeden önce Roma, Bizans, İran, Çin arasında ticaret ve paralı askerlik yapan, İsviçreli gibi “ameli bir kavim”dir. Belirli bir amaç ve idrak edilmiş bir mefkureye göre değil, tüm primitif kavimlerde görüldüğü gibi bir çeşit toplumsal içgüdü olan gelenek ve örf'e göre hareket etmişlerdir. İslam dairesine girdikten sonra ise Horasan erenleri gibi kimseler vasıtasıyla dini mefkure hakim olmuş, böylece katı bir gaye için gazalar edilmiştir. “Muasır hayat”ın (modernitenin) gereği yeni mefkure olarak “milliyet”in öncüleri, yayıcıları ortaya çıkmıştır.²⁹⁷

Fakat bu mefkure ne vicdani bir kanaate ne ilmi bir yakine istinat ediyordu. Evvela, milletin arzu ve kanaatinin, muayyen bir ihtiyacının ifadesi değil, belki birkaç batından beri devam eden reyb ve kararsızlığa bir deva bulmak isteyen birkaç münevverin hülyası idi. Saniyen, hiç olmazsa ilmi bir tetkike, ciddi bir mütalaaaya da istinat etmiyordu. Zira Turan mefkuresinin bütün mesnedi, son zamanlara kadar devam eden, yarı ciddi bir iştişrak modasından tesadüfen elde edilmiş en eski birkaç kitaba inhisar ediyordu. Bu meyanda ismi gazete sütunlarına kadar geçen bir tanesini, De Guignes'nin *Hunlar Tarihi*'ni zikretmek kifayet eder. Yüz altmış bu kadar sene evvel, sırf mahdud Çin vak'anüvislerine nazaran yazılmış olan bu eser muhayyel Turan İmparatorluğu tarihinin başlıca ve en mühim vesikasını teşkil ediyordu. Bu vasi tetkikat üzerine kurulan muhteşem hayalhanenin ne kadar uzun bir ömrü olacağı kolaylıkla tahmin edilebilir. Türk ve Moğol ırklarını birleştirmek sevdasına da bu mefkurenin muvaffakiyetlerinden en mühimi nazarıyla bakmak muvafık olur.

Hilmi Ziya Ülken bu pasajında milliyetçiliğe yaklaşımında modernliğin büyük etkisi, milliyetçiliğin modern zamanlarda dini bir seviye ve surette ikame edişi, Osmanlı dünyasında Türk milliyetçiliğinin bilimsel niteliği olmaksızın ve yer yer kurgu unsurları içererek 19. yüzyıl Avrupa oryantalistlerinin²⁹⁸ problemleri üretimlerinin az sayıda aydın tarafından dikkatsizce alınılmasıyla şekillenmesi gibi hayati noktalara temas etmektedir.

²⁹⁶ Hilmi Ziya Ülken, “Türkler ve Moğollar”, *Anadolu Mecmuası*, S. 5 (1924), s. 188-92.

²⁹⁷ Ülken, “Türkler ve Moğollar”, s. 188-92.

²⁹⁸ Oryantalist iddiaları reddetme ve düzeltme, derginin fikriyatına uygundur ancak çok seyrek olarak karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Rauf Yekta Bey, Sultan II. Beyazıt'ın hocalarından Ladikli Mehmed Efendi'nin eserlerini Arapça kaleme aldığı için Batılılar tarafından yanlışlıkla Arap olarak tanıtıldığını izah eder. Mehmed Efendi'nin kısa bir biyografisini vererek hem taşradaki alimlerin varlığına misal arz eder hem de Oryantalist bir hatayı düzeltilmiş olur.

“Bir fırkanın [İttihat ve Terakki’nin] sırtından, bir hükümetin [Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti] omzuna düşen bu müessese” olarak nitelenen Türk Ocağı müstakil bir yazıyla tenkit edilmiştir.²⁹⁹ Kurumun kuruluş amacı, “Türklerin harsi birliği! Bunu eski Osmanlı payitahtının bir köşesinde toplanmış beş-on genç vücuda getirecekti.” ve ““Türklerin harsi birliği ve medeni kemali[ne çalışmak]...” Bu yalan ve parlak cümle, hakikatin fecaatini örtmek için Türk gençliğinin bâsırasına gerilmiş bir perdedir.” şeklinde kuvvetli bir istihza ile karikatürize edilerek tenkit edilmiştir. Kurumun isminin “Anadolu Ocağı” olması dahi önerilmiştir.

Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Milliyet Meselesi” başlığı altında, bir gazetede Türkiye’de milliyetçiliğin iki rehberi olarak vassfedilen Ziya Gökalp ve Hamdullah Suphi Tanrıöver’e müstehzi bir üslupla şiddetli eleştiriler getirmiştir.³⁰⁰ Gökalp, “bizi daha çok edebi ve şiiri bir mahiyeti haiz olan Kızılelmacılığın baş döndürücü hülyası içinde bırak”mıştır; *Türkçülüğün Esasları* isimli kitabı ise mütarekeden sonra yazılıp son günlerde neşredilmekle düşünürün “milli hayatı değil, milli hayatın kendilerini tayin ve irşad ettiğini göster”miştir. ““Kızılelma’dan Anadolu’ya” dönüşünün pişdarı olan” Tanrıöver “manasız ve semeresiz faaliyet merkezi” Türk Ocakları ile “statik ve mekanik bir mevzu hâriçten yapılan ilaveler gibi dinamik olan Türk varlığına bir şeyler ilave etmeye çalış”mıştır.

Gökalp eleştirilmekle beraber vefatı üzerine neşredilen Ahmed Halil imzalı bir yazıda sitayişle anılmıştır.³⁰¹ Milliyetçilik anlayışı *Türkçülüğün Esasları* öncesi ve sonrasında iki döneme ayrılmıştır. Halil’e göre ilk dönemde “Türk’üm diyen her fert, yalnız Türk değil, aynı zamanda milliyetperverdir.” ve “Türk gibi düşünen ve duyan Türk’tür” referansları sabit ve net olmayan prensipler söz konusudur. İkinci dönem ise “Türk Ocağının sahif ve muzır zihniyetinden, senelerce esiri olduğu İttihad ve Terakki siyasetinden kurtulup ayrıldı”dığı, “*Küçük Mecmua*’sının nurlu, feyiznak muhitinde düşünüp yazdığı şeyler”le farklılaşan, yazara göre “Diyarbakir’in bu asil çocuğu”nun “asıl temiz kaynağına rücu etti”ği devirdir.

Mehmed Halid Bayrı, milliyetperverliğin anlamı hakkında yazısında³⁰² *Türkçülüğün Esasları*’nda yer alan “Millet lisanca, dince, ahlakça, bediiyatça müşterek

Rauf Yekta, “Anadolu Musikinaşları Hakkında Tarihi Tettebular 1: Ladikli Mehmed Efendi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 14-18.

²⁹⁹ Haydar Necib, “Türk Ocağı”, *Anadolu Mecmuası*, S. 7 (1924), s. 296-97.

³⁰⁰ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Milliyet Meselesi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 5 (1924), s. 195-203.

³⁰¹ Ahmed Halil, “Ziya Gökalp”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 336-38.

³⁰² Mehmed Halid Bayrı, “Milliyetperverliğin Manası”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 361-64.

olan, yani aynı terbiyeyi almış fertlerden mürekkep bulunan bir zümredir.” tanımını vatan unsurunu içermediği için noksan görüp yine Gökalp’ın aynı eserinden başka kısımlarla bu noksanı tamamlayıp milletin tarihi hususunda mütefekkirle mutabık olduğu neticesine varmıştır.

Hilmi Ziya Ülken ise milliyetçilik meselesiyle ilişkili temel kavramlardan ırk, kavim ve milleti şu şekilde vuzuha kavuşturmayı tercih etmiştir³⁰³:

İrk diye aynı menşeden gelen, uzvi ve teşrihi teşekkülât itibariyle aynı asla merbut olan insanların heyet-i mecmuasını anlıyoruz. Kavim tabiriyle ırkın bir şubesini kastediyoruz ki, orada fertler içtimai taazzi itibariyle aynı asla merbuttur, yani uzviyen bir menşeden gelmesi bile itibari olarak kendisini aynı cedde merbut addeder. Nihayet millet tabiriyle de kendisini içtimaan aynı cedde merbut addeden insanların tarihi bir vatan dahilinde birliklerini duymalarını anlıyoruz.

Türk milletinden kastedileni açıklamada, bu kavramsal tarif ve tasnife tam olarak oturmasa da dolaylı olarak örtüşen bir deneme Bayrı tarafından yapılmıştır.³⁰⁴ ““Anadolulular, Azerbaycanlılar, Şımalliler, Türkistanlılar” Türktür ama tek millet değildir zira kültür ve vatanları bir değil”dir. Bayrı’nın kanaatine “Biz Türk milletinden değiliz, Türk soyundanız. Türk soyunun diğer şubeleri unvanlarını ya tarihlerinden yahut muhitlerinden almışlar, kendilerine Türkistanlı, Şımalli, Azerbaycanlı demişlerdir. (...) Biz Anadoluluyuz, vatanımız Anadolu, milletimiz Anadolu milletidir.” Ayrıca “Türkiyecilik” ve “Memleketçilik” tabirleri amaçlanan şeyi anlatmada yetersiz olduğu için yanlıştır, Anadoluculuk ifadesindeki güzellikten, cazibeden mahrumdur. Bayrı Türkiyecilik, Türkçülük ve Memleketçilik ile beraber “yavan, tatsız, uydurma” olarak gördüğü Turancılık³⁰⁵ konusunda *Anadolu Mecmuası*’nın umumi çizgisine uygun eleştirel bir izahatta bulunmuştur.³⁰⁶

Fındıkoğlu ise Peşte’deki Turan Cemiyeti hakkında yazısında³⁰⁷ bu düşünce akımına ve bu akımdan doğan oluşum ve faaliyetlere mesafeli ve araçsallaştırıcı bir nazarla bakmıştır. Turancılık, Türkiye’de olumsuz ama önemli bir konuma maliktir, burada vakti ve hayatiyeti bitmiştir. Buna karşın, Macaristan’da en baştan itibaren Osmanlı-Türk dünyasından farklı olarak bilimsel yönüyle var olmuştur ve buradaki Turan

³⁰³ Hilmi Ziya Ülken, “Kırgız, Türkmen ve Uygur”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 367-73.

³⁰⁴ Bayrı, “Milliyetperverliğin Manası”, s. 361-64.

³⁰⁵ Bayrı, “Milliyetperverliğin Manası”, s. 361-64.

³⁰⁶ *Age.*, s. 361-64.

³⁰⁷ Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, “Peşte Turan Cemiyeti”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 347-51.

Cemiyeti, Macarların Türk lisanına ve Türk olan şeylere sempati beslemelerini sağlamıştır.

2.1.4. Değerlendirme

Anadolu Mecmuası, dönemin çalkantılı atmosferinde fikri değişimlerin izini sürebilmeye izin vermektedir. Örneğin Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarında uzun yıllar önemli görevler ifa edecek Necip Asım Yazıksız, alfabe hakkında 1924 Mayıs tarihli yazısında, mevcut harfler üzerinden örnekler vererek bir takım tadilat teklif ettikten sonra³⁰⁸ Latin harflerine geçişe itiraz etmiş, alfabe değişikliği konusunda milli olarak değerlendirdiği tavrını sergilemiştir, modernleşirken-Batılılaşırken Türk kalmak olarak hülasa edilebilecek fikri benimsediğini göstermiştir.

Dergi sayfalarında 1924'te *Aydınlık* dergisi hakkında yazılanlar³⁰⁹ cumhuriyet dönemi düşünce tarihinde muhafazakar cenahın sola bakışına hakim olacak tavrın erken zuhurlarından biri olmuştur. *Aydınlık* “yabancı ruhlu mecmua” ve “Moskof ruhlu birkaç gencin kendilerini Leningrad'da yaşatan o mevhum hayalin sersemleten tesiriyle neşrettikleri mecmua” olarak nitelenmiştir. Derginin ismine göndermeyle “aydınlıkta zulmet” yakıştırması yapılmış ve Marx'ın fikriyatına vukuf noksanlığı eleştirisi getirilmiştir.

Sürelî yayında, İslamcı olarak tasnif edilecek düşünsel öge tespit edilememiştir. Ancak İslam kültür ve/veya medeniyet ile milli kimliğin mühim bir parçasıdır. Muhafazakar Anadolu bakış açısıyla Osmanlı İmparatorluğu “eski rejim” ya da milli tarihin başlangıcı, hatta altın çağı olan Selçuklu ile cumhuriyet arasında parantez olarak tasvir edilmiştir.

Anadolu'nun iklim, coğrafya, halk sanatı, hastalıklar gibi yaygın sıkıntıları muhtelif yazılarla düzenli olarak gündemde tutma ve okura genel kültür malumatı verme çabasıyla işlenmiştir. Edebiyat, felsefe ve sair alanlarda Batı kültürüne belirli hacimde yer verilmiştir; Batı'yı dışlayıcı, reddeden veya yok sayan bir muhafazakarlık söz konusu değildir.

Atatürk dergide neredeyse hiç zikredilmemektedir. Hüseyin Avni Ulaş gibi bir muhalifin derginin kurucularından olması bunun nedenleri arasında gösterilebilir.

³⁰⁸ Necip Asım Yazıksız, “Harflerimiz”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 68-69.

³⁰⁹ A.M., “Aydınlıkta Bir Zulmet”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 355-56.

Saltanat karşıtı, muhafazakar cumhuriyetçi ama kurucu lidere ve resmi ideolojiye bir ölçüde muhalif bir tutum söz konusudur.

Derginin tüm sayıları incelediğinde milliyetçiliğe yaklaşımda modern zamanların rolü ve pre-modern dönemde Türk milletinin varlığının bir ölçüde kabul edildiği anlaşılmaktadır. Ancak milliyetçiliğe yaklaşımın etno-sembolist olduğu yolunda kesin bir hüküm vermekten imtina etmek tercih sebebidir zira böylesi büyük bir sonuç için yazarların *Anadolu Mecmuası* dönemine yakın tarihli yazılarına odaklanan ve külliyatlarını dikkate alan bir değerlendirme yapılmalıdır.

2.2. TÜRK YURDU

Türk Yurdu, Ağustos 1911’de tesis edilen Türk Yurdu Cemiyeti’nin Kasım 1911’de yayınlamaya başladığı, ilk nüshasında varlık nedeni “Türklüğe hizmet etmek ve faydalı olmak” olarak ortaya konan bir fikir mecmuasıdır. 1917’den itibaren Türk Ocakları neşridir ve muhtemelen Türkçülük hareketini savunan -Türkiye’deki çoğu süreli yayın gibi kesintilerle de olsa da- en uzun ömürlü dergi konumundadır. 1911-1918, 1923-1931, 1942-1943, 1954-1957, 1959-1968, 1970 ve 1987’den günümüze kadar devam eden bir yayın kronolojisi söz konusudur.³¹⁰

Ankara Türk Ocağı, Mart 1923’te mecmuayı yeniden yayınlamaya başlamış; Haziran 1923’te neşredilen dördüncü sayının ardından faaliyet durmuştur. *Türk Yurdu*, Ekim 1924’ten başlayarak Türk Ocakları Merkez Heyeti’nce tekrar yayınlamaya başlamış; Nisan 1931’de kurumun kapanmasıyla bu devir son bulmuştur.³¹¹ Bu çalışmada 1923-1931 dönemi nüshaları ele alınacaktır.

İncelenen ilk sayılar arasında Türk Ocakları Reisi Hamdullah Suphi Tanrıöver’in kaleme aldığı bir editoryal yazıda verdiği irtica karşıtlığı, ilerlemecilik, inkılapçılık ve Batıcılık vurgulu milliyetçilik mesajı, derginin bu dönemini domine edecek duruşun emarelerindendir.³¹² “İslam ümmetindenim, Türk milletindenim, Garp medeniyetindeyim diyen esas akidenin mürevvici”³¹³ olmak ibaresi ise kimlik anlayışında en azından 1924 yılı için dinin yeri ve Ziya Gökalp³¹⁴ etkisi hakkında fikir verir mahiyettedir. Bu yazıdan sonraki ilk içeriğin tarihi vesika olarak Atatürk’ün Dumlupınar’da verdiği -daha önce basında yayınlanmış- bir nutkun metni oluşu da milliyetçilik anlayışında derginin müteakip koleksiyonuna hakim olacak, devlet reisinin merkezi konumlandırılışına dair ipuçlarındandır.³¹⁵ Ahmet Ağaoğlu’nun medeniyet konulu yazı dizisinin ilk parçası,

³¹⁰ Hüseyin Tuncer, “TÜRK YURDU - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk-yurdu> [Erişim tarihi: 29.08.2020].

³¹¹ İbrahim Karaer, “Türk Yurdu Dergisinin İkinci Yayın Döneminde (1923-1931) Türkçülük, Dış Türkler ve Türk Birliği Düşüncesi (1. Bölüm) - İbrahim KARAER”, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3216> [Erişim tarihi: 29.08.2023].

³¹² Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Başlangıç”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 13. Dergi koleksiyonunun 1998-2001 yıllarında Tutibay Yayınları tarafından Ankara’da yapılan -Osmanlı Türkçesi sayıların transkribe olarak, yeni alfabe nüshaların tıpkıbasım suretinde verildiği- 17 ciltlik neşri kullanılmıştır. Cilt, sayı ve sayfa numaraları bu versiyona göre tanzim edilmiştir. İlk cilt: Murat Şefkatli (ed.), *Türk Yurdu: Birinci Cilt (1-2)*, Tutibay Yayınları, Ankara 1998.

³¹³ Akçura umdeyi ilk ortaya koyanın Hüseyinzade Ali Bey olduğunu, Gökalp’in başarıyla yaygınlaştırma ve benimsetme vazifesi icra ettiğini belirtir. Yusuf Akçura, “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 86-88.

³¹⁴ Gökalp’in düşünsel mirasının İslami yönü dışarıda bırakılmak suretiyle inkılapların birçoğunun özellikle ilk dönemde fikri kaynakları arasında olduğu değerlendirilmesi yapılmıştır. Alihan Limoncuoğlu, *The Evolution of Turkish Nationalism Between 1904 and 1980*, (Doktora Tezi), University of Exeter, Exeter, 2015, s. 73-74.

³¹⁵ Mustafa Kemal Atatürk, “Tarihi Vesikalar”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 14-18.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın Tanzimat ideolojisi ile ilgili tespitini³¹⁶ anımsatır; ilk mesele, kavram “medeniyet”tir ve galip gelmiş olan Batı medeniyeti seviyesine ulaşmak hedefidir.³¹⁷ Yusuf Akçura da 1925 sonbaharındaki bir sayıda dünyada modern devlet mefhumunu ve Türkiye'nin buna intibakını anlatırken benzer şekilde esas meselenin yeni “medeniyet” ve buna nazaran olması gereken değişim olduğunu hatırlatacaktır.³¹⁸

Veled Çelebi İzbudak, Tanzimat mühim bir inkılapdır, Türklük aleyhinedir, yine de bir inkılap olmakla “hakiki inkılapların taliası olmak itibariyle az çok müfid” olmuştur önermesiyle Osmanlı-Türk modernleşmesinin on yıllarca öncesine ait bu dönemini değerlendirirken dahi inkılapçılık-devrimcilik vurgusunu tebarüz ettirir.³¹⁹ Çelebi aynı yazıda edebiyatın milletin terbiye edicisi olduğunu, etnik Türk olanlar dahil Osmanlı ediplerinin Türk edebiyatına hiç önem vermediğini, bir yerden sonra Osmanlı edebiyatının Farsça edebiyatın bir taklit ve tercümesi haline geldiğini, bu şekilde başkent İstanbul'daki ahlaki çöküntü, tembellik tablosunun ortaya çıktığını öne sürer: Osmanlılığın başını yiyen, bu edebiyatı olmuştur; halbuki saf Türk edebiyatı iki dünya saadeti, düzeni için de faydalıdır, hikmet ve ahlakı tek prensip olarak benimser. Fars dili ve edebiyatı etkisini de eleştiren böylesi fikirlerle sergilenen Türk milliyetçiliğinin, Mevlânâ Celâleddîn-i Rûmî soyundan geldiği kabul edilen, Çelebilik makamında bulunmuş bir zata ait oluşu özel bir husus teşkil etmektedir: Veled Çelebi, İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne II. Meşrutiyet'in ilanından önce katılmış, meşrutiyet devrinde Türk Derneği'nin kuruluşunda yer almış, TBMM'de mebusluk yapmış, 1953'teki vefatına kadar Türk Dil Kurumu çalışmalarına iştirak etmiştir.³²⁰

I. Dünya Savaşı'nın sonuna doğru Osmanlı Devleti açısından harbin akıbetinin belirginleşmeye başladığı safhada dış şartların zorlamasıyla ve Türk Ocakları bünyesindeki tartışmaların tayin edilişle genişlemeci siyaset ve söylemleri tamamen terk eden, Anadolu'yu esas alan “memleketçi” bir milliyetçilik başta idareyi elinde bulunduran İttihat ve Terakki Cemiyeti-Partisi marifetiyle vücuda gelmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Anadoluculuk yeni ulus devletin inşa sürecine uygun olarak *Türk Yurdu*'nun bu dönemine damgasını vurmuş ve ilişkili fikriyat da ilk sayılarda

³¹⁶ Çetinsaya, “Kalemiye'den Mülkiye'ye Tanzimat Zihniyeti”, s. 54-71. Medeniyetçilik, erken Cumhuriyet devrinde de özel konumunu muhafaza edecektir. Örneğin: Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, 2017, s. 80-81, 86-88.

³¹⁷ Ahmet Ağaoğlu, “Üç Medeniyet (1)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 20-23.

³¹⁸ Yusuf Akçura, “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13 (1925), s. 13-20.

³¹⁹ Veled Çelebi İzbudak, “Osmanlı Tarih-i Edebiyatına Dair”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 31-34.

³²⁰ Mustafa Kara, “İZBUDAK, Veled Çelebi - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/izbudak-veled-celebi> [Erişim tarihi: 16.10.2023].

kendisine yer bulmuştur; Türk dünyası ve Turan ilgisi bu duruşu zedelemeyecek derece ve özellikte olmuştur. 1931 Nisan ayında Türk Ocakları'nın kapatılmasını izleyen günlerde Sadri Etem Ertem bir gazete yazısında ocaklar için “Türk camiası hakkında kah (Turancılık) kah (memleketçilik) hedeflerini işaret ederek siyaset yapmış”³²¹ diyerek bu durumu tenkit edecektir. Fuat Köprülü'nün “Selçukiler Devrinde Anadolu Şairleri” başlıklı yazısı Anadolucu milliyetçilikle uyumlu olarak Selçuklu geçmişine ehemmiyet verişe bu yayın dönemindeki ilk misallerdendir.³²² Sadri Maksudi Arsal'ın 1925'teki satırları da Anadoluculuğa önemli bir göndermedir: “Türk ırkının iki bin senelik mücadelesinden sonra kazandığı netice Küçük Asya'dır. Bu mıntıkada müstakil bir Türk yurdu vücuda getirmek ve bunu saklamaktır. Bu hadd-i zatında tarihte misli gayet az görülmüş bir muvaffakiyettir.”³²³

İlk sayılar hakkında not edilmeye değer bir diğer konu ise, ilerleyen yıllarda Atatürk ile yolları tamamen ayıracak Rıza Nur³²⁴, lise tarih kitapları hazırlanırken İslam tarihi konusundaki kısımlardaki görüş ayrılıklarından ötürü sorun yaşayacak³²⁵ Zakir Kadiri Ugan gibi isimlerin yazılarının 1924 yılında neşredilmiş olmasıdır.³²⁶

2.2.1. Milli Tarih ve Kimlik

Bu dönemde süreli yayına hakim olan milli tarih, Anadoluculuk etkisine rağmen Selçuklu öncesi ve müteakip dönemlere, aynı zamanda İslam öncesi ve sonrası devirlere verilen ehemmiyette dengeli bir yaklaşımı benimsemiş görünmektedir. Bu ölçülü çizgi, ancak bu yayın döneminin sonunda Türk Tarih Tezi'nin zuhuru³²⁷ ile değişecektir. Yine cumhuriyetin henüz ilk yılları içinde oluş ve inkılapların icrasının devamıyla ilişkili olarak Osmanlı İmparatorluğu döneminin “eski rejim”³²⁸ kabulü ile yer yer tenkide tabi

³²¹ Füsün Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 383.

³²² Fuad Köprülü, “Selçukiler Devrinde Anadolu Şairleri”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 23-26.

³²³ Sadri Maksudi Arsal, “Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı (devam)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 166-5 (1925), s. 187-91.

³²⁴ Kütüphanesini Türk Ocakları Sinop şubesine bağışlaması hakkındaki haberin veriliş şekli de Rıza Nur'un bu dönemde kurum nezdindeki itibarını göstermektedir. “Şuun”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 163-2 (1924), s. 79. *Türk Tarihi* kitabının Necip Asım Yazıksız tarafından uzun ve övgüyle tanıtımı için Bkz.: Necip Asım Yazıksız, “Bir Aylık Neşriyat: Kitaplar, Türk Tarihi”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10 (1925), s. 201-4.

³²⁵ Yaşanan problem hakkında Bkz.: Gülşen Karagözoğlu, *Zakir Kadiri Ugan'ın Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve İslam Tarihi Çalışmalarındaki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2015, s. 22-27.

³²⁶ Zakir Kadiri Ugan, “Vahhabiler (1)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 163-2 (1924), s. 68-73. Rıza Nur, “Devletimizin Mahiyeti ve Milli Adı”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 163-2 (1924), s. 53-56.

³²⁷ Ocakların içerisinde faaliyete giren Türk Tarih Heyeti'nin ilk eserleri arasında Türk Tarih Tezi'nin ilk metinlerinden *Türk Tarihinin Anahatları* vardır. Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, s. 337-38.

³²⁸ Falih Rıfkı Atay'a ait şu pasaj bu anlamda manidardır: “İmparatorluk ve ittifak-ı anasır siyasetinin iflasından sonra, milli vahded ve milli vatan davasının bu kadar kolay muzaffer olmasına taaccüb etmemelidir. Türk Ocağı kurulduğu vakit “Türk” kelimesi vahşi ve iptidai insan evsafının medlulü idi. Bugün ise “Osmanlı” kelimesi, bizim üzerimizde adeta kable't tarih yaşamış ve münkarız olmuş bir cinsin ismi gibi bir tesir bırakıyor. Mütarekede Osmanlı

tutulması söz konusudur. Milli kimlik anlayışında ise Doğu ve Batı arasında da yine dengeli bir tutum hassasiyeti ile kendiliği-özgünlüğü koruma çabası vardır; düşük seviyede ama istikrarlı bir şekilde kültürel alana münhasır tutulan Turancı içerik bu genel tabloyu zedelemeyecek mahiyettedir. İçinde bulunduğumuz dönemde akademik ve akademi dışı tartışmalara konu olan “Türkiyelilik” kavramı, güncel manasıyla “Türk” kavramına bir nevi alternatif olarak değil fakat, tespit edebildiğimiz kadarıyla bir kez Türk veya Türkiye vatandaşına neredeyse eş anlamlı bir kelime olacak şekilde³²⁹ kullanılmıştır. “İrk” kelimesinin ise bağlama göre çoğunlukla “millet/ulus” anlamında kullanıldığı³³⁰, umumi tabloya nazar edildiğinde sözcüğün ırkçı bir düşünün ögesi olmadığı tespiti yapılabilir. Fakat dönemin antropolojik anlayışına, literatürüne göre taslak ve özet olarak da olsa ırka ait olduğu düşünülen bir takım beden ölçümlerine (boy, kafa kemiği vs.) 1928’de bir kez yer verilmiştir.³³¹ Ayrıca De Gobineau’nun *İnsan Irklarının Eşitsizliği* eserinden Türklere dair bir özet çeviri neşredilmiştir.³³²

Kimlik anlayışında Anadolu Türklüğüne ayrı bir önem vererek devşirme dahi olsa gayri-Müslim kökenli unsurları ötekileştirme dergide kendine yer bulmuştur. Necip Asım Yazıksız, İran kültürel etkisi nedeniyle Selçukluya belirli bir eleştiri getirirken Anadolu Beylikler dönemini Türkçülük açısından över. Yazısında fevkalade dikkat çekici olan ise Fatih Sultan Mehmet saltanatından başlayarak Osmanlı asırlarında Türklük ve onunla eşleştirilen Anadolu aleyhinde yoğun bir siyaset güdüldüğü iddiasıdır. Fatih Sultan Mehmet’e yönelik en şiddetli eleştirilerden birisi kabul edilebilecek şu pasaj kayda değerdir:³³³

Anadolu Selçukilerini istihlaf eden derebeyler Türklük ve Türkçülük hususunda birbirleriyle müsabaka edercesine uğraşmışlardır. (...) Bütün Anadolu devlerinde lisan-ı resmi Türkçe olmuştur. (...) Fatih vaktiyle Rum Selçukilerinin bu Horasanlılara, İranlılara yüz

imparatorluğunun son maarif nazırlarından Rum Beyoğlu kıraat kitaplarından “Türk” kelimesinin tayy edilmesini emretmiştir. Bu hadisenin daha üç beş sene evvel vuku bulduğuna şimdi kim inanabilir?” Faliş Rıfkı Atay, “Fikirden Hayata”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 179-18 (1926), s. 281-82.

³²⁹ “Büyük eserler vücuda getiren alimler arasında bir tane Türkiye[li]’ye tesadüf etmek imkan yoktur. Orhun Kitabelerini keşfeden Danimarkalı Thomsen’dir.” Sadri Maksudi Arsal, “Lisanların İnkişaf ve Tekamülünde Akademilerin Rolü”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 173-12 (1925), s. 271-76.

³³⁰ Zafer Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan kitap, İstanbul 2012, s. 77.

³³¹ Zakir Kadiri Ugan, “Tarihi Tetkikler: Türklerin Kavmi ve Kabilevi Terkibi Meselesi”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 202-41 (1928), s. 73-75.

³³² Joseph Arthur de Gobineau, “Türklük ve Türkçülük İzleri I”, *Türk Yurdu*, çev. Reşit Saffet Atabinen, C. 5-25, S. 37/231 (1931), s. 6-9. Joseph Arthur de Gobineau, “Türklük ve Türkçülük İzleri II”, *Türk Yurdu*, çev. Reşit Saffet Atabinen, C. 5-25, S. 38/232 (1931), s. 8-13. Joseph Arthur de Gobineau, “Türklük ve Türkçülük İzleri III”, *Türk Yurdu*, çev. Reşit Saffet Atabinen, C. 5-25, S. 39/233 (1931), s. 10-16. Gobineau’nun tezleri Türkiye’de belirli bir etki yapmış, eseri Atatürk’ün kitaplığında yer almıştır. Zafer Toprak, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020, s. 365. Dikkatle okunan ve esas tesiri yapan eser *Essai sur l’inégalité des races humaines* olmalıdır. Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 543.

³³³ Necip Asım Yazıksız, “İçtimai Tarihimiz Üstüne Bir Tecrübe”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 165-4 (1925), s. 136-38.

vermesinden memleketin ne kadar müteessir olduğunun farkında olmadı. Etrafında bunları topladı, bütün zaferlerini bunlara teganni ettirdi, bütün şehvani hislerine bunları tercüman eyledi. İstanbul'un fethi bu mağrur genç Fatih'e bütün aslını unutturdu. Akşemseddin gibi Türk taraftarları gözden düştü. (...) Halil Paşa'nın idamı Türklere devlette büyük makamların kapanması, onlara işten el çektirilmesi idi. Bundan sonra iktidar mevkiine iç oğlanları, kapıcılar, sayisler hülasa saray uşakları, köleler gelecek; bunlar Türk'ü, Türkiye'yi idareye memur edilecek. (...) İstanbul fethi Avrupa'ya yeni bir devir açtı. Bizde ise zamanımıza kadar kurun-ı vüstanın bekasına hizmet etti. İkinci Murad devrinde Türkçe eserler yazılıyor, Türk'ün okutulması, gözleri açılması düşünülüyordu. İstanbul'un fethi ile Molla Hüsrev'ler, Molla Gürani'ler, Seyyid Şerif ve Sadeddin'in usulünü şerhleri, haşiyeleri, talikatı memlekete soktular. Metin tedrisatını ortadan kaldırdılar. İşi mugalataya, safsataya döktüler. (...) Türk'ün halini soran, Anadolu'yu gören, soyulup soğana çevrildiğini dinleyen olmadı. Zaten Fatih Anadolu'yu yıkmaya Rum Mehmed Paşa'yı memur etmemiş miydi? O zamandan yıkılmaya başlanılan Anadolu asırlarca yıkıldı.

“Balhasanoğulları” olarak bilinen bir sipahi ailesinden gelen ve bazı yazılarında isminde bu aile mensubiyetini de kullanan³³⁴ Necip Asım Yazıksız, bir diğer yazısında, devşirmeler için “dönme” kelimesini tercih edecek ve “kelbi mütebasbıs” gibi hakaretamiz tabir kullanacak derecede bir yaklaşım göstermiştir:³³⁵

(...) hanedandan bir padişah ile Çandarlılardan bir sadrazamla memleket idare edilmekte iken, yeniçerilerden yani Hristiyan çocuklarından yetişen dönmeler de, gösterdikleri yararlıklar ve kazandıkları kademelerle ilerliyorlar, sancak beyliklerine kadar tırmanıyorlardı. (...) Çandarlıların mevkiinin böyle sarılmasına sebep, bir taraftan diğer anasından yetişen askeri erkanın liyakat göstermekle beraber esaretten yetişmiş olmaları sebebiyle kelbi mütebasbıs olmaları, diğer taraftan da padişahların sadrazamlığa Çandarlıların babadan oğula gelmelerini çekememeleri ve doğru bulmamalarıdır. (...) Fatih İkinci Mehmed kibirli bir adam idi. (...) İstanbul fethinde Halil Paşa bulundu. Ve vazifesini gördü; fakat Fatih kendisini öldürmek, yerine asil bir türk değil bir kul getirmek sevdasından vazgeçmedi. (...) Fatih gibi acul, oğlunun idamını kanun yapmış bir hükümdar (...) Fatih, Halil Paşa'yı kaldırmakla, dönmelere, Türk'ün gayrısına büyük mansıb kapıları açtı. Sarayda, orduda Türklere yer kalmadı. Edebiyat Acem eline geçti, idare türedilere kaldı. Bir Acem oğlu olan müverrih Sadeddin Efendi Türkleri, Türklüğü tahkirden çekinmedi. (...) Fatih dönmelerden Mahmud Paşa'yı sadarete getirmiş idi.

Milliyetçilik anlayışında lisana ve buna bağlı olarak edebiyata verilen önem izahıtan varestedir; bu konuda Ağaoğlu hem Şark hem Garp'tan gelen unsurları yabancı addeden bir anlayışı öne sürer: “Lisanımız ve edebiyatımız; Arabi, Farisi ve frengin

³³⁴ Abdullah Uçman, “NECİP ÂSİM YAZIKSIZ- TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/necip-asim-yaziksiz> [Erişim tarihi: 16.10.2023].

³³⁵ Necip Asım Yazıksız, “Tarihten Dersler: Halil Paşa'nı İdamı”, *Türk Yurdu*, C. 18-4, S. 181-20 (1926), s. 63-65.

taklidi!”³³⁶ Nitekim Falih Rıfkı Atay da milliyetçi Türkün, Batılı Türkün eş anlamlısı olduğunu, bu fikrin Türk Ocakları tarafından yıllarca yayılmaya çalışıldığını belirterek Batıcılığı milliyetçiliğin mütemmim cüzü olarak işaretler. Öte yandan aynı yazısında milli duruşta hem Doğu’dan hem de Batı’dan alınacaklarla ilgili ölçülü olmak ihtiyatıyla uçlarda telakki ettiği yerleri tenkit eder:³³⁷

Softa veya züppe, yani Türkçülüğün iki düşmanı vakıa bugün susuyor, fakat softa ve züppe zihniyeti ve telakkileri, Türk cemiyeti içinde berdevamdır. İstanbul’un iki tepesinde, Şişli ve Fatih’te enmuzeceğini gördüğümüz bu iki hayat, biri ne kadar garpli ve diğeri ne kadar mahalli zevahiri gösterse de, ikisi de Türkçülük prensiplerinin taban tabana zıddıdır ve Türkçülüğün gah birine, gah diğeri hücumu, hiç istemediğimiz ihtilatlar yapıyor.

Hem Doğu’ya hem Batı’ya bu mesafeli duruşa ya da gelenek ile modernite sentezine münasip düşecek surette 19. yüzyıl Osmanlı düşünürlerinden en çok yer verilen isim Türk milliyetçiliği düşüncesinin seyrinde bilhassa Türkçede mevcut olan “vatan” kelimesinin modern kavramı karşılamaındaki katkısıyla müstesna bir yere sahip olan Namık Kemal olmuştur.³³⁸

Kendi kültürünü koruyarak modernleşme düşüncesi ünlü Türkolog ve Şarkiyatçı Barthold’un kaleminden de (aslen Bakü’de 1926’da Birinci Türkoloji Kurultayı’nda okunan raporda) ifade edilecektir.³³⁹

Zeki Velidi Togan’ait neşri daha yapılmamış *Türk Harsına Ait Meseleler* isimli çalışmadan hazırlanmış olan yazıda³⁴⁰ kendi kimliğini unutacak, hatta kendi sanatına itiraz edecek şekilde Batılılaşma eleştirisi vardır. Togan, rahat etmek esastır ve bunun için büyük bir güce intisap dahi edilir düşüncesinin karşısında durmaktadır. “Milli edebiyat, milli tiyatro ve milli musikinin Avrupa tekniğiyle ihyası vadisindeki mesai pek geniş münevver tabakalara şark usulünde bir evi tamir ve büyük fabrika mamulatına mukabil

³³⁶ Ahmet Ağaoğlu, “Ziya Gökalp Bey”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 89-101.

³³⁷ Atay, “Fikirden Hayata”, s. 281-82. Aynı yaklaşım kadın konusuna da yansıtılır: “Bizim istediğimiz Türk kadını ne Anadolu kasabalarında peştemalle kapanan mutaassıp zevce, ne de daha serbest şehirlerde sinemalardan alafrangalık öğrenen açık kadındır. Birine karşı medeniyet ve diğeri karşı ahlak mücadelesi yaparak, intikal devrini mümkün olduğu kadar az zararlı atlatmaya çalışacağız. Bunu kim yapacak?”

³³⁸ “Merhum Namık Kemal, ümmet devrinin en kudretli, en muhteşem ve en son tezahürüdür.” Ağaoğlu, “Ziya Gökalp Bey”, s. 89-101. Kemal başka bir yazıda Fuzuli ile birlikte övülür. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Hars ve Mefkure Edebiyatı”, *Türk Yurdu*, C. 1-2, S. 168-7 (1925), s. 16-18. “Türkiye’nin, Namık Kemal’e kadar beş yüz senelik edebi hayatında hiçbir edip, hiçbir alim, fen edebiyat ve ilim ıstılahlarının Türkçe olması lüzumunu hissetmedi ve hatta olabileceğini tasavvur bile etmedi.” Arsal, “Lisanların İnkişaf ve Tekamülünde Akademilerin Rolü”, s. 271-76. “[Merhum Namık Kemal] Edebiyatı hayata yaklaştırdı. (...) Türkçüler manen Namık Kemal’in muakkibidirler. (...) Edebiyatta Kemal’in ruhunu ihyâ eden, onun mesleğini tecdid eden Türkçülerdir.” Ahmet Ağaoğlu, “Cemaat”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 179-18 (1926), s. 257-63.

³³⁹ W. W. Barthold, “Türkiyat Sahasında En Evvel Nazar-ı Dikkate Alınacak Meseleler”, *Türk Yurdu*, C. 18-4, S. 184-23 (1926), s. 193-200.

³⁴⁰ Zeki Velidi Togan, “Türklerde Hars Buhranı”, *Türk Yurdu*, C. 18-4, S. 185-24 (1926), s. 242-51.

el sanayii mamulâtını iltizam gibi gayr-i ciddi ve semeresiz işler tesiri veriyor.” ifadesi ile ise sanat sahasında mevcut Batı formunda milli içeriğin eser olarak sunulması çabalarını tenkit ederek istediği sentezin bu olmadığını ortaya koymaktadır. Togan’a göre Avrupa’da tahsil, Avrupalılaşmayı temin etmemektedir zira “şark usul-i hayatı garp metodu öğrenmeye engel”dir. Buna karşın Latin harflerine geçiş konusunda çok net, şiddetli itiraz argümanlarını sıralar ve meseleyi yalnızca Türkiye özelinde değil, Türk dünyasına şamil olarak değerlendirmektedir. Bu tenkitleriyle mevcuttan oldukça ayrışan, spesifik bir millilik tasavvur etmektedir. Togan’ın entelektüel hayatını ele alan bir çalışmada ulus devletin kuruluş sürecinde sistem dışı kalmayı göz alan, “Umumi Türklük” düşüncesini yaşatan, “Türk milliyetçiliğini oluşturan şahıslar, gruplar ve partiler üzerinde kalmaya özen göstermiş, bir bakıma büyük Türk birliğini kendi kişiliğinde cisimleştirmeye çalış”an birisi olduğu değerlendirmesi, bu yazı ile uyum içindedir.³⁴¹

Türk Yurdu’nun bu döneminde açık bir siyasi amacı olamayan, kültürel düzeyde tutulan Turancılık muhtelif vesilelerle belirli bir ağırlıkta ele alınarak bir ölçüde milli kimlikten addedilmiştir. Turancı çizgideki uluslararası teşekkül ve faaliyetlerin haberleri ile ilgi canlı tutulmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda daha önce 1921 ve 1924’te toplanmış Fin-Uğur kültürel kongresinin yeni içtimasının Peşte’de Macar, Fin ve Estonyalıların katılımıyla gerçekleşeceği haberi verilir.³⁴² Bu haber, yarı resmi bir Budapeşte gazetesinde Macar ricalinden bir zatın makalesinden bahis ve alıntıyla son bulur: “Macarların Fin ve Estonyen ilh. veyahut Türk-Tatar-Bulgar ve hatta Japonyalılar kitle-i kavmiyelerine mensup oldukları hakkındaki iki faraziyei tetkik (...) Bilahire şimal ve cenubtaki hemcinslerimiz Budapeşte’de kardeşler büyük kongresine iştirak maksadıyla içtima ederlerse o zaman artık uzlet içinde bulunmadığımızı ve muazzam bir ırkın azasından olduğumuzu görmekle iftihar ederiz.”

1929’daki bir sayıda Macaristan’daki Turancılık oluşumunun faaliyetleri ve Türklere yaklaşımları övgüyle *Milliyet* aracılığıyla haber verilmiştir.³⁴³ Aynı yıl Macarca Turan mecmuası takip edilerek Türkiye’yle ilgili içerik özetlenmiş, “Türk halkının ırki faziletlerine itimat ede biliriz.” cümlesiyle ırka gönderme yapılmıştır.³⁴⁴ Macar Türkolog ve etnografya müzesi uzmanı Gyula Mészáros’un (Profesör Mesaroş) Ankara Türk

³⁴¹ Nadir Özbek, “Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan’dan Büyük Türkistan’a”, *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasi Faaliyetleri, Hatıralar*, ed. Serkan Acar, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 410-27.

³⁴² “Türk Dünyasında Olanlar: Harsi Fin-Uğur Konferansı”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 201-40 (1928), s. 52-54.

³⁴³ “Türklük Şuunu: Macaristan’da Turancılık”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 20/214 (1929), s. 57-58.

³⁴⁴ H.Z., “Kitabiyat: Macarca Turan Mecmuasının XI Yıl, I-IV Sayısı”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 15-16/209-210 (1929), s. 42-44.

Ocağı'nda halkçılık-Garpçılık üzerine verdiği konferansın tam metninde ırki birliğe vurgu mevcuttur³⁴⁵:

Peşte'de Turan cemiyeti teşekkül etti. Cemiyetin gaye ve programı siyasetle işgal etmeden ırk ve lisan itibariyle birlik teşkil eden kardeş milletler arasında içtimai, harsi, ilmi rabıta tesisi idi. (...) Turancılık hareketi unvanı verilen ve kardeş milletler arasında ırki rabıtayı istihdaf eden bu mefkurenin Cihan Harbi esnasında elle tutulur neticeleri de oldu. Kardeş milletler arasında başta Macarlar ve Türkler olduğu halde harsi rabıta teessüse başladı.

Hamit Zübeyir Koşay, Macaristan'da Türk tarihi üzerine neşredilmiş bir eserin tanıtımında, mühim bir bürokratin yazdığı girişten alıntı ile "Türk ırkına mensup halklardan Bulgar, Hazar, Peçenek, Kun, Osmanlı Türk ilh...larının Macarlığın hayat ve talihine yaptığı azim tesir ancak Hristiyanlık ve belki de Almanlığın yaptığı tesirle mükayese edilebilir." iddiasına yer vermiştir.

"Tuna Bulgarlarının Kronolojisi (Türk Kabileleri)" başlıklı yazıda ise Bulgar kaynaklarında Türki olduğu düşünülen unsurlara temas edilmiştir.³⁴⁶ İlgi genel olarak zayıf olmakla birlikte Bulgarlar bir yerde "Türk-Tatar" oldukları kabulüyle benimsenmiştir.³⁴⁷ Turani çatı altında en fazla öneme mazhar olan ülke muhtemelen Macaristan'dır.³⁴⁸

Remzi Oğuz Arık'ın tercümesiyle Paris'te bulunan, Asya sanatları temalı Cernuschi Müzesi'nin Fransız uzmanlarından bir zatın makalesinin 1929'da yayınlanması da Turan ilgisine dairdir. Çevirmen, makale içeriğiyle tam manasıyla hemfikir olmadığı kaydını düşerek metni olduğu gibi okura arzı hedeflemiştir. İlgi irredantizm ve ırkçılıktan uzak, ölçülüdür. Makale yazarı, gerçekçidir: "'Turan" derken biz ne ırkta saffet, ne lisanlarda ayniyet kastediyoruz. Sadece iki veçheli bir hakikati, tarihi ve coğrafi bir hakikati gösteriyoruz."³⁴⁹

Derginin *Türk Yılı: 1928* isimli ekini ele alırken gösterildiği üzere özellikle Yusuf Akçura'nın bakışıyla çağdaş millet ve milliyetçiliğin ilk olarak Avrupa'da ortaya çıkmış

³⁴⁵ Gyula Mészáros, "Halkçılık-Garpçılık", *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 197-36 (1928), s. 139-47.

³⁴⁶ Pr. Mikkola, "Tuna Bulgarlarının Kronolojisi (Türk Kabileleri)", *Türk Yurdu*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 4-24, S. 27-28/221-22 (1930), s. 7-15. Devamı: Pr. Mikkola, "Tuna Bulgarlarının Kronolojisi (Türk Kabileleri) II", *Türk Yurdu*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 4-24, S. 29/223 (1930), s. 22-29. ve Pr. Mikkola, "Tuna Bulgarlarının Kronolojisi (Türk Kabileleri) III", *Türk Yurdu*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 4-24, S. 30/224 (1930), s. 5-13.

³⁴⁷ "Ümit ederiz ki Geze Feher'in arkeoloji ve tarih ve İvan Manolof Efendinin filoloji sahalarındaki faaliyetlerinden çıkan neticeler Bulgarları uzun senelerden beri kendi milletlerinin menşei hakkındaki gaffetlerinden uyandırıp milliyetlerinden çekinmelerine dair Paisi tarafından bırakılan vasiyeti dinleyerek ileride hakiki manasında Bulgar, yani Türk-Tatar olduklarını itirafa sevk edecektir." "Bulgaristan'da Turanizm Fikri", *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 177-16 (1926), s. 206-9.

³⁴⁸ Bir yazı örneği için Bkz.: H.Z., "Türk Macar Kardeşliği", *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 35/229 (1930), s. 54-55.

³⁴⁹ Jean Henri d'Ardenne, de Tizac, "Bir Turan Sanatı Var mıdır?", *Türk Yurdu*, çev. Remzi Oğuz Arık, C. 3-23, S. 19/213 (1929), s. 17-29.

ve modern zamanlarla ilintili bir şey olduğu, pre-modern dünyaya ait kavim ve kabile anlayışlarıyla da bazı benzerlikler gösterdiği yönündeki yaklaşımın esas tutulduğu, modern anlamda milli tarihin kronolojik başlangıcının da buna göre tayin edildiği değerlendirilebilir. Nitekim Fuad Köprülü, “Ocaklının Vazifesi” başlığı altında Türk Ocakları’nın varlık nedenini izah babında asrılık ve milliyetperverlik kelimeleriyle modernite-milliyetçilik ikilisinin birlikteliğine ve esas amaç oluşuna işaret etmiştir.³⁵⁰ Ancak Türk Tarih Tezi’nin etkisiyle milletin tarihin ilk safhasından itibaren var olduğunu kabul eden ilkçi bir milliyetçilik yaklaşımı gündeme gelmiştir. Birçok toplulukla birlikte bilhassa Hititlerin Türk oldukları düşüncesi, Türk Tarih Tezi’nin 1930’da aksetmesine değin *Türk Yurdu*’nda işlenmemiştir. Bu zamana kadar sadece tarihin bu faslına belirli bir ilgiyi gösterir arkeolojik haberlere yer verilmiştir. “Anadolu’da ve Suriye’de Hitit Asarına Ait Tetkikat ve Hafriyat” başlıklı bir yazı 1925’te yayınlanmıştır.³⁵¹ Aynı şekilde 1928-30 yıllarında Alişar kazısına dair haberler sunulmuştur.³⁵² 1925’te Sümerlerin Türk oldukları düşüncesini içermese de alakayı gösterir “En Kadim Sümer Şehirlerinden Birinde Hafriyat” başlıklı bir yazı neşredilmiş³⁵³; 1930’da “4500 Evvel Bir Türk Medeniyeti mi?”³⁵⁴ başlığıyla bir Sümer kazısındaki buluntu-bulgular hakkında bir Alman dergisinden alıntı haber verilmiştir.

İki senede bir 23 Nisan günü toplanan Türk Ocakları Kurultayı’nın altıncısı yeni merkez binasında açılış gününden sonra, 24 Nisan 1930’da başlamıştır. Aksaray delegesi sıfatıyla katılan Muallime Afet İnan Hanım’ın, dördüncü ve son oturumdaki konuşması *Türk Yurdu*’nda bu çizgideki ilk içerik olmuştur.³⁵⁵ 1930’da Irak Türklerine dair imzasız bir yazıda Türk Tarih Tezi ile örtüşen iddialara yer verilmiştir.³⁵⁶ İrredantizm tınıları olan muhtemelen tek pasaj da yine bu yazıda bulunmaktadır. Pan-Türkizme veya Pan-Turanizme matuf bir irredantizm dergide hiçbir zaman sahiplenilmemiştir, Ayaz İshak İdilli’nin kaleminden 1925 yılında çıkan fikirler bu konuda gözetilen itinaı hatırlatmaktadır; Amaç, Türk birliğidir ancak içinde bulunulan zamanda istenen ancak

³⁵⁰ Fuad Köprülü, “Ocaklının Vazifesi”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 190-29 (1927), s. 211-13.

³⁵¹ A.R.S., “Anadolu’da ve Suriye’de Hitit Asarına Ait Tetkikat ve Hafriyat”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10 (1925), s. 190-93.

³⁵² Hamit Zübeyir Koşay, “Arkeoloji: Alişar Hafriyatı”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 205-44 (1928), s. 201-5. ; H.Z., “Alişar hafriyatı”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 24/218 (1929), s. 21-24. ; H.Z., “Anadolu Arkeologyası Sorgusu: Von Der Osten İle Bir Mülakat”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 34/228 (1930), s. 5-10.

³⁵³ A.R.S., “En Kadim Sümer Şehirlerinden Birinde Hafriyat”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13 (1925), s. 64-65.

³⁵⁴ “4500 Evvel Bir Türk Medeniyeti mi?”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 31/225 (1930), s. 17-18.

³⁵⁵ “Bir Aylık Ocak Haberleri: Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 29/223 (1930), s. 78-97.

³⁵⁶ ***, “Irak Türklerine Dair Umumi Malumat”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 31/225 (1930), s. 6-16.

ortak medeniyet ve kültürdür, bunun için de tek araç olan dil birliğini sağlamak gerekmektedir.³⁵⁷

2.2.2. Din

Türk Yurdu, bu dönemde milliyetçiliğin bir vechesi olarak din konusunda oldukça farklı hatta zıt yaklaşımları ihtiva etmektedir. Bunlardan ilki, dini modernleşme çatısı altında değişime tabi tutarak milliyetçiliğin doğal bir unsuru olarak yaşamak-yaşatmak olarak özetlenebilir. Ahmet Ağaoğlu'nun İslam'ın yeni zamanlarda insan hayatının hangi kısımlarını ne derece tayin edici olması gerektiğine dair görüşü bu bağlamda zikre değerlidir. Bu görüşün özünde “Tebeddül-i zamanla ahkam tebeddül eder” prensibi bulunmaktadır: “(...) dinimizde layetegayyer ve ebedi olan itikadat ile ibadattır. Muemelata ait kavaid tesadüfidir, zaman ve mekanla mukayyedir. (...) Muemelat hususunda istediğimiz gibi tasarruf edebiliriz. Hayat-ı maddiyemizi, maslahat-ı ammeyi derpiş-i nazar ederek istediğimiz surette tanzim etmek hakkına malikiz.”³⁵⁸ Fakat Mehmet Saffet Arın Engin'in “Dini müesseseleri üzerimizdeki nüfuz ve istibdattan tecrid ettik (...) Elan birçok müesseselerimizde ve bilhassa ilmi müessesesatımızda medrese zihniyetinin, medrese tarzının kurun-ı vustai usullerin ve ruhun mevcut olduğu görülüyor.”³⁵⁹ sözlerinde müşahade edildiği üzere İslam'ın etkisinin sınırlandırılması konusunda hangi hudut ve derecenin yeterli-gerekli olduğu hususu bir mesele teşkil etmeye devam etmiştir. Ankara'ya gelen Batılı bir gazetecinin ilginç muhteva elde etmek amaçlı soruları karşısında Falih Rıfkı Atay'ın cevaplarından birisi de dinin konumunu hakkında olmuştur: “Bizim eğer mutlak dinde bir şey yaptığımızı iddia etmek lazımsa, müslümanlığı Garp medeniyetine ihtida ettirdiğimiz söylenebilir. Fakat hakikat şudur ki, biz dinle hiç uğraşmadık; ne onun işine karışıyoruz, ne de onu kendi işlerimize karıştırıyoruz.”³⁶⁰

İslam'ı milliyetçilikle fevkalade olumlu bir surette bütün addeden fikirlere de yer verilmiştir. Celal Esad Arseven bu yönde yazarlar arasındadır. Türk mimarisinde en önemli binalar camilerdir, zira İslam kavimleri içinde en dindarı Türklerdir. Dinin hamisi ve en sadık hadimi olan Türkler doğalarındaki büyüğe itaat ve hürmet hassasından ötürü asırlarca mefkure olan dini savunurken yıpranmıştır: “milliyetini unutan Türk, mebani-i

³⁵⁷ Ayaz İshak İdilli, “Bütün Türklerde Yüksek Bir Türk Dilinin Vücuda Gelmesi Mümkün müdür?”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 175-14 (1925), s. 77-79.

³⁵⁸ Ahmet Ağaoğlu, “Üç Medeniyet (Devam)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 167-6 (1925), s. 225-29.

³⁵⁹ Mehmet Saffet Arın Engin, “Konferans: Garp Terbiyesinin Gençliğe Telkinatı”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 198-37 (1928), s. 204-7.

³⁶⁰ Falih Rıfkı Atay, “Meraklı Türkiye!”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 21-22/215-216 (1929), s. 1-2.

diniye yanında meskenini hatırına bile getirmede. Kerpiçten barakalarda oturdu, fakat yontma taştan semaya dokunan minareler inşa etti”.³⁶¹ Arseven’e göre inancın gereği olarak dünyaya önem vermeyişten imparatorluk sarayları bile nasibini alarak son derece mütevazı yapılmış; cami, türbe, medrese, han, imaret, hamam, kervansaray ve en sonra meskenler olacak şekilde bir ehemmiyet sırası husule gelmiştir.

Tetkik edilen sayılarda tamamen seküler, hatta yer yer İslam karşıtı görüşler içeren bir tutum da karşımıza çıkmaktadır. Örneğin Rusçadan özet tercüme bir makalede Türk edebiyatı bağlamında İslam hakkında “İslam Dini, Türkleri şahsiyetsizleştirmiştir.” gibi son derece yerici bir ifade dahi yer bulabilmiştir.³⁶² Macar Türkolog ve etnografya müzesi uzmanı Gyula Mészáros’un (Profesör Mesaroş) İslam için “Arap dini”³⁶³ gibi kötüleyici nitelemesine yer verilmiştir. Dergi içeriğindeki seküler milliyetçi anlayış için temsil gücü yüksek misallerinden birisi olarak Sadri Maksudi Arsal’ın Ankara Türk Ocağı’nda verdiği konferansın metni ön plana çıkmaktadır. Arsal, Türklerin kesinlikle mistik değil maddi düşünen bir topluluk olduğunu, eski zamanlarda Türk büyükleri nezdinde din alimlerinin yerinin şimdiki hükümetler nezdinde sanatçıların konumu gibi olduğunu söyledikten sonra şöyle devam etmektedir.³⁶⁴

(...) Şarkın o devirdeki ahvali İslamiyetin Türkler için siyasi bir vasıta-i teali olabilmesini tahmin ettirecek tarzda görünüyordu. (...) Akıllı, deha nuruyla münevver Selçukoğulları, Türklüğü İslamiyet içinde büyütme fikriyle İslam hilafetinin hamisi oldular. Dünyada, güneş altında her şey, her hal değişiyor. Bin sene evvel o devrin siyasi ahvali içinde hilafet Türkler için bir vasıta-i teali ve menba-ı kuvvet sayılabilirdi. Bin sene sonra ahval-i siyasiye büsbütün onun aksi oldu. (...) İslamiyet Türk ırkının kalbini iman nuruyla tenvir etti ise de, siyasi nokta-i nazardan ırkın alemdeki mevkii cihetten İslamiyet Türklere pek pahalıya mal oldu ve Selçukilerin tahmin ettiği kadar Türklerin tealisine sebep olmadı. İslamiyet bir cihetten Türklerin alemdeki siyasi vaziyetlerini çetinleştirdi, diğer taraftan milli şuur ziyasını tedricen söndürdü. (...) Son yedi sekiz asır içinde Türkiye Türklerinin en büyük kuvveti Yemen’de, Arabistan ile Suriye’de, Irak’ta ve sair kıt’alarda Türklere karşı isyan eden Arap unsurunun fitnelerini tenkile sarf olunmuştur. Bu hal Selçukilerden başlayıp da Osmanlı İmparatorluğunun sükutuna kadar devam etmiştir. (...) Türklük hissi garpta ve Türkistan’da İslamiyet tarafından uyutulmuş idi. Fakat uzak şarkta hala İslamiyete maruz olmayan Türklerde hiss-i milli mevcut idi.

³⁶¹ Celal Esad Arseven, “Türk Mimarisinin Saikleri”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10 (1925), s. 151-53.

³⁶² V. Gordlevski, “Türk Edebiyatının Dönüm Noktası”, *Türk Yurdu*, çev. A.B., C. 19-5, S. 190-29 (1927), s. 213-17.

³⁶³ “Milliyetsiz sülaleyi ihtilal süpürdü, Arap dininin halifelik müessesesi yıkıldı, medreselerin kapıları ebediyen kapandı. Fakat eski milliyetsiz ruhun en karanlık bir gölgesi olan Osmanlıca başımızın üstünde bugün bile duruyor.” Mészáros, “Halkçılık-Garpcılık”, s. 139-47.

³⁶⁴ Sadri Maksudi Arsal, “Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 165-4 (1925), s. 143-49.

Arsal bu konferans metninin devamında³⁶⁵ tasavvufu esasen İslam içinden olmayan, Doğu'dan alınmış³⁶⁶ son derece zararlı, geri kalmışlık sebebi olarak telakki etmiştir:

Şarkın meysus milletlerinin, Budist kavimlerin zihniyetinden doğmuş ne kadar efsanesi; onu faaliyetten men edecek, hayattan vazgeçirmeye sevk edecek, emelsizlik telkin edecek, nihayet herhangi bir milleti sükut ve inkiraza eriştirecek olan batıl fikirler varsa, hurafat varsa ehl-i tarikat da bu fikirlerle Türk ırkının dimağını ağılamaya, zihniyetini tescime başladı. Birkaç yüz sene sonra tamamen muvaffak da oldular.

Türk Yurdu'nun bu çalışma kapsamında ele alınan sayılarında tasavvuf tarihine ve tasavvufi metinlere belirli oranda yer verildiği göz önünde tutulduğunda, İslam temelli mistisizmle ilgili hem nötr hem olumsuz tavırların bir aradalığından bahsedilebilir. Hem tasavvuf-dervişlik mesleği eleştirisi³⁶⁷ hem az sayıda da olsa olumlu³⁶⁸ veya mesafeli şekilde verilmiş tasavvufi metinler ve tasavvuf tarihi -üstelik çeşitli mezhep ve meşrepleri kapsayan- mevcuttur. Örneğin Yunus Emre Türk dili ve halk edebiyatı cihetleriyle fevkalade derecede övülüp benimsenirken mutasavvıf olması bir şekilde eleştirilmiştir: “Şüphe yok ki Yunus bir tarikatçı³⁶⁹ şairdir. Bu itibarla diye bilirim ki halka zararı bile olmuştur. Çünkü tekke telkinlerini halkın ruhuna kadar aşılarmıştır.”³⁷⁰

Seküler yaklaşım, milliyetçiliği bir “sivil din”e (İng. *civic/civil religion*)³⁷¹ dönüştürecek seviyelere de gelebilmiştir. Bu hususta üzerinde durulması gereken bir nokta, “sivil din”in dinden farklı, ona karşıt, onunla beraber hatta ittifak halinde olabilmesi, ama en toleranslı durumda dahi dini ikinci konumda tutmasıdır³⁷²; bu muğlaklık, analizde ciddi güçlükler çıkarmaktadır. Cumhuriyet döneminde milliyetçiliğin

³⁶⁵ Arsal, “Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı (devam)”, s. 187-91.

³⁶⁶ “İslamiyet değildir, Brahman ve Buda dinlerinin İran dimağından geçerek Türklere vasıl olan bir şeklidir.”

³⁶⁷ Çok sayıda örnek içerisinde özellikle Mimar Arif Hikmet Bey’in Bektaşilik üzerine yazısı anmaya değerdir: “Bu kara kuvvetleri, muzlim itikatları söküp atacak bir münciyi Türk münevverleri bekliyordu. Cehaletin idare ettiği bu teşkilat, tarikat diye, hak diye milleti felakete sürükleyen, tenbelliğe sevk eden bu miskinhaneler yıkılmalı idi.” Arif Hikmet Koyunoğlu, “Bektaşilik ve Son Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 200-39 (1928), s. 309-18.

³⁶⁸ Çok sayıda örnek içerisinde özellikle Ahmet Hikmet Müftüoğlu’nun vefatı üzerine yeniden yayınlanan Şeyh Galib hakkındaki yazısını anmak isteriz: Ahmet Hikmet Müftüoğlu, “Edebiyat Tetkikleri: Şeyh Galib”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 275.

³⁶⁹ “Tarikatçı” kelimesinin yaygın kullanımda “ehl-i tarik” ya da “mutasavvıf” gibi nötr ya da olumlu bir anlamı değil, tahfif ve tahkir edici bir manası vardır. Mevlevilik yolundaki gibi spesifik, nadirattan kullanımlar bundan hariçtir. İstilah olarak kullanımına misal için Bkz.: Bayram Ali Kaya, Sezai Küçük (ed.), *Defter-i Dervişân: Yenikapı Mevlevihânesi Günlükleri*, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, İstanbul 2011, s. 460.

³⁷⁰ İshak Refet İşıtman, “Yunus Emre Günü”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 15-16/209-210 (1929), s. 57-61.

³⁷¹ Kavramın Avrupa’daki tarihini ve 1923-38 dönemi Türk milliyetçiliği için değerlendirmesini tetkik eden yakın tarihli bir monograf için Bkz.: Onur Atalay, *Türk’e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018. Ulus devletin kuruluş yıllarında milliyetçiliğin “seküler din” niteliği kazanışının çağdaş Batılılar tarafından da gözlemlendiğini ortaya koyan bir değerlendirme için Bkz.: Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923 - 1931)*, s. 332-37.

³⁷² Atalay, *Türk’e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, s. 164.

kutsallaşmasının hatta İslam’a rakip olmasının müşahade edildiği Türk Ocakları’nın³⁷³ dergisi *Türk Yurdu*’nda Ziya Gökalp bahsinde bazı örnekleri sıralanan İslami-tasavvufi kavram ve terimlerin milliyetçiliğe dair şahıs, yapı, kurumlar vs. için kullanımı en önemli göstergelerdendir. “Türkçülük cereyanının mürşidleri”³⁷⁴, “Milli mürşid”³⁷⁵ ve “Mürşid”³⁷⁶ kullanılan tasavvufi ıstılahtandır. İfadelerinde böylesi tercihlerde bulunan isimlerden birisi de Falih Rıfkı Atay olmuştur: “Milliyetperverler daha uzun müddet izdihamlar arasında fedai ve feragat sahibi rehber ve mürşidler vaziyetinde kalacaklardır. (...) Türkçülük davasının kitleler arasındaki mürşidleri, Ocak azalarıdır.”³⁷⁷

Resimli Ay mecmuasının Mayıs 1929 sayısında Nâzım Hikmet, Mahmut Yesari’nin *Geceleyin Sokaklar* isimli eserini eleştirmiştir. Nâzım, Yesari’nin başka dillere çevrilebileceğini, metnin anlam kaybına uğramayacağını öne sürerek “dâhi-i âzâm (!)” Abdülhak Hamid Tarhan’ın kaç yazısının bu şekilde olduğunu sorgulamıştır. Haziran sayısında ise “Putları Yıkıyoruz” adı altında bir kampanya-yazı dizisi başlamıştır. Hak etmedikleri şöhret ve nüfuza sahip oldukları düşünülen edebiyatçılar şiddetli eleştiriye tabi tutulmuş ve seçilen ilk kişi Abdülhak Hamid Tarhan olmuştur. İkinci kişi ise Türk Ocakları çevresinde çok kıymet verilen Mehmet Emin Yurdakul’dur; Hamdullah Suphi Tanrıöver ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu da benzer eleştiri oklarının hedefi olmuştur. Bir çeşit eski-yeni tartışması ortaya çıkmış, ciddi bir polemige dönüşmüştür.³⁷⁸ Entelektüel içeriğinin tamamen dışında tarafların karşılıklı kişisel usulsüzlük iddialarına varan (Yakup Kadri Karaosmanoğlu’nun devlet parasıyla yurtdışında tedavi olması, Nazım Hikmet’in Milli Mücadele’de Maarif Vekaleti’ni dolandırıp aldığı para ile Rusya’ya geçtiği iddiaları gibi) bu polemik kapsamında Temmuz ayına gelindiğinde *Türk Yurdu*’nda Hamdullah Suphi Tanrıöver’in, ilk olarak *İkdam*’da neşrettiği “Putlar Nasıl Kırılır?” başlıklı yazısı yayınlanmıştır.³⁷⁹ Yazı, tespit edebildiğimiz kadarıyla derginin bu çalışmada incelenen sayıları içerisinde yoğun ve açık bir şekilde sol eleştirisi içeren ilk metin durumundadır.³⁸⁰ Polemikte karşı taraf için “Bolşevik kapısının müseccel

³⁷³ Atalay, *Türk’e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, s. 182-90.

³⁷⁴ Ahmet Ağaoğlu, “Hitabe”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 172-11 (1925), s. 209-12.

³⁷⁵ Mehmed Rauf, “Ahmet Hikmet’in Ölümü Münasebetiyle: Matbuat Aleminde”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 276-79.

³⁷⁶ Enis Behiç Koryürek, “Ahmet Hikmet”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 265.

³⁷⁷ Atay, “Fikirden Hayata”, s. 281-82.

³⁷⁸ Zafer Toprak, “Nâzım Hikmet’in ‘Putları Kırıyoruz’ Kampanyası ve Yeni Edebiyat”, *Toplumsal Tarih*, S. 261 (2015), s. 34-42.

³⁷⁹ Hamdullah Suphi Tanrıöver, “Şuun: Putlar Nasıl Kırılır?”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 19/213 (1929), s. 61-68.

³⁸⁰ Polemiğin devamında da benzer düşünceler yer alacaktır. Örneğin Hamdullah Suphi Tanrıöver ile yapılan mülakat: “Türk Ocağı ve Düşmanları”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 36/230 (1930), s. 54-60. Türk Ocakları’nın kapatılma sürecinde birçok faktör rol oynamıştır. İktidar partisinin programının bu dönem itibarıyla sol niteliğinin ortaya konması da bunlar

köleleri!", Bolşevikler için "açlar sürüsü" gibi ibareleri içeren yazıda milliyetçiliğin dini ikame edici bir hüviyete büründüğü, "vatan ve milliyet dini" ifadesiyle bir nevi "sivil din" olarak telakki edildiği kısım ayrıca dikkat çekicidir.

Mahmut Esad Bozkurt, Türk Ocakları Hars ve Merkez Heyeti şerefine basın mensupları ve milletvekillerinin bulunduğu bir yemek vermiş, merkez heyeti reisi Hamdullah Suphi Tanrıöver ile birlikte konuşma yapmıştır.³⁸¹ Ocak 1928 itibarıyla Türk Ocakları'nın devlet ile ilişkisi yanında Bozkurt'un "dinsiz"liğin zıt kavramı olarak "dindar"lığı değil, "dinci"liği koyduğu bu konuşması, sekülerliğin sınırları ve "sivil din" anlayışı hususunda son derece belirgin önermeler ihtiva etmektedir: "Türk Milliyetçiliği ne dinciliktir, ne de dinsizliktir, laikliktir. Irkdaşın vicdani bir kutsiyetidir ki, bunun harimine hiçbir el değemez. (...) Muasır milliyet hareketi bir aşk, bir ideal, bir ilim akınıdır. Onun kitabı ancak vatanlar, yalnız milletler, camialar olabilir."

"Mihrap" gibi dini, "uyuyanları uyandırmak" gibi tasavvufi terimlere yer verilen bir yazıda ocaklar için mabet, merkez binası için Kabe, Türkçülük için büyük bir din ibareleri dahi karşımıza çıkmaktadır.³⁸² Bu bağlamda son olarak Mushaf-ı Şerif'e ve muhtevasına göndermeler yapan dikkat çekici bir yazı açıklayıcı niteliktedir³⁸³:

Bir kelimesinin bile değişmesi muhal olduğu söylenen kitapların na-kafi düsturlarıyla asırlardan beri esir-i firaş olan Türk milleti, Gazi'nin kitabındaki şeylerle eza ve cefadan kurtuldu. Ölümün, sefaletin, korkunç kucağına terk-i tali eden Türk milleti için bu kitap, hayatın, neşenin, medeniyetin Kur'an'ıdır. Biz bu kitapta ne Lutların, ne İsaların, ne İbrahimlerin hikayelerini değil, hakikate münkalib asil bir cidalin ruhunu, özünü bulmakta ve sezmekteyiz. Ölümden hayata dönmenin sırrını bu kitabın sayfalarında görüyor ve öğreniyoruz. (...) Muhavvef bir karanlıkta yürürken kenarına düştüğümüz uçurumun dehşeti karşısında düşünmeyi bile unutmuştuk... O bizi milli bir hidayetle bu dehşetin içinden çıkardı. Rehber olarak yaratılmış bir insanın muvaffak olabilmesi için nelere tahammül etmesi icap ettiğini yine bu kitapta görüyoruz. Gazi mücadele, inkılap zamanlarında yalnız düşman, yalnız mazi ile döğüşmemiştir. O en yakınında bulunan bazı münkirlerle, en uzağında bulunan müşriklerle döğüştüğü gibi döğüşmüş, sabırla cesaretle saf saf hasımlarını yolundan bertaraf etmiştir. Onun da karşısında Firavunlar, Ebu Cehiller, yanında sahte havariyun vardı.

arasında dile getirilmiştir. Sürecin detaylı bir değerlendirmesi için Bkz.: Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, s. 358-84.

³⁸¹ "Bir Aylık Ocak Haberleri: Mahmud Esad Beyefendinin Nutukları", *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 195-34 (1928), s. 65-67.

³⁸² A.M., "Türkçülük Mabedi", *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 30/224 (1930), s. 52-54.

³⁸³ Ferid Celal Güven, "Musahabe: Muhallet Kitap", *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 202-41 (1928), s. 59-60.

2.2.3. Ziya Gökalp

Ziya Gökalp'in hayatı müddetince ve vefatını müteakip *Türk Yurdu*'nda nasıl yer bulduğu dikkat gerektiren bir husustur. Bu bağlamda *Türk Yurdu*'nda vefatı sebebiyle Ziya Gökalp'e ayrılan Aralık 1924 sayısı dikkat çekmektedir. Bu sayıda "Arkadaşlar! Lisanımı hata yollarında durdurmasaydım size: mabedimizin içinde büyük bir meşale söndü, diyecektim." sözüyle Hamdullah Süphi Tanrıöver, kullandığı retorik ögesiyle (lisanımı hata yollarında durdurmasaydım (...) diyecektim) ocağı bir mabed olarak nitelemekten çekinmemiştir.³⁸⁴ Aşağıda görüleceği üzere bu yaklaşımın izleri dergi koleksiyonunda farklı kalemler tarafından muhtelif temalar ele alınırken de karşımıza çıkmaktadır. Gökalp'i yakından tanıyan Ağaoğlu'nun yazısı "Ziya'nın Türk ufkunda zuhuru Descartes'ın Fransa'da zuhuru kadar mühimdir." diyecek derecede abartılı bir hürmet ile doludur.³⁸⁵ "Türk'üm, Müslümanım, Garpcıyım" prensibinin Türklük noktasının şerhi sadedinde Ağaoğlu'nun "Ziya Türk mümini idi ve bütün ilhamlarını bu imandan alıyordu" izahında görüldüğü üzere milliyetçilik ve Gökalp adeta ulvi veçeğe büründürülür. Devamında Müslümanlık anlayışı açıklanırken "(...) Ziya Türkçülüğü de, İslamiyetsiz tasavvur edemiyordu. Lisandan sonra dini milliyetin en mühim amili addeden Ziya, İslamiyet haricinde Türklük kabul etmiyordu. (...) Ziya'nın dini ve İslamiyeti yobazlarınkinden bambaşkadır." sözleriyle dinin dilden sonra milliyetin bir unsuru olduğu ve pre-modern dönemde hakim olan şekli yerine, yeni bir din anlayışı söz konusu olduğuna işaret vardır. "Ziya'nın garpcılığı bütün nazariyesinin la-yenfek bir neticesidir. Ümmet devrinden millet devrine intikal eden Türklük, milliyet cerayanını temsil eden garp aile-i medeniyesi içinde bir mevki tutmak mecburiyetindedir." tespiti de milliyetçiliğin Batı'da ortaya çıkmış modernitenin artık kaçınılmaz olmuş bir ögesi olarak düşünülmesine işaret olarak alınabilir. Batıcılık prensibinin hudutları ise "Avrupa kafalı, Türk kalpli olmalıyız." ile belirlenmiş görünmektedir; buna uygun olarak Ağaoğlu tarafından mütefekkirin milliyetçilik dışı ve intizamsız oluş yönlerinden getirdiği Tanzimat tenkidine yer verilmiş ve dönemle sembolleştirilen ikiliği misallerle eleştirilmiştir.

Ağaoğlu, Adapazarı Türk Ocağı'nın açılması vesilesiyle yaptığı konuşmasında ise insanın bireysel ve toplumsal hareketlerinin neredeyse tamamen düşüncelerden kaynaklandığını, bu bağlamda toplumun gelişmişlik seviyesine göre içeriden doğru

³⁸⁴ Hamdullah Süphi Tanrıöver, "Hitabe", *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 85-86.

³⁸⁵ Ağaoğlu, "Ziya Gökalp Bey", s. 89-101.

şekilde yönlendirilmez, yönetilmezse dışarıdan istismara maruz kalacağını ortaya koymuştur. Makul olan millettir; kitle, cemaat, aşiret, kabile, kavim, taife gibi tabir olunan oluşumlar değildir. Ağaoğlu, Gökâlp'a referansla "Dilde birlik, dinde birlik, dilekte birlik" prensibini hatırlatmıştır. Osmanlı asırlarını edebiyat ve yönetim dilinde Türkçeyi ihmal etmek, dinde yine başta dil engeli sebebiyle öz, hakiki olana erişememe- bunu tecrübe edememe, dinin yorumlanışından kaynaklı olarak hukukta çağın gereklerine göre tanzim değil de bir başka çağın tekrarında ısrar gibi Türk milliyetçiliği karşıtı noktalarla eleştirmiştir.³⁸⁶

Mehmet Saffet Arın Engin'in³⁸⁷ İstanbul Türk Ocağı'nda verdiği bir konferansın metni olan yazısında, oldukça ölçülü bir Gökâlp eleştirisi bulunmaktadır; birey-toplum, hak-görev arasında dengeyi gözetken, uçlardan uzak bir duruş olmalıdır.³⁸⁸ Aynı konuda dolaylı ve kısmi bir eleştiri Ağaoğlu tarafından yapılmıştır; birey yerine toplumu, hak yerine görevi önceleyen prensip, mutlak monarşinin dayandığı düsturdur, bireysiz toplum, haksız görev olmadığı için itidal esastır.³⁸⁹

Yahya Kemal Bayatlı, Gökâlp'i "havari"³⁹⁰, Ruşen Eşref Ünaydın "ilm velisi", Şark'tan tasavvuf yerine Garp'tan müspet ilim getiren "mürşid"³⁹¹, "Garbın tekniği, Türk'ün harsı" prensibinin hangi araç ve yolla olacağını gösteren kişi, "baba" diye zikretmiştir. Gökâlp ölümünün ikinci yıl dönümünde de "büyük mürşid" olarak anılmış³⁹²; düşünürün Adana Türk Ocağı'nda verdiği "Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?" başlıklı konferansının metni 1928'de yeniden neşredilmiş³⁹³; kabri özenle ocak tarafından yaptırılmış³⁹⁴; dördüncü ölüm yıldönümü de unutulmamıştır.³⁹⁵

2.2.4. Değerlendirme

Bu çalışmada incelenen süreli yayınlar içerisinde milliyetçiliği tam anlamıyla odak noktası hatta varlık nedeni addeden, bu çizgideki "mefkureci" niteliği en kuvvetli olan derginin Türk Ocakları'nın yayını olan *Türk Yurdu* olduğu öne sürülebilir. Derginin etüt edilen dönemi, yayıncı kurum Türk Ocakları'nın bir değerlendirmeye göre "en

³⁸⁶ Ağaoğlu, "Hitabe", s. 209-12.

³⁸⁷ "Columbia Darülfünunu Terbiye Fakültesinden mezun: Mehmet Safvet".

³⁸⁸ Engin, "Konferans: Garp Terbiyesinin Gençliğe Telkinatı", s. 204-7.

³⁸⁹ Ahmet Ağaoğlu, "Üç Medeniyet: Fert", *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 178-17 (1926), s. 219-24.

³⁹⁰ Yahya Kemal Beyatlı, "Şahsi Hatıralar", *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 101-4.

³⁹¹ Ruşen Eşref Ünaydın, "Hitabe", *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 104-5.

³⁹² "Bulgaristan'da Turanizm Fikri", s. 206-9.

³⁹³ Ziya Gökalp, "Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?", *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35 (1928), s. 76-80.

³⁹⁴ "Bir Aylık Ocak Haberleri: Ziya Gökalp Merhumun Mezarı", *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 197-36 (1928), s. 178.

³⁹⁵ "Ziya Gökalp'in Vefatı Yıldönümü", *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 204-43 (1928), s. 180-83.

ihtişamlı dönemini oluşturan 1923-1931 dönemine³⁹⁶ tekabül etmekle özel bir önemi haizdir. *Türk Yurdu* akademik, yarı-akademik yazıları da yoğun olarak içermek cihetiyle de diğer mecmualardan farklılaşmaktadır. Ayrıca yeni akademik yayınların ciddiyetle takip edilerek tanıtılması veya içeriklerine refere edilmesi gibi dönemin koşullarında ciddi bir ihtiyacı gideren özgün bir yönü bulunmaktadır.

İncelenen yayın döneminde genç cumhuriyetin realitesine uygun olarak Anadolu'cu fakat öte yandan buna halel getirmeyecek surette kültürel düzeyde fevkalade istikrarlı Turan ve Türk dünyası ilgisini koruyan yayın çizgisi takip edilmiştir. II. Meşrutiyet döneminde Türk Ocakları'nın ve dergisinin entelektüel yönelimlerini belirlemede etkili isimlerden Ziya Gökalp'e belirli bir önem gösterilmiştir. Eski ile yeni, Doğu ile Batı, gelenek ile modernlik vs. ikilikler arasında ölçüyü gözeten, her türlü yabancı unsura mesafeli bir Türk milli kimliği inşası gaye edinilmiştir. Milli tarih anlayışında Anadolu'culuktan mütevellit Selçuklu ve Beylikler gibi bu bölgede tesis edilmiş devletlere farklı bir önem atfediş olsa da 1930 itibarıyla, ocakların ve dergisinin bir dönemi sona ermek üzereyken Türk Tarih Tezi'nin ortaya konmasıyla Hitit ve Sümerlerin dahil olduğu topluluklar Türk kabul edilerek kronolojik başlangıç erken noktalarda konumlandırılmıştır. Bu, milliyetçilik anlayışında da bir değişim getirmiştir. Yusuf Akçura'nın da etkisiyle açıklanabilecek milliyetçilikte modernliğin rolünü kabul eden yaklaşım yerini daha ziyade ilkçi bakışa bırakmıştır. Din konusunda ise İslam'ı yenileme ve sınırlamayla yaşamaya, yaşatmaya devam etmek ile bir "sivil din" olarak milliyetçilik ile birlikte var etmek veya ikame etmek uçları arasında gezinen görüşler işlenmiştir.

1927 senesi mart ayında Türk Ocakları'nın Ankara'daki merkezinin temel atma törenine Atatürk namına Başbakan İsmet İnönü'nü katılmış³⁹⁷; Atatürk'ün Türk Ocakları merkez binasını ziyaretleri "Gazi Hz. Binanın süratle halkın istifadesine açılmasını emrettiler" alt başlığıyla verilmiş³⁹⁸; Ankara'daki ocak merkezinin açılışında kurdeleyi "1928 Kurultayınca resimlerinin Ocak salonlarına asılmasına karar verilen Büyük Millet Meclisi Reisi Kazım Paşa Hazretleri" kesmiş³⁹⁹; Ankara'da ocak tiyatrosunun açılma

³⁹⁶ Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, s. 10.

³⁹⁷ "Türk Ocakları Merkez Heyeti Binasının Temel Atma Merasimi", *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 188-27 (1927), s. 138-39.

³⁹⁸ "Reisicumhur Hazretlerinin Türk Ocakları Merkez Binasını Teşrifleri", *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 23/217 (1929), s. 16-17.

³⁹⁹ "[fotoğraf altı yazı]", *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 202-41 (1928), s. 72. "Bir Aylık Ocak Haberleri: Türk Ocakları Merkez Binasının Açılması", *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 29/223 (1930), s. 77-78.

töreninde rical, yabancı sefirler vs. yoğun katılımında bulunmuş;⁴⁰⁰ Türk Ocakları İkinci Kurultayında Latife Gazi Mustafa Kemal Hanımefendi fahri başkanlığa, İş Bankası Genel Müdürü Celal Bayar da muhasebeciliğe seçilmiştir.⁴⁰¹ 1927 senesinde Türk Ocakları yasasına “Cumhuriyet Halk Fırkası ile devlet siyasetinde beraberdir” ifadesi eklenmiş ve Ocaklar, büyük kongrede partinin “murakabesi” dahilinde kabul edilmiştir.⁴⁰² Devlet ile bu derece bir bütünleşmeye rağmen harf devrimine muhalefet eden ocak mensubu veya yakını isimlerin olması, hatta bu kimselerden Togan gibi dergide yazarlar dahi olması ilişkinin karmaşık yönünü göstermektedir.⁴⁰³ Ocakların 1926-27 senelerindeki kurumsallaşmaya yönelik bazı gelişmeleri partinin taşra teşkilatı yanında ikilik olarak ve halkla doğrudan ilişkisinin boyutu hükümet tarafından bir tehdit olarak algılanmıştır. Kimi ocak mensuplarının Serbest Fırka ile münasebet tesis etmesi, Hamdullah Suphi Tanrıoöver’in iktidar partisine karşı çoğulculuk ve fikri hürriyeti gündeme getirmesi gibi sebeplerin de rol oynamasıyla kapanma süreci gerçekleşmiştir.⁴⁰⁴ Zafer Toprak’ın anlatımıyla “ (...) Türk Ocakları “havas”ı, yani okumuş, bilgi sahibi kesimi temsil ediyordu. (...) “Avam”dan yana halkevleri, “havas”ı savunan Türk Ocaklarının yerini al”mıştır.⁴⁰⁵

2.2.5. Türk Yılı: 1928

Türk Ocağı’nın faaliyetleri arasında özel bir konumu olan *Türk Yurdu* dergisinin bir eki olarak⁴⁰⁶ neşredilen *Türk Yılı: 1928*, kamu kurumlarından elde edilmiş bilgiler ve muhtelif araştırmacıların kaleme aldığı bölüm/makalelerle hacmi yedi yüz sayfaya yaklaşan derleme bir salname niteliğindedir. Hem editör hem yazar sıfatıyla esere damgasını vuran kişi Yusuf Akçura’dır.

Türk Ocağı Hars Heyeti 1926’da, bir sonraki yıldan itibaren Türk dünyasının genel durumunu ortaya koyan Türk Yılı isimli bir salname neşrine karar vermiş, ilkinin hazırlığında Akçura’yı vazifeli kılmıştır. Uygun görülen isimlerden yazılar ve kimi kamu kurumlarından bilgi talep edilmiş, ancak yazıların ve bilgilerin gelmesinde gecikme yaşanmış, basım 1928 sonunda gerçekleşmiştir. Hasan Âli Yücel, Mimar Kemaleddin Bey, Mehmet Emin Resulzade gibi önemli isimlerin katkıları bulunan eserin kimi

⁴⁰⁰ “Ocak Tiyatrosunun Açılma Merasimi”, *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 26/220 (1930), s. 56.

⁴⁰¹ “Türk Ocakları İkinci Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 170-9 (1925), s. 137-40.

⁴⁰² Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, s. 402-3.

⁴⁰³ İzzet Ulvi Aykurt, “Musahabe: Yeni Türk Harfleri Münasebetiyle”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 200-39 (1928), s. 299-301.

⁴⁰⁴ Üstel, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, s. 403-4.

⁴⁰⁵ Toprak, “Nâzım Hikmet’in ‘Putları Kırıyoruz’ Kampanyası ve Yeni Edebiyat”, s. 34-42.

⁴⁰⁶ Osmanlı Türkçesi ilk neşirde kapakta “Türk Ocakları Merkez Heyeti tarafından neşrolunmuştur.” notuyla yayımlanmıştır. Akçura, *Türk Yılı: 1928*, s. İç kapak.

kısımları bugün de değerini muhafaza etmektedir. Akçura'nın yazdığı kapsamlı "Türkçülük" bölümü ayrıca kitap olarak üç kere basılmıştır.⁴⁰⁷

Yıllığın milliyetçi düşünce açısından ele alınışında hemen ilk sayfalarda, takvime ayrılmış kısa bölümde göze çarpan bir husus, "Günlerimiz"deki tercihlerdir. "Milli Günler ve Meşhur Vak'aların Yıldönümü" olarak Cumhuriyet'in ilanına kadar Milli Mücadele'nin kritik olaylarına yer verilirken bu dönem öncesine ait yalnızca II. Meşrutiyet'in ilanının (23 Temmuz) bulunuşu, milli tarih anlayışı hakkında ipucu vermektedir. "Dini Günler" olarak ise kandiller, Ramazan ayı başlangıcı ve iki bayram vardır.⁴⁰⁸

"Türkiye Cumhuriyeti" bölümü, "Türklerin Anadolu'da Yerleşmesi" ile başlatılarak Anadolu milliyetçilik anlayışına ilk gönderme yapılmıştır. "Karışık Hitit meselesi bir tarafa bırakılsa bile Türkler'in Selçuk hicretlerinden daha evvel alelhusus İslam devrinde Anadolu'ya büyük kitleler halinde yerleşmiş olduklarına şüphe edilemez." ifadesi, 1920'lerin ortasında Etilerin-Hititlerin Türk oldukları iddiasının rezervle zikredildiğini, esasen ilk olarak 11. yüzyıldan önce İslami dönemde Anadolu'ya gelmiş olma düşüncesinin savunulduğunu göstermektedir. Bunu müteakip Batı'ya doğru Selçuklu genişlemesinin -esir edilmiş düşmana iyi muamelede Sultan Alparslan Atatürk ile birlikte anılarak- daha evvel bu bölgelere gelip yerleşmiş Türkleri de bünyesine dahil edişiyile "Çin hududundan Bizans kapılarına" kadar tesis edilen Türk varlığından bahsedilmiştir.⁴⁰⁹ Selçuklu devrine ve Osmanlı İmparatorluğu'nun ilk asırlarına fevkalade hürmetle yer verilirken vurgulanan nokta Türk Anadolu'dur.⁴¹⁰

İmparatorlukta kötüye gidiş sürecinde adli ve mali kapitülasyonların dezavantaja dönüşmesi üzerinde durulmuş; nihayetinde Duyun-u Umumiye ile sembolleştirilen yarı sömürge olma tespiti yapılmıştır.⁴¹¹ "XVI'ncı asırdan başlayarak devletin başında bulunan padişahların çoğu tembel, cahil, beceriksiz kimselerdi. Hükümet ekseriya kölelikten yetişme, kıymetsiz, hamiyetsiz, marifetsiz nedim ve vezirlerin yahut cariyelikten fırlama muhteris, mütehakkim ve müfteris valide sultan ve kadınefendilerin elinde kalmıştı."⁴¹² genellemesi ile bu tablonun nedenlerini açıklamaya girişilmiştir.

⁴⁰⁷ Ali Birinci, "Sunuş", *Türk Yılı: 1928*, ed. Yusuf Akçura, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009, s. XI-XXII.

⁴⁰⁸ Akçura, *Türk Yılı: 1928*, s. 10.

⁴⁰⁹ *Age.*, s. 42-43.

⁴¹⁰ *Age.*, s. 43-46.

⁴¹¹ *Age.*, s. 46-47.

⁴¹² *Age.*, s. 47.

19. yüzyıl modernleşmesinin ele alınışında Tanzimat, Türklerin aleyhine, gayri-Müslimlerin ve Batılıların lehine bir gelişme suretinde tasvir edilmiştir.⁴¹³ I. Meşrutiyet iyi niyetli ama başarısız bir girişim olarak anlatılırken bu dönemde toprak kayıplarıyla gayri-Müslim nüfus oranının azalması, bunun yanında Müslümanlar içinde “imparatorluğun hakiki ve samimi muhafızı olan Türklerin” oranının yarıdan fazla iken aza düşmesi tespiti yapılmıştır.⁴¹⁴ “Meşrutiyet Fasılası: Abdülhamid İstibdadı” başlığı altında Sultan Hamid devrinde esas gücün Avrupalı sermayedarlar ve devletler ile onlara eklemlenmiş gayri-Müslim tebeda olduğu, sadakati ve itaati kesin olan Türklerin gayri-Türk Müslümanlara bile kıyasla ihmal edildiği ve zarara uğratıldığı görüşüne yer verilmiştir.⁴¹⁵ II. ve I. Meşrutiyet arasında düşünsel olarak devamlılık olduğu kanaati vardır; aradan otuz yıllık süre geçmiş olmasına rağmen Belçika anayasasını model alma, tüm unsurları kucaklayan Osmanlı milleti fikri, merkezileşme gibi prensiplerin tekrar edilmesi üzerinde durularak tenkit yapılmıştır;⁴¹⁶ burada iki muhalif aydın-aktivist nesil arası kültür, örgüt ve şahısların farklılaşmasının göz ardı edilmesi yanında II. Meşrutiyet devrine fikren tamamen yerinde saymış olmak gibi oldukça şiddetli bir eleştiri getirilmiştir. Ayrıca hızlı ve büyük toprak kayıpları olması, ilk etapta özellikle Arapları bünyede tutabilmek için Sultan Hamid saltanatında zaten başarısız olmuş İslami siyaset ve düşünceyi önde tutmak tenkidi yapılmıştır. Ancak bu girişimden umulan olmayınca Türklük merkezli düşünce ve siyasete geçilmiştir.⁴¹⁷ İttihat Terakki’nin kimi mensuplarının Mason olduğu açıkça belirtilerek bu devre yönelik muhtemelen en ağır eleştiri şu şekilde yapılmıştır.⁴¹⁸

(...) Basit bir askeri tahsilden sonra Makedonya Balkanlarında eşkıya takibiyle vakit geçirmiş yahut orta mektep tahsilini bile ikmale vakit bulamadan en aşağı dereceden bir memuriyet yakalamış küçük rütbeli zabıt ve memurlarla tali mektep hoca veya müdürleri, franmason localarında makasıd-ı muayyene ile kendilerine yapılan sathi telkinat-ı siyasiyeye göre devletin siyasi programını tanzim ederek o programın tatbikine kalkışmışlardı! Lakin hayat ve şe’niyet, bu adamların noksan ve hatalarını, çarçabuk yüzlerine çarptı.

Ulus devlet tarih anlayışına uygun olarak cumhuriyetin ilanından yalnızca birkaç sene geçmiş iken milli tarihte en uzun kısım Milli Mücadele’ye ayrılmıştır.⁴¹⁹ Müteakip olarak anayasa, milli savunma, adalet, maarif, iktisat, dahiliye ve maliyeye dair malumat

⁴¹³ Age., s. 48.

⁴¹⁴ Age., s. 49.

⁴¹⁵ Age., s. 49-50.

⁴¹⁶ Age., s. 51.

⁴¹⁷ Age., s. 51.

⁴¹⁸ Age., s. 52.

⁴¹⁹ Age., s. 55-74.

ardından Yusuf Akçura imzalı bölüm hatimesi vardır.⁴²⁰ Akçura burada çoban-sürü teşbihi kullanmıştır:

Türk'ün en büyük merak ve istidadı, insan sürüleriyle oynamaktır: Bu sürüleri, sürer, yayar, dağıtır, toplar; Türk bütün tarihinde çoban kalmıştır; lakin hayvan çobanı olmaktan ziyade, insan çobanı... Tekmil büyük Asya, bir zamanlar, bu büyük çobanların otlak ve yaylağı idi; kifayet etmedi. Asya'nın garbına uzanan Avrupa yarımadasına da geçtiler ve orada da, insan sürüleriyle istedikleri gibi oynadılar.

Akçura, Milli Mücadele'ye “Ba'sü Ba'del'l—mevt”, Atatürk'e “Türk müncisi”, *Nutuk*'a “Kitabü't Tekvin” dini benzetmelerini dikkat çekici bir özgüvenle kullanarak milliyetçi düşüncüyü farklı bir görünüme büründürme çabasını sergilemiştir. Nitekim, Anadolu'nun merkezi olmak yönüyle tasvir edilen yeni başkent Ankara'ya ayrılmış bölümde “Ankara'da yeni minareler” izahıyla iki adet bacalı endüstriyel tesis fotoğrafına yer verilmesi⁴²¹ de bu minvalde bir tercih olarak işaretlenmelidir. Bu çalışmada ele aldığımız Atatürk'ün cumhurbaşkanlığı döneminden yıllar sonra, Fransız yönetmen Maurice Pialat 1962-1964 yıllarında İstanbul'u konu edinen altı kısa belgesel film çekmiştir. Bunlardan “Boğaz” adını taşıyan dördüncü filmde⁴²², endüstriyel bazı yapılar gösterilirken “Cumhuriyetin önde gelenlerinin “Atatürk'ün minareleri” olarak andığı”⁴²³ şeklinde bir ifade kullanılıyor oluşu düşüncenin kalıcılığı konusunda not etmeye değer bir misaldir.

Akçura tarafından kaleme alınan, ayrıca kitap olarak üç kere basılan “Türkçülük” bölümü, akademik hassasiyete uygun bir şekilde Türk, milliyet ve millet kavramlarının vuzuha kavuşturmasıyla başlamaktadır. Milliyet fikri üzerine açıklama, olgunun bilindiği haliyle Avrupa'da ortaya çıkmış ve modern zamanlarla ilgili bir şey olduğu, esasen pre-modern dünyaya ait kavim ve kabile anlayışlarıyla mahdut benzerlik gösterdikleri merkezli olup düşünürün çağdaş milliyetçilik teorileri içerisinde, etno-sembolizme yakın duruşuyla ilgili fikir vermektedir.⁴²⁴

Akçura'nın “Bugün “millet”in tam ilmi diyebileceğimiz bir tarifini bulup gösteremeyiz” önermesi de akademik anlamda günümüz standartlarında dahi kavramsal hassasiyete sahip olduğunu, çalışmamızın temel kavramlar ve kuramlar bahsinde refere

⁴²⁰ *Age.*, s. 216-18.

⁴²¹ *Age.*, s. 231.

⁴²² Maurice Pialat (haz.), *Bosphore*, Kısa Film, Belgesel, Como Films 1964, <https://www.imdb.com/title/tt1866932/> [Erişim tarihi: 20.08.2023].

⁴²³ Maurice Pialat (haz.), *04- BOSPHORE (1964) MAURICE PIALAT*, <https://www.youtube.com/watch?v=QbkMYDfm92M> [Erişim tarihi: 20.08.2023]

⁴²⁴ Akçura, *Türk Yılı: 1928*, s. 305-6.

edilen benzer düşünceye sahip çağdaş örneklerle kıyaslandığında anlaşılmaktadır. Ancak kendisi yine de pratik zorunluluktan ötürü kavrama ait bazı tanımları vererek “imkan dairesinde şey’i (objektif) kalmak arzusuyla” kaydıyla bir girişimde bulunmuştur: “Millet, ırk ve lisanın esasen birliğinden dolayı içtimai vicdanında vahdet hasıl olmuş bir cemiyet-i beşeriyedir.” Öte yandan, Akçura’nın Türk milliyetçiliğinin ortaya çıkış safhalarının tetkikinde “Tanzimatçıların ve yeni Osmanlılar’ın lisanında “millet” tabirinin manası çok müphemdir. (...) Tanzimat ve Yeni Osmanlılık fikriyatının iyi işlenmemiş olduğuna bariz bir delil de, “millet”in tarifsiz kalmış olmasıdır.”⁴²⁵ değerlendirmesini yapması, akademik çalışmalar dışında, gündelik siyaset ve düşün hayatında bir zaruret olarak ilgili mefhumlara tanım-tarif gerektiği fikrine sahip olduğunu düşündürmektedir. Yusuf Bey Türk milliyetçiliği düşüncesinin 1908’e kadarki seyrinde haklı olarak kendisine de yer vermiş, burada -böylesi bir yıllıkta yer alan yarı-akademik denebilecek bir makale formatının da gereği olarak- nefsinden 3. tekil şahıs ile bahsettiği kısa bir entelektüel otobiyografi kaleme almıştır.⁴²⁶

Türkiye Cumhuriyeti dışındaki Türklere hacimce geniş bir alan ayrılması, verilen dikkatin ilk göstergelerindendir. Her bölge bir uzman tarafından kaleme alınırken tarih, coğrafya, iktisat, din, siyasi yapılanma gibi mümkün olduğu kadar çok alanı kapsayıcı bilgi verilmiştir. Gagavuzlar⁴²⁷ gibi Hristiyan Türklere temas edilmiş, Musevi Kırım Karai-Karay Türkleri ise oldukça tafsilatlı ele alınmıştır.⁴²⁸ Kati surette Pan-Türkizm temelli irredantist herhangi bir imaya dahi yer verilmemesi, dönemin resmi düşünce ve siyasetine uygun bir temkin olarak müşahede edilmektedir. Geniş anlamda Türk dünyasından haberdar olmak, gelişmeleri takip ederek daha ziyade kültürel ve iktisadi temasların tesis ve devamına matuf gerçekçi bir gayretten bahsedilebilir.

⁴²⁵ *Age.*, s. 313-14.

⁴²⁶ *Age.*, s. 414-32.

⁴²⁷ *Age.*, s. 487-88.

⁴²⁸ *Age.*, s. 605-50.

3. 1932-1938 DÖNEMİNDE TÜRK MİLLİYETÇİLİĞİ

Dersim İsyanı (1937-1938) ve Hatay meselesi (1936-1939) gibi önemli siyasi ve askeri olaylara sahne olmakla birlikte 1932-38 yılları yeni rejimin yapılarını kuvvetlendirip istikrarı yaşadığı bir dönemdir. Hutbelerin Türkçe okunması (1932), soyadı kanunu ile eski lakap ve unvanların kaldırılması (1934) gibi bir önceki dönemin derin inkılaplarına nispetle tamamlayıcı nitelikte yenilikler gerçekleştirilmiştir.

1935'teki parti kurultayında parti-devlet bütünleşmesi tanımlanmış, 1931'de nihai şeklini almış Altı Ok olarak bilinen parti ilkeleri ise 1937'de anayasaya girmiştir. Ankara'da başvekil olarak Kasım 1937'ye kadar İsmet İnönü'nün, sonra halefi Celal Bayar'ın başında olduğu kabinelerin idari vazifede bulundukları bu dönemde Atatürk bilhassa İstanbul ve sayfiye yeri olarak Yalova'da tarih ve dil merkezli düşünce faaliyetlerinde bulunabilmiştir. Çalışmalar okuma, tefekkür, Türk ve yabancı uzman kişilerle istişare ve onları yönlendirme, telif ve tercüme edilen bilimsel eserlerin ve ders kitaplarının kontrolü ağırlıklı olmuştur. 1920'lerde başlamış olan antropoloji çalışmaları Atatürk'ün bizzat böylesi yoğun dahli ile esas itibarıyla 1930'larda geliştirilmiştir.

İlk olarak Türk Ocağı bünyesinde faaliyete geçen Türk Tarihi Tetkik Heyeti, ocakların kapanmasıyla 1931'de “Türk Tarihi Tedkik Cemiyeti” ismiyle bağımsız olarak teşkilatlanmış, 1935'te “Türk Tarihi Araştırma Kurumu”, ardından “Türk Tarih Kurumu” ismini almıştır. Kurum *Birinci Türk Tarih Kongresi: Konferanslar, Müzakere Zabıtları* isimli eserin neşri ile -künyede Maarif Vekaleti kaydı ile- ilk kitap yayını 1932'de yapmıştır. Bu faaliyete *Pîrî Reis Haritası Hakkında İzahname* (1935) ve *Kitâb-ı Bahriye* (1935) ile devam edilmiştir.⁴²⁹ I. (1932) ve II. (1937) Türk Tarih Kongreleri, devrin tarih yazıcılığı anlayışını ve fikri hayatını etkilemiş, Türk Tarih Tezi'nin ortaya konmasında etkili olmuştur. Bugün de Atatürk'ün verdiği isimle yayın hayatına devam eden *Belleten* dergisi kurum bünyesinde 1937'de çıkmaya başlamıştır.

1932'de kurulan Türk Dili Tetkik Cemiyeti, 1934'te Türk Dili Araştırma Kurumu, 1936'da Türk Dil Kurumu ismini almıştır. Atatürk, Türk Tarih Kurumu ile beraber iki müessesinin kuruluş talimatlarını vermiş, çalışmalarına bizzat katılmış ve masraflarının kendi mirasından karşılanmasını vasiyet etmiştir ki bu uygulama, bugün de devam

⁴²⁹ “Tarihçe – Türk Tarih Kurumu Başkanlığı”, <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/> [Erişim tarihi: 07.09.2020].

etmektedir.⁴³⁰ Kurum 1932, 1934 ve 1936 senelerinde düzenlediği dil kurultaylarıyla dil devrimini şekillendirmiş, ayrıca Güneş-Dil Teorisi'nin geliştirilmesinde rol oynamıştır.

İstanbul Darülfünunu 1933'te İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür. Salt isim değiştirmenin ötesinde kadro ve programların da kapsamlı revizyonuyla üniversite reformu olarak bilinecek köklü değişimlere gidilmiştir. Kurum dahilinde Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü kurulmuştur. 1935'te resmi kuruluşu yapıp bir sonraki sene öğretime başlayan Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Atatürk tarafından tarih ve dil tezleriyle ilgili vazifelendirilmiş, Mülkiye Mektebi 1936'ta İstanbul'dan Ankara taşınarak Siyasal Bilgiler Okulu adını almıştır; iki kurum da daha sonra Ankara Üniversitesi'ne dahil olarak günümüze ulaşmıştır.

Bu dönemde 1929 Ekonomik Buhranı Türkiye'de etkisini ciddi şekilde hissettirmiş, bu durum iktisaden devlet müdahaleciliğine yönelmeyle sonuçlanmıştır. 1932 senesinde bu konuda Rusya ile temaslar başlamış, bu ülkenin tecrübelerinden faydalanılarak hazırlanan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye kısa sürede ithal ettiği bazı malları üretebilir duruma gelmiştir.⁴³¹ Ekonomik alanda devletçilik bu döneme damgasını vurmuş, *Kadro* dergisinin yayın hayatına başlaması da bu bağlamda gerçekleşmiştir.

⁴³⁰ “Tarihçe – Türk Dil Kurumu”, <https://tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/> [Erişim tarihi: 18.01.2024].

⁴³¹ Feroz Ahmad, *Modern Türkiye'nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012, s. 121.

3.1. KADRO

Bu bölüm, Cumhuriyet Türkiye'sinin önemli fikir dergilerinden *Kadro*'daki milliyetçi düşünceyi değerlendirme girişimidir. İlk olarak yayın arifesindeki ve hayatı dönemindeki siyasi ve ekonomik bağlama değinilecek, ardından sırasıyla “Millet ve Milliyetçilik”, “Batı” ve “Milli Tarih” başlıkları altında dergi içeriğine odaklanmak suretiyle bu süreli yayında geliştirilen milliyetçi düşünce açıklanmaya çalışılacaktır.

Kadro (Ocak 1932-Ocak 1935), 27 Mayıs 1960 askeri darbesini müteakip oluşan entelektüel ortamdan geçerek⁴³² günümüze kadar ulaşabilmiş bir düşünsel miras bırakmıştır. Sonraki fikir akımlarına metot yönünden kaynak olmasıyla Türk düşünce hayatına tesir etmiştir.⁴³³ Özellikle sol milliyetçi cereyanlar üzerinde kalıcı izler bırakmıştır; hatta bu akımların söylemleri bir ölçüde dergideki tartışmaların yeniden üretimi durumundadır.⁴³⁴ Türkiye'nin iktisadi ve siyasi tarihi üzerine yapılmış her çalışmada zikredildiği değerlendirilmiştir.⁴³⁵ Çok sayıda akademik yayının⁴³⁶ konusu olmak yanında, döneminde ve sonrasında akademi dışı fikir faaliyetlerinde de olumlu veya olumsuz olarak sıklıkla ele alınmıştır. Sosyal ve iktisadi meseleleri politik olarak irdelemede öncül ciddi girişimdir ve muhtelif sosyal araştırmalara vesile olmuştur; Döneminde neredeyse hiç işlenmemiş toplumsal tetkiklerde bir ilk adımdır.⁴³⁷ Yakup

⁴³² “1960’lardan itibaren Kemalizm’in sola kayması, sosyalizmin yükselişi ile birlikte üçüncü dünya bağımsızlıkçılığı şeklinde de tanımlanabilecek anti-emperyalist vurguları güçlü bir milliyetçilik biçimi meydana çıkmıştır. Doğan Avcıoğlu’nun *Yön* dergisinde kendisine zemin bulan bu fikirler aslında 1930’lardaki Kemalist tezlerin revize edilmiş bir biçimdir. (...) 1960’larda Kemalizm’in sola eklemlenmesinde, üçüncü dünya milliyetçiliğinin belirginleşmesinde, devletçi kalkınmacılığın, bürokratik kanallarla kontrol edilmiş demokrasinin oluşumunda Kadrocuların önemli bir etkisi ve rolü mevcuttur. Bugün Türkiye’de Kemalizm’in oluşumunda Kadrocuların 1930’larda geliştirilmesine katkı verdikleri düşünme biçiminin önemli bir yeri mevcuttur.” Lütfi Sunar, “Giriş: Çağdaş Türk Düşüncesinin Temel Meseleleri, Dönemlendirme ve Tasnif”, *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce*, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2020, C. 1, s. 19-59. “Melih Cevdet Anday, *Yön*’ün, 1930’ların başında yayımlanan *Kadro* dergisinin savunduğu bir elit tarafından yönetilen sınıfsız bir toplum fikrini devam ettirdiğini ve haddizatında bu fikrin sosyal içeriğinden yoksun olarak uygulamaya da geçirildiğini hatırlattı. *Yön*, bu hatırlatmaya karşılık olarak, kendisinin temel sosyal felsefesi itibarıyla *Kadro*’dan farklı olduğunu ve onun düştüğü hatalara düşmeyeceğini söyledi.” Kemal Karpaz, *Osmanlı’dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011, s. 268. *Kadro* ve *Yön* arasındaki devamlılığa başka çalışmalarda da değinilmiştir: Naci Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990, s. 150-51; Ömür Sezgin, “Kadro Hareketi”, *Kadro 1932-Cilt:1 (tıpkıbasım)*, ed. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1979, s. 11-20.

⁴³³ Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, s. 150.

⁴³⁴ Mustafa Türkes, *Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi, 1932-1934*, 1. baskı İmge Kitabevi, Kızılay, Ankara 1999, s. 226.

⁴³⁵ *Age*, s. 48.

⁴³⁶ Özellikle lisansüstü tez çalışmalarının sayısı dikkat çekicidir. Yök tez veri tabanında *Kadro*’ya odaklanan 1986-2019 arasında 25 kadar yüksek lisans ve doktora tezi bulunmaktadır. Ali Kemal Eren, *Critique of Eurocentrism in Kadro Journal*, (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2019, s. 6. Bu literatürde anılması gereken ilk eser, *Kadro*’nun detaylı tarihçesini ve Kadrocuların son derece titizlikle kaleme alınmış prosopografik analizini (üstelik derginin yayın hayatının bitişine kadar değil, kişilerin terk-i hayatlarına kadar olan müddeti ele alacak derecede bir kapsam ve hassasiyetle) içeren zengin bir monografidir: İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2003. İkinci olarak Mustafa Türkes’in özellikle dergiyi iç ve dış bağlamlarıyla detaylı ve kapsamlı analize tabi tuttuğu neşredilmiş doktora tezi unutulmalıdır; çalışmada *Kadro*’yu konu edinen tetkik eserlerin detaylı bir değerlendirmesi de yer almaktadır: Türkes, *Ulusçu sol bir akım*, s. 47-68.

⁴³⁷ Kemal Karpaz, *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012, s. 158.

Kadri Karaosmanoğlu, Şevket Süreyya Aydemir, Mehmet Şevki Yazman, Vedat Nedim Tör, Burhan Asaf Belge, İsmail Hüsrev Tökin'den oluşan ve Kadrocular olarak bilinen yazar ve yönetici ekibi, uluslararası sistem analizi ile zamanının önündedir, çok sayıda olayı tahmin etmişlerdir ve bu olayların sonuçlarına ilişkin analizler yapmışlardır.⁴³⁸ Kadrocular, cumhuriyetin ihtiyaç duyduğu ideolojiyi inşa etme amacındaki gruplar içerisinde en organize ve teorik olarak tutarlı olanı şeklinde nitelendirilmiştir.⁴³⁹

Kadro'nun yayın hayatına girdiği 1932 senesinde Türk ulus devleti dokuzuncu yaşını kutlayacaktır. Siyasi bağımsızlığın elde edilmesinin üzerinden belirli bir vakit geçmiştir ve bu bağımsızlığın uluslararası akdi olan Lozan Antlaşması ile iktisadi alanda on yıllardır gerçekleştirilmek istenen hayati bir konuda muvaffak olunmuş, kapitülasyonların kaldırılması sağlanmıştır. Antlaşmanın gereği olarak 1929'da Türkiye Cumhuriyeti gümrük tarifeleri düzenlemelerini istediği şekilde yapabilecek duruma gelmiştir. 1930 yılında Türkiye Cumhuriyeti Merkez Bankası kurularak 1863'ten beri merkez bankası yetkilerinin çoğunu uhdesinde bulunduran -aynı zamanda ticari ve kişisel bankacılıkta da merkezi konumda olan- İngiliz-Fransız sermayeli Osmanlı Bankası'ndan emisyon gibi bazı fonksiyonlar tedrici olacak şekilde milli kuruma yetki devri sağlanmıştır. Anadolu'daki Yunan işgalinin sonlandırılmasından başlayarak Atatürk'ün sıklıkla dile getirdiği ekonomik bağımsızlık ve gelişme davasının dönüm noktası olabilecek bir safhaya gelinmiştir. *Kadro*'da işlenen ihtilal (Kurtuluş Savaşı ile elde edilen siyasal bağımsızlık) ve inkılap (mücadelesi devam eden iktisadi bağımsızlık) şeklinde iki aşamalı devrim anlayışı⁴⁴⁰ bu safhayla örtüşmektedir.

1929'da başlayan ve sonuçları dünya çapında devam edecek Büyük Buhran'dan Türkiye de etkilenmiştir. Ekonomisi tarıma dayalı Türkiye'nin ihraç ettiği zirai ürün fiyatlarında olağanüstü düşüş olmuştur.⁴⁴¹ Elit kesimin tüketim malları olup yerli üretim imkanı olmayan ürünlerin ithalatı olumsuz etkilenmiş ve kriz, toplumun en üst standartlarda yaşayan kesimini ayrıca bu şekilde etkilemiştir.⁴⁴² Yeni şartlarda yönetimin yapısal revizyonlara gitmesi gerekli görülmüştür. Nitekim *Kadro*'ya göre dünya için

⁴³⁸ Lütfi Sunar, "Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1 (2004), s. 511-26.

⁴³⁹ Ertan Aydın, "Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s: The 'Ülkü' Version of Kemalism, 1933-1936", *Middle Eastern Studies*, C. 40, S. 5 (2004), s. 55-82.

⁴⁴⁰ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 106. Bu bağlamda dergide ihtilalin toplumun süperstrüktüründe (üst yapısında), inkılabın ise doğrudan strüktüründe (yapısında) gerçekleşen bir olay olduğu, ihtilalin etkili olabilmesi için süperstrüktürden strüktüre inmesinin gerektiği tespiti de yapılmıştır. Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, s. 24.

⁴⁴¹ *Age*, s. 1.

⁴⁴² George S Harris, *The Communists and the Kadro Movement Shaping Ideology in Atatürk's Turkey*, Isis Press, İstanbul 2010, s. 119.

ekonomik krizin çok ötesinde bir gelişme, sistemi değiştirebilecek nitelikte bir dönüm noktası söz konusudur.⁴⁴³ I. Dünya Savaşı öncesi dünyadaki olağan akış ve merhaleler dahilinde alışlageldik bir buhran söz konusu değildir. Bu buhran global boyutta bir düzenin çöküşü, kapitalist bünyenin çözülmesi ve yeni bir düzenin doğması demektir. Bu yeni düzende sömürge ve yarı-sömürge durumundaki ülkeler, sömürgeci Batılı devletlerden mamul ya da yarı-mamul tüketim maddeleri değil, yalnızca üretim araçlarını alarak, ithalata şartlar getirerek belirli bir süreçte sanayi devrimiyle ortaya çıkmış olan dengesiz, olumsuz tablonun ortadan kalkmasına, normal bir dünya ekonomisinin ve düzeninin vücuda gelmesine vesile olabilirler.⁴⁴⁴ Yeni bir dünya düzeni kurulmaktadır ve Türkiye bu düzene uygun ekonomik ve toplumsal şartları sağlamak zorundadır.⁴⁴⁵ Kriz, Türkiye için büyük bir fırsattır,⁴⁴⁶ hatta siyaseten olduğu kadar ekonomik olarak da bağımsız Türkiye'nin tesis edilebilmesi için Batı'daki bu krizin biraz daha devamı, derinleşmesi gereklidir.⁴⁴⁷ Burada, ülke yönetiminin, Büyük Buhran'a yaklaşımları bu şekilde olan *Kadro* dergisi ekibini 1929'dan itibaren -partiyle ilişkilendirmeden- Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti⁴⁴⁸ isimli bağlı fikri oluşumlarda da vazifelendirmiş olduğu belirtilmelidir.⁴⁴⁹

Bu dönemde iktisadi alanla ilgili diğer bir gelişme, komşu Sovyetler Birliği'nin beş yıllık (1928-32) kalkınma planıdır. Plan *Kadro*'da ilgi görmüştür.⁴⁵⁰ CHP programına devletçilik ilkesinin girdiği sene olan 1931'de sanayi planı konusunda Sovyetler Birliği ile yürütülen çalışmalarda Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nde görevli geleceğin Kadrocuları Aydemir ve Tökin, Rusça bilgileri sebebiyle yer almış, Sovyet tecrübesi hakkında detaylı bilgi edinmişlerdir.⁴⁵¹ Kadrocuların Sovyet Rusya'da tatbik edilen planlı kalkınma usulünün Türkiye ile diğer "az gelişmiş ülkeler"e milliyetçi bağlamla

⁴⁴³ "Buhran, buhran değildir. Bütün cihan için bir dönüm noktasıdır." Burhan Asaf Belge, "Lausanne'daki Anlaşmaların İç Yüzü", *Kadro*, S. 7 (1932), s. 44-48. İstanbul Liman Şirketi Umum Müdürü Ahmet Hamdi Bey'in kitabından (İktisadi Devletçilik) alıntıyla: "Cihan bir buhran değil, bir bünye istihsalesi yaşıyor". Şevket Süreyya Aydemir, "İktisadi Devletçilik", *Kadro*, S. 17 (1933), s. 37-45. Yakup Kadri'ye göre köhne Batı toplumlarında buhran sadece ekonomik ve parasal değildir. Örneğin Fransa bir kafa ve ruh krizi geçirmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Sécel Sorel, Marlene Dietrich ve Paul Verlaine'in büstü", *Kadro*, S. 21 (1933), s. 25-28. "Liberalizmin beynelmilel ticaret alemindeki son istihkamları da göçtüverdi." Vedat Nedim Tör, "Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye", *Kadro*, S. 5 (1932), s. 13-18.

⁴⁴⁴ Burhan Asaf Belge, "Çökmekte olan Cihan Nizamı", *Kadro*, S. 1 (1932), s. 21-27.

⁴⁴⁵ Şevket Süreyya Aydemir, "İnkılap Bitti mi?", *Kadro*, S. 3 (1932), s. 5-10.

⁴⁴⁶ Vedat Nedim Tör, "Müstemele İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2", *Kadro*, S. 2 (1932), s. 9-14; Vedat Nedim Tör, "Kronikler: Üçüncü Milli Sanayi Sergisi Münasebetiyle", *Kadro*, S. 5 (1932), s. 47-48.

⁴⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir, "Geri Teknik ve Say'ın sefaleti", *Kadro*, S. 6 (1932), s. 9-12.

⁴⁴⁸ Cemiyetin girişimiyle Nisan 1930'da Ankara'da "Sanayi Kongresi" toplanmıştır. Utkan Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000, s. 500.

⁴⁴⁹ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. xiv.

⁴⁵⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara Moskova Roma", *Kadro*, S. 12 (1932), s. 33-35. Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Ankara Moskova Roma", *Kadro*, S. 16 (1933), s. 39-41.

⁴⁵¹ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 115.

adaptasyonuna girişen bir aydın hareketi olduğu söylenmiştir.⁴⁵² Türkiye kendi planının hazırlıklarına 1932’de başlamış, 1933’te tasarımı hazırlatmış, 1934’ten itibaren uygulamaya başlamıştır. Tüm bu süreçte *Kadro* sanayileşme ve planlama üzerine öneriler sunmuş, planlı sanayileşme üzerine yorumlar yapmış, hükümetin hazırladığı planın genişletilmesine gayret etmiş, bütün bu gelişmelere çerçeve çizmeye çalışmıştır.⁴⁵³ Dergi içeriğindeki yaklaşımı, Burhan Asaf Belge’nin ““Beş senelik Türk planı” ileri istihsal vasıtalarının milletler arasında adilane bir dağılışı istihdaf eden, başka milletlere nümune vazifesi gören ve muvaffak oldukça milli kurtuluş inkılabına ait tecrübe ve kaideleri tedvin edecek olan büyük hadisedir”⁴⁵⁴ şeklindeki ifadesi özetler niteliktedir.

Kadro’nun neşrine giden yolda temas edilmesi gereken bir iç siyasi gelişme, Serbest Fırka deneyimidir. Atatürk Serbest Fırka ile toplumda biriken gerilimlerin boşalmasına olanak vermek istemiştir⁴⁵⁵ ve bir yoruma göre *Kadro*, onun güdülü muhalefet partisi tecrübesinin ardından süreli yayınlarda düşünce akımlarının farklı bir tezahürünü meydana getirme amacıyla ilişkilidir.⁴⁵⁶ Dergide Serbest Fırka eleştiri konusudur; örneğin Belge tarafından Türk inkılabının Batı’nın eklektik bir taklidi olmadığı ifade edilirken bu olumsuzluk Tanzimat, İttihat ve Terakki ve son olarak bu kısa ömürlü muhalefet partisine atfedilir.⁴⁵⁷ Tek parti rejiminin tesisinde önemli bir gelişme olan Türk Ocakları’nın kapatılması-kendini feshetmesi hadisesi de muhtemelen kimi ocak mensuplarının Serbest Fırka’ya dahil olmalarıyla ilişkilidir.⁴⁵⁸ Bir yoruma göre *Kadro*, rejim tarafından Serbest Fırka çevresinde oluşan liberallerin bertaraf edilmesinde kullanılmıştır.⁴⁵⁹

Böylesi bir bağlamda neşre başlayan *Kadro*’ya hakim olan dünya görüşünün temelinde, özellikle altı Kadrocudan dördü Şevket Süreyya Aydemir, Vedat Nedim Tör, İsmail Hüsrev Tökin ve Burhan Asaf Belge’nin Marksist geçmişlerinden⁴⁶⁰ gelen tarihsel materyalizm⁴⁶¹ yer almaktadır. Dergideki milliyetçi düşünce ile bu dünya görüşü arasında

⁴⁵² Age., s. 56. Kadrocuların Sovyet modelini çarpıtarak -sosyalist içeriği ve sınıf özelliği kaldırarak- aktardıkları görüşü de ifade edilmiştir. Age., s. 63.

⁴⁵³ Age., s. 183.

⁴⁵⁴ Burhan Asaf Belge, “1933-1934 Bir Yılbaşı Bilançosu”, *Kadro*, S. 25 (1934), s. 24-29.

⁴⁵⁵ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 129.

⁴⁵⁶ İsmail Parlatır, “KADRO”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadro> [Erişim tarihi: 11.06.2020].

⁴⁵⁷ Burhan Asaf Belge, “Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 36-39.

⁴⁵⁸ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 130.

⁴⁵⁹ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 61-62.

⁴⁶⁰ Feroz Ahmad’e göre Vedat Nedim Tör, Şevket Süreyya Aydemir ve Burhan Asaf Belge gibi eski komünist düşünürler dahi Kemalist çevreye dahil edilerek kendilerine inşa aşamasındaki ideolojiyi geliştirmede çalışma imkanı sağlanmıştır. Feroz Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996, s. 168.

⁴⁶¹ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 496. Derginin ideoloğu Şevket Süreyya Aydemir’in hapishanede yazdığı *Muasırlar Türkiye’nin İktisadi İnkişaf İstikametleri* kitabı neşir için Maarif Vekaleti’ne arz edilmiş, Darülfünun’dan

hassasiyetle formüle edilmiş bir ilişki vardır.⁴⁶² Ancak tek parti yönetimi şartları ve geliştirilmekte olan yeni ideolojinin giriftliği gereği bu görüşe ait öğeler vurgulu⁴⁶³ değildir. Aydemir'in ulusal bağımsızlık mücadeleleri teorisinde kullandığı metot tarihsel materyalizm olmasına rağmen sınıf çatışması yerine rejimin Türk toplumunun sınıfsız olduğu iddiasını kullanması, bir oto-sansür olarak görülmüştür.⁴⁶⁴ Dönemin muhalif gazetelerinden *Son Posta*'da kuruluş arifesindeki *Kadro* ekibinin bir üyesine neden Halk Fırkası dışına çıkarak çalışmadıklarının sorulması ve bu soruya verilen "Halk Fırkası her sol ve ileri hareketlere sinesinde yer verecek kadar ileri ve kuvvetli bir siyasi taazzuvdur. Fikirlerimizi dahilde münakaşa etmek, hariçte cephe almaktan faydalıdır" cevabı vaziyetin hassasiyeti hakkında fikir verir mahiyettedir.⁴⁶⁵ Sırasıyla Osmanlı vatanseverliği, Pantürkçülük ve komünizmden geçerek Kemalizmi en devletçi safhasında benimseyen/onun üretiminde rol alan⁴⁶⁶, derginin ideoloğu⁴⁶⁷ Şevket Süreyya Aydemir, Bergsonculuğu eleştirirken derginin bütün görüşlerinde tarihi zaruretçiliğin esas olduğunu, dünya görüşü tarzının ancak inkılapçı, cemiyetçi, maddeci, dinamik, determinist, milli kurtuluşçu olduğunu; inkılapçı, cemiyetçi, maddeci, dinamik bir felsefeye muhtaç olduğumuzu ifade eder.⁴⁶⁸ Aydemir'in *Kadro*'da gerçekleştirdiği şeyin,

uzmanlar heyetinin hazırladığı raporla "bir çok yerlerde tarihi maddeciliğin esasen sayanı kabul olmayan müfrit neticesine düşmekten kurtulamadığı" açıklamasıyla reddedilip yayımlanmamıştır. Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 127. Aynı eserde derginin dördüncü sayısının "Diyalektik Materyalist Yaklaşımın Marksist Terminoloji Kullanmadan Tanımlanması" şeklinde değerlendirilmesi örneğinin de gösterdiği üzere Marksist terim kullanmaktan imtina ediş söz konusudur. Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 178. Ayrıca: "Tarihi maddiyatçı görüşünü harpsonrasında olduğu kadar doğruluğu hiçbir zaman, harcıalem bir hakikat olmamıştır. (...) fikirci mektep mensuplarının heyeti umumiyesi bile, harpsonrasını mütalea ederken, tetkik metodu olarak, istisnasız, tarihi madiyetçilik diyalektiğinden istiane etmektedirler." Burhan Asaf Belge, "Rejimler, Nasıl Niçin Değişiyor?", *Kadro*, S. 12 (1932), s. 27-32. "Cemiyet hareketlerini müaleada kendimizce en uygun telakki ettiğimiz 'Tarihi maddecilik' prensipleri (...)" Şevket Süreyya Aydemir, "Bergson Bahsi ve Hürriyet Telakkimiz", *Kadro*, S. 13 (1933), s. 42-46. Türkes, *Ulusçu sol bir akım*, s. 142-44.

⁴⁶² "Temel çelişkiyi sınıf çelişkisi değil de, metropol ülke ile sömürge ve yarı sömürgeler arasındaki bir çelişki olarak alınca, zaman içinde *dünyanın varacağı ereksel nokta* da değişmektedir. Varılacak nokta müstakil siyasi ve iktisadi cüzü tamlar olmaktır. Yani bağımsız ulus devletler dünyası. *İşte bu noktada Kadrocu yorumla milliyetçilik üst üste düşmektedir.*" Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 174. Kadrocuların sosyalist hareketlere dahil olmadan önce milliyetçi dünya görüşünden etkilenmiş oldukları, milliyetçi idealleri terk etmedikleri, vücuda gelen ideolojiyi anlamak için göz önünde tutulmalıdır. Ali Kemal Eren, *Critique of Eurocentrism in Kadro Journal*, (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2019, s. 71.

⁴⁶³ Tekeli ve İlkin'e göre dergi Marksist diyalektik materyalizm çizgisindedir ve bu husus, açıktır. Fakat şu pasajda işaret ettikleri 'yerine' kullanımlarının da gösterdiği üzere Kadrocularda temkinli seçimler vardır: "*Kadro'daki yazılarda teknolojinin üretim güçleri yerine, mülkiyet ilişkilerinin üretim ilişkileri yerine, Avrupa Nizamı'nın ise kapitalist düzen yerine kullanıldığını söylemek yeterli olur.* Tezat ya da çelişkinin toplumdaki gelişmenin esas dinamiği olduğu *Kadro*'daki yazılarda da açıkça görülmektedir." Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 173-74. Parti'nin solidarist duruşundan ötürü *Kadro*'da ekibin benimsemiş olduğu Marksizmin temel fikirlerinin açık edilemediğine dair değerlendirme için Bkz.: Türkes, *Ulusçu sol bir akım*, s. 103-4.

⁴⁶⁴ Ahmet Kuyaş, "*The Ideology of Revolution: An Inquiry into Şevket Süreyya Aydemir's Interpretation of the Turkish Revolution*", (Doktora Tezi), McGill University, Ankara 1995, s. 250.

⁴⁶⁵ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 137.

⁴⁶⁶ Georgeon, "Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam'ı Yeniden Okurken", s. 23-36.

⁴⁶⁷ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. xii. Aydemir'in ideolog rolünü gösteren hususlardan birisi de derginin yayını-*Kadro* serisinden: 1 olarak neşredilen kitaptır: Şevket Süreyya Aydemir, *İnkılap ve Kadro: İnkılabın İdeolojisi*, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara 1932. Bu eser ve dergi içeriği neredeyse tamamen örtüştüğü için ayrıca ele alınmayacaktır. Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 220.

⁴⁶⁸ Şevket Süreyya Aydemir, "Bergsonizm Yahut Bir Korkunun Felsefi İfadesi...", *Kadro*, S. 11 (1932), s. 43-50.

birincil olarak “Marksizme revizyonist/düzeltilici bir katkı/ek” olduğu şeklindeki genel değerlendirme aydınlatıcıdır.⁴⁶⁹

Dergide vücuda getirilmeye çabalanan yeni inkılap ideolojisi eklektiktir.⁴⁷⁰ Yüzeysel derlenmiş bir karma⁴⁷¹ ya da uydurma-yapay bir kuram⁴⁷² olarak da yorumlanmış bu eklektik ideoloji girişimi, dışarıdan bakan gözlerde çok çeşitli akisler bulmuştur. Aydemir’e göre *Kadro* hakkında birbirini nakzeden muhtelif yanlış nitelermeler olmuştur: Komünist, faşist, milliyetçi komünist, nasyonal sosyalist, sosyal faşist, neo-Hitlerist, anarşist, nihilist bunlardan yalnızca birkaçıdır.⁴⁷³ Halbuki dergi kesin bir şekilde özgün olma, taklit olmama iddiasındadır. Türk inkılabı orijinaldir ve buna uygun olarak taklitçiliği şiddetle reddeden, milliliği⁴⁷⁴ prensip edinen bir fikriyat esastır. İdeolojisi şekillendirilmek istenen milli Türk inkılabı, Burhan Asaf Belge’ye göre antiemperyalisttir⁴⁷⁵, hatta -nasıl yorumlamak gerekiyorsa- inkılapların “en erkek” olanıdır.⁴⁷⁶ Vedat Nedim Tör ise Rus inkılabının, Fransız inkılabına karşı bir reaksiyon olduğunu, burjuva tahakkümünü proletarya tahakkümü ile ikame ettiğini, Türk devriminin Fransa ve Rusya’da devrimlere reaksiyon olduğu yönündeki iddialı düşüncesini öne sürerek burjuva veya sosyalist devrim olmama iddiasını destekler.⁴⁷⁷ Derginin ideolojik kaynakları arasında Leninizm⁴⁷⁸ vardır ama bu ideolojiye açıkça referans tercih edilmez.⁴⁷⁹ Galiyevcilik etkisi olduğu öne sürülmüşse de bu husus tartışmalıdır.⁴⁸⁰ İktisadi alana münhasır limitli Alman ekolü etkisi söz konusudur.⁴⁸¹ *Die Tat* dergisinin anti-emperyalist, otoriteryen, neo-merkantalist milliyetçiliğinden fikirler alınmıştır.⁴⁸² Faşizm ve sosyalizmin hem eleştirisi hem de etkisi söz konusudur.⁴⁸³ Sol söylemlerle ulusçuluğu uzlaştırmaya çalışan⁴⁸⁴ derginin ideolojisi “sosyalizme karşı düşmanca tavır alan çok özel bir marksizm”⁴⁸⁵, “Türk devrimine sosyalizmden mülhem

⁴⁶⁹ Kuyaş, “*The Ideology of Revolution*”: *An Inquiry into Şevket Süreyya Aydemir’s Interpretation of the Turkish Revolution*, s. 250.

⁴⁷⁰ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 129.

⁴⁷¹ Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 156-57.

⁴⁷² Age., s. 157-58.

⁴⁷³ Şevket Süreyya Aydemir, “Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I. Faşizm”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 5-14.

⁴⁷⁴ Vedat Nedim Tör, “Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir...”, *Kadro*, S. 17 (1933), s. 16-21.

⁴⁷⁵ Burhan Asaf Belge, “Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 31-38.

⁴⁷⁶ Burhan Asaf Belge, “İnkılabımızın Sesi”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 33-37.

⁴⁷⁷ Vedat Nedim Tör, “Sınıflaşmak ve İktisat Siyaseti”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 17-21.

⁴⁷⁸ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 105.

⁴⁷⁹ Harris, *The Communists and the Kadro Movement Shaping Ideology in Atatürk’s Turkey*, s. 126.

⁴⁸⁰ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 106-9.

⁴⁸¹ Age., s. 116-22.

⁴⁸² M. Şükrü Hanioglu, *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, Princeton 2013, s. 188.

⁴⁸³ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 125-32.

⁴⁸⁴ Age., s. 158.

⁴⁸⁵ Sezgin, “Kadro Hareketi”, s. 11-20.

bir devrim teorisi formüle etme girişimi”⁴⁸⁶ gibi izahlarla mütalaa edilmiştir. Kapitalizm karşıtı tavrı, sömürüye karşı duruş, anti-emperyalist tutum, kaynak-gelir dağılımı meselesine dair tahliller nedeniyle dergide geliştirilmiş söylem, sol kategoridedir. Fakat *Kadro*, analizlerinde dönemin Marksist analizlerinden ayrılmıştır. Milliyetçilik, solun evrensel söylemlerinin Türkiye özeline indirgenmesine, daha önemlisi, çözüm önerilerinde milleti sınıflar üstü konumlandırma çabasına, milletin imtiyazsız, sınıfsız bir toplumun çekirdeği olduğunun ileri sürülmesine sebep olmuştur.⁴⁸⁷ Dergide yeni, alternatif bir ideoloji olduğunu söylemek mümkün değildir. Özgün bir deneme vardır. Girişim özgündür ama diğerlerine tercih edilebilecek bir ideoloji olgunluğunda değildir; söz konusu olan, zamanın sol ve milliyetçi düşüncelerini uzlaştırma girişimidir.⁴⁸⁸ Teklif, devlet eliyle burjuvazi oluşturma yerine, devletin burjuvazinin işlevini yerine getirmesidir: Artı değere devletin el koyması temelli bu öneri, bu nedenle aslında “üçüncü yol” olmaktan ziyade kapitalizm içinde farklı bir gelişme stratejisidir.⁴⁸⁹ Kadrocular Marksizmin kodlarını ve kapitalizm analizini değiştirmiştir; ana mesele sınıflar arasında değil, sömürgeciler ile sömürülenler arasındadır. Emperyalist kolonyal güçler ortadan kaybolacak, ulusal bağımsızlık hareketi dönemi gelecektir. Bu noktaya istinaden *Kadro* hareketi bir çeşit erken dönem post-Marksist ve Üçüncü Dünya Hareketi⁴⁹⁰ olarak ya da “uluslararası sistemin Neo-Marxist bir analizinin ve üçüncü dünya hareketlerinin yalın halini temsil” olarak yorumlanmıştır.⁴⁹¹

3.1.1. Millet ve Milliyetçilik

Kadro’da millet kavramı, ilk bakışta bir zıt kavram olarak ümmet ile kullanılmasıyla dikkat çeker. Ümmet, milletlere gebe bir kalabalıktır⁴⁹², tarihsel akışta milletleşme öncesi aşamadır ve ümmet devrinden millet devrine geçiş esastır.⁴⁹³ Emperyalistler, milletleri ümmet safhasında tutarak esir bir iktisadi pazar konumunda bulundururlar.⁴⁹⁴ Bu anlamda sömürge/yarı-sömürge Çin ve Hindistan toplumları da

⁴⁸⁶ Nazım İrem, “Turkish Conservative Modernism: Birth of a Nationalist Quest for Cultural Renewal”, *International Journal of Middle East Studies*, C. 34, S. 1 (2002), s. 87-112.

⁴⁸⁷ Türkeş, *Uluşçu sol bir akım*, s. 225-26.

⁴⁸⁸ *Age.*, s. 159-60.

⁴⁸⁹ *Age.*, s. 219.

⁴⁹⁰ Feroz Ahmad de bu noktaya işaret etmektedir: “Burada [*Kadro*’da] “Üçüncü Dünyacılık” kavramının bir başlangıcını görmekteyiz.” Ahmad, *İttihatçılıktan Kemalizme*, s. 173.

⁴⁹¹ Sunar, “*Kadro* Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, s. 511-26.

⁴⁹² Burhan Asaf Belge, “Çin ve Hindistan”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 45-47.

⁴⁹³ Tahir Hayrettin, “Türk İnkılabı Kürsüleşiyor”, *Kadro*, S. 19 (1933), s. 37-40.

⁴⁹⁴ Burhan Asaf Belge, “İnkılabımız ve Hilafet”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 38-41.

ümnettir.⁴⁹⁵ Ümmet ile İslam ümmetine mensup oluşa değil, modern öncesi çok kültürlü toplumsal yapıya işaret edildiği anlaşılmaktadır. Ümmet, aşiret ve kavim ile birlikte de milletin zıddı ve milletleşme öncesi safha anlamlarını verecek şekilde kullanılmaktadır.⁴⁹⁶

Kadroculara göre millet, modernleşme⁴⁹⁷ sürecinde bir özne tarafından inşa edilir⁴⁹⁸. Kavramsal hassasiyetten bir miktar taviz vererek ifade etmek gerekirse milliyetçilik de bu inşayı sağlayan süreç veya mekanizma hükmündedir. Türk inkılabı, bir millet oluşu hamlesidir.⁴⁹⁹ Bu inkılabın ilk hedefi, kendi toprağı üstünde hakim tek parça bir millet yaratmaktır.⁵⁰⁰ Bu millet inşası, milletleşmek, örneğin bir Tanzimat veya Meşrutiyet idaresinin gerçekleştirebileceğı bir şey değildir.⁵⁰¹ Asya milletlerinden olan Türkiye, modern tekniğe sahip olup uygun kapsamlı felsefe ve ahenkli toplumsal düzen tesis ederek “tezatsız millet tipi”ni yaratabilirse, 20. yüzyılın Asya için kurtuluş dönemi olmasında ve tamamen özgün bir “Asya milliyetçiliğı”nin geliştirilmesinde en büyük katkıyı veren ulus olabilecektir. Avrupalı için millet bünyesini çözücü etkisi olan ileri teknik, Asyalılar tarafından milletçe alındığında lisan ve yurt kadar gerekli ve mukaddes bir milletleşme harcı olmaktadır. Asyalı milletler, kendilerine tamamen yeni millet yapıları yapmaktadır.⁵⁰²

Milleti modernleşme sürecinde inşa etmesi arzulanan ideal özne siyasi, entelektüel ve bürokratik elit olarak tarif edebileceğimiz kesimden bir “kadro”dur. Milli kurtuluş için kendini vakfeden, şuurlu, feragatli, disiplinli, avangart bir rehber kadronun sevk ve idaresi gereklidir.⁵⁰³ Nasyonalist-milliyetçi devletçilikte devlet, herhangi bir sınıfın emrinde değildir; devleti, milletin yüksek çıkarlarını gözeterek ekonomik faaliyetleri düzenleyen ve yöneten bir teknisyenler kadrosu, teşkilatçı bir rehber kadro teşkil etmektedir.⁵⁰⁴ Sonuç olarak Kadrocular, iktidara yakın durarak yöneticileri etkileyip üstten alta değişim telkin etmeleriyle halka rağmen halk için anlayışı

⁴⁹⁵ Burhan Asaf Belge, “Çin ve Hindistan”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 45-47. Burhan Asaf Belge, “Asya”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 11-16.

⁴⁹⁶ “Türk cemiyeti, bir inkılap içindedir; demek ki aşiret, kavim, ümmet devirlerinden artık ne varsa, hepsini tamamen bırakarak, elbirliğı ile “millet” merhalesine varan bir hareket halindedir.” Tahir Hayrettin, “Ayarlı Millet ve Plan”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 54-58.

⁴⁹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, “Ziya Gökalp”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 29-40.

⁴⁹⁸ Kemalizm, *Türk milletini yapmak* davasıdır. Falih Rıfkı Atay, “Bizim Köy”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 15-17.

⁴⁹⁹ Hakkı Mahir, “Avrupa, Bize İdeal mi, Örnek mi Olabilir?”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 59-62.

⁵⁰⁰ Mehmet İlhan, “İnkılabı Bilmek”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 65-66.

⁵⁰¹ “Ayarlı Millet ve Plan”, s. 54-58.

⁵⁰² Belge, “Asya”, s. 11-16.

⁵⁰³ Şevket Süreyya Aydemir, “Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 6-12.

⁵⁰⁴ İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 20-25.

temsilcisidirler.⁵⁰⁵ Bu anlayışa uygun olarak anti-demokrat bir duruş⁵⁰⁶ ve şef-parti telakkisi karşımıza çıkar⁵⁰⁷. Demokratikleşmeye dair ciddi bir söylem yoktur; otoriteryen milliyetçi sol bir eğilim vardır.⁵⁰⁸

Modernitenin bir vechesi olan milliyetçiliğin yoğunlaşması gereken alan, dergiye hakim olan dünya görüşüne uygun bir şekilde⁵⁰⁹ ekonomidir. Türk iktisadiyatı, Türk milleti⁵¹⁰; milletleşme ise müstakil ve ileri bir millet iktisadiyatı yaratmak anlamına gelmektedir.⁵¹¹ Planlı, devletçi, gümrük duvarlarıyla korunan, hem tarımsal hem endüstriyel olarak gelişmişlik ve bunun için gerekli/buna eşlik edecek yapılar hedeflenir. Bu hedefe ulaşmada fert bir malzemedir, ancak bir teşkilat ve planlı ekonomi içerisinde fonksiyon icra edebilir.⁵¹² İleri teknik ve kontrollü ekonomi, sadece Türkiye için değil, gelişmişlik düzeyi benzer seviyelerde olan ya da “milli kurtuluş hareketi” aşamasında olarak nitelendirilebilecek diğer devletlerin de hem dahili vaziyetleri hem uluslararası konumları açısından kritiktir.⁵¹³ Uluslararası düzeyde, birbirinin zıddı olan müstemleke iktisadiyatından, millet iktisadiyatına⁵¹⁴ geçiş gayesi vardır. Türkiye örneğinde bu, yarı-müstemleke Osmanlı İmparatorluğu bakiyesinden tam olarak kurtulmak manasına gelmektedir. Ülke içerisinde iktisaden “tezatsız millet” amaçlanmaktadır.⁵¹⁵ Tezatsız millet, bir ideal, bir ülkü olarak sınıfsız bir toplumsal yapıya işaret etmektedir ve sık tekrar edilen kavramlar arasındadır. Tezatsız yeni millet⁵¹⁶, zümresiz, sınıfsız, tezatsız milli bir inkılap camiası⁵¹⁷, sağ ve sol mefhumlarını tamamıyla parçalayarak tezatsız ve yekpare millet camiasının ileriye doğru yürüyüşü⁵¹⁸, sınıfsız ve imtiyazsız⁵¹⁹, imtiyazsız, sınıfsız

⁵⁰⁵ Sunar, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, s. 511-26.

⁵⁰⁶ Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, s. 91-97.

⁵⁰⁷ *Age*, s. 97-104.

⁵⁰⁸ Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 226.

⁵⁰⁹ Sadri Etem, *Vakit*’te şu tespitte bulunur: “Kadro’nun metodu açıktır. Tabiat gibi cemiyet de muayyeniyete [determinizme] tabidir. Ve bu muayyeniyetin temel taşını iktisat hadiseleri teşkil eder.” Aktaran: Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 178. “Kadrocular inkılabların sosyo-kültürel boyutundan ziyade ekonomik boyutu üzerinde durmuşlar ve kendi görüşlerini genellikle ekonomik hayat ile alakalı olarak ortaya koymuşlardır.” Bostancı, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, s. 42.

⁵¹⁰ Burhan Asaf Belge, “Merhumun Dolaşık İşleri”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 22-25.

⁵¹¹ Vedat Nedim Tör, “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 13-19.

⁵¹² “‘Fert’, bilhassa Türkiye gibi memleketlerde, ancak teşkilat içinde ve bir planlı faaliyet içinde bir kıymet ifade edebiliyor.” Tör, “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2”, s. 9-14.

⁵¹³ Aydemir, “Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri”, s. 6-12.

⁵¹⁴ Tör, “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2”, s. 9-14.

⁵¹⁵ Aydemir, “Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri”, s. 6-12. Türkeş, *Ulusçu sol bir akım*, s. 159-60. Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 157.

⁵¹⁶ “Kadro”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 3-4.

⁵¹⁷ Neşet Halil, “Kronikler: İnkılap ve Kadro”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 44-46.

⁵¹⁸ Belge, “1933-1934 Bir Yılbaşı Bilançosu”, s. 24-29.

⁵¹⁹ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılap Neslinin Şarkısı”, *Kadro*, S. 22 (1933), s. 9-13.

bir millet kuruluğu eşittir sosyal milliyetçilik⁵²⁰ tabirleriyle karşımıza çıkmaktadır. Kapitalist veya sosyalist Batı’da devletçilik, sınıf şeniyeti üzerine bina edilmiştir ve milli iktisadiyat, bir sınıf iktisadiyatıdır. Oysa Türk devletçiliğı, millet şeniyetine dayanmaktadır.⁵²¹ Türk milleti, inkılabına zaten sınıflaşmamış bir millet yapısıyla başlamıştır. Bu sayede sınıflaşmayı reddedecek, imkansız kılacak önlemleri almakta, bu önlemleri gitgide derinleştirmektedir.⁵²² Ülkeye ileri teknik girmelidir ama bu ileri teknik, millet içinde keskin sınıf ayrılıklarına ve sınıf kavgalarına sebep olmamalıdır.⁵²³ Unutmamak gerekir ki örneğın bir Alman milleti sınıflaşma yüzünden millet olmaktan çıkmış bulunmaktadır.⁵²⁴

Kadro, rejimin ideolojisinin şekillendirilmesinde bir çeşit teknisyenlik rolüne talip olmuştur ve bu rol talebinde -iktidarın ideolojisini zamanın değışmelerine göre yeniden ve yeniden üretme anlamında- esin kaynağının Ziya Gökalp olduğı düşünülebilir.⁵²⁵ Böyle bir esinlenme gerçekten olası olmakla birlikte Gökalp’in şahsının ve fikriyatının dergide alımlanışı, muğlaklık arz etmektedir. Düşünür, Türk milliyetçiliğı için büyük bir isimdir. Cumhuriyetin kurucu kadrosu üzerinde belirli bir etkisi vardır. Fakat İttihat ve Terakki’nin ideologlarındandır. Netice olarak Gökalp ve düşünceleri üzerine olumlu değerdendirmeler ile ılımlı ve ağır eleştiriler tespit edilmektedir. Yakup Kadri Karaosmanoğlu hars ve medeniyet kavramları konusunda “Ziya Gökalp kültürle medeniyeti ayrı tutardı. (...) Vakıalar, Ziya Gökalp’in görüşünü pek [tam değil] yanlış çıkarmıyor. (...) [fakat şimdilerde] medeniyeti kültürden, kültürü medeniyetten ayırma ameliyesi gittikçe güçleşiyor” kanaatinde-dir.⁵²⁶ Vedat Nedim Tör’e göre saltanat devrinde ancak müstemleke ideolojisi yaşayabilirdi ve buna ilk tepkiyi veren kişi Gökalp’tir. Ancak o da dönemin şartlarına uyarak bir çeşit oportünizme kaçmış, mistik bir mefkureciliğe saplanmış-tır. Halbuki Türk inkılabı, Gökalp’in ideallerinin ötesine çoktan geçmiş, hatta daha ileriye giderek devletçilik gibi yeni davalar ortaya koymuştur. Onun ekonomi anlayışı yalnızca en küçük ticari birimlerin millileştirilmesini talep edecek

⁵²⁰ “Kadro”, *Kadro*, S. 35-36 (1934), s. 5-7. Derginin yalnızca son sayısında öztürkçe kullanımına geçiş kapsamında “milli” yerine “ulusal”, “millet” yerine “ulus”, “istihsal” yerine “yetiştirim”, “manipülasyon” yerine “anıklama” kelimeleri, ayrıca “öknomya” gibi imlada yenilikler karşımıza çıkmaktadır. “Sosyal milliyetçilik” de bu son sayıya has yeniliklerdendir.

⁵²¹ Tör, “Türk Devletçiliğı İhtibas Devletçiliğı Değildir...”, s. 16-21.

⁵²² Belge, “Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi”, s. 36-39.

⁵²³ Tör, “Sınıflaşmak ve İktisat Siyaseti”, s. 17-21.

⁵²⁴ Burhan Asaf Belge, “Kronikler”, *Kadro*, S. 12 (1932), s. 45-46.

⁵²⁵ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. xiv. Ayrıca Halide Edip’in Gökalp ve *Kadro* değerdendirmesi vardır: Karpat, *Türk Demokrasi Tarihi*, s. 157.

⁵²⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Kültür ve Medeniyet”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 25-27.

mertebede inkılapçıdır.⁵²⁷ Şevket Süreyya Aydemir'in nazarında Gökâlp kozmopolit bir yönetimde heterojen bir kitle olarak yaşayan bir milletin hammaddesini dil, din ve dilek birliği gibi ortak bir yapıda birleştiren kişidir. Milli tarihin bir döneminde milliyetçi ideolojinin en ileri mümessilidir. Hatta zımnen de olsa “müceddid” olarak vasıflandırılmaktadır. Ancak o devir mazide kalmıştır. Düşünür, I. Dünya Savaşı öncesi Türkiye'nin teorisyenidir. Devam eden, etmesi gereken inkılap için, yeni Türkiye'nin bina edilmesi için artık farklı bir milliyetçilik lüzumu vardır. Ne olursa olsun Gökâlp'in millet telakkisi “ümme'te İslam"dır. Oysa Türk inkılabı dini, tüm dini düşünce ve araçları devletin meşguliyet alanından çıkararak Bolşevik devrimi dahil diğer devrimlere örnek olacak derecede bir kusursuzlukla dinin dünya işlerine ve düşünceye etkisi meselesini çözmüştür.⁵²⁸

İslami öğelerin tartışmalarda hiç yer almadığı⁵²⁹ dergide hakim olan seküler⁵³⁰ ve özellikle tasavvuf/mistisizm⁵³¹ karşıtı dünya görüşünün millet ve milliyetçilik anlayışlarına yansımaları ilginçlik arz etmektedir. 19. yüzyıl tekniği, sanatı yani imanı öldürmüştür; imandan kasıt, modern insanın yegane akidesi olan doğru, iyi ve güzel telakkileridir.⁵³² İnkılap heyecanını yalnızca ahlak değil, yeni bir din gibi mukaddesleştirmek gerekmektedir.⁵³³ Hatta Anadolu yaylalarında, hayvan yetiştirme ilmini ve hayvan sevgisini yeniden bir din, bir kült haline getirmek zamanı dahi gelmiştir.⁵³⁴ Yarı sömürge toplum yapısı, devamlı surette doğanın kör kuvvetinin esiridir. Sosyal yaşam soysuzlaşmış bir hiyerarşi veya primitif bir takım din ve dünya müeyyedileriyle bağlanmıştır ve ilerlemeden geri kalmıştır.⁵³⁵ Fakir, derviş⁵³⁶, bez

⁵²⁷ Vedat Nedim Tör, “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti”, *Kadro*, S. 21 (1933), s. 15-20.

⁵²⁸ Aydemir, “Ziya Gökalp”, s. 29-40.

⁵²⁹ Türkes, *Ulusçu sol bir akım*, s. 108.

⁵³⁰ Dergiye hakim seküler bakış konusunda Atatürk'ün *Nutuk*'una gönderme ile başlayan bir pasaj için Bkz.: “Ayarlı Millet ve Plan”, s. 54-58. “Kadro gelenekselcilik karşıtı, materyalist ve laik bir çizgi benimsemişti.” Kemal Karpat, *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal sistemin evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015, s. 36.

⁵³¹ İsmail Hüsrev Tökin'e göre Osmanlı asırlarında “ruhani derebeylik” vardır, bu tekkelerin ve dini müesseselerin derebeyliğidir. İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiyede Derebeylik Rejimi”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 16-23. Cumhuriyet tekkeleri ilga edene kadar ruhani derebeylikte bir değişiklik olmamıştır. İsmail Hüsrev Tökin, “Türkiye’de Derebeylik Rejimi II”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 30-35.

⁵³² Burhan Asaf Belge, “Sanat ve Teknik”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 36-39. Belge'nin iman anlayışı konusunda önemli bir başka pasajı için Bkz.: Burhan Asaf Belge, “İnkılap Sanatına Varmak Yolları”, *Kadro*, S. 29 (1934), s. 28-32.

⁵³³ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılap Heyecanı (Antuziasm)”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 5-8.

⁵³⁴ Şevket Süreyya Aydemir, “Tabiata Tahakküm”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 19-24.

⁵³⁵ Aydemir, “Tabiata Tahakküm”, s. 19-24.

⁵³⁶ Derviş figürü hakkında şu pasaj da aydınlatıcıdır: “Mistisizm cezbesinde ruhun hamlesi, şuur ve idrak hudutlarını aşmak içindir; ve bu cezbe, kemalini, ancak bu hudutların dışında bulur. Şuura, idrake, yani maddeye ve muhakemeye yaklaşan cezbe, ilahi kutbundan derhal uzaklaşır ve derviş için “iman teşettütü” demek olan şey, derhal başlar. Onun içindir ki Derviş, bir meczuptur, fakat bir idealist değildir; ve Tarihi dünyalık, ruhun madde harici kalması cehdinin, bizzat vücut maddesine de teşmilidir. Halbuki idealist heyecan, ruhun maddeye savleti ve madde içinde kaynamasıdır. İdealistin heyecanı, maddede başlar ve maddede biter. Bunun içindir ki, inkılap idealizmi denilen şey, madde ile

tezgahında çalışan, halı tezgahında köle olan kız, ideal insan profili değildir.⁵³⁷ Kurtuluşu tasavvufun tevekkül ve halvetinde arayan Asya, ruhunu buraya kapatarak bedenini teslim etmiştir ve bu gafletini köleleşmekle ödemiştir.⁵³⁸ “Nirvana sarhoşu Hintlinin tahammül ve tevekkül miskinliği” tamamen izale olmamıştır ve bu halde ümmetten millete geçiş söz konusu olamaz.⁵³⁹

3.1.2. Batı

Kadro dış dünya ile ilgili son derece düzenli içerik yayınlayan muhtemelen ilk Türk dergisidir; Kadrocu altı kişinin yabancı dil bilgisi ve güçlü uluslararası bağlantıları burada bir faktör olmalıdır.⁵⁴⁰ Lisan bilgisi ve ilişkiler sayesinde Türk okura bir temsili sunulan dış dünya, büyük ölçüde Batı’dır veya Batı’nın sömürgeleridir. Kadroculara göre Avrupa’dan ekonomik, siyasi ve ahlaki yapı alınması uygun değildir. Yalnızca teknik ve bilimsel yöntem tevarüs edilebilir. Zaten tarihin her çağında teknik ve bilimsel yöntem bir medeniyetten ötekine intikal etmektedir; üstelik miras alan medeniyet, miras bırakana her zaman zıt ve düşman olmaktadır.⁵⁴¹ Batı eski yapısında kalmak veya yeni bir yapıya bürünme yoluna girmeden önce yüksek tekniği, malumatı Anadolu’ya⁵⁴² almak gerekmektedir.⁵⁴³ Politika, kurum, düzen, tasavvur yalnızca Türk toplumunun coğrafyasından, ikliminden neşet edebilir.⁵⁴⁴ Örneğin İstanbul Darülfünunu-üniversite reformu girişiminde yabancı uzmanlardan danışmanlık alınması doğru değildir. “Tepeden inme Garp ilmi”nden imtina etmek gerekir.⁵⁴⁵ Darülfünun milletin manevi bir konusudur, bu konuda hiçbir yabancı uzmanın fikir beyan etmesi uygun değildir.⁵⁴⁶ Üniversite kadar mühim bir diğer kurum hariciyedir. İdeal hariciyeci, Paris’teki siyaset bilimleri okulundan eğreti olarak alınma ve hükmü geçmiş derslerle yetişmemiş, kozmopolitlik ve

boğuşmak ve maddeyi yenme aşkının bir insanda, bir fırkada, bir nesilde şuur, idrak ve ahlak haline gelişidir. Bu aşkın mevzuu, iş ve inşadır. Tabiatın yenilmesi ve cemiyetin yeniden kurulmasıdır.” “*Kadro*”, *Kadro*, S. 13 (1933), s. 3-4.

⁵³⁷ Aydemir, “Geri Teknik ve Say’ın sefaleti”, s. 9-12.

⁵³⁸ Belge, “Asya”, s. 11-16.

⁵³⁹ Belge, “Asya”, s. 11-16.

⁵⁴⁰ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 145.

⁵⁴¹ Şevket Süreyya Aydemir, “Biz Avrupalıların Hayranı Değil, Mirasçısıyız!”, *Kadro*, S. 29 (1934), s. 43-46.

⁵⁴² *Kadro*’da vatan, mevcut sınırlar dahilidir. Açık veya örtük irridandist bir fikre kesinlikle yer verilmez. Türkiye dışındaki Türk coğrafyasıyla ilgili veya yakın geçmişte kaybedilmiş imparatorluk topraklarıyla ilgili bir arzu, talep ifadesine rastlanmaz. Vatan, Anadolu’dur: “Anadoluyu ve Anadoluluyu dünyanın en bahtiyar memleketi ve en bahtiyar insanı yapmak” amacı söz konusudur. Burhan Asaf Belge, “Cihan Buhranı Bitti mi?”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 28-39. Toplam nüfusun azlığı ve toplumun beden sağlığı durumu üzerinde durulurken “Anadolu Türkü mütereddi bir ırk değildir” ifadesine ihtiyaç duyulur. Şevket Süreyya Aydemir, “Çok Nüfuslu Anadolu”, *Kadro*, S. 5 (1932), s. 31-36. Fakat *Dergah*, *Hareket* gibi Anadolucu kimlikleriyle ön plana çıkan dergilerdeki benzeri bir vatan vurgusu söz konusu değildir.

⁵⁴³ “*Kadro*”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 3-4.

⁵⁴⁴ Tör, “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir”, s. 13-19.

⁵⁴⁵ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Mutahassis”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 47.

⁵⁴⁶ Burhan Asaf Belge, “Kronikler: Arkada Kalan Darülfünun”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 47-48.

züppelikten uzak, milletin geniş kültürü ile Avrupa'nın sömürgecilik tarihinden haberdar, rejimin iç dış iktisadi meselelerine vakıf bir kimsedir.⁵⁴⁷

Avrupamerkezcilik bu dönemde hem Türk entelejansiyası hem uluslararası akademi için yeni bir kavramdır. *Kadro* Türkçe yazında bu kavramın zikredildiği ilk yerdir.⁵⁴⁸ Avrupamerkezcilik, Avrupa'nın tüm dünyadaki siyasi ve iktisadi hakimiyeti, sömürgeciliği ve emperyalizminin kaçınılmaz bir sonucu olarak görülür⁵⁴⁹ ve Batı'ya yönelik tavra uygun olarak kapsamlı eleştiriye tabi tutulur. O derece ki Türk inkılabı Avrupa tarihinin 20. yüzyılda inkişafını bulmuş tarihi bir reaksiyonu⁵⁵⁰ olarak sunulur ya da I. Türk Tarih Kongresi'nin amacı Avrupamerkezciliğe itiraz ve bir alternatif geliştirmekle ilişkilendirilir.⁵⁵¹ Avrupamerkezcilik eleştirisi kapsamında tarihyazımı üzerinde de durularak Antik Yunan ve Roma anlatıları ele alınır. Modern Avrupa'nın temellerinden kabul edilen Yunan mucizesinin orijinallliği bir zandır.⁵⁵² Antik Yunanistan'da toplumsal eşitlik, köleler ve köle sahipleri temellidir; çağdaş toplumda bu eşitlik, sömürgeler ve sömürgeciler formuna dönüşmüştür; Eflatun'dan Roosevelt⁵⁵³, MacDonald veya Adolf Hitler'e kadar geçen zaman zarfında insanlığın bütün düşünce keşfinin dünya düzeninde eşitlik konusunda alabildiği yol budur.⁵⁵⁴ Yunan ve Roma kölelerin emekleriyle inkişaf etmiş, gıpta edilen Batı, kendi haricindeki ülkelerde zulme maruz kalmış ulusların hayatları ve emeğiyle kurulmuştur.⁵⁵⁵

Batı medeniyeti istismarcıdır⁵⁵⁶; Batı'nın finansal emperyalizmi milli bağımsızlık için tehditir⁵⁵⁷; çağdaş Avrupa kanserlidir⁵⁵⁸; Britanya en eski ve en büyük müstemlekeci devlettir⁵⁵⁹; Garp medeniyeti dediğimiz hadise, köhne Osmanlı İmparatorluğu'nu bir ihtiyar ejder gibi ikiye bölmüştür⁵⁶⁰; Garbın kendi dışındakilere dağıtmadığı ve dağıtmamak için çalıştığı şey demokrasi ve halk hakimiyeti olmuştur⁵⁶¹; Avrupa

⁵⁴⁷ Burhan Asaf Belge, "Fırka Mektebi", *Kadro*, S. 9 (1932), s. 30-33.

⁵⁴⁸ Eren, *Critique of Eurocentrism in Kadro Journal*, s. 5.

⁵⁴⁹ Şevket Süreyya Aydemir, "Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları", *Kadro*, S. 29 (1934), s. 5-14.

⁵⁵⁰ Şevket Süreyya Aydemir, "Europacentrisme'in Tasfiyesi", *Kadro*, S. 7 (1932), s. 5-10. Esasen Oryantalizm eleştirisi olan buradaki düşünceler, ayrıca Bağımlılık Okulu tezleriyle örtüşen fikirler gibi içerikleriyle *Kadro* özgün ve öncüdür. Eren, *Critique of Eurocentrism in Kadro Journal*, s. 84.

⁵⁵¹ Burhan Asaf Belge, "Üniversitenin Manası", *Kadro*, S. 20 (1933), s. 24-28.

⁵⁵² Aydemir, "Europacentrisme'in Tasfiyesi", s. 5-10.

⁵⁵³ Yazıda yer alan dipnotta: "Nevyork'taki Banka Avenülerinin mahsülü olan bir yeni peygamber".

⁵⁵⁴ "Kadro", *Kadro*, S. 19 (1933), s. 3-5.

⁵⁵⁵ İsmail Hüsrev Tökin, "Garpte Sermaye Terakümünde Müstemlekelerin Rolü", *Kadro*, S. 32 (1934), s. 17-21.

⁵⁵⁶ "Kadro", *Kadro*, S. 7 (1932), s. 3-4.

⁵⁵⁷ İsmail Hüsrev Tökin, "Ham madde memleketlerindeki para buhranının karakteri", *Kadro*, S. 1 (1932), s. 12-16.

⁵⁵⁸ Belge, "Cihan Buhranı Bitti mi?", s. 28-39.

⁵⁵⁹ "Kadro", *Kadro*, S. 11 (1932), s. 3-4.

⁵⁶⁰ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Edebiyat Buhranına Dair", *Kadro*, S. 8 (1932), s. 27-29.

⁵⁶¹ Aydemir, "İktisadi Devletçilik", s. 37-45.

merkantilizm devrinden beri kendi haricini soymaktadır⁵⁶²; Mudanya ateşkes görüşmeleri masasında karşı taraf, Garp emperyalizmidir⁵⁶³; Avrupa demokrasisinin anlamı, kiliseden güç alan monarşi düzenini finans kurumları hakimiyeti ile ikamedir⁵⁶⁴; çağdaş medeniyet sanıldığı gibi Batı çalışmasının-emeğinin ürünü değildir, tüm dünya milletlerinin emeğidir, hatta çalınmış emeğidir.⁵⁶⁵

Yukarıdaki önerme cümleleri yanında Batı'yı genellemeci şekilde ele alarak ötekileştiren kuvvetli ibarelerin sıklıkla kullanımı söz konusudur: Elleri zenci kanı kokan Yankiler, müstemlekeci İngiliz zabıtlar, *guillotine* mucidi Fransızlar, Türk milletinin üstüne en kara çamur yağmurunu yağdıran Fransız matbuatı⁵⁶⁶, Amerika, İngiltere ve Fransa gibi cihan harbinin ve dolayısıyla bütün on dokuzuncu asır talanının başlıca hissedarları⁵⁶⁷, hilekâr Frenk⁵⁶⁸, Avrupa'nın adi, müstekreh ve emperyalist tahakkümü⁵⁶⁹, bir takım Şarklıların hala bir hayranlık ve ibadet uysallığıyla put sandıkları ve önünde toprağa kapandıkları Garp⁵⁷⁰, Avrupa'nın on dokuzuncu asırdaki teknik terakkilerinin bütün Şark memleketlerine hediye ettiği acı ve insanlık için haysiyetşiken hayat seviyesi⁵⁷¹ temsil gücü misaller arasındadır.

Batı'nın dahildeki işbirlikçileri olarak -üstünkörü bir tasnifle- bir tarafta gayri-Müslimler⁵⁷² ve Levantenler, diğer tarafta Müslüman-Türk kesimden Batı taklitçileri-liberallar ve gerici-irticacılar zikredilir. Bu unsurlar “kozmopolit”⁵⁷³ ve yarı-sömürge Osmanlı'nın belli başlı aktörlerindendir; şimdi de homojen olması gereken milli devlette kalıcı bir şekilde bertaraf edilmesi gereken bir bakıyedir. Söz konusu anasır tarih, yurt, dilek ve Türk varlığını yükseltmek işinde iş ve mücadele bütünlüğü⁵⁷⁴ esasına tezat teşkil etmektedir. Dünya Savaşı öncesi düzende aracılık işlemlerini ellerinde bulunduran Levantenler ve akaliyetler⁵⁷⁵; Tanzimat devri tatlısı Türkleri ve tatlısı Frenkleri⁵⁷⁶,

⁵⁶² Aydemir, “Biz Avrupanın Hayranı Değil, Mirasçısıyız!”, s. 43-46.

⁵⁶³ Burhan Asaf Belge, “Gazi Cumhuriyet”, *Kadro*, S. 22 (1933), s. 24-27.

⁵⁶⁴ “Avrupa, Bize İdeal mi, Örnek mi Olabilir?”, s. 59-62.

⁵⁶⁵ Burhan Asaf Belge, “Makina Medeniyeti”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 26-31.

⁵⁶⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Ankara Moskova Roma”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 34-38.

⁵⁶⁷ Belge, “Rejimler, Nasıl Niçin Değişiyor?”, s. 27-32.

⁵⁶⁸ Belge, “Merhumun Dolaşık İşleri”, s. 22-25.

⁵⁶⁹ Aydemir, “Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları”, s. 5-14.

⁵⁷⁰ “Kadro”, 1933, s. 3-4.

⁵⁷¹ Aydemir, “Geri Teknik ve Say'ın sefaleti”, s. 9-12.

⁵⁷² “Gayri-Türkler” ibaresi de karşımıza çıkar ancak gayri-Müslim anlamında kullanılır.

⁵⁷³ Şevket Süreyya Aydemir, “Halk Evleri”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 35-37.

⁵⁷⁴ “Kadro”, *Kadro*, S. 23 (1933), s. 3-5.

⁵⁷⁵ Aydemir, “Ziya Gökalp”, s. 29-40.

⁵⁷⁶ Burhan Asaf Belge, “Kronikler: Japonya ve Mançuri meselesi”, *Kadro*, S. 5 (1932), s. 44-46.

komprador⁵⁷⁷, Buhari-i Serif’leri *Temps* gazetesi olan Garpçılık softaları⁵⁷⁸, her şeyi Avrupa’nın diline çevirmeden duramayan boş ruhlu gevezeler⁵⁷⁹, Babialı mütefekkeri ile Beyoğlu züppesi⁵⁸⁰, ithalat ve ihracata hakim gayri-Türk unsurlar⁵⁸¹, Galata unsurları⁵⁸², başlarında fes, fakat beyinlerinde harabati bir Şarklılığın bütün masiyetlerini gezdiren yerli mürteciler⁵⁸³, Türk milletinin adam olamayacağını söyleyen Beyoğlu ve Babialı soysuzları⁵⁸⁴ tabirleriyle anılırlar.

Batı emperyalizmi ve gericiilik birlikte anılan tehlikelerdir.⁵⁸⁵ Türkiye’de dahili irtica hareketleri her zaman dış teşvik ve himayelerle meydana gelmiştir.⁵⁸⁶ Tanzimat’tan itibaren gözlerimizi kamaştıran, henüz ayak basmak üzere olduğumuz veya basmış olduğumuz Batı medeniyeti tarihe karışmak üzeredir. Burada banka sisteminden felsefeye kadar birçok eskiler satılmaktadır, bunlardan uzak durmak gerekir. Türk entelektüelleri Doğu’nun skolastiğinden (fıkıh ilmi gibi) güç bela kurtulmuştur; şimdi de Batı’nın skolastiğini (Aristocu gelenek gibi) benimsememek gerektir: Sabık Avrupa irfanı işportasında yığılı duran bu hantal ve battal eşyaya el uzatmamalıdır!⁵⁸⁷ Hem Doğu’nun hem Batı’nın yabancı unsurlarından uzaklaşmak hususu “Türk milletinin bir halk cumhuriyeti nizamı içinde teşkilatlanışında Şarkta bir bütün orta çağ cemiyetinin, Garpta bir bütün on dokuzuncu asır müstemlekecililiğinin ve akla gelebilen bütün anarşik ihtirasların “Türk vatanının harimi ismetinde” külliye ve ebediyen defnolunuşu vardır”⁵⁸⁸ ifadesiyle de beyan edilir. Türk dili konusunda hem alaturkayı alafrangayı dışlayarak Türk niteliği taşıyanı tüm şahsiyetiyle ortaya çıkarmak inkılabın gayesidir fikri öne sürülür.⁵⁸⁹

⁵⁷⁷ Aydemir “Ecnebi istilacıların dahildeki iktisadi istilasına tavassut edenler. Eski İstanbul’daki Levantenler ve ekalliyetler gibi” dipnotunu düşmüştür. Şevket Süreyya Aydemir, “Benerji Kendini Niçin Öldürdü?”, *Kadro*, S. 4 (1932), s. 31-39.

⁵⁷⁸ Belge, “Makina Medeniyeti”, s. 26-31.

⁵⁷⁹ Belge, “Asya”, s. 11-16.

⁵⁸⁰ “Avrupa, Bize İdeal mi, Örnek mi Olabilir?”, s. 59-62.

⁵⁸¹ Tör, “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir”, s. 13-19. Vedat Nedim Tör, “Dışticarete Devletçilik”, *Kadro*, S. 26 (1934), s. 11-15.

⁵⁸² Şevket Süreyya Aydemir, “Fali Rıfkı ve Son Eseri”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 43-47.

⁵⁸³ Aydemir, “Fali Rıfkı ve Son Eseri”, s. 43-47.

⁵⁸⁴ Atay, “Bizim Köy”, s. 15-17.

⁵⁸⁵ Vedat Nedim Tör, “Müstemleke iktisadiyatından Millet iktisadiyatına”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 8-11.

⁵⁸⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Ankara Moskova Roma”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 38-40. Bu pasajın son cümlesi muhtemelen tüm dergi koleksiyonunda mevcut idarecilerden bir kesime yönelik tek aleni ağır eleştiridir. Aydemir, yayın faaliyetinin başında Recep Peker’e mektup yazarak dergiyle parti içinde bir karışıklık yaratılmayacağını güvencesini vermiş bulunmaktadır; Halk Fırkası’nın tartışma dışı tutulması gerekmektedir. Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 147.

⁵⁸⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Kronikler: Eskiler almayalım!”, *Kadro*, S. 4 (1932), s. 44-45. Bu hususta ayrıca: Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Türkçe”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 19-22 ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Fikirde İstiklal”, *Kadro*, S. 22 (1933), s. 28-32.

⁵⁸⁸ Aydemir, “İnkılap Neslinin Şarkısı”, s. 9-13.

⁵⁸⁹ “Kadro”, *Kadro*, S. 32 (1934), s. 3-4.

3.1.3. Milli Tarih

Kadro'da milli tarihin başlangıcı Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşudur. Osmanlı İmparatorluğu inkılap öncesidir, "eski rejim"dir. Yeni Türkiye, eski Osmanlı Türkiye'sine bir reaksiyon hükmündedir.⁵⁹⁰ Eski rejim evvelindeki Türk tarihine referans yok denecek derecede azdır. I. Türk Tarih Kongresi'ne ve Türk Tarih Tezi'ne yalnızca birkaç cümle ile temas edilmektedir.⁵⁹¹ Türk, devamlı devlet tesis eden yönetici bir ulus özelliğiyle tanınmıştır⁵⁹² düşüncesi ifade olunur ama tebarüz ettirilmez. Orta Asya Türk dünyası belirli bir hedef imasında bile bulunulmaksızın tespit edebildiğimiz kadarıyla yalnızca bir yerde anılmaktadır.⁵⁹³ Ergenekon efsanesi de benzer şekilde tek yerde zikredilmektedir.⁵⁹⁴ Türk dili ve edebiyatı bahsinde, Türkçenin zarafetini, geniş kapsamını yansıtan parlak örneklerin Arapça ve Farsçanın Türk lisanına etki etmediği zamanlara ait olduğu öne sürülerek Gültekin, Bilge Han, Tunyukuk, Yenisey kitabelerine gönderme yapılır. Sümerlere ve Hititlere Türk dil ve edebiyat mirasının parçası olarak herhangi bir vurgu olmaksızın temas edilir ve Dede Korkut'tan birkaç alıntıya yer verilir.⁵⁹⁵

Kapitülasyonlar, Düyun-u Umumiye, gümrük esareti, fes, Arap harfleri, saltanat, mecelle, yabancıya açık pazar olma, Londra merkezli Osmanlı Bankası⁵⁹⁶/silindirli banka⁵⁹⁷, inkılabın zıddı olarak ıslah, Osmanlı zihniyeti, mecelle⁵⁹⁸, devlete-saraya sarraflık yapan akalliyet unsurları ve Lövantenler, meşum Tanzimat fermarı⁵⁹⁹, Bizanskari saltanat sarayı ve Arap-Acem kültürünün ocağı medrese⁶⁰⁰, köhne⁶⁰¹ pespaye ruhlu⁶⁰² Babı Ali, Arap ve Acem bulaşığı Osmanlı kültürü⁶⁰³, fıkıh ve medrese⁶⁰⁴, feodal münasebetler, orta çağ müesseseleri, din ve dünya aristokrasisi, cismani ve ruhani

⁵⁹⁰ Aydemir, "Tabiata Tahakküm", s. 19-24.

⁵⁹¹ Örneğin I. Türk Tarih Kongresi'nde yeni ilan edilen tarih tezine karşı İstanbul Darülfünun'u hocalarının yanlış tutum takındığından bahsedilir sadece. Belge, "Kronikler: Arkada Kalan Darülfünun", s. 47-48.

⁵⁹² Tör, "Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir", s. 13-19.

⁵⁹³ "Kadro", *Kadro*, S. 10 (1932), s. 3-4.

⁵⁹⁴ Şevket Süreyya Aydemir, "Ergenekon Efsanesi", *Kadro*, S. 13 (1933), s. 5-9.

⁵⁹⁵ İbrahim Necmi Dilmen, "Eski Türk Hikayelerinden Dil ve Edebiyat için Ne Güzel Şeyler Çıkabilir?", *Kadro*, S. 18 (1933), s. 70-79.

⁵⁹⁶ Tör, "Müstemele iktisadiyatından Millet iktisadiyatına", s. 8-11.

⁵⁹⁷ Falih Rıfkı Atay, "Kuvayi Milliye", *Kadro*, S. 16 (1933), s. 11-14.

⁵⁹⁸ Vedat Nedim Tör, "Ümmilikle mücadele için köy kampları", *Kadro*, S. 1 (1932), s. 43-44.

⁵⁹⁹ Burhan Asaf Belge, "Mübadelinin Rolü ve Karakteri", *Kadro*, S. 13 (1933), s. 22-28.

⁶⁰⁰ Karaosmanoğlu, "Fikirden İstiklal", s. 28-32.

⁶⁰¹ "Birkaç Söz", *Kadro*, S. 3 (1932), s. 48.

⁶⁰² Şevket Süreyya Aydemir, "Emperyalizm Şahlanıyor mu?", *Kadro*, S. 16 (1933), s. 5-10.

⁶⁰³ Karaosmanoğlu, "Kültür ve Medeniyet", s. 25-27.

⁶⁰⁴ Belge, "İnkılabımız ve Hilafet", s. 38-41.

derebeylik, kompradorluk⁶⁰⁵ “eski rejim” ile özdeşleştirilen ve yarı müstemleke Osmanlı⁶⁰⁶ tablosuna katkıda bulunan öğelerdendir.

Belge “eski rejim”den Osmanlı borçları bağlamında “o imparatorluktan ve onun cinayet ortaklarından biz de davacıyız” şeklinde bahsetmektedir.⁶⁰⁷ Başka bir yazısında eski rejim altında istismara maruz kalışta iki sebebe işaret eder: İktisaden tam veya yarı bağımlı olma ve teokratik düzen. Teokrasi, bu dünyadan daha çok öte dünyayı düşünmektir ve ilerleme karşıtlığıdır.⁶⁰⁸ Osmanlı, Avrupalılık makyajında, dahilden bakıldığında feodal ve teokratik, hariçten bakıldığında yarı-sömürge, bağımlı bir sosyal ve ekonomik görüntüye sahiptir.⁶⁰⁹ Benzer şekilde Aydemir de “eski yarı müstemleke ve kapitülasyon rejimi” ve “eski otokratik ve teokratik müesseseler”i birlikte anmayı tercih etmektedir.⁶¹⁰

“Eski rejim” panoramasında odak noktası İttihat ve Terakki idaresi olacak şekilde “kafasız ve yüreksiz”⁶¹¹ Tanzimat ve Meşrutiyettir. Tanzimat ve Meşrutiyet efendisi, maymun, papağan, statükocu, konformist, rantçıdır.⁶¹² Tanzimat emperyalistlere gözü kapalı pazar olma amacıyla yapılmıştır.⁶¹³ Osmanlı mirası olan Tanzimat son dönemi görüş ve telakkilerini tamamıyla tasfiye etmek, milli şeniyetlerden başka kaynak tanımamak, Tanzimat’ın Avrupa hayranlığı yerine milletin verimliliğine inanmak gerektir.⁶¹⁴ Ülkenin bağımsızlık, refah, ticari ve sanayi ilerlemesine yönelik bir görüş, Tanzimat devletinin aklından bile geçmez.⁶¹⁵

Tanzimat’ın devamı gibi değerlendirilebileceğimiz II. Abdülhamit dönemi ise tespit edebildiğimiz kadarıyla tüm koleksiyonda yalnızca bir yerde geçmektedir. Yakup Kadri, Falih Rıfkı’nın *Zeytindağı* isimli eserini değerlendirdiği yazısında II. Abdülhamid’i padişahların en korkuncu, en karanlığı, belki de en fenası olarak tarif etmektedir. İki ismin de dahil olduğu neslin yaşadığı Osmanlı son dönemi, baştan başa feci bir kaostan ibarettir. Bu dönem, o neslin gençliğini gömdüğü cehennemdir. Bu mazinin küllerini deşmek ise ancak “gözlerini yekpare Türk vatanı içinde açmış olan Türk

⁶⁰⁵ Aydemir, “Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri”, s. 6-12.

⁶⁰⁶ “Kadro”, 1932, s. 3-4. Vedat Nedim Tör, “İktisat İşlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 13-19.

⁶⁰⁷ Belge, “Merhumun Dolaşık İşleri”, s. 22-25.

⁶⁰⁸ Belge, “İnkılabımız ve Hilafet”, s. 38-41.

⁶⁰⁹ Belge, “Asya”, s. 11-16.

⁶¹⁰ Aydemir, “İnkılap Heyecanı (Antuziasm)”, s. 5-8.

⁶¹¹ “Türk İnkılabı Kürsüleliyor”, s. 37-40.

⁶¹² Atay, “Kuvayi Milliye”, s. 11-14.

⁶¹³ Belge, “İnkılabımız ve Hilafet”, s. 38-41.

⁶¹⁴ Belge, “Asya”, s. 11-16.

⁶¹⁵ Belge, “Fırka Mektebi”, s. 30-33.

gencinin yüreğinde herhangi bir mazi hasretini ebediyyen söndürmek içindir.”⁶¹⁶ Yazıda istibdat, müstebit gibi kelimelere ihtiyaç duyulmaz; çünkü Devr-i hamid kapanmış, hesabı görülmüş bir dönemdir.

II. Meşrutiyet devri ise “eski rejim”in odak noktası konumundadır. İttihat ve Terakki demek, cumhuriyet devrinde, yakın mazide, “gizli meşrutiyetçilik” formunda dahi darbe, isyan gibi devlete, hükümete yönelik her türlü hayati derecede tehditle, hatta karşı devrimle ilintili olabilir.⁶¹⁷ Meşrutiyetin ilanından sonra meydanlara çıkan göstericilerin heyecanı, inkılap şevki değildir. İşsiz güçsüz kalabalıkların sesinde, uzun vadeli bir amaçta anlaşılmış olmanın ve bu amaca ortak prensiplerle yürümenin ruh heyecanı yoktur.⁶¹⁸ Osmanlı son döneminde tekniksiz ve mefkuresiz bir toplum vardır. 1908’den sonra bu ülkeyi biçimlendirmek arzusunda olanlar teknik alanı yabancılara bırakarak ulusa yalnızca mefkure kazandırmaya giriştiklerinden çabalar boşa gitmiştir.⁶¹⁹ Genç Türkler’in milli iktisat alanında yaptıkları yalnızca bazı idari tedbirlerle aracılık işlemlerini kısmen Türkleştirmek ve yapay bir Türk aracı sınıfı yaratmaktır.⁶²⁰ Belge’ye göre Meşrutiyet rejiminde İttihat ve Terakki’nin belirli iktisadi ve içtimai programı olmadığından dava, parti nüfuzunu hakim kılmaktan ibaret kalmıştır. Bu sağlandıktan sonra mesela bir İzmir valisi Rahmi Bey vagon ticaretine başlayabilmiştir. İttihat ve Terakki modern bir devlet teşkilatına ve parti denilen şeyin demokratik veya inkılapçı mana ve rolüne vakıf olamadan Mondros Ateşkesi ile karşılaşmıştır.⁶²¹ Kadrocular dahil oldukları nesil itibariyle ilk gençlikte milliyetçi düşüncede İttihatçılardan etkilenmişlerdir ama dergide kendilerini onlardan ayıştırmaktadırlar.⁶²²

Dergide “eski rejim”in görece olumlu veya nötr olarak ele alındığı yerler nadirattandır. 16. yüzyıl, Türk tarihinde uçsuz bucaksız bir saltanat, kemal seviyesinde bir medeniyet, ilimde tefevvuk, sanatta tekamül demek olan eşsiz bir devirdir.⁶²³ İmparatorluğun “ilk orta devirleri” yerli üretim açısından müspettir.⁶²⁴ Dünyanın en eski kültürüne sahip olan Türkler, iki üç yüzyıl öncesinde kendilerine yetecek sanayiye sahiptiler; sonradan yarı sömürge durumuna düşmüşlerdir.⁶²⁵ Naima, Namık Kemal,

⁶¹⁶ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, “Kronikler: Zeytindağı”, *Kadro*, S. 4 (1932), s. 40-42.

⁶¹⁷ Şevket Süreyya Aydemir, “Don Kişotun Yeldeğirmenleriyle Muharebesine Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair...”, *Kadro*, S. 17 (1933), s. 9-15.

⁶¹⁸ Aydemir, “İnkılap Heyecanı (Antuziasm)”, s. 5-8.

⁶¹⁹ Aydemir, “Ergenekon Efsanesi”, s. 5-9.

⁶²⁰ Aydemir, “Ziya Gökalp”, s. 29-40.

⁶²¹ Belge, “Fırka Mektebi”, s. 30-33.

⁶²² Türkeş, *Uluşçu sol bir akım*, s. 104-5.

⁶²³ Aydemir, ““Europacentrisme”in Tasfiyesi”, s. 5-10.

⁶²⁴ “Kadro”, *Kadro*, S. 12 (1932), s. 3-4.

⁶²⁵ M. Şevki Yazman, “Elektrikli Türkiye IV”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 42-46.

Abdülhak Hamit, Tevfik Fikret⁶²⁶, Eşrefoğlu Rumi⁶²⁷, Mimar Sinan⁶²⁸ müspet bir şekilde yer bulur. Divan edebiyatı nevi şahsına münhasır, gayri milli, gayri insani, kültürümüze yabancı bir sınıf sanatı olsa da mazinin parçasıdır, edebi eleştiri alanında hiç olmaz ise bir antitez olarak bulunmalıdır.⁶²⁹

3.1.4. Değerlendirme

Yakup Karaosmanoğlu'nun Tiran elçisi olarak atanması, diğer Kadrocuların da muhtelif resmi görevlerde kalmaları yoluyla *Kadro*'nun yayın hayatına suhuletle son verilmiştir.⁶³⁰ Kapatılma sebebi olarak ideolojik önderliğin kendi uhdesinde olması gerektiğini düşünerek dergiye ilk sayıdan itibaren muhalif olan Recep Peker'in müdahalesi, sermaye çevrelerinin talebi, liberal kanadın devlet ricali içindeki temsilcisi Celal Bayar'ın İsmet İnönü'ye rağmen artan nüfuzu, İsmet İnönü'nün sosyalizm karşıtı tutumu, düşen tiraj, Kadrocuların resmi görevlerinin yoğunluğu, rejimin sağlamlaştırılması için işçi sınıfının bilincini yok etme görevinin tamamlanmış olması gibi oldukça farklı görüşler ortaya konmuştur.⁶³¹ Derginin kapatılma nedenini izahta, *Kadro* ve Kadrocuların, her şeyden önce 1929 Ekonomik Buhranı sonrası ortaya çıkan konjonktürde devletçi ekonomiye geçiş ve bu kapsamdaki planlı kalkınma sürecinde yararlılık sağladıkları göz önünde bulundurulmalıdır. Yayın döneminde sağladığı yararlılıktan çok daha önemli olan ise günümüze kadar ulaşabilmiş düşünsel mirastır. Yakup Kadri Karaosmanoğlu'nun *Kadro*'nun çıkarılması konusunda mütereddit olan Burhan Asaf Belge ve Şevket Süreyya Aydemir'e ısrar ederek onları ikna edişinin muhtemel sebebi olarak düşünce hayatımızda dergilerin kalıcı etkileri olduğunu biliyor oluşuna dair yapılmış bir yorum, bütün modernleşme dönemi düşünce tarihimize şamil bir gerçeğin ifadesidir.⁶³²

Böylesi bir mirasa sahip derginin fikriyatı yüzeysel, uydurma, yapay gibi nitelemelere dahi maruz kalmış eklektik bir yapıdadır. Bu sentez, gerçekte *Kadro*'nun etki alanını genişleten, fikri dinamizmine müsaade eden bir özellik olarak telakki edilebilir. Farklı fikir hareketlerine dayanan ama bunların hiçbirisiyle tam olarak aynı çizgide olmayan bu eklektik yapı sayesinde ki örneğin bağımlılık okulu

⁶²⁶ Karaosmanoğlu, "Edebiyat Buhranına Dair", s. 27-29.

⁶²⁷ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Yalın Söz", *Kadro*, S. 11 (1932), s. 30-32.

⁶²⁸ Belge, "İnkılap Sanatına Varmak Yolları", s. 28-32.

⁶²⁹ Yakup Kadri Karaosmanoğlu, "Enderun Şairleri ve Halk Edebiyatı", *Kadro*, S. 10 (1932), s. 26-27.

⁶³⁰ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 419-22.

⁶³¹ Temuçin Ertan, "Kadro Dergisi Niçin Kapandı?", *Atatürk Dergisi*, C. III, S. 4 (2003), s. 19-34.

⁶³² Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 143.

tezlerindekilere benzer ve onlardan daha az sofistike olmayan özgün argümanlar yaklaşık otuz yıl önce ortaya konabilmiştir.⁶³³ Avrupamerkezcilik eleştirisi, üçüncü yolculuk, Batı dışı moderniteler gibi yaklaşımlarla olan yüksek seviyedeki örtüşmelerin altı çizilmelidir. Düşünsel kaynak oluş söz konusu değildir ama kronolojik olarak önde olma aşıkardır.

Milliyetçi-sol çizgideki girift düşünce girişiminin anti-demokrat, aydınlanmacı, seçkinci, materyalist, ilerlemeci, devletçi, seküler, anti-empyralist, sömürge karşıtı, otoriteryen oluşu, irredantist ve ırkçı olmayışı, ilgili geniş akademik literatürde yeterince ortaya konmuştur. Son kertede faşizm ve korporatizmden alınmış unsurların bir ölçüde belirleyici oluşu, konvansiyonel Marksizmin tüm dünyayı kapsayıcı *telos* fikrinde yapılan revizyon, merkez sağ ve merkez sol sınırlar arasındaki salınım, kapitalizm ve sosyalizm dışında üçüncü yol yerine kapitalizm içinde bir gelişme stratejisinin teklif ediliyor oluşu özellikle altı çizilmesi gereken hususlardır. İsmail Hüsrev Tökin'in 1926'da Berlin'de gerçekleşen ve Türkiye'nin de katıldığı Uluslararası Polis Örgütleri Konferansı'nda, geçmişte komünist oluşumlarda yer almış aydınların dışlanmaması, sisteme entegre edilmesi yönündeki tavsiye kararını bir mülakatta dile getirişi⁶³⁴ ve *Kadro*'nun muhtemelen ekstrem solun yayılmasını önlemek için, hem solda hem sağda teklif edilen uçlardaki mefhumların terkiibinden milli fikriyat geliştirmeye çalıştığı şeklindeki bir yorum burada anılmaya değerdir.⁶³⁵ Yüzeysel bakış, özellikle yabancı araştırmacıların dergideki fikriyatı Kemalizm ile eş olarak değerlendirme hatasına neden olmuştur.⁶³⁶ *Kadro* Kemalizmin sürekli değişim-dönüşüm halindeki birden fazla kolunun kaynakları arasındadır. Özellikle Soğuk Savaş bağlamında ve 27 Mayıs sonrası ortamda tebarüz ederek günümüz Türkiye'si düşün ve siyaset hayatında var olmaya devam eden sol Kemalist⁶³⁷ kola kaynaklık teşkil ediş, fevkalade önemlidir fakat bu çalışmanın kronolojik sınırları dışındadır.

Kadrocuların nazarında millet ve milliyetçilik, modern zamanlarda ortaya çıkmıştır. Başka bir deyişle milliyetçilik kuramları çerçevesinde modernist yaklaşım benimsenmiştir. Bu yaklaşıma göre milliyetçilik milletleri yaratır, milletler milliyetçiliği değil.⁶³⁸ Dolayısıyla modern öncesi dönemde Türk milletinden bahsedilmez. Nitekim Türk Tarih Kongresi, Türk Tarih Tezi, Orta Asya geçmişi, Türk olarak kabul edilen-

⁶³³ Eren, *Critique of Eurocentrism in Kadro Journal*, s. 70.

⁶³⁴ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. 485.

⁶³⁵ Karpat, *Türk siyasi tarihi*, s. 79.

⁶³⁶ Tekeli, İlkin, *Bir Cumhuriyet öyküsü*, s. ix-x.

⁶³⁷ Sunar, "Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz", s. 511-26.

⁶³⁸ Özkırımlı, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, s. 102-3.

ettirilmeye çabalanan antik Anadolu'ya yalnızca birkaç sathi temasın oluşu, bu tabloya uygundur, ilkçi yaklaşımın⁶³⁹ hakim olduğu ve buna göre Türk milletinin başlangıçtan beri var olduğu görüşündeki dönemsel resmi tarih anlayışının hilafıdır.

Yayının bağlamı, dergi ekibinin dünya görüşü ve ideolojik tercihlerinin neticesinde *Kadro*'daki milliyetçiliğin odak noktası ekonomi alanıdır; dil, vatan, kültür gibi sahalar tali konumdadır. Doğu-Batı zıtlığının çok kuvvetli olduğu, Türkiye'nin yer yer Doğu, Asya veya yarı-sömürge ülkeler kategorisinde konumlandırıldığı bu milliyetçiliğin büyük ötekisi emperyalist, liberal, sömürgeci, istismarcı Batı'dır. Böylesi tasvir edilen Batı'nın uzantısı olarak imparatorluk veya cumhuriyet fark etmeksizin Levantenlere ve gayri-Müslim tebaaya/vatandaşa yönelik şiddetli ötekileştirme aşıkardır; elbette “Tanzimat züppesi” stereotipiyle temsili sunulan Müslüman Türk de öteki kategorisindedir. Bu bağlamda gayri-Türk ve gayri-Müslim kavramlarının eş anlamlı olabildiği dergide biz zamirinin büyük ölçüde sekülerleşmiş Müslüman Türk'e işaret ettiği öne sürülebilir.

Dergide hakim dünya görüşü, ideoloji, millet ve milliyetçilik anlayışı, iktisadiyat, biz ve öteki tasavvurlarını yansıtacak hususiyette şekillendirilmiş bir milli tarih anlayışı vardır. Milli Mücadele ve ulus devletin tesisi ile başlatılan tarihte devrim öncesi “eski rejim”, Osmanlı İmparatorluğu'dur. “Eski rejim”de benimsenen unsurlar nadirattandır. Karanlık olarak tasvir edilerek en çok vurgulanan dönem, Tanzimat ile başlayıp Mondros Ateşkes Antlaşması ile biter. Kronolojik olarak bu devrin parçası olan ama tamamen kapanmış addedilen II. Abdülhamit saltanatına neredeyse hiç yer verilmez. Fakat devrim sonrasında dahi darbe, hatta karşı-devrim girişimi ima edilen, bakiyesi hala tehdit olabilen İttihat ve Terakki'nin idaresi odak noktasıdır. Ziya Gökalp muğlak ama o devrin bir figürü olmasıyla bir ölçüde negatif bir şekilde yer bulur. Tarihin son noktası olan şimdiki zaman ise tüm dünya için neredeyse yeni bir çağ başlangıcı olarak tasavvur edilen Büyük Buhran sürecidir. Siyasi bağımsızlığını garantilemiş Türk milleti için gerçek ekonomik bağımsızlığı elde etme, buna uygun yapıları vücuda getirme, hatta belki de az gelişmiş milletlere model olma fırsatı söz konusudur.

⁶³⁹ *Age.*, s. 80.

3.2. LA TURQUIE KÉMALISTE

La Turquie Kémaliste büyük ölçüde yeni ulus devletin modern dünyanın parçası olduğu ya da en azından modernleşmede belirli bir yol kat ederek çağdaşlaşma sürecini hızla ve başarılı bir şekilde devam ettirdiği yolunda propaganda faaliyetinde bulunmak, Batı'nın oryantalist çizgideki yayınlarına cevap vermek ve turizm amaçlı ülke tanıtımı yapmak hedeflerine yönelik bir dergidir. Dahiliye Vekaleti Matbuat Umum Müdürlüğü yayını olan derginin ismi mot-à-mot tercümeyle “Kemalist Türkiye”⁶⁴⁰ olup içeriğin büyük kısmı Fransızca, az bir kısmı ise Almanca ve İngilizcedir⁶⁴¹. Haziran 1934 ve Mart 1948 arasında imparatorluk veya cumhuriyet devrindeki birçok süreli yayına benzer şekilde kesintilerle toplamda -her biri ortalama otuz sayfa kalınlığında- kırk dokuz sayı olarak neşredilmiştir. İki ayda bir sayı olarak planlanan yayın, aksamalara (aralar ve bazı sayıların birlikte neşri gibi) rağmen on dört yıl boyunca içerik ve şekil açısından büyük ölçüde devamlılık arz etmiştir.⁶⁴² Derginin hedeflenen birincil okur kitlesi, özellikle Batı dünyasındaki kentli kesimdir.

Kadro dergisi ekibinden Vedat Nedim Tör Matbuat Umum Müdürü unvanıyla derginin kurucu figürüdür. Ayrıca Şevket Süreyya Aydemir, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Burhan Asaf Belge (kurumun genel müdür yardımcısı ve başmuşavir⁶⁴³), İsmail Hüsrev Tökin *La Turquie Kemaliste*'te yer almıştır.⁶⁴⁴ 1929 Ekonomik Buhranı sonrası ortamda yeni rejim için fikriyat inşasında birlikte çalışmış olan isimler, rejimin önem verdiği propaganda yayınına farklı seviyelerde katkıda bulunmuşlardır. Buradan *Kadro*'nun kapatılmasından kaynaklı bir kırgınlık veya öfkenin olmadığı sonucuna varılmaktadır.⁶⁴⁵ Yazarlar arasında sağ çizgide Hüseyin Namık, Remzi Oğuz, Reşat Şemsettin, Necip Fazıl; Kemalist çizgide İsmail Hakkı, Reşit Galip, Afet İnan, Nurettin Artam; sol çizgide Sabahattin Ali, Sadri Ertem ve Arif Dino'nun yer

⁶⁴⁰ Derginin adı dil devrimi faaliyetleri kapsamında yedinci sayıdan yirminci sayıya kadar “La Turquie Kamâlisme” olmuştur. Nilgün Uysal, Serra Tüzün (ed.), *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si: La Turquie Kamâlisme*, Boyut, İstanbul 2012, s. 265.

⁶⁴¹ İngilizce yazıların sayısı, ABD ile artan ilişkilerle bağlantılıdır. Büşra Türkan-Okumuş, *Türkiye'de Modernleşme ve Propaganda: Yeni Cumhuriyet'i Tanıtmak, La Turquie Kemaliste Dergisi (1934-1948)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2017, s. 29.

⁶⁴² Çağla Elçin Aykaç, *Kemalist Utopia: A Study of the Propaganda Magazine La Turquie Kemaliste (1934-1948)*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2003, s. 11.

⁶⁴³ Gökhan Akçura, “La Turquie Kémaliste'in Öyküsü”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si: La Turquie Kamâlisme*, ed. Nilgün Uysal, Serra Tüzün, Boyut, İstanbul 2012, s. 10-13.

⁶⁴⁴ Aykaç, *Kemalist Utopia: A Study of the Propaganda Magazine La Turquie Kemaliste (1934-1948)*, s. 4.

⁶⁴⁵ Murat Belge, “Türkiye'yi Değil Ama, ‘Nereye Varılmak İstendiğini’ Göstermek Üzere...”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si: La Turquie Kamâlisme*, ed. Nilgün Uysal, Serra Tüzün, Boyut, İstanbul 2012, s. 34-39.

alması içeriğe katkıda bulunanların düşünsel tutumlarındaki çeşitlilik hakkında fikir vermektedir.⁶⁴⁶

Derginin yayın hayatı boyunca bir sayı hariç beş farklı ön kapak tasarımı kullanılmış⁶⁴⁷, bu tasarımlarda görsel unsur olarak endüstriyel üretim, zirai üretim ve bir büst fotoğrafı ile Atatürk'e yer verilmiştir; sanayi ve tarımda modernleşme ile dergiye ismini veren devlet kurucusu-ulusal lidere vurgu tercih edilmiştir. Tüm koleksiyon içeriğinin %24'lük kısmı yalnızca fotoğraflardan oluşmakta, geri kalan %74'lük kısımdaki yazılı içerik de belirli oranda fotoğraf ihtiva etmektedir.⁶⁴⁸ Koleksiyonun tamamında yer verilen 2165 görselin 1040'ı maziye, geri kalanlar ise güncele dairdir.⁶⁴⁹ Bir incelemede, derginin propaganda aracı olarak özellikle II. Abdülhamit dönemi albümleriyle paralellikler taşıdığına isabetle temas edilmiştir.⁶⁵⁰ Ayrıca Matbuat Umum Müdürlüğü tarafından *La Turquie Kémaliste*'in fotoğraflarının çoğunu çeken Avusturyalı Othmar Pferschy'nin⁶⁵¹ karelerini içeren, çok dilli, prestij baskı, nüsha sahiplerine posta yoluyla gönderilecek yeni fotoğrafların eklenmesi için sayfaları vida-somun sistemiyle ciltlenmiş özel bir albüm de neşredilmiştir.⁶⁵² İmparatorluğun son dönemindeki benzer propaganda faaliyetlerinden farklı olarak orduya neredeyse hiç yer verilmemiştir; Türk tarihinin belirleyici kurumlarından askeriye'nin görünür kılınmaması, olası global çatışmalardan uzak kalmadaki kararlılıkla ilişkili olmalıdır.⁶⁵³ Dolayısıyla yayın maksadına uygun olarak modernitenin hemen hemen her veçhesine yer ayıran dergide orduda modernleşme hususu bulunmamakta; bu anlamda sivil ve barış yanlısı bir imaj için çalışıldığı görülmektedir.

La Turquie Kémaliste için bir “Türk ütopyası” nitelmesi yapılmış, dönemin toplumsal, siyasi ve ekonomik gerçeklerini çok az yansıttığı ifade edilmiştir.⁶⁵⁴ Bu önerme doğru olmakla birlikte, dergide estetik açıdan fevkalade rafine edilmiş bir temsili sunulan “numunelerin”, tasvir edilen “kısmi gerçekliğin” müteakip on yıllarda

⁶⁴⁶ Belge, “Türkiye’yi Değil Ama, ‘Nereye Varılmak İstendiğini’ Göstermek Üzere...”, s. 34-39.

⁶⁴⁷ Türkan-Okumuş, *Türkiye’de Modernleşme ve Propaganda: Yeni Cumhuriyet’i Tanıtmak, La Turquie Kémaliste Dergisi (1934-1948)*, s. 28.

⁶⁴⁸ Age., s. 49-50.

⁶⁴⁹ Şeydanur Özcanlı, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı’nın Söyledikleri: La Turquie Kémaliste Dergisi’nin (1934-1948) Mimari Fotoğraflarının Görsel Teoriler ve Tarihsel Metinler Üzerinden Tarihyazımsal Okunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi, Ankara 2022, s. 40.

⁶⁵⁰ Türkan-Okumuş, *Türkiye’de Modernleşme ve Propaganda: Yeni Cumhuriyet’i Tanıtmak, La Turquie Kémaliste Dergisi (1934-1948)*, s. 4.

⁶⁵¹ Kısa bir biyografisi için 5 nolu dipnot: Akçura, “La Turquie Kémaliste’in Öyküsü”, s. 10-13.

⁶⁵² *Fotoğraflarla Türkiye / La Turquie en image / Turkey in pictures / Die Türkei im Bild*, Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara-Münih 1936.

⁶⁵³ Aykaç, *Kemalist Utopia: A Study of the Propaganda Magazine La Turquie Kémaliste (1934-1948)*, s. 122.

⁶⁵⁴ Age., s. 125.

cumhuriyet modernleşmesi kapsamında bir ölçüde gerçekleştiği göz önünde tutulduğunda gelecek için bir varış noktasına işaret etmiş olmalıdır. Dergi, mevcut Türkiye'yi değil ama “nereye varılmak istendiğini” göstermiştir.⁶⁵⁵ Bu çalışmamızda Aralık 1938’e kadarki yirmi sekiz sayının Fransızca ve İngilizce içeriği ele alınacaktır.

Birinci sayının ilk makalesi, Aydın Milletvekili ve Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti Genel Sekreteri Dr. Reşit Galip Bey’in vefatından birkaç hafta önce kaleme aldığı “Türk Tarihi üzerine yeni araştırmalar” başlıklı yazıdır.⁶⁵⁶ Türk Ocakları içerisinde çalışmalarına başlamış Türk Tarihi Tetkik Heyeti, 29 Mart 1931 tarihinde Ocakların VII. kurultayında kapatılma kararı alması üzerine 1931 nisan ayında “Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti” ismiyle bağımsız olarak teşkilatlanarak 1930 yılındaki ilkelerle çalışmalarını sürdürmüştür; müessesinin ismi 1935’te “Türk Tarihi Araştırma Kurumu”, ardından “Türk Tarih Kurumu” olmuştur.⁶⁵⁷ Reşit Galip yazısına 1931’deki değişime değinerek yeni ortaya çıkan bağımsız kurumun Atatürk’ün kuruculuğu ve himayeleri ile Türk tarihi üzerine araştırma ve çalışmaların merkezi olduğunu ifade ederek başlar. Ardından Osmanlı İmparatorluğu döneminde Türk tarihinin arka arkaya gelen farklı devlet siyaseti tasavvurlarından doğmuş İslam teokrasisi⁶⁵⁸ ve Osmanlıcılık şeklinde iki akıma tabi olduğunu belirterek bir tahlile girişir.

Reşit Galip’e göre İslam teokrasisi anlayışı dünyaya inananlar ve inanmayanlar şeklinde bir ikilikle bakmaktadır ki özellikle Avrasya bölgesinde zuhur eden bakış açısı Hristiyanlıkta da aynen vardır: Irk ve milliyet ayrımları göz ardı edilmektedir. Galip Bey, burada Mısır’ın ve o tarih itibarıyla ölü durumdaki hilafetin alınışını bir dönüm noktası olarak görür. Buradan sonra izlenen İslam birliği temelli siyaset, Türklere yarardan çok çatışma getirmiş ve Türk tarihinin akışında derin izler bırakmıştır. İttifak halinde ulema ve Yeniçeri Ocağı’nın en büyük iki güç odağı olarak ortaya çıkması ve yeteneksiz padişahlar gibi sebeplerle fevkalade olumsuz bir devre girilmiştir. Buraya kadar olan tarih, üç paragrafa sığdırılmış durumdadır ve bu noktada III. Selim devri ıslahatlarına temas edilir: Çıkarılması gereken ders iyi niyetin, ne büyük bir fikrin gerçekleştirilmesinde ne de milli devrimci hareketlerde yeterli olduğudur. II. Mahmut reformları ise Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması gibi olumlu görülen icraatlara rağmen

⁶⁵⁵ Belge, “Türkiye’yi Değil Ama, ‘Nereye Varılmak İstendiğini’ Göstermek Üzere...”, s. 34-39.

⁶⁵⁶ Reşit Galip, “Les recherches nouvelles autour de l’Histoire Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 1 (1934), s. 1-3.

⁶⁵⁷ “Tarihçe – Türk Tarih Kurumu Başkanlığı”, <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/> [Erişim tarihi: 07.09.2020].

⁶⁵⁸ Fransızca kullanılan kelime “İslamisme”dir. Burada “İslamcılık” anlamı söz konusu değildir. “İslam/İslamlık/Müslümanlık” şeklinde karşılayabileceğimiz kelimeden kasıt yazının tamamı ve bağlam dikkate alındığında esasen “İslam teokrasisi”dir.

resmi gazete yayını için gerekli olan fetvayı istemekte yıllarca tereddüt edilmesi gibi sebeplerle son kertede idealden çok uzak bir dönem olarak tasvir edilir. Avrupa'ya kıyas ile resmi gazete yayınındaki iki asırlık gecikme dahil olmak üzere ulemanın gücünün kültürel gelişim, milli medeniyet, devlet politikaları üzerinde yıkıcı etki yaptığı ve Türk tarihinin inşasını da olumsuz etkilediği öne sürülür: Ulema eğitim kurumlarını elinde bulundurmakla İslam öncesi Türk tarihini yok hükmüne getirmiştir; İslam öncesi Türk tarihi “cahiliye devri” olarak telakki edilmiştir. Ayrıca Osman Gazi'nin Türkçe “Otman” olan ismi dahi Halife Hz. Osman'ın ismi ile özdeşleşmesi için “Osman” olarak “deforme” edilmiştir.

Yazara göre Osmanlıcılık da aynı şekilde Türk tarihini zedelemiştir. Osmanlılığın esas tutulmasıyla Türk unsur geri planda kalmış, tarih kitaplarında neredeyse yer almaz olmuştur. Bu bağlamda Tanzimat özellikle zikredilir ve büyük bir vatansever olarak bilinmesine rağmen Namık Kemal dahi Türklüğü değil, Osmanlılığı ve hanedanı esas tuttuğu için eleştirilir. Selçuklu Devleti gibi siyasi yapılar anılarak Osmanlı Hanedanı öncesi Türk varlığının altı çizilir. II. Meşrutiyet'in ilanı⁶⁵⁹ ile Osmanlı Hanedanı etrafında farklı unsurların ittihiyalla ortaya çıkacağı umulan Osmanlı milleti bir ütopya olarak nitelendirilir. Bu ütopyaya dayanan bayram havası ve sahneleri ancak beş ay kadar sürmüş, II. Meşrutiyet devri malum şekliyle son bulmuştur. Atatürk'ün Türk tarihini bulduğu vaziyet bu noktadır.

İlk sayıya Türk tarihi konulu bir makale ile başlanmış ve bu yazıda “eski rejim” iki hususiyeti -İslam teokrasisi ve Osmanlılık- ön plana çıkarılarak reddedilmiştir. Tıp doktoru olan Reşit Galip Bey'in Türk Tarih Kurumu'nun temeli olan kurumun genel sekreterliği vazifesiyle iştigal etmesiyle tarih yazımının seyrine yaptığı özel vurgular anlamlıdır. İlk ve son cümlelerde Atatürk'ün anılması da manidar olup tüm bu hususlar, yayında hakim olacak milliyetçilik anlayışının ana hatlarıyla ilgili ilk ipuçları mahiyetindedir.

Falih Rıfkı Atay'a ait “Ankara'yı Görmek Gerek”⁶⁶⁰ başlıklı çok fotoğraflı yazı, İstanbul'daki görmeğe değer yerlere nazaran şehrin kültürel mirasından Augustus Tapınağı, müzelerdeki Hitit eserleri ve Ankara Kalesi'ni görece önemsiz konumlandırarak anar. Ziyaret çağrısında yeni Ankara vardır ama yazar gerçekçi bir yaklaşımla Batılı için buradaki şehir modernliğinin görece zayıflığına işaret eder. Hayat,

⁶⁵⁹ Dergide yıl dizgi hatası neticesinde 1908 yerine 1918 olarak verilmiştir.

⁶⁶⁰ Falih Rıfkı Atay, “Il Faut Venir à Ankara”, *La Turquie Kémaliste*, S. 1 (1934), s. 10-15.

umut, cesaret, ideal, inanç, iyimserlik, gelecek, doğuş, rüya; insan gücünün, iradesinin, karakterinin, yaşama kararının asalet ve güzelliği gibi anahtar kelimelere başvurur. Yeni ulus devletin sembollerinden olan başkent, somut kültürel miras ve modernlik unsurlarıyla değil, soyut değerler ile ön plana çıkarmak zorunluluğu olduğu anlaşılmaktadır. Yazıya eşlik eden on bir fotoğraftan -“Ankara Kalesi ve kır” karesi hariç- on tanesi, yeni inşa ve imar eserlerini göstermektedir: Her şeye rağmen, Batı’ya kıyasla zayıflık itiraf olursa da modernlik vurgusu ağır basmaktadır.

İlk sayıda temas edilecek “Eski Türkiye’den Yeni Türkiye’ye” başlıklı son yazı, hem Osmanlı İmparatorluğu’na hem Cumhuriyet Türkiye’sine özel ilgisi⁶⁶¹ olan Fransız Devlet Bakanı Édouard Herriot’nun 1933’te kasım ve aralık aylarında Fransa’nın başkentinde Türk Devrimi hakkında yapmış olduğu iki konuşmanın metnidir.⁶⁶² Yazıda başlığa uygun şekilde Batılıların Oryantalist anlatımları hatırlatılmak suretiyle Müslüman-Osmanlı eski İstanbul panoraması çizilerek şimdilerde türbe, tarikat, her birimiyle faaliyette külliyyelerin vs. olmadığı yeni İstanbul’a işaret edilmekle eski-yeni Türkiye karşılaştırması sunulmaktadır. Osmanlı modernleşme tarihi büyük gelişmelere temasla özetlenirken, Lozan Antlaşması ile neticelenen Türk Kurtuluş Savaşı belirli detaylar da verilerek ve yeni devletin inkılapları sekülerleşme vurgusuyla izah edilmiştir. Ülke sınırları içerisindeki kültürel miras her tarihi dönemi içerecek şekilde ve turistik seyahati teşvik eder bir üslupla anlatılmış, söz konusunu mirastaki “Avrupalı” öğelerin üzerinde durulmuştur. Milliyetçi düşünce açısından dikkat çeken unsurlardan birisi, Atatürk’ün Türklerin “Ari Irk” kökenli olup bir Fransız veya Alman kadar Avrupalı olduğu düşüncesine yer verilmiştir. Bir diğer unsur ise ilk Hint-Avrupa dillerinden birine sahip olup Sami değil Ari bir halk oldukları anlaşılmış Hititlerin arkeolojiye özel ilgili Gazi’nin düşüncesinde modern Türklere bağlanmış oluşudur. Fransız devlet adamının tarihsel olguların ne olduğuna dair aktarım yapmayışından ve bağlamdan, Türk Tarih Tezi’nden haberdar olduğu, bunu ulus devlet kuruluşu kapsamında amacı belli ve ihtimal ki “mubah” bir girişim olarak görüp yorumladığı öne sürülebilir. Eski İstanbul silueti, Atatürk Kocatepe’de, Beyazıt Camii içi ve dışı, İzmir Atatürk Anıtı, Ayasofya Camii, Rumeli Hisarı ve Boğaz, Topkapı Sarayı Bağdat Kasrı içi, Boğaz’da kırılık, Taksim Cumhuriyet Anıtı fotoğrafları yazıya içeriğe uygun şekilde eşlik etmektedir: Eski

⁶⁶¹ Detaylı bilgi için Bkz.: Hakkı Uyar, “Edouard Herriot’nun Atatürk’le Görüşmesi (1933) ve Türk Devrimi Hakkındaki Görüşleri”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si: La Turquie Kamâliste*, Boyut, İstanbul 2012, s. 46-49.

⁶⁶² Édouard Herriot, “De la Vieille à la Nouvelle Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 1 (1934), s. 16-28.

Türkiye'nin varlıkları turistik ve nostaljik konumlandırıldığı takdirde ve elbette Yeni Türkiye'ye yarar sağladığı ölçüde yer bulabilmektedir.

3.2.1. Batı

Uluslararası derecede tanınmış bir foto muhabirinin Ankara'da eşek üzerinde bir köylü, eski bir dükkan, yıkılmak üzere bir kulübe, hırpani bir adam fotoğrafları yayınlaması, Vedat Nedim Tör'ün kaleme aldığı "Sansasyon" başlıklı editoryal eleştiri yazısının konusu olmuştur. Sansasyon için yapılan bu yayın "Yeni Türkiye"ye "Pierre Loti" gözlükleriyle bakmaktır, "pitoresk Şark" arayışıdır. *Kadro*'ya hakim ikilikler ile paralellikler gösterecek şekilde Eski Türkiye (kapütülasyonlar, fes, eski alfabe, saltanat, hilafet, harem vs.)-Yeni Türkiye (özgür, bağımsız, devrimci, devletçi, laik, demokrat, okullar, hastaneler, parklar vs.) ayrımı üzerinden yapılan, ciddi bir Oryantalizm eleştirisidir.⁶⁶³ Tör, "Batılı Entelektüelden Ne Bekliyoruz?" başlığı altında⁶⁶⁴ ise Batılı düşünürlerin çoğu zaman kendi medeniyet sınırları dışında kalan yerleri anlayışta yetersiz kaldığını, Şark memleketleri içinde dahi ayırım yaptıklarını, örneğin Japonya'ya ve Çin'e yönelik yaklaşımlarının yanlış şekilde farklılaştığını, Türkiye'yi geri kalmış ve virane olmuş Osmanlı'nın mirasçısı olduğu için kendi özel şartlarına göre değerlendirmek ve 1923 sonrasını hakkaniyetle ele almak zorunda olduklarını yazmaktadır.

Üçüncü sayının editoryal yazısında Burhan Belge, "Ne Olursa Olsun... Olduğunuz Gibi Kalınız!" başlığını atarak kahve konusu ile Oryantalizm eleştirisi yapmaktadır.⁶⁶⁵ Kahve öğretmek için manüel el değirmeni alıp Türk kahvesi şeklindeki klasik demleme yöntemi arzusundaki iki Batılı eleştiri konusudur. Belge, bir dönemin kartpostallarında yer alan, "Şark" dekorlu iç mekanda mangal önünde eğilerek divanda uzanmış kocasına kahve hazırlayan entarili kadın şeklindeki konvansiyonel bir Oryantalist görsel klişeyi hatırlatarak itirazını yapmaktadır. Dikkat çekici olan, bu konuda somut örnekler sıralayarak detaylı argümantasyona girmek ihtiyacı hissetmesidir: Artık Ankara'da günde yüzlerce kilo kahveyi öğütebilecek elektrikli değirmen barındıran bir tesis ve demleme için gazlı ocaklar vardır; kadının Oryantalist tasvirlerdeki konumuna sebep olan sosyal yapı geride kalmıştır; Batı'da da üretimde artizanal yöntem terk edilip modern metotlara geçilmişken Şark'ta eskinin aranması kabul edilemez bir yaklaşımdır. Belge, başka bir yazısında kendi ülkelerinde geleneksel olanı terk etmiş olan Batılıların,

⁶⁶³ Vedat Nedim Tör, "Sensation", *La Turquie Kémaliste*, S. 2 (1934), s. 1.

⁶⁶⁴ Vedat Nedim Tör, "Qu'attendons-nous de l'intellectuel Occidentale?", *La Turquie Kémaliste*, S. 11 (1936), s. 1.

⁶⁶⁵ Burhan Asaf Belge, "Qu'Importe.. Restez Tels Que Vous Etês!", *La Turquie Kémaliste*, S. 3 (1934), s. 1.

nostalji için Şark'ı, özellikle Osmanlı İmparatorluğu'nu malzeme yaptıklarını söylerken Oryantalist klişelerden Eyüp semti ve Pierre Loti'yi anmayı ihmal etmez. Yeni Türkiye'nin kadına verdiği rolü anlamayan Batılıları da “küçük burjuva” olarak niteler.⁶⁶⁶ Yine Belge'ye göre Avrupalılar şapka-kıyafet devrimini değerlendirirken ya alışmış oldukları, hoş buldukları Şark öğelerinin gitmesine hayıflanmakta ya da kılık kıyafet değişimiyle gerçek bir reformun olmayacağı düşüncesindedirler.⁶⁶⁷

Ercüment Ekrem Talu, Matbuat Umum Müdürlüğü'nün yabancı bir gazetecinin ülkesine Türkiye ve reformlar hakkında yanlış bilgiler yollaması sebebiyle izninin iptal edilmesine hasrettiği bir sayfalık giriş yazısında Oryantalizm eleştirisinin önemli motiflerini sıralar.⁶⁶⁸ Devrimin gerçek merkezi Ankara'ya değil İstanbul'a yerleşme, burada da tarihi İstanbul'da değil Beyoğlu'nda ikamet etme, Türk diline ve adetlerine vakıf olmayıp Türk olmayan bir sosyal çevre tercih etme, çoğunlukla “Türk olmayan bir ulus/ırk”tan⁶⁶⁹ bir yardımcı-rehber seçme, yeni nesilden gerçek bir Türkün açık nazarları yerine “eski rejim”in son kalıntılarından birkaç “Tatlı Su Avrupalısı”nın tahrif edici bakışlarıyla değerlendirme, Pierre Loti ve Claude Farrère zihniyetini benimseme, ilga edilmiş kapitülasyonlar dönemini ve çürümüş eski Osmanlı'yı nostaljileştirme, olayları Tokatlıyan'ın camlarından takip etme, bakıp görememe ifadeleri ile yabancı gazeteciler meselesi vesile kılınarak 1935 yılı itibarıyla “eski rejim-yeni rejim” hassasiyetlerinin hala ne mertebeye yüksek olduğu gözler önüne serilir.

Buraya kadar çeşitli örneklerle açıklanmaya çalışılan, dergiye hakim Oryantalizm eleştirisine eşlik eden Batıcılık da temas etmeye değerdir. Falih Rıfkı Atay'ın dil reformunun prensiplerinin birisinin, Türk zihniyetini ve kültürünü Şark ve İslam medeniyetine bağlayan zincirlerden kurtararak kati surette mensubu olduğu Batı kültürüne en kısa sürede dahil etmek olduğuna yönelik⁶⁷⁰ görüşünün de gösterdiği gibi nihai hedef Batılılaşmadır. Modernleşme, Batılılaşma (ve büyük ölçüde hala Avrupalılaşma) ile bir telakki edilmekte, Batı'ya/Oryantalimize maruz kalışa rağmen Batılılaşma fikrini doğurmaktadır.

⁶⁶⁶ Burhan Asaf Belge, “Il disent que...”, *La Turquie Kémaliste*, S. 6 (1935), s. 1.

⁶⁶⁷ Burhan Asaf Belge, “Une Nouvelle Réponse à une Ancienne Question”, *La Turquie Kémaliste*, S. 17 (1937), s. 1.

⁶⁶⁸ Ercüment Erem Talu, “Oculos Habent, Sed...”, *La Turquie Kémaliste*, S. 5 (1935), s. 1.

⁶⁶⁹ Fransızca ‘race’ kelimesi burada ‘ırk’tan ziyade ‘ulus’ anlamında kullanılmış olmalıdır.

⁶⁷⁰ Falih Rıfkı Atay, “Notre Réforme Linguistique”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 1-5.

3.2.2. Milli Tarih

Dergide işlenen milli tarih görüşünün dikkat celbeden temalarından birisi, Anadoluculuktur. Aşağıda gösterilmeye çalışılacağı üzere milli tarih anlayışında ilk yurt Orta Asya, Mezopotamya gibi diğer bölgeler de vatan addedilmektedir; ancak son tutunma yeri olan Anadolu merkezdedir. Cumhuriyetin kalkınma hamlelerinin hülasa edildiği bir sayfalık yazıda “Anadolu” kelimesi sekiz kez tekrarlanır.⁶⁷¹ Anadolu her türlü düşmana karşı sarılmaz mukavemeti olan tamamen birleşmiş blok olarak tasvir edilir.⁶⁷² Türkiye’den arkeolojik mirasın götürülmesi “Eski Türkiye’nin niteliklerinden ihmalkarlık ve cehalet”i sonucu olarak görülür. Mısır bir tarafa, tüm eski medeniyetlerin beşiği Anadolu’dur ve toprak altındaki zenginlikleri Türk üniversitelerinden yetişen Türk arkeologların keşif ve etüt etmeleri beklentisi vardır.⁶⁷³ Kemalizm Anadolu’ya has, gücünü Anadolu’nun merkezinden, tarihi ve coğrafi imkanlarından-şartlarından alan bir harekettir.⁶⁷⁴

Kadro’da yoğunluk bulan “eski rejim-yeni rejim” ayrımı, milli tarihin en büyük dönüm noktası konumundadır. “Eski rejim”in oldukça ağır ifadelerle reddi esas olmakla beraber, yer yer hassas kıstaslar kullanılarak görece tarafsız veya olumlu formlarda yer bulması hakim olan milliyetçiliğin anlayışını açık etmektedir. Osmanlı İmparatorluğu yarı teokratik bir Şark devleti, Türkiye Cumhuriyeti laik Batılı bir devlettir.⁶⁷⁵ Remzi Oğuz Arık’ın “Yeni Türkiye ve Arkeolojik Kazılar” başlıklı, Cumhuriyet Türkiye’sindeki çalışmalara odaklandığı yazısında modern arkeolojinin başlangıcı olarak açık bir şekilde imparatorluk dönemini belirttiği,⁶⁷⁶ modernleşme mazisinin devrimler öncesine uzatılışına bir misaldir. Arık, çalışmalarda Batılılar önder konumunda olsa da Türklerin bu disiplinde başlangıçtan itibaren aktif rol aldıklarının ve ciddi yol kat ettiklerinin üzerinde durmaktadır. Kamu sağlığı ve sosyal yardım meseleleri konulu bir yazıda ise modern tıp ve ilişkili uygulama ve politikalarda Mayıs 1920 başlangıç kabul edilirken II. Meşrutiyet dönemine de olumlu bir gönderme yapılmıştır.⁶⁷⁷ “Yeni Demiryollarımız” yazısında Cumhuriyet öncesi döneme hiç referans yoktur.⁶⁷⁸ “Türkiye’nin Sanayileşmesi

⁶⁷¹ Sadri Etem, “Le Nouveau Visage de L’Anatolie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 2 (1934), s. 9.

⁶⁷² Falih Rıfki Atay, “À Ceux Qu’il Veut Savoir”, *La Turquie Kémaliste*, S. 12 (1936), s. 1.

⁶⁷³ Halil Eldem, “Le Rang et L’importance de nos Musées des Antiques Parmi Les Musées Européens”, *La Turquie Kémaliste*, S. 5 (1935), s. 2-9.

⁶⁷⁴ Burhan Asaf Belge, “La Mission du Kamalisme”, *La Turquie Kémaliste*, S. 20 (1937), s. 1.

⁶⁷⁵ Falih Rıfki Atay, “Quinzième Anniversaire de la République Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 27 (1938), s. 1.

⁶⁷⁶ Remzi Oğuz Arık, “La Turquie Nouvelles et les Fouilles Archéologique”, *La Turquie Kémaliste*, S. 2 (1934), s. 21-26.

⁶⁷⁷ “Les Questions d’Assistance Sociale et de Santé Publique dans La Turquie Kémaliste”, *La Turquie Kémaliste*, S. 3 (1934), s. 2-7.

⁶⁷⁸ “Nos Nouvelles Voies Ferrés”, *La Turquie Kémaliste*, S. 3 (1934), s. 8-11.

Meselesi”nde endüstrileşme alanında 1923 öncesine hiç pay verilmez.⁶⁷⁹ Hayvan yetiştiriciliği konusu ele alınırken Türklerin Orta Asya’da hayvan evcilleştirmede ilk oldukları ve bir asır evveline kadar dünyanın en iyi hayvanlarına sahip oldukları söylenmekle Osmanlı geçmişi zımnen olumlanır.⁶⁸⁰ Türkiye’nin incir üretimi hususunda elde ilgili istatistik olmayışı, Osmanlı İmparatorluğu’nun cumhuriyet nesline kıymetli, düzenli bir miras bırakmayışıyla; bitkisel hastalıkların verdiği zararlar sonucu dünya piyasasında Türk incirinin değerinin azalışı ise imparatorluk yöneticilerinin ihmaliyle izah edilir.⁶⁸¹ II. Abdülhamit saltanatı dil devrimi⁶⁸², beden eğitimi-spor⁶⁸³ bağlamlarında “despotik” olarak nitelenir, II. Meşrutiyet ile birlikte kısmi bir iyileşmeden bahsedilir. Beden eğitimi-spor konusunda bir tekkeye, Okmeydanı Okçular Tekkesi’ne pozitif bir şekilde yer verilmesi⁶⁸⁴ “eski rejim”e ait mistisizme yaklaşımda bir istisnadır. Osmanlı’nın son dönemi, çoğu yerde asayişin olmadığı, ahalinin eşkiyaya-çeteye hayranlık beslediği, yerel beylerin hakim olduğu bir ortam olarak anlatılır.⁶⁸⁵ Cumhuriyet virane olmuş, sistematik olarak fakirleştirilmiş bir imparatorluk, çökkün bir halk ve tükenmiş kaynaklar devralmıştır.⁶⁸⁶ “Eski rejim”e dair köhnemiş Osmanlı İmparatorluğu, çürümüş saltanat, cahil softalar, Abdülhamid’in bağnazca baskısı gibi ifadeler Robert Kolej Müdürü Walter L. Wright’ın kalemiyle yer bulur.⁶⁸⁷ Şeker endüstrisinin gelişiminde ilk girişimin imparatorluk döneminde gündeme geldiği ama kapitülasyonlardan kaynaklı ithalat yüzünden bunun gerçekleşmediği ifade olunur.⁶⁸⁸ 1923’te devralınan 4085 km’lik demiryolları devlete ait değildir; Ocak 1938’de ise işler haldeki 6902 km’nin 6469 km’si devletindir.⁶⁸⁹ Atatürk reformlarının özünde laikliğin olduğu bahsinde reform hareketlerinin de, reform karşıtlığının da mazisi 1735’e kadar götürülürken laiklik öncesinde devletin, üniversitenin, sosyal hayatın tüm yönlerinin dinin sultasında, tahakkümünde, dogma ve taassubun altında olduğu bir “eski rejim” tablosu çizilir.⁶⁹⁰

“Türk Kadını” başlıklı yazısında Falih Rıfkı Atay, Eski Türkiye’de kadının statüsünün olumsuzluğunu misallerle anlatışının ardından Tanzimat’ın ikili yapısına

⁶⁷⁹ “La Question de l’Industralisation de la Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 5 (1935), s. 10-14.

⁶⁸⁰ Selahattin Batu, “L’élevage en Turquie Républicaine”, *La Turquie Kémaliste*, S. 6 (1935), s. 10-14.

⁶⁸¹ Nihat İyriboz, “Nos Figues”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 13-15.

⁶⁸² Atay, “Notre Réforme Linguistique”, s. 1-5.

⁶⁸³ “Education Physique en Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 6-9.

⁶⁸⁴ “Education Physique en Turquie”, s. 6-9.

⁶⁸⁵ Atay, “À Ceux Qu’il Veut Savoir”, s. 1.

⁶⁸⁶ Burhan Asaf Belge, “Nous Sommes Pour la Paix”, *La Turquie Kémaliste*, S. 13 (1936), s. 1.

⁶⁸⁷ Walter L. Wright, “Romance and Revolution”, *La Turquie Kémaliste*, S. 14 (1936), s. 1.

⁶⁸⁸ “Dix Ans d’Industrie Sucrière”, *La Turquie Kémaliste*, S. 18 (1937), s. 15-20.

⁶⁸⁹ Philip W. Ireland, “New Turkey: A Country of Pioneers”, *La Turquie Kémaliste*, S. 27 (1938), s. 10-16.

⁶⁹⁰ Falih Rıfkı Atay, “La Base de la Réforme”, *La Turquie Kémaliste*, S. 16 (1936), s. 1.

(medrese-mektep vs.) vurgu yaparak Osmanlı modernleşme tarihinin bir portresini ortaya koyar.⁶⁹¹ Bu ikilikte “Avrupalılaştırmış” kesim bir yerde “Levantenleşmiş” olmakla “çok az millidir”. “Eski medeniyet taraftarları” ise “geniş halk kitlelerinin cehaletini istismar” ederek, “Saray, Hilafet ve diğer gerici güçler”e dayanarak kamusal hayatı sürekli domine etmiştir. Batılılaşma cereyanı devamlı teyakkuz halinde, savunma pozisyonunda, özel hayatlarda ve zihinlerde devam etmiştir. Netice olarak edebiyat sahasının tamamen Avrupalılaştığı, Batılılaşmış kesimlerde çok eşliliğin pratikte bittiği vs. bir toplum ortaya çıkmıştır. II. Meşrutiyet’in ilanından sonra bir tarafta yabancılar ve kapitülasyonlarla korunan gayri-Müslim azınlıkların diğer tarafta Arap nüfusun var olması gibi sebeplerin zorlaması ile yeni yönetim Osmanlılık/Osmanlı Milleti fikrini savunmak durumunda kalmıştır. Rum, Çerkes, Ermeni, Arap, Türk gibi tüm unsurlar Osmanlı Milletinden addolunsa da gerçekte yalnızca Türkler bu isimle anılırken, diğer unsurlar kendi milletlerinin isimleri ile anılmakta idi. Falih Rıfkı’ya göre 1908-14 yıllarının belirleyici olayı İttihat ve Terakki’nin gayri resmi himayesinde Türkcülüğün doğuşu olmuş ve bu fikriyata göre Tanzimat ikiliğini ortadan kaldırmak adına uygulamalar yapılmıştır. Kemalizmin en başta sayılabilecek özelliği, Batılılaşma hareketinin kati bir zafer elde etmesidir; bu zafer, Osmanlıcılığın ve Şark medeniyetinin kurumlarının aynı anda tasfiye edilmesiyle sağlanmıştır. Öte yandan bu Batılılaşma hareketi nihayet uzun zaman mağdur olduğu Levantencilik ve beynelmilelcilikten azade olup tam bir milliyetçilikle ikame edilmiştir. Levantenleşmiş/Levantenci Osmanlıcılık ve ulema, Kemalizmin birinci düşmanlarıdır. Yazının esas konusu olan Türk kadınlarının Milli Mücadele’ye ve yeni rejimde hayata katkılarında, katılmalarında bahisle milletin asli parçası olmaları da söylenir ki milliyetçilik anlayışındaki toplumsal cinsiyet tavrı açısından bu, ölçülü bir yer veriş olarak değerlendirilebilir.

Konu kültürel miras, -elbette turizme katkısı da göz önünde tutularak- olduğunda ülke sınırları içerisindeki tüm mazi bir ölçüde benimsenmekte, anlatımlarda yer bulmaktadır. Özellikle sanat konusunda Selçuklu ve Osmanlı geçmişi sahiplenilmekte, içerikte dikkate değer bir oranda yer bulmaktadır.⁶⁹² Türk ve İslam Sanatları Müzesi’nin tanıtımı vesilesiyle “Türk ve Müslüman” çatısı altında da bu mirasın teşhir edildiği, gururla benimsendiği görülmektedir.⁶⁹³ Topkapı Sarayı, Türk sanatının asırlara yayılmış

⁶⁹¹ Falih Rıfkı Atay, “La Femme Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 4 (1934), s. 1-3.

⁶⁹² İsmail Hakkı Oygur, “L’art et L’industrie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 6 (1935), s. 16-22.

⁶⁹³ “Le Musée des Arts Turcs et Musulmans”, *La Turquie Kémaliste*, S. 15 (1936), s. 9-14.

şaheserlerinin sergilendiği bir müze olarak tanıtılır.⁶⁹⁴ 18. yüzyıl Osmanlı sanatı, Türk sanatında “rönesans” niteliğindedir.⁶⁹⁵ İstanbul Arkeoloji Müzesi’nin binası ve koleksiyonu vesilesiyle Osmanlı-Selçuklu mirası sitayişle anılır.⁶⁹⁶ Medeniyetimizin bir yüzü olarak Türk kabir anılarına ayrılan makalede başta türbeler olmak üzere mezarların vatan toprağı üzerindeki Türk varlığının vesikaları oluşları da serdedilir. İslam’daki çok lüks mezarlara yönelik yasağın hilafına Türkler sanat eseri statüsünde mezar ve türbeler yapmışlardır. Mimarideki Batılılaşmaya paralel mezarlarda da benzer bir değişimin gerçekleşmesine rağmen Türk stilinin esas prensiplerinin terk edilmediği; ancak 19. yüzyılda kırmızı boyalı feslerle simgeleşebilecek bozulmanın olduğu, asaletin kaybedildiği görüşüne yer verilir. Fikret Adil, modern Türk resim sanatının kökenleri konusunda esas kanaati Türk Tarih Kurumu’ndan beklerken kendisi mühim bir safha olarak 1791-1883 arasına işaret etmekle moderniteye ait bu gelişimi “eski rejim”de bir yerde görür.⁶⁹⁷ General Kazım Dirik halı, kilim, kumaşlar başta olmak üzere el işlerinin görsel hususiyetleri söz konusu olduğunda, Türklerin etkisinde kaldığı kuvvetli dini tesirlere rağmen Budist, Nasturi, Müslüman, Ortodoks, Musevi olsa da ırkına derinlemesine nakşolunmuş olan zevkten-beğeniden ayrı düşmediğini yazar.⁶⁹⁸

Dergide Eylül 1937’de gerçekleştirilen II. Türk Tarih Kongresi’ne özel bir sayı ayrılmıştır. Hazırlık merhalesi, sunumlar, gezi gibi faaliyetler, kongre kapsamında açılan kapsamlı sergi geniş yer verilmiştir. Tüm bu içerikte Türk Tarih Tezi’nin önermelerine uygun bir şekilde kronolojik ve coğrafi kapsam azami derecede geniştir. Türk Tarih Kurumu’nun özeti sunulan faaliyetleri içinde Piri Reis ve İbn Sina’ya verilen yer, Türkçeye çevrilen eserler arasında Hitit hiyerogliflerinden Sultan Baybars’a, Etrüsklerden Yakutlara uzanan konu başlıkları bu tutum hakkında fikri verir.⁶⁹⁹ Afet İnan Türk Tarih Kurumu’nun arkeolojik faaliyetlerini sunarken milli tarihi insan kültürünün umumi tarihine bağlayan derin ve vasi ilişkilerden söz eder. İnan’a göre Türk ırkı beyaz ve brakisefal ırktır; vatanın şu anki sakinleri en eski kültürün inşa edicileri olan ataları ile aynı özelliklere sahiptir. Bu ırkın geçtiği yerler aydınlanıp dünyanın medeniyet ile tanışan kısımları olmuştur. Orta Asya bu kültürün beşiğidir. Ön Asya’nın Akdeniz havzası bu medeniyete ocak olmuştur. Eski Amerika kültürü, Avrupa kültürü güç ve hayatîyetlerini

⁶⁹⁴ Aziz Oğan, “Le Palais de Topkapı”, *La Turquie Kémaliste*, S. 17 (1937), s. 2-7.

⁶⁹⁵ E. Mamboury, “L’Art Turc du XVIIIème Siècle”, *La Turquie Kémaliste*, S. 19 (1937), s. 2-11.

⁶⁹⁶ Halil Eldem, “Le Rang et L’importance de nos Musées des Antiques Parmi Les Musées Européens”, s. 2-9.

⁶⁹⁷ Fikret Adil, “Cinquante Ans de Peintures et Sculpture Turques”, *La Turquie Kémaliste*, S. 18 (1937), s. 5-14.

⁶⁹⁸ Kazım Dirik, “Tapis d’Orient et Tisserands Turcs”, *La Turquie Kémaliste*, S. 16 (1936), s. 19-22.

⁶⁹⁹ Muzaffer Göker, “Rapport du Secrétaire Générale”, *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22 (1937), s. 10-12.

bu ırktan almıştır. Proto-Hitit, Hitit, Bizans, Selçuklu, Osmanlı dönemleri anılır. Bu vatanın üstündeki Türklerin buraların tartışmasız efendisi olduğu vurgulanır.⁷⁰⁰ İmparatorluk ve cumhuriyet dönemlerinde önemli bürokratik pozisyonlarda bulunmuş, Türk Tarih Kurumu üyesi İhsan Sungu kongre için açılan sergiyi tanıtırken tarihöncesinden başlayarak insan kültürünün umumi gelişiminde Türk ırkının oynadığı büyük rolden, insanlığa her dönemde rehber oluşundan bahseder. Bu iddiaya uygun olacak şekilde Orta Asya ilk yurt olacak şekilde sergide yer verilmiş onlarca bölgeye gönderme yapar. 15-17. yüzyıllar Osmanlı'nın parlak yılları, 18-19. asırlar çürüme dönemi olarak anlatımda yer bulur.⁷⁰¹ Nitekim serginin içeriğinde ve serginin dergiye yansıtışında Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemine yer verilmemiştir.⁷⁰²

II. Türk Tarih Kongresi özel sayısında ön plana çıkan Hititler, Sümerler ve Orta Asya mazisi ile temalar bu çalışmamızda ele alınan diğer sayılarda da mevcuttur. Seda Hakkı Eldem, eski Ankara evlerini değerlendirilmesinde inşa modelinin doğrudan Orta Asya'dan gelmiş izlenimi verdiği ve kökenlerini hatırlamayı bilen Ankara'ya, Yeni Türkiye'ye emsal olduğu görüşündedir.⁷⁰³ Bağcılık ve şarap üretimi sahasında üzüm bitkisinin Türklerin ana yurdu Asya'da neşet edip diğer bölgelere yayıldığı, Türklerin dünyanın en eski bağcıları ve şarap üreticileri olduğu, despotik Osmanlı rejiminin uygulamaları nedeniyle şarap ticareti ve ilgili işleri Hristiyan unsurlara terk etmek zorunda kaldıkları iddia edilir.⁷⁰⁴ Halil Eldem'e göre "Avrupalı alimler tarafından Hititler olarak isimlendirilen Türk ırkından Etiler"e ait eserlerin İstanbul arkeoloji müzesinde sistematik olarak toplanmasıyla dünyanın en geniş ve önemli Hitit koleksiyonu burada oluşmuştur. Eldem "bu devirlerin bir diğer Türk topluluğu Sümerler"den bahseder. Müzenin binası ve koleksiyonu vesilesiyle Osmanlı-Selçuklu mirasını sitayişle anar.⁷⁰⁵ Fransız Arkeolog Pierre Devambez bir konferans metninde "soylarından gelmekten gurur duyduğunuz Anadolu'nun eski ırkları/halkları Sümerler ve Hititler" ifadesini kullanır, ayrıca Latin ve Yunan medeniyetlerinin oluşmasında Batı Asya kültürünün rolünün göz önünde tutulmasının zaruri olduğu kanaatini söyler.⁷⁰⁶ Alacahöyük'teki bulgular neticesinde hususiyetleri belirginleşen bir 'weltanschauung' (dünya görüşü) vardır.

⁷⁰⁰ Afet İnan, "L'activité Archéologique de la Société d'Histoire Turque", *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22 (1937), s. 6-9.

⁷⁰¹ İhsan Sungu, "L'Exposition d'Histoire", *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22 (1937), s. 13-20.

⁷⁰² Özcanlı, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı'nın Söyledikleri: La Turquie Kémaliste Dergisi'nin (1934-1948) Mimari Fotoğraflarının Görsel Teoriler ve Tarihsel Metinler Üzerinden Tarihyazımsal Okunması*, s. 42.

⁷⁰³ Sedat Hakkı Eldem, "Anciennes Maisons d'Ankara", *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 10-12.

⁷⁰⁴ "Vins et Vignobles de Turquie", *La Turquie Kémaliste*, S. 8 (1935), s. 9-13.

⁷⁰⁵ Halil Eldem, "Le Rang et L'importance de nos Musées des Antiques Parmi Les Musées Européens", s. 2-9.

⁷⁰⁶ Pierre Devambez, "Visites au Musée Greco-Romain d'Istanbul", *La Turquie Kémaliste*, S. 14 (1936), s. 2-10.

Kökeni Orta Asya kabul edilen bu ana/ilk kültürü, İskandinavya'dan Çin'e izler bırakmış, insan kültürünün umumi gelişiminde önemli bir safha olmuştur. Bu dünya görüşünün Türk kavimlerinde olduğu mevsuktur.⁷⁰⁷ Hitit, Sümer, Bizans, Selçuklu, Osmanlı devirlerinin tümü parlak, mühim, etüt edilmeye değerdir. Laiktir, din ve mezhep ayrılıklarından kaynaklı olumsuzlukları geride bırakmayı esas tutar, barış yanlısıdır, bu toleransı ile beynelmilelci; ancak nevzuhur beynelmilelciliklere uzaktır.⁷⁰⁸

Dergide milli tarihe dair işlenen son büyük gelişme, İsmet İnönü'nün Atatürk'ün halefi oluşudur. İnönü cumhurbaşkanlığı makamı için kamil anlamda bir zat olduğu vurgulanarak tüm insanlığın hizmetinde büyük bir devlet adamı ve Avrupalı olarak nitelenmiş; uluslararası arenada ülkelerin birbirlerinden talepleri olduğu bir zamanda Türkiye'nin kimseyle hiçbir meselesi olmadığı, barışçı bir tutuma sahip olduğu hatırlatılmıştır.⁷⁰⁹

3.2.3. Değerlendirme

Benimsedikleri fikri cereyanlar açısından farklı kesimlerden isimler *La Turquie Kémaliste*'e yazar olarak katkıda bulunmuştur. Bu yazarlardan birisi Sultan II. Abdülhamid'e yakın çevreden Şazeliyye tarikatı mensubu Şeyh Zafir'in oğlu Kazım Zafir'dir. Kazım Bey kurucu müdürü olduğu, cumhuriyet tarihinin kısa süreli ve pedagojik açıdan avangart eğitim kurumlarından, sokak çocuklarına yönelik Galata Çocukları Kurtarma Yurdu'nu takdim ettiği yazısında, uygulanan ıslah ve eğitim sisteminde "Milletin bir mensubu" olma his ve düşüncesinin çocuklara aşılmasının üzerinde durur.⁷¹⁰ Özel ihtiyaçları olan çocuklara yönelik bir eğitim faaliyetinde dahi görüldüğü üzere ulus devletin inşası, hayatın her veçhesine şamil olup bu yoldaki en küçük çabanın dahi yabancı dilde yayınlanan propaganda dergisinde yer alışı, dönemin yönetici elitinin milliyetçiliğinin göstergelerindendir. Bu milliyetçiliğin temel öğeleri arasında dergiye ismini veren milli önder fikrinden sonra laiklik-sekülerlik, ekonomik gelişme ve bağımsızlık, Batılı anlamda kadının konumlanması, Anadoluculuk, beden sağlığı-gelişimi, irredantist olmama-barış yanlılığı, ulus devlet tasavvurunun gerektirdiği maksimum derecede kültürel homojenlik⁷¹¹ sıralanabilir.

⁷⁰⁷ Hamit Zübeyr Koşay, "Alaca Hüyük", *La Turquie Kémaliste*, S. 15 (1936), s. 2-7.

⁷⁰⁸ Belge, "La Mission du Kamalisme", s. 1.

⁷⁰⁹ Burhan Asaf Belge, "D'Atatürk à İnönü", *La Turquie Kémaliste*, S. 28 (1938), s. 1.

⁷¹⁰ Kazım Zafir, "La Maison de Protection pour les Enfants Vagabonds", *La Turquie Kémaliste*, S. 4 (1934), s. 13-19.

⁷¹¹ Falih Rıfık Atay'ın 1936 itibarıyla gerçekleşen nüfus artışının devam etmesiyle birkaç yıl içinde "aynı dili konuşan, aynı sosyal ve kültürel bilinçte bir olmuş" 20 milyonluk bir Türkiye'nin ortaya çıkacağına yönelik satırları zikre değerdir. Atay, "À Ceux Qu'il Veut Savoir", s. 1.

Koleksiyonun yaklaşık dörtte birini oluşturan fotoğrafların takribi yarısının maziyi temsil edişinin de başlı başına gösterdiği üzere, elbette turizm amaçlı tanıtımın icabı olarak, bu propaganda yayınında “eski Türkiye/eski rejim” dönemi dahil tarihe müracaata ağırlık verilmiştir. Metinlerde hacimli ve detaylı bir şekilde vücut bulan milli tarih, yönetici ekipler arasında kısmi ortaklık bulunan *Kadro* ile *La Turquie Kémaliste* arasında, oldukça farklı yayın amaçları ve buna göre yapılandırılmış form ve içerikleri nedeniyle kısıtlı bir şekilde var olan devamlılığa bakma olanağı vermektedir. “Eski rejim-yeni rejim” ayrımının merkezi konumu, “eski rejim”in mühim safhaları olarak Tanzimat devri ve II. Abdülhamit saltanatının vurgulu bir şekilde eleştirilmesi, II. Meşrutiyet döneminin görece olumlanması gibi öğeler, *La Turquie Kémaliste*’te daha yumuşak bir üslup ile daha düşük bir yoğunlukta devam ettirilmiştir. Yayın amacının doğurduğu zorunlu hafifletme neticesi, Batı’ya yaklaşımda ölçülü, çok dikkatli bir Oryantalizm eleştirisi yapılmıştır. Buradaki eleştirel çaba, Osmanlı-Türk dünyasında Namık Kemal’in 1872 yılında *İbret* gazetesinde çıkan “Avrupa Şark’ı Bilmez” başlıklı yazısıyla başlamıştır; dönemin bazı Osmanlı düşünürleri “Avrupalı yazarların gerçeğe aykırı anlatımlarını, saptırmalarını ve hatalarını hedef alan hararetli bir söylem” geliştirmiş, onların çizdiği imajları “düzeltmeye” çalışmışlardır.⁷¹² Bu çizgide *La Turquie Kémaliste*’te tatbik edilen tenkit, Batı karşıtlığı noktasına ya da “icra edilen bir söylem olarak hem Batı olarak özdeşleştirilen ve somutlaştırılan şeye duyulan arzuyu hem de onun aşağılanması”⁷¹³ olarak tarif edilebilecek Oksidantalizme/Garbiyatçılığa vardırılmamıştır. Nihai değerlendirmede Osmanlı-Türk modernleşmesinde “Batıya rağmen Batılılaşma” olarak basitçe ifade edilen prensibin esas tutulduğu, bunun milliyetçilik düşüncesinde de olduğu değerlendirilebilir.

⁷¹² Zeynep Çelik, *Avrupa Şark’ı Bilmez: Eleştirel Bir söylem, 1872-1932*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020, s. 13.

⁷¹³ Meltem Ahiska, *Occidentalism in Turkey: Questions of Modernity and National Identity in Turkish Radio Broadcasting*, I.B.Tauris, London, New York 2010, s. 41.

3.3. ÜLKÜ

Parti-devlet bütünleşmesinin tam anlamıyla tahkim edildiği 1930'lu yıllar başlarken on dokuz yıl süre hizmet vermiş Türk Ocakları (1912-1931) kapatılmış, yerine yine on dokuz yıl hizmet edecek Halkevleri (1932-1951) açılmıştır.⁷¹⁴ *Ülkü*, Ankara Halkevi'nin 1933-1950 yılları arasında üç yayın döneminde iki yüz yetmiş iki sayı olarak neşrettiği bir mecmuadır, halkevlerinin çıkardığı yetmişden fazla derginin⁷¹⁵ içinde genel merkez yayını olması, devrin önde gelen kalemlerinden yazı alması ve taşradaki süreli yayınlara yön tayin etmesiyle özel bir yere sahiptir.⁷¹⁶ Halkevlerinin birinci yıl dönümünde, on dördüncü dergi olarak yayın hayatına başlamıştır.⁷¹⁷ Döneminde hükümetin genel okura hitap eden, pratikte devlete aidiyeti en net olan fikir yayını durumundadır.

Kadroculardan ve İsmayıl Hakkı Baltacıoğlu, Peyami Safa, Ahmet Ağaoğlu, Hilmi Ziya Ülken ve Mustafa Şekip Tunç'un temsil ettiği muhafazakar cumhuriyetçi aydın grubundan düşünsel anlamda ayrışan Recep Peker, Necib Ali Küçüka, Nusret Köymen, Mehmet Saffet, Behçet Kemal Çağlar, Kazım Nami Duru, Ahmet Nesimi, Ferit Celal Güven ve Aydoslu'nun çekirdeğini teşkil ettiği hem Cumhuriyet Halk Fırkası'nda hem Halkevleri'nde önde gelen bir ekibin fikri faaliyetidir.⁷¹⁸ Kadrocular, *Ülkü*'nün kendi dergilerine cevaben neşredildiğini ima etmiştir; liderliği ve çevresinde oluşan mistik kültü gölgeleyebilecek bir ideoloji istenmediği göz önünde bulundurulduğunda bu ima bir ölçüde doğrudur, zaten devrimin izahını yapma ve ideolojisini inşa etmek için bir fikir dergisi çıkarmak lazım gelirse bunu ancak partinin yapacağı genel sekreterce dile getirilmiştir.⁷¹⁹ “*Kadro* dergisine alternatif olmak, *Kadro*'nun Türk düşünce hayatını tek başına temsil etmesinin önüne geçerek, iktidarın gerçek sesiyle aydın sınıfa hitap etmek”⁷²⁰ *Ülkü*'nün çıkış amaçları arasında değerlendirilmiştir. “İktidar ve entelektüel

⁷¹⁴ Sefa Şimşek, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002, s. 28.

⁷¹⁵ Halkevlerinin dergileri hakkında toplu bir değerlendirme için Bkz.: Nurettin Güz, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları, Halkevleri Dergileri : 1932-1950*, Bilge Yapım, Ankara 1995.

⁷¹⁶ Alim Kahraman, “ÜLKÜ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulku> [Erişim tarihi: 22.11.2023].

⁷¹⁷ Mustafa Oral, *Kemalist Cumhuriyetin İnşası : Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2016, s. 120-21.

⁷¹⁸ Aydın, “Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s”, s. 55-82.

⁷¹⁹ Hanioğlu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 853.

⁷²⁰ Oral, *Kemalist Cumhuriyetin İnşası : Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi*, s. 21.

çevrelerdeki baskın görüşleri temsil” eden *Ülkü*, 1930’larda aydınlar nezdinde köycülük düşüncesinin yaygınlaşmasının da rahatça tespit edilebildiği mecra durumundadır.⁷²¹

Ülkü’nün ilk sayısının yeniden baskısında iki tam sayfa Karkamış, Boğazköy ve Yazılıkaya kabartmalarının fotoğraflarına yer verilmesi, Türk Tarih Tezi bağlamına yerleştirilmiş bir Anadoluculuğun muhtevasında Hititlerin/Etilerin Türklerin atası addedilişinin dönem itibarıyla ne derece güçlenmiş olduğunu gözler önüne sermektedir.⁷²²

Yine derginin ilk sayısında Türkçülüğün doğduğu zamanla ulus inşa yıllarının resmi tarih yazımının geliştirilmesi safhası arasında bağ olan⁷²³ Yusuf Akçura, Birinci Türk Tarih Kongresi’nin büyük davasını Türklerin insanlık tarihinde medeniyeti hem ilk olarak inşa ettikleri hem de medeniyetin çeşitli dönemlerde yayılmasına vesile oldukları savı ile açıklamak yanında yazısında yaptığı alıntı ve göndermelerle ilgili tezi benimsemiş bir görünüm sunmaktadır. Afet İnan’dan iktibas ile Sümer, Hitit ve Girit vs. medeniyetlerin Türklüğüne işaretten başka brakisefal-dolikosefal kafatasları ayrımı üzerinden yapılmış devrin antropolojik iddiasına da yer vermiştir. Böylece milliyetçilikte ilkçi yaklaşıma da dolaylı bir şekilde konum açmış olmaktadır.⁷²⁴ Nitekim Yusuf Akçura, Sadri Maksudi Arsal ve Ahmet Ağaoğlu’nun ders verdiği Ankara Hukuk Mektebi, milliyetçilik yaklaşımının ilkçi nitelik kazanmasında etkili olmuştur.⁷²⁵ Buradan hareketle Akçura’nın bilhassa *Türk Yılı: 1928*’de ortaya koyduğu, milliyetçiliğin modern zamanlarla ilintili olduğunu kabul eden perspektifi göz önünde tutulduğunda kuramsal olarak etno-sembolizmi çağrıştıran bir pozisyonunda olduğu söylenebilir.

3.3.1. Milli Tarih

İlk olarak “Milli Tarih Tezi” ve “Mustafa Kemal Tezi” olarak da anılmış Türk Tarih Tezi, 1932-1937 yıllarında resmileşmiş bir tarih teorisi, on dokuzuncu asır başlarında savaşta mağlup olmuş fakat mevcudiyetini muhafazayı hedefleyen bir topluluğa kısa zamanda yeni bir kimlik kazandırmayı amaçlayan milliyetçilik, pozitivizm ve laiklik temelli bir politik girişimdir.⁷²⁶ İslam dairesine girildikten sonraki dönemi,

⁷²¹ Asım Karaömerlioğlu, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017, s. 64.

⁷²² *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. .

⁷²³ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, çev. Ali Bertay, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 25.

⁷²⁴ Yusuf Akçura, “Birinci Türk Tarih Kongresi”, *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. 23-30.

⁷²⁵ Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 419.

⁷²⁶ Aynur Singin, *Türk Tarih Tezi’nde Yeni Bir İslam Yorumu Arayışı (1932-1937)*, İlmi Etüdler Derneği, İstanbul 2023, s. 13.

hususen Osmanlı asırlarını neredeyse reddeden tez, “tamamen romantikleştirilen İslam-öncesi ve tarih-öncesi anlayışının laikliği ile bir altın çağ yaratma”ya girişmiş, nihai olarak “ulusal tarihyazıcılığına bir gelenek kazandırmamış” ve “Türk tarih düşüncesinde bir devamlılık bir istikrar yaratamamış buna karşılık, ideolojisi ne olursa olsun yürürlükteki siyasal iktidarın kısa vadeli amaçları için bir araç” fonksiyonu icra etmiştir.⁷²⁷

Tezin geliştirilmesinin devam ettiği yıllarda umuma yayılmasında *Ülkü*’nün sayfaları belirli bir rol oynamıştır. Projenin önde gelen savunucularından Reşit Galip Bey’in “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler” başlıklı yazısı⁷²⁸ tarihyazımı üzerine birçok açıdan ilginç değerlendirmeler içermektedir. Cumhuriyet öncesinde yazılmış tarih metinleri bekleneceği üzere gayri milli olarak vasıflandırılırken meşrutiyet döneminin de bir ölçüde bu çizgide görülüp “(...) Türk tarihini aydınlatma yolundaki gayretlerin nihayet Milattan evel üçüncü asırdan ileri gidemiyen Teoman ve Mete maceralarına ve Oğuz efsanesine bağlanıp kalmış olduğu” öne sürülür, “Anadolu Türklüğünün Selçuklulardan daha evelki zamanlara doğru götürülmesi”nin gerçekleşmediği tespiti ile tezin kronolojik olarak başlangıç noktasının neredeyse “ezel” olarak belirlenmesinin nedenine değinilir: Anadolu’nun “Kırk asırlık Türk yurdu” olması gerekmektedir. Reşit Galip tezi dokuz esas ile hülasa ederken insan hayatının ilk ortaya çıkış ve gelişme yerinin “brakisefal-alplı” “Türk ırkı” tarafından kurulan Orta Asya olduğunu, Türklerin kuraklık sebebiyle bölgeden göç ederek İslam medeniyeti dahil muhtelif medeniyetleri kurduklarını, Türkçenin “ana dil” olduğu gibi iddiaları sıralar. Yabancı tezler ele alınırken “İnsan kütlelerinin bir kısmını mutlaka (Ari) ırk diye ayırmak ve vasıflandırmak lazım gelirse doğuş yurdu Orta Asya olan ve bugün dahi büyük milyonları orada yaşayan Türk camiasını *ata ırk* olarak bunun en başına koymak zaruridir.” cümlesinde kullanılan “ata ırk” kavramı iddianın cesametini göstermektedir. Yazı, Orta Asya’nın merkezde olduğu bir dünya haritası da ihtiva etmektedir: “En eski toprak parçası olan Orta Asya dünyanın merkez mıntıkasıdır.”

Türk Tarih Tezi’nin inşa sürecinde ve kitlelere benimsetilmesine matuf içerikte Batılı isimlere referans ihmal edilmemiştir.⁷²⁹ Amerikalı bir tarihçiye (John B. Sparks) referans ile “Alpin ırkı” ve Türklük üzerine bir iddiaya yer verilmiştir. “Kültür

⁷²⁷ Büşra Ersanlı, *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003, s. 231-34.

⁷²⁸ Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 164-77.

⁷²⁹ Etienne Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000, s. 36-37, 52.

hakimiyeti” ile birlikte “kan hakimiyetini”⁷³⁰ de almış olan Alpinler Türkistan, Hindistan, İran, Mezopotamya, Mısır, Girit vs. ilk büyük medeniyetleri kurmuşlardır. Yazıda “Etiler Alpin ırkındandı, Türkler ve Ermeniler Alpin ırkındandır (...)” şeklinde iddia ifadeleri verili doğru gibi fevkalade bir kesinlik üslubuyla sıralanmıştır. Bunun dışında ırk ve kan göndermeli savlar da mevcuttur.⁷³¹

Tezin geliştirilmesinde muhtemelen en çok katkıyı yapan kişi olan Afet İnan’ın - 1911’den beri Anadolu üzerine çalışan- İsviçre Fransız⁷³² tez⁷³³ danışmanı Eugène Pittard’ın⁷³⁴ Şevket Aziz Kansu’nun bazı muhalefet şerhleri ve tercümesiyle neşrettiği, Türk ırkı hakkında bir makalesinde⁷³⁵ yaklaşımın en temel prensiplerinden birisi “dil tasnif için bir unsur olamaz” şeklinde ifade edilmiştir. Bu prensipten yola çıkılarak büyük ölçüde kafatası olmak üzere beden ölçüleri somut ve birincil kriter olarak belirlenecektir. Çalışmalar, İstanbul Darülfünunu bünyesinde 1925’te kurulan ve Pittard’ın da fahri müdür olarak destek verdiği Türkiye Antropoloji Tetkikat Merkezi tarafından yürütülmüş, ilgili yayınlar öncelikle kurumun *Türk Antropoloji Mecmuası*’nda neşredilmiştir. Önce, Karacaahmet gibi İstanbul’daki Müslüman mezarlıklarından alınan kafatasları ile çalışmalar başlamış,⁷³⁶ daha sonra Anadolu’nun eski devirlerinden

⁷³⁰ Derginin incelenen sayılarında “Türk kanı” veya “kan” ırka nispet edilerek kullanılabilmektedir. Bir diğer örnek: “(Selçuk oğulları)nın yönetimindeki Anadolu Türk (Selçuk) devleti daha kurulmazdan, hatta İslamlıktan bile çok evvel, birçok Türk bölüntüleri Anadolu’ya, hatta Rumeliye yayılarak en eskidenberi İskit (Sakka) ve Hun artıklarına karışmış, nüfus koyuluğunu Türk kanından yana boyuna korumuştur.” Avni Candar, “Anadolu’da Türk Bölüklerinin Hükümet Kurma Teşebbüsleri”, *Ülkü*, C. 6, S. 32 (1935), s. 113-19.

⁷³¹ Nusret Kemal, “Halk Kuvveti”, *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. 49-52.

⁷³² Antropoloji disiplininde model olarak İngiltere’nin kültürel antropolojisi değil, kıta Avrupa’sının fiziksel antropolojisi alınmış, burada da Cermen-Alman değil, Fransa ve Frankofon İsviçre’deki ekol benimsenmiştir. Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 57.

⁷³³ Tezin orijinali de kitaplaştırılmış versiyonu da Pittard’ın önsözüyledir. Tezin künyesi: Afet Uzmay İnan, *L’Anatolie, le pays de la “race” turque : recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie : (enquête sur 64.000 individus)*, (Doktora Tezi), Université de Genève, Cenevre 1939. Üç yıl sonra kitaplaştırılmış versiyonu: Afet İnan, *L’Anatolie, le pays de la “race” turque : recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie : (enquête sur 64’000 individus)*, Georg, Cenevre 1941.

⁷³⁴ 1940-1942 senelerinde rektör olduğu Cenevre Üniversitesi’nde dersleri çok sayıda kişi tarafından takip edilen, *Les Races et l’Histoire: Introduction Ethnologique à l’Histoire* (İrklar ve Tarih: Tarihe etnolojik bir giriş) isimli eserin sahibi Pittard “Kemalistlerin gözdesi olmuştur.” Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, s. 33. II. Türk Tarih Kongresi’nin fahri başkanı olan Pittard’ın 14 Eylül 1937’de İstanbul’a vardığında verdiği demeç şöyledir: “(...) Avrupa, medeniyetini Türklere borçludur.” Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, s. 607. Kansu’nun beş yıl önce, 1932’de I. Türk Tarih Kongresi’nde sarf etmiş olduğu şu sözler, Pittard ile olan düşünsel ortaklık hakkında fikir vermektedir: “(...) Türk mü Avrupa’dan neşet etmişti; yoksa Avrupa mı Türk’ten doğmuştu. (...) Tereddütsüz cevabını derhal verelim ki brakisefal Avrupa bize bağlıdır (Alkışlar)”. Toprak, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, s. 367. Pittard’ın rolü hakkında şu nihai değerlendirme anmaya değerdir: “Pittard, bir ırkı başkaları aleyhine yüceltmeyi amaçlayan bir girişimde dahil edilmeye ses çıkarmadı; Türkleri brakisefal, yani yuvarlak kafataslı ve Ari ırka mensup ilan etmeye, Kemalistlerin bu büyük arzusunu gerçekleştirmeye yardımcı oldu. Görünüşe göre bunu yapmasındaki neden Türkiye’ye ve antropolojiyi destekleyen Atatürk’e duyduğu sempati, ancak bir miktar da oportünizm ve itibar görme çabasıydı. Ayrıca sonradan yazdığı üzere, bir Hristiyan olarak, Batı’nın önyargıları ve saldırganlığı nedeniyle, İslam dünyasının yöneticileri karşısında değil ama sıradan halk karşısında utanç duyuyordu.” Kieser, *Türklüğe İhtida: 1870-1939 İsviçre’sinde Yeni Türkiye’nin Öncüleri*, s. 224-25.

⁷³⁵ Eugène Pittard, “Türk Irkı Hakkında”, *Ülkü*, C. 8, S. 45 (1936), s. 196-202.

⁷³⁶ Toprak, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, s. 342-43.

iskeletler toplanmıştır.⁷³⁷ Ölçümler, yaşayan ve kamuoyunca bilinen bir kişinin ölçülerinin alınması, daha sonra bu veriden yola çıkarak ilgili kişiye atfedilen “deha” dahil olmak üzere karakter-mizaç özelliklerinin tayinine kadar varmıştır.⁷³⁸ 1932 senesinde Abdülhak Hamid’in Maçka’daki evinde şairin kafatası ölçüleri Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu tarafından Lüsyen Hamid ve İbnülemin Mahmut Kemal İnal’ın refakatlerinde alınmıştır. Ölçüm verileri ve bunlara dair yorum, şairin Nisan 1937’deki ölümünü müteaip *Ülkü*’de yazı olarak neşredilmiştir.⁷³⁹ Kansu, Hamid’in karakter-mizaç olarak “hedonist”, bu kategorinin altında ise “kendi dünyasına çekilmiş; dış alemi, kapakları geniş açılmış gözlerle iç alemine taşıyan ve orada tekrar yaratmağa uğraşan hazcı hedonist mizaçta” ve “dünyayı seyredenlerden” olduğu neticesine varmıştır. “Deha”ya dair incelemeler ölmüş kimselerin iskeletleri üzerinde de tatbik edilmiştir: Türk Tarih Kurumu’ndan bir bilim heyetinin nezaretinde 1 Ağustos 1935 günü Mimar Sinan’ın “biyolojik ve morfolojik şahsiyetini incelemek” için mezarı açılmış, iskelet incelenerek mezar kapatılmıştır.⁷⁴⁰

“Milli Nüfus Siyasetinde (EUGENIQUE) Meselesinin Mahiyeti” şeklindeki başlığıyla dikkat çeken bir yazı, Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay’a aittir.⁷⁴¹ Fransızca “*Eugenique*”, “ırk hıfzısıhhası” ile karşılanmış, yüksek masraflarla yurtdışından uzmanlar getirerek ve enstitüler kurarak hayvan ve bitkilerin ıslahı düşünülürken “yurdun hakiki ve öz sermayesini teşkil eden aziz milletimizin yüksek ırki necabetini tereddiden korumak, tehlikeye giren evsafını düzeltmek işi” olarak tarif edilmiştir. “Fert devlerin en gelirli sermayesidir” gibi ifadelerle konu, bir milli servet, kar-zarar çerçevesinde iktisadi kaynak geliştirme ve kullanma terimleriyle faydacı, soğuk kanlı, mesafeli bir tavır ile ele alınmıştır; milliyetçi ve hisli bir retorikle milleti yüceltme gibi bir yumuşatıcı bağlam, sıcak bir üslup kesinlikle söz konusu değildir. Irkı esas alan tavrın fevkalade belirgin olduğu şu pasaj kayda değerdir:

(...) zencilerle beyazların karışmasından meydana çıkan melezlerde ruhi arızaları aşikar olarak görüyoruz. Eterojen ırk anasırı bir milletin ruhi hayatında gayri müsait tesir yapar. Tesalüp ancak yakın ırklar arasında yapılırca faide verir. (...) Fransızlarla zencilerin

⁷³⁷ Age., s. 359.

⁷³⁸ Ölçüm değerleriyle yalnızca karakter-mizaç değil, bilişsel kapasite ve ruhi hastalıklarla ilgili tespitlerin yapılmasında da kaynak Avrupa’dır. Paris Tettebbuat-ı Âliye Mektebi’nden Mac Auliffe’in Darülfünun’da verdiği konferansın *Türk Antropoloji Mecmuası*’nın ilk sayısında (Ekim 1925) yayımlanan metni buna bir örnektir. Hakan Kurt, *Türk Antropoloji Mecmuası Transkripsiyonu: 1925-1928*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017, s. 39-42.

⁷³⁹ Şevket Aziz Kansu, “Hamidin Antropolojik Tetkiki”, *Ülkü*, C. 9, S. 51 (1937), s. 183-86.

⁷⁴⁰ Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, s. 581.

⁷⁴¹ Fahrettin Kerim Gökay, “Milli Nüfus Siyasetinde (EUGENIQUE) Meselesinin Mahiyeti”, *Ülkü*, C. 3, S. 15 (1934), s. 206-12.

birleşmeleri daima fena netiyeler vermiştir. (...) mesela zenci karakterinde istikbali düşünmek cihetinden zaaf görülüyor. Büyük Culture imkanı görülmüyor.. Moğol ırkı yüksek kabiliyetlidir. Büyük işler yapmış, büyük hükümetler kurmuşlardır. Dikkat edilecek culture vasıfları vardır.

Gökay yazısında ayrıca “hasta” kabul edilen kişilerin kısırlaştırmaları imkanını tartıştıktan sonra hiç olmazsa evlenmelerinin engellenmesini savunur. Ayrıca şiddetli bir şekilde alkollü içki tüketimi karşıtlığı sergiler. Kadınların azami ölçüde erken evlenip ev hanımı ve anne olmalarını, iş hayatına gireceklerin ise bekar kalıp anne olmamalarını tavsiye etmektedir. Tüm bunlar, *eugenique* (ırk hıfzıssıhhasına değin) hassasiyetler kapsamındadır.

Anadolu, 1912-1922 yılları arasındaki harpler zamanı 18 milyonluk nüfusunun 5 milyonunu yitirmiştir.⁷⁴² Yeni ulus devletin kuruluşuna giden süreçte mühür olacak Lozan Antlaşması’nın konferans aşamasında Türk tarafının sınır taleplerine karşı tarafın getirdiği argümanlardan birisi, bölgede toplam nüfusun azlığıdır. Cumhuriyetin kurulmasını müteakip özellikle ilk yirmi yılda toplam nüfusun arttırılması en önde gelen demografik hedeflerden olmuştur. Balkan Savaşları’ndan başlayarak tecrübe edilen yoğun ve yıkıcı harp dönemi nüfusu azaltmakla kalmamış, ruhi ve bedeni sağlığı da ciddi şekilde menfi olarak etkilemiştir. Maddi imkansızlıklar nedeniyle bakamama korkusuyla bilerek düşük yapma, cinsel yolla bulaşan hastalıklar, salgın hastalıklar, ortalama insan ömrünün kısalığı, fevkalade yüksek yeni doğan-çocuk ölüm oranı gibi olumsuzluklarla dolu bir tablo söz konusudur.⁷⁴³ Bu umumi manzara göz önünde tutulduğunda yeni ulus devletin belirli demografik hassasiyetleri ve uygulamalarının gerekliliği anlaşılmaktadır. Ancak Fahrettin Kerim Gökay’ın yazısı bu gerekliliğin dışına çıkan bir üslup ve içeriğe sahiptir.

Bu bapta Dr. Şevket Aziz Kansu’ya ait “Biyososyoloji”⁷⁴⁴ başlıklı yazı da dikkat çekmektedir. Türkiye’de antropoloji biliminin (ki bu, tıp bilimiyle bağlantılı fiziksel antropoloji idi) kurucularından Kansu, resmi ideolojinin Türk Tarih Tezi ile kavuştuğu son halini “Kemalist nasyonalizm ideolojisi” olarak isimlendirir, “gölgesiz, erkek ve dinç” olarak vasıflandırır ve Prof. Dr. Georges Papillault’dan ana hatlarını aldığı “biyo-sosyoloji” metodunu özetler. Sosyolojik, demografik gibi anlamlı ama mahdut görülen

⁷⁴² Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 13.

⁷⁴³ Bu konuları işleyen bir monograf için Bkz.: Zafer Toprak, *Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma: 1908-1928*, Doğan Kitap, İstanbul 2017.

⁷⁴⁴ Şevket Aziz Kansu, “Biyososyoloji”, *Ülkü*, C. 3, S. 16 (1934), s. 253-62.

metotlara kıyasla veraseti (genetiği) göz önünde tutan ve hem canlı hem ölümlere tatbik edilen antropometrinin ehemmiyeti üzerinde durur. Kansu'ya göre “Cinayet, fuhuş, tereddidi, münevver sınıfların kısırlılığı, iktisadi vaziyetin, aile organizasyonunun, meslek ve terbiyenin, kanunların, nesillerin refahı üzerine tesiri vesaire gibi içtimai hıfzıssıhhanın mühim davaları, yavaş yavaş, bio-sosyolojinin emin metotlarıyla tetkik ve asıl sahasına girmektedir.” Nitekim Kansu argümantasyonunu dönemin Batılı birçok antropoloğunun görüşleriyle desteklediği başka bir yazısında⁷⁴⁵ “Türk Tarih tezi brakisefal beyaz Türk ırkının oluşu yerini Orta Asya’da gösteriyor. Keza bu tez insanlığın en eski kaynaklarını Asya’da kabul ediyor.” ve “Türk tarihi tezi bize gösteriyor ki, tarih telakkisi yalnız vesikaların ve hadiselerin kronolojisi ve tefsiri değildir. Tarih denilebilir ki, bir hayat-tarih (Bio-histoire) sistemidir.” sözleriyle bakış açısını tam manasıyla vuzuha kavuşturur.

Türk Tarih Tezi’nin ortaya koyduğu kronolojide Türklerin otokton halk oldukları öz yurtları Orta Asya’dan kuraklık neticesi göç etme olayı, en mühim dönüm noktalarındandır; tüm insanlığa medeniyeti yayma bu şekilde olmuştur.⁷⁴⁶ Mehmet Saffet’e göre Etiler, Brakisefal-Alpin tiptendir ve dönemin Anadolu Türkleri de onlarla aynı antropolojik vasıfları taşımaktadır. Etiler Filistin’e, hatta Mısır’a kadar gitmiştir, Yahudilerle de karışarak onlara kendi özelliklerinden vermiştir. Eski Yunan medeniyetini kuran ve geliştiren Tor’lar da Etilerle ırki olarak ilişkilidir. Etilere ait kabartmalarda görülen burunları yukarı kıvrık ayakkabılar kar ayakkabılarıdır, günümüzde Anadolu Türklerinin birçoğunun aynı tip kar ayakkabıları kullanmaları geleneğin devamlılığıdır. Aynı ayakkabıların Etrüskler tarafından da kullanıldığı tespit edilmiş, ayrıca diğer dini ve dilsel delillere bakıldığında bu topluluğun Anadolu’dan İtalya’ya göçmüş Altaik ırktan olduğu anlaşılmıştır. Yunan mitolojisi de “Eti teogonisinin devam ve inkişafından başka bir şey” değildir. Oldukça kısa bir yazıda bu kadar çok iddianın arka arkaya sıralanması başlı başına çarpıcıdır.

Harita Umum Müdür Muavini Miralay Abdurrahman Bey’in *Harita Mecmuası*’nda neşredilmiş Türklerin Amerika’nın keşfinde gösterdikleri hizmeti hikaye eden yazısı yeniden yayınlanmaya değer görülmüştür.⁷⁴⁷ Meşhur sefere ait anlatılarda karayı ilk gören denizci Rodrigo dahil mürettebattan kimi zevatın aslında Türk oldukları, dolayısıyla Türklerin insanlık tarihinde bu derece önemli bir keşfe de önemli hizmetleri

⁷⁴⁵ Şevket Aziz Kansu, “Türk Tarihi ve Asya’nın Biodinamik ve Antropodinamik Kudreti”, *Ülkü*, C. 3, 413-418, S. 18 (1934).

⁷⁴⁶ Mehmet Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hakimiyeti”, *Ülkü*, C. 3, S. 16 (1934), s. 263-67.

⁷⁴⁷ Abdurrahman (Miralay), “Amerika’nın Keşfinde Türk’lerin Hizmeti”, *Ülkü*, C. 3, S. 17 (1934), s. 364-68.

olduğu anlatılmaktadır. Burada usule uygun olmayan bir çeşit kaynak-referans (Kolomb'un Paris'teki Milli Kütüphane'de bulunan hatıratı) kullanımı yapılması, Türk Tarih Tezi'nde ve Güneş-Dil Teorisi'nde sıkça rastlanan, maksat için çarpıtma içeren kelime kökeni nispet etme-yakıştırma karşımıza çıkmaktadır. *Ülkü*'ye akseden zihin dünyasında Amerika'nın keşfi gibi insanlık tarihinde kritik bir olayın Türklerin katkısıyla gerçekleşmiş olması o derece önemli olmalı ki keşif Kolomb'dan önce yapıldıysa yine Türklerin iştirakiyle yapıldığını anlatan müstakil bir yazı da neşredilmiştir.⁷⁴⁸

Türk Tarih Tezi'ni geliştiren ekibin, Türklerin göç bölgeleriyle medeniyet ve etnik tesirlerini neredeyse tüm dünyaya şamil bir şekilde tasavvur ettikleri açıktır. Bu bağlamda ortaya konmuş savlara nazar etmek fayda sunmaktadır. Türklerin göç ettikleri yerlere Çin, Japonya, Okan Adaları, Meksika, Peru, İskandinavya dahildir. “İtalya'nın batısındaki denizlere Türk denizi, Turan denizi (Mer Turanienne) denil”miştir. Ayrıca “Türk (Fransa içlerine girdi, Alplara ad verdi; Fransa'nın göbeğinde kuruldu; oraya da Galya dedi. Öz adı Turski, Türk olduğu halde Etrüsk dedikleri ayrı bir kolun da İtalya'ya girerek orada parlak bir kültür kurduğu artık acunca bilinmektedir.”⁷⁴⁹ Kimmerler dahi Türktür.⁷⁵⁰

“Anadolu'da en eski Türk Atalarımız olan Etiler”⁷⁵¹ hakkında yazılar yer almış, bu ilgi, tezimizin inceleme alanına girmeyen edebi üretime de yansımış, örneğin Behçet Kemal Çağlar gibi isimlerin kalemlerinden çıkan şiirlerin mısralarında geçmiştir.⁷⁵² Yoğun Hitit vurgusu her şeyden önce “Türklerin en az altı bin yıldanberi otokton bir halk halinde yerleşerek kendilerine yurd edindikleri Anadolu”yu sahiplenmek içindir.

1930'lu yıllarda ülke yönetimini İsmet İnönü omuzlarken ulus inşa sürecinde kültürün rolüne inanarak enerjisini tarih ve dil çalışmalarına yoğunlaştırmış olan Atatürk⁷⁵³ Hititlere yönelik derin tecüssüsü de başlatan kişi olmuştur: “Bu muhteşem Türk medeniyetine doğru ilk defa olarak gözlerimizi çeviren beşer tarihinin en büyük dehası olan Atatürk'tür.”⁷⁵⁴ “Anadoluda en eski Türk kültürünü yaratan ve Avrupa

⁷⁴⁸ Cehile Batur, “Amerika Kaşifleri Arasında Bir Türk”, *Ülkü*, C. 11, S. 62 (1938), s. 124-28.

⁷⁴⁹ Muzaffer (T.T.T.C. Umumi Katibi), “Türk Soy ve Türk Tarihi”, *Ülkü*, C. 4, S. 22 (1934), s. 249-54.

⁷⁵⁰ “Kimer'lerin Türk olduğu Ahtiatikin bunları Yafes oğullarından addetmesi ve Homère'in onları Asya'nın en nihayetinde olarak göstermesi, Hérodote'un bunları Scythe'lerden sayması ile sabittir (...).” Avni Candar, “Kimerler”, *Ülkü*, C. 4, S. 24 (1935), s. 427-35.

⁷⁵¹ Mehmet Saffet, “Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti: Eti İmparatorluğu”, *Ülkü*, C. 4, S. 23 (1935), s. 323-28.

⁷⁵² Behçet Kemal Çağlar, “Şiir: Ne Zaman, Ah Ne Zaman?”, *Ülkü*, C. 4, S. 23 (1935), s. 335.

⁷⁵³ Toprak, *Darwin'den Dersim'e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 448.

⁷⁵⁴ Mehmet Saffet, “Anadolu'da En Eski Türk Medeniyeti: Eti Abideleri ve San'at Eserleri Araştırmaları Tarihçesi (1)”, *Ülkü*, C. 4, S. 24 (1935), s. 418-26.

kültürüne egemen olan atalarımız” olan Hititlerle ilgili kimi kazılar da doğrudan Atatürk’ün talimatıyla başlamıştır.⁷⁵⁵

Turan çatısı altında “bizimle soydaş”⁷⁵⁶ olan “Fino-ugrien bir ulusun oğulları”⁷⁵⁷ Finler, Finlandiya’ya 2000 yıl önce yerleşmiş bir “kardeş ulus”tur.⁷⁵⁸ “İrkan Ermenilerin de Turani bir kavim olduğu bugün anlaşıl”mıştır ve “Rusya Musevilerinin bir kısmı bugün bile ırkan Türktür.”⁷⁵⁹ Yunanlarla da etnik bağ söz konusudur: “(...) müspet tefekkür sistemi, bilindiği gibi, medeniyete yunan aleminden gelir. Yunanlar Graklar’dan, Graklar da Türkler’den geldikleri için bu medeniyet yine Türk medeniyetidir.”⁷⁶⁰ Bu bağlamda Bulgarlara⁷⁶¹ ve Macarlara da bir ilgi gösterilir.⁷⁶²

Enver Behnan Şapolya “Kanarya Adası’nda Guvanş Türkleri”⁷⁶³ başlıklı yazısında Türk Tarih Tezi’nin iddialarının nerelere varabileceği hususunda temsil gücü fevkalade yüksek unsurlar sunar:

Afrika’nın şimaline yerleşen türkler (tuvarek) lerdı. Tunus ve Cezayir taraflarına yayılanlar da (Berberi) türkleri ve (Kabiller), Kanarya adalarına geçen Türkler de (Guvanş) lardır. Mısır medeniyetini ilk defa kuran Tuvarek türkleridir. (...) İspanyayı zapt eden (Tarık = Tar Kay) Berberi türklerinden, yani Tuvareklerden idi. Tuvarek türkleri olmasaydı, arabların İspanyayı zabtetmeleri mümkün değildi.

Türk Tarih Tezi’nin genişletilmesi, toplumsal hayatın farklı sahalarını kapsamaması amacıyla kaleme alınan yazılar, oldukça şaşırtıcı iddiaları doğurmuştur. Spor alanında “Polo kati olarak bir Türk oyunudur: Polo zaten dünyanın en eski ve en usta binici milleti olan Türklerin oyunudur. Bu güzel ve çok yiğitçe sporun öz Türk malı olduğuna inanacak

⁷⁵⁵ Mehmet Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti Anıtları (Abideleri) ve Sanat Eserleri”, *Ülkü*, C. 5, S. 29 (1935), s. 355-64. Atatürk hiç görmediği, yalnızca okuduğu kitaplardan tanıdığı Alaca Höyük kazısı için şahsi varlığından 3000TL’yi Afet İnan’a vererek burada ilk “milli” kazıyı başlatmıştır. Aykut Çınaroğlu, Duygu Çelik, *Atatürk ve Alaca Höyük*, Ekici Form Ofset, Ankara 2010, s. 184. 1933 ve 1936’da özel uçak kaldırarak Has Höyük, Alişar, Alaca Höyük ve Boğazköy’ün havadan fotoğraflanmasını temin etmiştir. Çınaroğlu, Çelik, *Atatürk ve Alaca Höyük*, s. 53.

⁷⁵⁶ “Finleri antropolojik yönden Mogol illeri sırasında saymak bir adettir. Ancak bugün bu kavmin Moğollara benzerliği pek az kalmıştır. Onların çokluğu derilerinin rengi, kafataslarının düzlüğü ve bütün bedeni özlükleri yönünden şimali indoöropeen kavimlere benzer.” Aptullah Battal, “Fin İli ve Fin Dili”, *Ülkü*, C. 1, S. 3 (1933), s. 209-18.

⁷⁵⁷ “Finlandiya’da Tiyatro ve Müzik”, *Ülkü*, C. 6, S. 32 (1935), s. 126-29.

⁷⁵⁸ Hamit Zübeyir Koşay, “Finlerin Ulusal Erteğisi Kalevala”, *Ülkü*, C. 5, S. 26 (1935), s. 123-25.

⁷⁵⁹ Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 216-25.

⁷⁶⁰ Miraç Katırcıoğlu, “Sami Felsefenin İrkçı Vasfı”, *Ülkü*, C. 7, S. 40 (1936), s. 267-72. Ayrıca: “(...) binlerce yıl toprakların altında yatan hakikatler bugün birer birer meydana çıkıyor. Artık (Yunan mucisisenin) asıl kökleri aydınlanıyor.” Necip Ali Küçük, “Halkevleri Yıldönümü Nutku”, *Ülkü*, C. 5, S. 25 (1935), s. 4-7.

⁷⁶¹ “(...) Orta Asya Türklerinden itibaren Bulgarlar ve Selçuk oğullarına kadar bütün Türk camialarında (...)” Hüseyin Namık Orkun, “Türk Medeniyet Tarihine Ait Mühim Bir Keşif”, *Ülkü*, C. 5, S. 25 (1935), s. 24-31.

⁷⁶² “O halde gerek Bulgarların ve gerek Macarların en eski tarihini garbi Gök Türklere tabi olarak yaşayan Onokların tarihinde aramız icap eder.” Hüseyin Namık Orkun, “Bulgarların En Eski Tarihine Dair”, *Ülkü*, C. 1, S. 5 (1933), s. 400-403.

⁷⁶³ Enver Behnan Şapolyo, “Kanarya Adasında Guvanş Türkleri”, *Ülkü*, C. 6, S. 36 (1936), s. 412-15.

malumatı daha gençliğimde öğrenmiştim.”⁷⁶⁴ örneğinde görüldüğü gibi bölge ve kronolojik olarak çok uzak unsurlar dahi milli olarak nitelenmiş ve sahiplenilmiştir.

Türk Tarih Tezi’nden murat, yalnızca Türk ırkından olanların tarihi şeklinde değil, tüm insanlığın tarihi olarak yazılmasıdır, zira “Türk ulusu beşeri medeniyete ana olan topraklarda doğmuş, o medeniyete babalık etmiştir.”⁷⁶⁵ ve “yeryüzünde her büyük işin başında Türk vardır. Umumi tarih, harp tarihi, her türlü yaşayış ve ilerleyiş bakımından medeniyet tarihi, Türk eliyle yazıl”mıştır.⁷⁶⁶ Böylece tezle Anadolu’nun kesin olarak sahiplenilmesiyle iktifa edilmemiş, insanlık dairesinde bir nevi üstün millet-ırk tasviri yapılmış ve kitlelere sunulmuştur.

Falih Rıfki Atay’ın ifadesiyle “Nasıl Türk milleti *kaynak-millet* ise, Türkçe *kaynakdil*’dir.”⁷⁶⁷ yolundaki düşünceden hareketle dil teorisine girilmiştir. Tarih teziyle girilen projeyi mükemmele ulaştırmak için daha fazla desteğe ihtiyaç vardı; örneğin arkeoloji alanı malzemenin yurtdışında oluşu, bulunan şeylerin teze uygun yorumlanmayabilmesi gibi zorluklar içeriyordu fakat “bazıları hakkında çok az ve parçalı bilgiler bulunan eski dillere yönelik dilbilimsel kanıtlar, keyfi yorumlara daha açık bir alan oluşturunuyordu.”⁷⁶⁸ İbrahim Necmi Dilmen Darvinci bir çerçeveye tezin temelini şöyle ifade etmiştir: ⁷⁶⁹

Primatlıktan insanlığa çıkan ilk kültürlü ve şuurlu insanlığın, orta Asyadaki iç denizler kıyılarında yerleşmiş brakisefal türklerden ibaret olduğu, Türk Tarih tezinin dünya önünde ispat etmiş olduğu bir davadır. Bu halde insan şuurunun yarattığı bu monofonemik dilin de kültür ve şuurun ilk kaynağı olan bu insan topluluğu içinde vücut bulmuş olacağına zihin kolayca yatar.

Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumu arasında olduğu gibi Güneş-Dil Teorisi ile Türk Tarih Tezi arasında tamamlayıcı bir ilişki vardır. Atatürk, tarih meselesini yola koymanın ardından kültürde ikinci esas olan lisan konusuna ciddiyetle eğilmiştir.⁷⁷⁰ ““Homo sapiens”lerin fiziki ve zihinsel gelişmelerini neolitik çağ Orta Asyası’nda medeniyet kuracak seviyeye ulaştırdıkları varsayımdan yola çıkarak, tüm dünya dillerinin, bunu sağlayan ilk topluluk sayılan proto-Türklerin “güneş” için kullandığı

⁷⁶⁴ Ali Rıza Seyfi, “Tarihte Türkler ve Spor”, *Ülkü*, C. 1, S. 6 (1933), s. 476-80.

⁷⁶⁵ “Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı”, *Ülkü*, C. 6, S. 31 (1935), s. 8-12.

⁷⁶⁶ K. Naci, “Belediyeler”, *Ülkü*, C. 4, S. 19 (1934), s. 19-23.

⁷⁶⁷ Falih Rıfki Atay, “Dil Kurultayı”, *Ülkü*, C. 7, S. 43 (1936), s. 1-2.

⁷⁶⁸ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, s. 49.

⁷⁶⁹ İbrahim Necmi Dilmen, “Güneş_Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Sual ve Cevapları”, *Ülkü*, C. 7, S. 39 (1936), s. 178-83.

⁷⁷⁰ Saffet Arıkan, “Yeni Fakültemizin Açılışı”, *Ülkü*, C. 6, S. 36 (1936), s. 403-5.

ünlem olan “ağ”dan türediğini savun”an⁷⁷¹ Güneş-Dil Teorisi’ne dair muhtelif yazılarda yüzeysel temaslar olmuş olsa da ilk müstakil yazı, Necmi Dilmen tarafından yazılmış olup 1936’nın ilk ayında yayınlanmıştır.⁷⁷²

(...) Dillerin ilk ana kaynağı ve kuruluşu üzerine bugüne kadar Avrupa diltçilerinin ileri sürdükleri teoriler o kadar karmaşıktır ki oralarındaki dil kurumları bile hiç birini benimsemek cesaretini gösterememiştir. Bunun sebebi, Avrupalı diltçilerin araştırmalarında Türk dilini göz önünde tutmamalarıdır. Indo-Öropeen denilen dillerin ana kaynağını arayıp arayıp bir türlü bulamamaları da bundandır. (...) Artık korkusuz söyleyebiliriz ki, Türk nasıl yer yüzüne ilk kültür ışıkları getiren milletse, Türk dili de -yalnız Indo- Öropeen dillerin değil- bütün dillerin ana kaynağıdır.

Ankara’daki Dil Tarih Coğrafya Fakültesi’nin temel kuruluş amacı tarih ve dil tezlerini tahakkuk ettirmektedir.⁷⁷³ Çin, Hind, Elam, Sumer, Eti, Mısır, Etrüsk, Grek ve Latin kültürleri aslında Türklerin atalarınca kurulmuştur ve bu kültürlerde Türk lisanının kaynaklarını araştırmak hem hak hem ödevdir. Yeni fakülte bunu yapacaktır.

İnkılap/devrim öncesi “eski rejim” tasviri, muhtemelen 1930’lar itibariyle rejimin büyük oranda stabil bir yapıya bürünmesi, parti-devlet bütünleşmesinin belirli seviyede tesis edilmiş olması gibi nedenlerde 1920’lerin genel panoramasına kıyasla *Ülkü*’de yoğun olmayacak fakat net bir şekilde işlenmiştir. Kazım Namı Duru’ya göre “Osmanlı devleti acaip bir şeydi. Bu devletin altı yüz yıl nasıl yaşadığına şaşmamak elde değildir.”⁷⁷⁴ “Eski rejim” “Sultanlar devri” isimlendirmesiyle yarı sömürge olarak anlatımda yer bulur; bunun karşısında yeni rejim vardır, her yönüyle tam bağımsızlık ancak cumhuriyet ile gerçekleşmiştir.⁷⁷⁵ “Sultanların istibdadı”⁷⁷⁶ son derece ağır ifadelerle gayri millidir: “Uzun asırlar süren devşirmecilik ve devşirmeler idaresi, Türkün tarihini ve milliyet şuurunu bulandırmak için ne mümkünse hepsini yapmıştır.”⁷⁷⁷ Atatürk’ün cumhuriyet devrinin zıddı olarak “Karanlık, cahil rejimler” nitelemesiyle eski

⁷⁷¹ Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 633.

⁷⁷² İbrahim Necmi Dilmen, “Güneş Dil Teorisinin Esasları”, *Ülkü*, C. 6, S. 35 (1936), s. 329-30. Ayrıca devamındaki yazı: “Güneş-Dil Teorisi: Etimoloji, Morfoloji, Fonetik ve Mana Bakımından Türk Dili Analiz Yolları”, *Ülkü*, C. 6, S. 35 (1936), s. 331-35.

⁷⁷³ Fakülte, Ankara Üniversitesi bünyesine dahil olduktan sonra da bu amaç için faaliyetleri sürdürmüştür. Atatürk’ün mirası, verdiği vazife olarak telakki edilen Alaca Höyük çalışmalarına devam edilmiştir. 1983’te durdurulan kazılar 1997’de tekrar başlamıştır. 1935 yazında kazıya başlayan fakültenin Anadoluculuğuyla bilinen öğretim üyesi Prof. Dr. Remzi Oğuz Arık, çalışmasının daha ilk yılında fakültenin ve üniversitenin logosu olacak Güneş Kursu’nu bulmuştur. Güneş Kursu bir dönem Ankara şehrinin de *de facto* sembolü olmuştur. Cemal Taluğ, “Ankara Üniversitesi: Önsöz”, *Atatürk ve Alaca Höyük*, Ekici Form Ofset, Ankara 2010, s. 11-12.

⁷⁷⁴ Kazım Namı Duru, “Cumhuriyet Terbiyesi”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 200-204.

⁷⁷⁵ Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, s. 216-25.

⁷⁷⁶ Prof. Milliner (Abideleri Koruma Heyeti Azasından), “Eski Eserleri Niçin ve Nasıl Korumalıyız?”, *Ülkü*, C. 2, S. 10 (1933), s. 298-301.

⁷⁷⁷ Aydoslu Sait, “Milliet ve Milliyet”, *Ülkü*, C. 2, S. 10 (1933), s. 281-84.

rejimde Türk milletinin kadirşinaslık gibi meziyetlerini dahi göstermeye fırsat bulamadığı görüşüne yer verilir.⁷⁷⁸ “Osmanlı milleti kadar bir ucube olan Osmanlı dili”, “halk ruhundan Osmanlı dili kadar uzak”⁷⁷⁹ ibareleri kullanılır, öte yandan bizatihi Osmanlı’nın kendi kültürel mirasını hakkıyla koruyamadığı eleştirisiyle birlikte olsa da bu noktada Osmanlı geçmişi ve somut kültürel mirası sahiplenilir.⁷⁸⁰

Ülkü’de milli iktisat politikasını tahkim etmeye, kitlelere aşılama yönelik içerik belirli bir hacim tutmaktadır. Bu alanda II. Meşrutiyet dönemi yetersiz, başarısız olarak görülmüştür.⁷⁸¹ Tanzimattan cumhuriyete modern maliyenin tatbiki bahsinde de meşrutiyet idaresi yine açık bütçe yaptığı için başarısız olarak değerlendirilir.⁷⁸² Osmanlı İmparatorluğu’nun meşrutiyetin ilanından sonra dahi “en büyük hukuku düvel üleması ve müellifleri tarafından yarı müstakil hükümetler sırasında sayıl”mıştır.⁷⁸³

Yusuf Akçura, Osmanlı okullarının ders kitaplarını II. Meşrutiyet öncesinde İslam birliğini temel almak, daha sonra ise Batı medeniyeti hayranlığı içermek yönünden gayri milli olarak görüp eleştirmekle hem Doğu’dan hem Batı’dan gelen yabancı tesirlere mesafeli duruşunu göstermiştir.⁷⁸⁴ Avrupalıların Avrupa merkezci tarihyazımına kuvvetli bir eleştiri getirmek yanında tanzimattan cumhuriyete kadar olan devri de Osmanlıların bunu taklit etmesi olarak tenkit etmiş, bu suret ve derecede Batıcılığı gayri milli olarak gördüğünü ortaya koymuştur. Kazım Namı Duru da benzer bir perspektif ile meşrutiyet devrinde okullardaki ders kitapları içeriğini Avrupa’dan çeviri, gayri milli, vakanüvislik eseri-Osmanlı merkezli ve kozmopolit olmakla değerlendirmiştir.⁷⁸⁵ Anadoluçuluk çerçevesiyle eski ders kitaplarındaki milli tarihin Osmanlı İmparatorluğu merkezli oluşu tenkit edilirken Selçuklu devri üzerinde çok az durulmasına, Karamanoğulları Beyliği’nin olumsuz konumlandırılmasına vurgu yapılmıştır.⁷⁸⁶ Nitekim temas edilen bu açığı kapamaya yönelik, 13. ve 14. yüzyıllarda Anadolu’da ticareti anlatan bir yazı İsmail

⁷⁷⁸ “Abdülhak Hamid Tarhan”, *Ülkü*, C. 9, S. 51 (1937), s. 161-62.

⁷⁷⁹ Necip Ali, “Halkevleri Yıldönümü Nutku”, *Ülkü*, C. 3, S. 13 (1934), s. 5-15.

⁷⁸⁰ “Memleketimizde Osmanlı ve Selçuk devrinden kalma birçok eserler vardır. Bunların ömürleri küçük himmetlerle uzar. Daha birçok eserler vardır ki, halk tarafından dağıtılmış ve değerleri bilinmemiştir. Bilhassa Osmanlı devrinin son yıllarındaki tarih biganeliği yalnız küçük eserleri değil, birçok büyük eserleri bile yabancı illere taşıtmıştır.” “Türk Tarihine Önem”, *Ülkü*, C. 6, S. 31 (1935), s. 5-7.

⁷⁸¹ Demiryolu politikaları konusunda bir misal: “Ve nihayet imparatorluğun son senelerinde, eski istibdadı yıkmış olan, onun bütün yaptıklarını kötülüyen meşrutiyet idaresi bile şimendifer yapmak kaygusuyla devletin mukadderatını yabancıların Bağdat hattı siyasetine bağlamaktan kurtulamamıştır!” Ali Süreyya, “Demiryolu Siyasetimiz”, *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. 56-62.

⁷⁸² Cezmi (Varidat Umum Müdürü), “Cumhuriyet Maliyesi”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 205-15.

⁷⁸³ Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, s. 216-25.

⁷⁸⁴ Akçura, “Birinci Türk Tarih Kongresi”, s. 23-30.

⁷⁸⁵ Duru, “Cumhuriyet Terbiyesi”, s. 200-204.

⁷⁸⁶ Necip Ali, “Necip Ali Beyin Nutku: Halkevleri Yıldönümünde”, *Ülkü*, C. 1, S. 2 (1933), s. 104-14.

Hakkı Uzunçarşılı tarafından neşredilmiştir.⁷⁸⁷ Oğuzlar, atalar olarak sahiplenilmiş, askeri teşkilatnamada Gök Türkler, Selçuklar, Karaman Beyliği, Osmanlılar arasındaki devamlılık örneklerle vurgulanmış;⁷⁸⁸ Anadolu yer adlarında Oğuzlar⁷⁸⁹ tesiri, Bizans kaynaklarında Oğuzlar⁷⁹⁰, Oğuz destanı⁷⁹¹ yazıların konusu olmuştur. Milli tarih ve kimlik örgüsünde Osmanlı geçmişi belirli kriterlerle, yüksek bir seçicilikle işlenirken Fatih Sultan Mehmet, “Bizans” olduğu savı ile benimsenmemiştir.⁷⁹²

II. Meşrutiyet dönemini düşün hayatına damga vuran Ziya Gökalp’in şahsına⁷⁹³ ve eserlerine⁷⁹⁴ incelenen sayıların tamamında çok seyrek⁷⁹⁵ olmakla birlikte referanslar mevcuttur. Gökalp sosyolojinin kurucusu, 1910-18 arasında Türkçülük ve milli edebiyat cereyanlarının başındaki münevver olarak sitayişle anılır.⁷⁹⁶ Başka bir değerlendirmeye göre “Milliyet fikrinin biraz daha canlı ve şuurlu bir surette hissedilmesi meşrutiyet inkılabından sonradır, bunu o vakit en iyi his ve ifade eden muhterem hocam rahmetli Ziya Gök Alp merhumdur.”⁷⁹⁷ Necip Ali, “Ziya Gök Alp Durkheim ekolünün prensiplerini Türk içtimai hayatına tatbik etti. Elinde bulunan o zamanki çok iptidai malzemeye göre büyük netiyeler elde etti.”⁷⁹⁸ satırlarını yazacaktır. Kazım Namı Duru ise⁷⁹⁹ aynı anda hem Osmanlıcılık hem Türkçülük fikriyatının işlenmesine ve burada Gökalp’in pozisyonuna işaret etmiştir:

Meşrutiyet, milliyet mefhumunu “osmanlı milliyeti” şeklinde anlıyordu. Ziya Gök Alp, İttihat ve Terakki merkezi umumisinde Türkçülük akıntısını kurar ve yaparken, hükümet osmanlı “millet vahidesi” politikasını güdüyordu; halbuki bu hükümet, Ziya Gök Alp yoluyla

⁷⁸⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, “13. ve 14. Asırlarda Anadolu’da Ticaret”, *Ülkü*, C. 1, S. 4 (1933), s. 287-91.

⁷⁸⁸ Hüseyin Namık Orkun, “Oğuzlara Dair”, *Ülkü*, C. 5, S. 26 (1935), s. 102-10.

⁷⁸⁹ Hüseyin Namık Orkun, “Anadolu’da Oğuz Boyları”, *Ülkü*, C. 5, S. 27 (1935), s. 189-99.

⁷⁹⁰ Hüseyin Namık Orkun, “Oğuzların Tarihine Dair”, *Ülkü*, C. 5, S. 28 (1935), s. 288-92.

⁷⁹¹ Hüseyin Namık Orkun, “Oğuz Destanına Dair”, *Ülkü*, C. 5, S. 30 (1935), s. 412-20. Hüseyin Namık Orkun, “Bir Oğuz Efsanesi”, *Ülkü*, C. 6, S. 34 (1935), s. 267-75.

⁷⁹² “Fatih başına (Bizans) tacını geçirdi ve bu andan itibaren Türklük hakareti görülmeğe başladı.” Candar, “Anadolu’da Türk Bölüklerinin Hükümet Kurma Teşebbüsleri”, s. 113-19. “Osmanlı imparatorluğunun ilk teşekkülünde milliyet hususunda şuurlu hareket edildiyse de sonradan yolunu şaşırdı, padişahları Sultanı İklimi Rum oldu. Fatih kendisini Bizans imparatorunun halefi yaptı.” Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, s. 216-25.

⁷⁹³ Örneğin Lévy-Bruhl’den sıkça bahsetmesiyle anılırken: Hasan Âli Yücel, “Lévy-Bruhl”, *Ülkü*, C. 8, S. 45 (1936), s. 180-86.

⁷⁹⁴ Örneğin Çavdarlar konusunda: Candar, “Anadolu’da Türk Bölüklerinin Hükümet Kurma Teşebbüsleri”, s. 113-19.

⁷⁹⁵ 1937’de II. Türk Tarih Kongresi kapsamında açılan sergide “Atatürk İnkılabı” başlıklı panolardan birinde gerçek modernleşmenin cumhuriyet devrimleriyle olduğu, ondan önceki ıslahat türevi girişimlerin başarısızlığı ve “Namık Kemal’in ve Ziya Gökalp’in şimdiki telakkilerimizle birer şeriatçı softa gibi konuşmuş ve fikir yürütmüş oldukları” ortaya konacaktır ki bu tavır, 1930’ların sonuna gidilirken Gökalp’in alımlanmasının ne durumda olduğunu göstermekte, *Ülkü*’de belli belirsiz anılmasına bir izah sağlamaktadır. Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 184. Daha 1920’li yıllarda Gökalp’in kültür-medeniyet ayrımı terk edilmeye, modernleşme sürecinde bu iki kavramın ayrılmayacağı düşüncesi hakim olmaya başlamış, Atatürk de bu konuda Abdullah Cevdet çizgisine yakın durmuştur. Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 424.

⁷⁹⁶ Kazım Namı Duru, “Türk Edebiyatına Bir bakış”, *Ülkü*, C. 3, S. 14 (1934), s. 116-23.

⁷⁹⁷ Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, s. 216-25.

⁷⁹⁸ Necip Ali, “Halkevleri”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 233-37.

⁷⁹⁹ Duru, “Cumhuriyet Terbiyesi”, s. 200-204.

Türkçülük yaptırıyor, beride kanuni ve resmi müesseseleriyle “osmanlı milleti” mefhumundan ayrılamıyordu.

“Milli Şuur ve Halkevleri” başlıklı bir yazıda bir şekliyle hep var olan fakat Orta Çağda dinin hakim olmasıyla uykuya geçen bir milliyetçilik anlayışı karşımıza çıkmaktadır; buna göre “harsı yüksek olan milletlerde din fikri milliyet cereyanına karşı duramaz, bunlar muhtelif mezhep ve dinlere salık olsalar bile milliyet bunlar arasında yine kuvvetli bir bağ olarak kalır.” Makul görüldüğü için kabul edilen İslam dini Türklerin fedakarlık gibi niteliklerinden çok istifade etmiştir; öte yandan çoğunluk Müslüman olduktan sonra dinle ilgili bazı yanlış telakkiler neticesi milli benliklerini ihmal etmiş, unutmuştur: “Milli benliği, milli şuurunu unutan, milliyet hisleri körlenen bir millet inhilale mahkumdur.” Sümerler, Hititler, Etrüsklerin vs. Türk olduğu iddiası yanında İslamiyeti kuran da Türklerdir; “Türk olduğuna şüphe olmayan Hazreti Salih’in Mekkeye hicret etmiş ahfadının evladı olan Hazreti Muhammet bu dinin peygamberidir.” Bunun yanında bu medeniyete hizmet eden çok isimler de Türktür.⁸⁰⁰

Ülkü’nün etüt edilen sayılarında milliyetçiliğin açık bir şekilde dini ikame eder bir yolda kullanımına dair *Türk Yurdu*’ndakilere benzer unsurlar tespit edilmektedir. “İnkılap mabedi olarak kurulan Halkevleri”⁸⁰¹, “havari”, “köy misyonerliği”, “manevi inkılap”, “Atatürk cenneti” gibi dini anlamları olan tabirler bu örneklerdendir.⁸⁰² Atatürk için ise “Büyük kurtarıcı”, “Dahi Başbuğ”, “pek yüce varlık” ve “kutsal mihrab” benzetmeleri uygun görülmüştür.⁸⁰³ Diğer taraftan “Beşeriyetin Adem ve Hava adlı bir çiftten türemesinin iyi bir masal (...)”⁸⁰⁴ olduğu gibi İbrahimi dinlerin en temel öğelerinden birini kurgu telakki ediş de söz konusudur; bu örnek yakın tarihli bir tetkik eserde “Adem-Havva’dan Homo Alpinus’a” ibaresiyle dönemin dünya görüşünün bir sembolü olarak da kullanılacaktır.⁸⁰⁵

Miraç Katırcıoğlu’nun kaleme aldığı “Sami Felsefenin Irkçı Vasfı”⁸⁰⁶ başlıklı ve “Samiler peygamber imal eden bir ırktır” cümlesiyle başlayan yazı, Sami çatısı altında hem Yahudi hem Arap karşıtlığı fikirler yanında semavi dinler, özellikle peygamberlik kurumu hakkında fevkalade şiddetli karşıt düşünceler içermektedir. Yabancı düşmanı, din

⁸⁰⁰ Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, s. 216-25.

⁸⁰¹ Necip Ali, “Halkevleri”, s. 233-37.

⁸⁰² Aydın, “Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s”, s. 55-82.

⁸⁰³ Aydın, “Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s”, s. 55-82.

⁸⁰⁴ M. Şükrü, “Dil Bilgisi-Dil Düzelmeleri”, *Ülkü*, C. 3, S. 16 (1934), s. 281-89.

⁸⁰⁵ Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 147.

⁸⁰⁶ Katırcıoğlu, “Sami Felsefenin Irkçı Vasfı”, s. 267-72.

karşıtı öğeleri birlikte ihtiva eden bir yazı söz konusudur. “Hiç filozof olmayan” “sami zekasının müspet ilim sahasında yaratıcı olmadığı” iddia edilir ve şatırlarla izaha girilir:

sami zekası zor'da, işin içinden çıkamayacağını anlayınca, müspet ilim metodunu bırakır ve kendine göre bir metot uydurur. İşte bu metot peygamber imal etmek metodudur. Her peygamber riyazi ilimlerden manevi ilimlere kadar bütün bilgi sahamıza, bir şey anlamadığı halde, burnunu sokmuş bir tiptir. (...) İlmi zekası olmayan sami, her şeye rağmen korkunç bir muhteristir. Dünyada hiçbir ırk, hatta cermen bile, onun kadar benliğine inanmış değildir. Ona göre her yabancı ırk ahmak ve biraz da hayvandır, binaenaleyh tahakküm edilmeye değer. Bu suretle sınırları haricine taşan Araplar daima yabancılara karşı barbar jestler yapmışlardır. Ve daima şef olarak kendilerine peygamber veya bir halife bulmuşlardır. (...) yahudi olsun, arap olsun; samimi hakikati açık görmekten sinirlenir.

Katircioğlu'na göre “Türkler samilerin aksine olarak yaradılış bakımından müspet zekaya mütemayıl”dır ve “Arap terkipçi değil, Türk bilakis terkipçidir. Terkip ise dinen değil ilmen yapılacağından bütün islam türk filozoflarında, dine rağmen, hayret edilecek ilerlemiş bir ilmiyecilik göze çarpar.” Yazar, İbn Rüşd'ün üstün bilişsel kapasitesine rağmen Araplıktan ve İslamlıktan kurulamadığı için Aristo'yu şerh etmekten öte gidemediği, “dahili siyaset bakımından korkunç bir kapitalist asilzade, harici siyaset bakımından da iğrenç bir emperyalist” olduğunu iddia edecek kadar ileri gitmiştir.

Nusret Köymen de Kemalizmin hususiyetlerine dair yazısında Atatürk'ü izahta “Atatürk'de her dâhîde olduğundan fazla bir seziş kudreti, bir inan kuvveti ve bunların yanında, peygamberlerden farklı olarak, bir de süratlı ve yanılmaz bir obfektif görüş, sağlam bir müsbet ilim kafası ve aldanmaz bir tenkit zekası vardır.”⁸⁰⁷ ifadesiyle peygamberlik kurumunu bir nevi dehalikle ama bilimsel zihin ve eleştirel zekadan mahrum olarak nitelendirmiş, Atatürk'ü ise mezkur hasletlere de sahip bir dahi olarak konumlandırmıştır. Bu fikir, genç cumhuriyetin dönüşümlerini kişi kültünü vurgulayarak “peygamberlerden üstün bir “deha”nın seküler mucizileri olarak açıklama gayret”i olarak da yorumlanmıştır.⁸⁰⁸ Abdülhak Hamid Tarhan'a vefayat olarak kaleme alınmış, bu nedenle şair hakkında çok mübalağalı sitayiş içeren, ama aynı zamanda peygamberlik müessesesi, hususen İslam Peygamberi ve inancı hakkında olumlu bir pasaj da yer almaktadır.⁸⁰⁹

⁸⁰⁷ Nusret Köymen, “Kemalizmin Hususiyetleri”, *Ülkü*, C. 7, S. 42 (1936), s. 416-18.

⁸⁰⁸ Hanioglu, *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, s. 854. Hanioglu bu yorumu *Ülkü*'deki şu yazı üzerinden yapmıştır: “İnkılap Ülkülerini Yayma Yolunda”, *Ülkü*, C. 2, S. 7 (1933), s. 25.

⁸⁰⁹ Ali Süha Delilbaşı, “Abdülhak Hamid'e Dair Düşünceler..”, *Ülkü*, C. 9, S. 51 (1937), s. 193.

Recep Peker ise din konusunda Türkiye’de laikliğin en yaygın resmi tariflerinden birini ortaya koymuştur.⁸¹⁰

Türkiyede din telakkisinin hududu yurddaş vücudunun cildini aşamaz. Onun ne sosyete, ne administrasyonda ve ne politikada yeri yoktur. Bunun yanında ne sosyete, ne kanun ve ne de politika yurddaşın dindarlığı veya dinsizliği ile hiç meşgul olmaz. Din sade bir vicdan işidir, asla bir devlet işi değildir.

İslam’ın bir parçası olarak tasavvufa az temas edilmiş ve bu değinilerde ise büyük ölçüde nötr bir tavır sergilenmiştir. 1935 sonbaharında Nafi Kansu bir yazısında tarikatların usul, itikat, gündelik pratikleri gibi yönleri hakkında bilgi verip mazide topluma yaptıkları katkıyı nötr hatta kısmen olumlu yaklaşımla anlatır.⁸¹¹ Böyle bir yazının neşri, tarikatların artık mazi olmakla tehlike arz etmedikleri yolunda değerlendirilebilir. Ayrıca Afyon’da Yunus Emre’ye atfedilen (Fuad Köprülü ve Abdülbaki Gölpınarlı’nın eserlerinde de geçen) bir türbe-kabir-makamın tespit edilebilen mazisi, bu mekana ait halk inanışı pratikleri ve menkıbe nötr bir şekilde, halk bilim veya tasavvuf tarihi alanlarına girebilecek bir çerçevede ele alınmıştır.⁸¹² Neşredilmek üzere olan *Yunus Emre*⁸¹³ isimli kitabının bir faslının özetini kaleme alan Abdülbaki Gölpınarlı’ya göre tarikat silsilesi Hacı Bektaş ve Baba İlyas’a çıktığı anlaşılan Yunus’un nutk-u şeriflerindeki “Batını temayüller, coşkunluklar ve Bektaşî ananesine uygun telekkiler, tamamiyle halledilmiş demektir.”⁸¹⁴ Netice olarak tasavvufi içeriğe limitli ve benimsenen hayat görüşüne muhalif olmamak kaydıyla yer verildiği söylenebilir. Ancak, Menemen Olayı ele alınırken “tarikat döküntüleri”, “kararmış gönüller” gibi olumsuz tabirlerle kullanılmıştır.⁸¹⁵

3.3.2. Değerlendirme

Ülkü’de akademik ve yarı-akademik içerikten ziyade yayının amacına uygun şekilde geniş kitleler için popüler muhtevaya yer verilmiştir. Halka benimsetilmek istenen milli tarih anlayışı, “Türkiye Cumhuriyeti için hem Osmanlı’nın zamanından ve mekanından kopuşu, hem de (ulusu ırk-dil temelinde tanımlayarak) seküler kimliği simge”leyen⁸¹⁶ Türk Tarih Tezi temelli olmuştur. Atatürk bireysel olarak da 1920’li

⁸¹⁰ Recep Peker, “Uluslaşma - Devletleşme”, *Ülkü*, C. 7, S. 41 (1936), s. I-VII.

⁸¹¹ Nafi Kansu, “Kültür Tarihimiz Bakımından Tarikatlar”, *Ülkü*, C. 6, S. 32 (1935), s. 99-102.

⁸¹² Ali Gündüz, “Yunus Emre’nin Bir Mezerına Dair”, *Ülkü*, C. 11, S. 66 (1938), s. 525-27.

⁸¹³ Abdülbaki Gölpınarlı, *Yunus Emre: Hayatı*, İkbâl Kitabevi, İstanbul 1936.

⁸¹⁴ Abdülbaki Gölpınarlı, “Yunus’un Mesleği”, *Ülkü*, C. 7, S. 43 (1936), s. 24-26.

⁸¹⁵ Aydın, “Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s”, s. 55-82.

⁸¹⁶ Durgun, *Memalik-i Şahane’den Vatana*, s. 174.

yıllarda giderek güçlenen bu anlayışı benimsemiş durumdadır⁸¹⁷ ve bu yaklaşım antropolojiyi gerektirmiştir.⁸¹⁸ Tezin desteklenmesi için hem mezarlardaki iskeletlerin hem hayattaki insanların kafatası ölçümleri yapılmış,⁸¹⁹ hatta bu ölçüm değerlerinden karakter-mizaç tespit edilmiş, bunlara *Ülkü*'de yer verilmiştir. Tezin ilkçi yaklaşımına uygun biçimde dergideki milli tarihin kronolojik başlangıç noktası tabir yerinde ise "ezel"dir. Milli tarihi başarılarla bezemek adına Amerika kıtasının keşfi, İster Kristof Kolomb tarafından 15. yüzyılda, isterse çok daha önce gerçekleştirilmiş olsun, insanlık tarihinin bu büyük olayı her ahvalde Türklerin katkısıyla yapılmıştır şeklinde bir iddiaya dahi müracaat edilmiştir. Rusya Musevilerinden Ermenilere, Yunanlardan Finlere çok sayıda insan topluluğuna Türklük atfedilmiştir. Bu tutumda “Müslüman ve özellikle de Osmanlı boyutlarından sıyrılmış bir kimlik yaratmak için Türklerin Asyalı köklerini övmek; ve Yunan ve Ermeni milliyetçilerine karşı Anadolu’lu atalar bulmak”⁸²⁰ gibi bir öncelik olduğu göz önünde tutulduğunda ise Ermeniler ve Yunanlar konusunda şiddetli bir çelişkinin olduğu anlaşılmaktadır. Amaçlanan en önemli şey muhtemelen -esas ana vatan Orta Asya olmakla birlikte- Anadolu’nun sahiplenilmesi olduğu için Hititlerin Türklüğü özel olarak vurgulanarak seküler bir Anadoluculuk vücuda getirilmiştir. Türk kimliğinin Orta Asya ve Anadolu şeklinde iki coğrafi kutup etrafında birtakım yakıştırmalarla inşa edilmiş olması⁸²¹ da vatan tasavvuruna dair özel bir muğlaklık teşkil etmektedir.

Ülkü’de muhtelif kalemler tarafından ortaya konan Türk milliyetçiliği düşüncesi döneminde Kıta Avrupa’sının merkez ülkelerinde bilimsel dahi kabul edilen ırk temalı noktalara varmış olsa da başta cumhurbaşkanı olmak üzere devlet ricalinin dergide yer verilen ifadeleri, bu düşünce ikliminden tamamen ayrı, son derece dikkatli, itidallidir. Atatürk 1935 senesinde Avrupa’da olası bir savaş konusunda ABD’li bir gazeteciye verdiği röportajda liderlerin “kontrolları altındaki milletleri, milliyetçiliği ve ananeyi

⁸¹⁷ Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 70. Atatürk’ün 20 Mart 1923 tarihli esasen “Bolşevik-Komünist” olunmadığının ortaya konduğu bir konuşması ilkçi bakış açısıyla uyumludur: Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, s. 383. Atatürk’ün 2 Kasım 1922 tarihinde *Petit Parisien* muhabirine vermiş olduğu şu cevap o dönemki bağlamı anlatmaktadır: “(...) Biz ne Bolşevikiz, ne de Komünist; ne biri, ne diğeri olamayız. Çünkü, biz milliyetperver ve dinimize hürmetkarız.” Kocatürk, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, s. 362.

⁸¹⁸ Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 99.

⁸¹⁹ Afet İnan yönetiminde binlerce Türk üzerinde yapılan ölçümler türünün tek örneğidir. Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, s. 35. Zafer Toprak, 64.000 kişinin ölçümlerinin alındığı çalışmanın dünyanın en geniş anketi olduğunu belirtir. Toprak, *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, s. 62.

⁸²⁰ Copeaux, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, s. 32.

⁸²¹ Age., s. 32.

yanlış bir şekilde göstererek ve suiistimal ederek aldat"tıklarını söyleyerek⁸²² milliyetçiliğin devlet eliyle araçsallaştırılıp savaş gibi maksatlarla kullanımına açık bir tenkit getirmiştir. Şükrü Kaya uç noktalardan imtina eden ve evrensellik çatısını gözetken bir milliyetçiliği tarif etmiştir.⁸²³ Recep Peker'in Almanya'da *Europäische Revue*'de yayınlanmış makalesinin Türkçe tercümesinde uluslaşma süreci hakkında ırkçılıktan ve her türlü genişlemecilikten uzak duran, huzuru tesis etmeye matuf bir milliyetçilik tasavvuru ortaya konmuştur.⁸²⁴

⁸²² "Atatürk'ün Amerikalı Gazeteci Mis Gladys Baker'e Söyledikleri", *Ülkü*, C. 5, S. 29 (1935), s. 321-23.

⁸²³ Şükrü Kaya, "Halkevleri Hakkında", *Ülkü*, C. 9, S. 50 (1937), s. 141-43.

⁸²⁴ Peker, "Uluslaşma - Devletleşme", s. I-VII.

3.4. KÜLTÜR HAFTASI

Kültür Haftası, 1936 yılında yirmi bir sayı olarak neşredilmiş, edebiyata geniş yer veren bir kültür dergisidir. Derginin resmîyetinde sahibi ve yayın idarecisi Peyami Safa'nın ağabeyidir. Yahya Kemal Bayatlı, Ahmet Hamdi Tanpınar, Mustafa Şekip Tunç, Ahmet Ağaoğlu gibi isimlerin katkıda bulunduğu süreli yayının çizgisini belirleyen kişi Peyami Safa'dır.⁸²⁵ En ziyade muhafazakar yönüyle ön plana çıkan dergi, “ölçülü” bir Doğu-Batı sentezini hem fikir yazılarındaki tekliflerle, hem de telif ve tercüme edebi metin içeriğindeki dengeli çeşitlilikle ortaya koymuştur.

3.4.1. Batı

Yahya Kemal Beyatlı ilk sayıda hem dilin kendisi hem de dille ifade olunan mevzularda yabancı unsur oranının yüksekliğinden memnuniyetsizliğini yazarak yerlilik çağrısı yapmıştır. İyi bir örnek olarak 1860'ta “Şinasi ve Agah Efendi gibi, iki yetişmiş Türkün, ilk defa, yeni Türkçe yazışile, yeni düşünüşle, milli görüşle çıkarmış oldukları ilk ‘Müstakil’ Türk gazetesi”ni göstermiştir. Tanzimat mirasını, en azından burada gönderme yapılan kısmını, yenilik ve millilik yüklü kavramlarla güncel tutma çabası sergilemiştir. Beyatlı'ya göre Tanzimat ve sonrası on yıllarda nice iyi numuneler vardır ama bu örnekler yetersiz kalmış ve “Alafranga” olan galip gelmiştir. 1870'ten sonra edebiyatta Doğu'dan çıkış bir zaruret ve iyi bir gelişmedir ancak bu, Avrupa mektebinden çıkıp memlekete dönmek ile sonuçlanmalıdır. Yazıda bekleneceği üzere taklit karşıtlığına yer verilmesi ve Yahya Kemal'in hayatındaki Fransa tecrübesi ve memlekete dönüşü düşünüldüğünde arzuladığı şey, kemal seviyesinde bir Batı dışı modernlik olarak görünmektedir. Modernliğe merkezinde maruz kalarak, modernliği birincil bölgesinde tecrübe ederek kendi olanı muhafaza etmek suretiyle özgün, bir Batı dışı modernlik inşası fikrinin söz konusu olduğu öne sürülebilir. Milliyetçilik anlayışı da bu çerçevede değerlendirilebilir.⁸²⁶

Ahmet Ağaoğlu “Medeni beşeriyet üç kültür arasında inkısama uğramıştır. Garp, İslam ve Budda-Brahma kültürleri” fikrini öne sürerek modern zamanlara damgasını vuran Batı ile modern öncesi dönem için “medeniyet” olmuş/olabilmiş ve donup kalmış iki Doğu kültürü fikri şeması çizmiştir. İlerleme ve yaratıcılık hasletleriyle ilişkilendirdiği Batı kültürünün diğer kültürlerle karşı muzaffer olmasıyla Batıcılığın kaçınılmaz olduğu

⁸²⁵ Beşir Ayvazoğlu, “KÜLTÜR HAFTASI - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kultur-haftasi> [Erişim tarihi: 18.08.2020].

⁸²⁶ Yahya Kemal Beyatlı, “Memleketten Bahseden Edebiyat”, *Kültür Haftası*, S. 1 (1936), s. 2.

sonucuna varmıştır.⁸²⁷ Ağaoğlu'un kanaatince bir kültürü tamamen almak gereklidir, seçerek sadece iyi olarak görülen şeyleri almaya yönelik girişimler başarısız olur. Budda-Brahma kültürü hayatı inkar eder, fenalıktan ibaret, yaşamağa değmez bir şey olarak görür; İslam kültürü ahiret için bir yol olarak değerlendirir, ona bel bağlamamayı savunur; Garp kültürü ise onu esas kabul eder, her şeyin merkezinde konumlandırır, en kıymetli ve ehemmiyetli bulur.⁸²⁸ Ağaoğlu ayrıca Şekip Tunç'un Bergson çevirisinden ve İsmail Hami Danişmend'in *Türklerle Hind Avrupalıların Menşe Birliği* eserinden sitayişle bahsetmiştir.⁸²⁹ Ağaoğlu'nun Doğu-Batı meselesi çerçevesinde otobiyografik yazı dizisi ise milli kimlik anlayışının teşekkülünü birinci ağızdan bir anlatı vasıtasıyla kronolojik olarak en baştan itibaren önümüze sermektedir. Bu anlatıda eğitim-yetişme hususunda İslami geleneği merkeze koyan baba yanında Batı'ya meyilli olan ve daha ağır basacak olan anne etkisi dikkat çekmektedir.⁸³⁰ Devrimci ve tarihi maddeci muhteva ile tanışma, annenin tercihi olan okulda gerçekleşmiştir.⁸³¹ Okul karşısında baba ve akrabaların temsil ettiği geleneksel muhit arasındaki ikilik, gerilim kuvvetlidir.⁸³² Ağaoğlu tarihte sosyal inkişaf konulu yazı dizisinde ise toplumların "ilerleme" seviyeleri değerlendirmesinde ilgili literatürün ulaştığı son noktaya işaret ettikten sonra "(...) ırktan kandan ciddi alimlerin bahsetmelerine hayret etmelidir. Urefadan nüktegu birisinin dediği gibi, zamanımızda ırktan, kandan bahsetmek hakkı yalnız Arap atları ile İngiliz kısraklarına düşer!" ifadesiyle ırk hakkındaki duruşunu ve döneminde devam eden antropoloji çalışmalarına muhalefetini dolaylı yolla göstermiştir.⁸³³

Peyami Safa esasen edebiyat-ilim ilişkisini irdelediği yazısında, "Tanzimata kadar hiç değilse mistik bir kültüre bağlı olan Türk edebiyatı"nın bu dönemden sonra "(...) Garp ve dünya kültürlerinin kaynaklarına dudaklarını uzatacağı yerde, sadece Garp edebiyatının nevilerini ve tarzlarını etüd etmekle kalarak yalnız bir fason inkılabı aradı" demekle modern öncesi/klasik dönemde din, hususen tasavvuf kaynağını "hiç değilse" kaydıyla, tahfifle konumlandırıp salt Batıcı modernleşmeye bir itiraz getirmektedir.⁸³⁴ Safa'da kaçınılmaz olarak görülen Batılılaşma, solda dahi yerlilik niteliği

⁸²⁷ Ahmet Ağaoğlu, "Üç Kültür", *Kültür Haftası*, S. 1 (1936), s. 5.

⁸²⁸ Ahmet Ağaoğlu, "Bir Kültürden Ötekine", *Kültür Haftası*, S. 2 (1936), s. 22.

⁸²⁹ Ahmet Ağaoğlu, "Kitaplar: Yaratıcı Tekamül", *Kültür Haftası*, S. 3 (1936), s. 59.

⁸³⁰ Ahmet Ağaoğlu, "Altmış Yedi Yıl Sonra", *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 62.

⁸³¹ Ahmet Ağaoğlu, "Altmış Yedi Yıl Sonra", *Kültür Haftası*, S. 5 (1936), s. 82.

⁸³² Ahmet Ağaoğlu, "Altmış Yedi Yıl Sonra", *Kültür Haftası*, S. 6 (1936), s. 102.

⁸³³ Ahmet Ağaoğlu, "Tarihte Sosyal İnkişaf 2", *Kültür Haftası*, S. 18 (1936), s. 337-38.

⁸³⁴ Peyami Safa, "Kültür ve Edebiyat", *Kültür Haftası*, S. 1 (1936), s. 5.

gerektirmektedir; Marksist olsa dahi bir edebiyat yazarının Türk olanı dahil etmesi temenni edilir.⁸³⁵

Safa bir başka yazısında, kendi romanında işlediği Doğu-Batı meselesini eleştiriye tabi tutarak konuyu bir Alman Şarkiyatçının görüş sorması üzerine daha kapsamlı ele almaya girişerek bu iki zıt kavramı müphemliklerine, değişkenliklerine, hayali ve düşünsel yönlerine -temsil gücü yüksek çok sayıda örnekler sunarak- temas ile tarihsel açıdan irdemiştir. “Self oryantalizm/dahili oryantalizm/öz oryantalizm” şeklinde kavramsallaştırılacak fikrin hassasiyetle ortaya konması özellikle dikkat çekicidir; Doğu-Batı düalitesi dönemi için fevkalade bir vuzuhla izale edilmektedir ki bu noktanın milliyetçilik anlayışının arka planında olacağı göz önünde tutulmalıdır.⁸³⁶ Safa, Doğu-Batı meselesinde yüksek bir gayretle mevcut görüşleri sunma sadedinde Doğu savunucularının pek yaygın olarak kullandıkları örneklerden çok sayıda - ve isabetle- sıralayarak böylesi bir savunuya, Batı’ya karşı duruşa mesafesini ortaya koymuştur.⁸³⁷ Aynı yazı dizisi kapsamında bir sonraki sayıda, Şark’a izafe edilen “tembel-ölü-hareketsiz” niteliğin zahire ait bir tür yanılsama veya kısmi bir gerçek olduğu, batında-hakikatte ise Doğu’nun Garp’a dahi bir çeşit kaynak olduğu fikrine yer vermiştir.⁸³⁸ Son kertede Türkiye, ikisinin ortasında, ikisinin sentezi hükmündedir.⁸³⁹ Şaşırtıcı olmayacak bir şekilde, Batı’nın alımlanışında ölçülülük, bilhassa taklit ve aşırı hayranlık tehlikesi temasına da derginin fikri önderi tarafından yer verilmiştir.⁸⁴⁰

Ahmet Hamdi Tanpınar, “Bizde Roman” başlığı altında Türk romanına getirilen eleştirileri irdelerken Batı etkisinin sürecin doğal bir parçası olduğunu, gerçekte iş başarıyla yapılabilse Batı tesirinin göze çarpmayacağını, aslında az okunan bir memleket söz konusu olduğu için bu tesirin ne derece olduğunun da büyük bir soru işareti teşkil ettiği üzerinde durmuştur.⁸⁴¹ Suut Kemal Yetkin ise “Romanda Milli Vasıf” başlıklı yazısıyla bu edebi türde milli olanın niteliklerini tartışmıştır.⁸⁴²

Mesut Cemil Bey’in “(...) tam bir yirminci asır bestekarı zihniyeti ve teknik ile, eski Türk musikisinin tonal ve ritmik unsurlarından hiçbir şey kullanmaksızın, gayet

⁸³⁵ Peyami Safa, “Memleket ve Edebiyat”, *Kültür Haftası*, S. 2 (1936), s. 33.

⁸³⁶ Peyami Safa, “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 3 (1936), s. 51-52.

⁸³⁷ Peyami Safa, “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 65-66.

⁸³⁸ Peyami Safa, “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 5 (1936), s. 85.

⁸³⁹ Peyami Safa, “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 7 (1936), s. 123.

⁸⁴⁰ Peyami Safa, “Gençlik ve İdeolojiler”, *Kültür Haftası*, S. 9 (1936), s. 162.

⁸⁴¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, “Bizde Roman”, *Kültür Haftası*, S. 2 (1936), s. 25-26.

⁸⁴² Suut Kemal Yetkin, “Romanda Milli Vasıf”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 74.

kuvvetli bir Türk esprisini yaşatmağa muvaffak olmuştur.”⁸⁴³ şeklindeki ifadesinde görüldüğü üzere müzik alanında da modern/Batılı bir millilik anlayışı inşa çabası söz konusudur. *Kültür Haftası*’nda ayrıca modern milli sanat çerçevesinde kısa bir mazisi olan Türk resminden de sitayişle bahsedilmiştir.⁸⁴⁴

Vakanüvis Naima, Türk olmaklığıyla “bizim” nitelemesiyle sahiplenilmiş, övülen eseri bağlamında Osmanlı geçmişi de olumlu ve olumsuz yönleriyle bu minvalde konumlandırılmıştır.⁸⁴⁵ Gibbons ve Köprülü’nün Osmanlı Devleti’nin kuruluşu-kökenleri üzerine eserleri ele alınırken imparatorluğun Türk oluşu üzerinde ciddiyetle durulmuştur.⁸⁴⁶ 15. ve 16. yüzyıl Osmanlı mimari eserlerinde bir Bizans devamlılığı reddedilip kuruluş devrinden intikal eden Türk mirasının altı çizilmiştir.⁸⁴⁷ Yusuf Akçura’nın ölüm yıldönümü vesilesiyle Enver Ziya Karal tarafından verilen konferansın metni, Akçura’nın milliyetçilik bağlamında entelektüel biyografisinin övgü dolu kısa bir özetini sunarak derginin duruşunu tebarüz ettirmiştir.⁸⁴⁸

16. sayıda derginin fikir toplantısının özet zaptı niteliğindeki editoryal yazıda Mustafa Şekip Tunç ve Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu arasında ahlak merkezli tartışmada Tunç, Fındıkoğlu’nda Auguste Comte, Ahmet Rıza Bey, Emile Durkheim ve Gökalp silsilesiyle bir fikri devamlılık görerek muhalefet şerhini ortaya koymuştur. Fındıkoğlu’nun bu devamlılık iddiasına “Bizim memleket gibi fikri hayatı an’anesiz olan bir memlekette oldukça çapına göre bir mütefekkir olan Gökalpı büyük bir mütefekkir haline getirmek pek fena olmasa gerektir. Bu an’aneyi uzatacak kuvveti kendimde görmüyorum. İyi adam hakkındaki telakkim sosyolojik olmaktan ziyade psikolojiktir.” şeklinde itiraz edişi, iki tarafından da Gökalp’e mesafesi hakkında fikir vermektedir.⁸⁴⁹ Öte yandan Zahir Sıtkı Güvemli’nin “Zümre Edebiyatları” başlıklı yazısında olduğu gibi Gökalp’e olumlu referans da mevcuttur.⁸⁵⁰

3.4.2. Değerlendirme

Kültür Haftası, cumhuriyet devrinin önemli köşe yazarı ve edebiyatçılarından, formel eğitimi nakıs olup kendi kendini yetiştirmesiyle ayrı bir şöhreti olan ve düşünsel

⁸⁴³ Mesut Cemil, “Konserler: Konservatuarın Beşinci Konseri”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 67.

⁸⁴⁴ “Sergiler: Türk Sergisi ve Sovyet Neşriyatı”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 72.

⁸⁴⁵ Ragıp Şevki, “Naima ve Eseri”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 73.

⁸⁴⁶ Şerif Hulusi, “Kitaplar: Osmanlı İmparatorluğu’nun Menşeleri”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 79-80.

⁸⁴⁷ Fethi Varal, “Konferanslar: Bizans ve Türk Sarayları”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 72.

⁸⁴⁸ Enver Ziya Karal, “Konferanslar: Yusuf Akçura”, *Kültür Haftası*, S. 12 (1936), s. 226-28.

⁸⁴⁹ *Kültür Haftası*, “Ahlak ve Kültür”, *Kültür Haftası*, S. 16 (1936), s. 301-2.

⁸⁵⁰ Zahir Sıtkı, “Zümre Edebiyatları”, *Kültür Haftası*, S. 20 (1936), s. 377.

olarak muhafazakarlığıyla temayüz etmiş Peyami Safa'nın şekillendirdiği bir mecmua olarak fikir ve yayın tarihimizde iz bırakmıştır. Hilmi Ziya Ülken'in değerlendirmesine göre⁸⁵¹ 1932 yılında Ahmet Ağaoğlu'nun çevresinde bir araya gelen Şekip Tunç, Hamdi Başar, Prof. Münir Serim, Hilmi Ziya, Namık İsmail gibi isimlerin olduğu bir fikir topluluğu (Fr. *cénacle*) vardır ve bu çevredeki fikir teatileri Peyami Safa'yı *Kültür Haftası*'nı neşretmeye sevk etmiştir. Dergi, siyasi alana girmekten kesin bir şekilde imtina eden, kültür sahasına münhasır muhafazakarlığın cumhuriyet tarihindeki öncü mecraları arasındadır. Bu çalışmada incelenen dergiler içerisinde siyasi söylemi hatta muhalif yönü olan *Anadolu Mecmuası*'na yakın konumlanmakta, bir açıdan Milli Mücadele dönemi yayınlarından *Dergah*'a kadar izi sürülebilecek düşünsel bir hatta yer almaktadır. Safa'nın inşasına katkıda bulunduğu muhafazakarlığın 1980'lere kadar Türk sağ düşününde güçlü tesirleri olmuştur.⁸⁵²

Osmanlı-Türk modernleşme tarihi gibi oldukça geniş bir çerçeveden bakıldığında ana akım yorumda savunulduğu gibi modernleşme yanlısı fikriyatın yalnızca Batı menşeli rasyonalizm, ilerlemecilik ve pozitivizmden kaynaklanmadığı, bunun yanında Alman romantizmi, Fransız spiritüalizmi ve Bergonsculuk gibi alternatif Avrupa felsefi geleneklerinden de beslendiği göz önünde tutulmalıdır; bu alternatif akımların Türkiye'de 1930'ların başında sağlam bir şekilde tezahür edişinde İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Peyami Safa, Ahmet Ağaoğlu, Hilmi Ziya Ülken, Mustafa Şekip Tunç'un başını çektiği küçük grup etkili olmuştur.⁸⁵³ Safa'nın *Kültür Haftası* erken cumhuriyet döneminin başlıca alternatif, muhafazakar modernleşmeci girişimlerinden biri olarak bu bağlamda pozisyonlanmaktadır.

Sanatın birçok dalını kapsama çabasıyla birlikte kültür alanında bir çeşit Doğu-Batı sentezini önceleyen muhafazakar, Osmanlı geçmişini bir şekilde önemseyen itidalli cumhuriyetçi, Bergsonculuğun hissettirildiği bir tavırla maneviyata saygılı bir düşün karşımıza çıkmaktadır: Kültür vurgulu, ırkçılık karşıtı, dönemin resmi ideolojisine muhalefet etmeyen fakat hassasiyetle periferide konumlanan bir milliyetçilik söz konusudur. Hilmi Ziya Ülken'e göre Peyami Safa'nın İkinci Felsefe Cemiyeti'nin ilk tebliğini sunmasıyla başlayan entelektüel faaliyeti, *Kültür Haftası*'nda devamlılık kazanmıştır ve "1938'de onun ilk verimi olarak *Türk İnkılâbına Bakışlar*'ı çıkar"mıştır.⁸⁵⁴

⁸⁵¹ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1992, s. 447-48.

⁸⁵² Süleyman Seyfi Ögün, "Peyami Safa'nın Muhafazakâr Yanılgısı", *Toplum ve Bilim*, S. 74 (1997), s. 102-54.

⁸⁵³ İrem, "Turkish Conservative Modernism: Birth of a Nationalist Quest for Cultural Renewal", s. 87-112.

⁸⁵⁴ Ülken, *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*, 1992, s. 448.

Bu nedenle *Kültür Haftası* dergisi ile Peyami Safa'nın *Türk İnkılabına Bakışlar* kitabı arasındaki ilişki dikkate değerdir.

3.4.3. Türk İnkılabına Bakışlar

Ele aldığımız dönemin milliyetçilik ile ilgili son kitap neşirleri arasında Peyami Safa'nın *Türk İnkılabına Bakışlar* isimli, *Cumhuriyet* gazetesinde yayınlanmış yazılarından derleme eseri bulunmaktadır.⁸⁵⁵ Türkiye Cumhuriyeti'nin on beşinci yılı vesilesiyle neşredilen eser, ikinci kez ancak 1959⁸⁵⁶ yılında bazı bölüm ve paragraflar yazar tarafından çıkarılarak yayımlanmıştır. Yazarın vefatından sonra külliyatı Ötüken Yayınevi'nce okura sunulurken başta bazı romanları defalarca tekrar baskı yapmasına ve *Türk İnkılabına Bakışlar* aranan bir sahaf kitabı olmasına rağmen neşri yapılmamış veya yapılamamış⁸⁵⁷, ikinci baskıdan çok sonra, 1990'da bir izah olmaksızın yeni bir baskıya kavuşmuştur.⁸⁵⁸ Yayınevinin Şubat 2022 itibarıyla 15. baskıyı⁸⁵⁹ okura arz etmesinin gösterdiği üzere esere teveccüh vardır. Nitekim derleme kütüphaneleri kataloglarına göre eserin aynı zamanda Kültür Bakanlığı tarafından 1981⁸⁶⁰, Atatürk Araştırma Merkezi tarafından 1988,⁸⁶¹ 1996 ve 2010'da basıldığı anlaşılmaktadır. Peyami Safa'nın çıkarılan kısımlar hakkında 1959'daki ikinci baskı için kaleme aldığı önsözdeki izahı, zamanın şartlarında resmi ideolojiye, dil ile tarih konularında tedavüldeki tezlere tabi olmak zorunluluğundan ötürü yazarın fikir özgürlüğünden taviz vermeye mecbur olduğunu, ancak bu tavizlerin eserin özünden uzaklaşacak mertebede olmadığı yönündedir.

Yayıncıların yazarın bu açıklaması dışında bir nota ihtiyaç duymadıkları anlaşılmaktadır. Metinden çıkarılan pasajlar, bir araştırmacı tarafından tespit edilmiş durumdadır.⁸⁶² Çıkarılan “Başlarken” bölümü Hristiyan Batı ile Müslüman Doğu arasındaki çatışmadan kaynaklı Tanzimat ikiliğinin Gülhane Hattı Hümayunu ve II. Meşrutiyet'in ilanı ile izale edilemediği görüşüyle başlamaktadır. Gündelik hayata sirayet eden ve Türk düşüncesinin en büyük meselesi olan bu ikilik, ancak Atatürk'ün bir darbesiyle son bulmuş, etkilerini geniş bir coğrafyaya yayan bir sentez olmuştur. Safa

⁸⁵⁵ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar: Cumhuriyetin 15. Yılı Münasebetile*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.

⁸⁵⁶ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, İnkılap, İstanbul 1959.

⁸⁵⁷ 1988-2010 yılları arasında bir kamu kurumu tarafından da neşirlerin yapılması, yayın haklarıyla ilgili olası bir duruma işaret etmektedir.

⁸⁵⁸ Abdullah Uçman, “Peyami Safa'nın Türk İnkılabına Bakışlar'ı”, *Erdem*, S. 62 (2012), s. 251-60.

⁸⁵⁹ “Ötüken Kitap | Türk İnkılabına Bakışlar Peyami Safa”, <https://www.otuken.com.tr/turk-inkilabina-bakislar> [Erişim tarihi: 29.12.2022].

⁸⁶⁰ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.

⁸⁶¹ Peyami Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1988.

⁸⁶² Beşir Ayvazoğlu, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, Ötüken, İstanbul 1998, s. 336-48.

eserinde, bu orijinal medeniyet ve kültür terkininin -on beş yıllık safhasının siyasi ve hukuki tarihi bir ölçüde yazılmış olsa da- o zamana kadar yapılmamış tahliline giriştiğini söylemektedir.⁸⁶³

İkinci baskıdan itibaren “İnkılap, Hayat ve İdeal” başlığıyla yer alan “Kemalizm, Hayat ve İdeal” bölümünden çıkarılan paragraflarda Peyami Safa *Kadro*’ya sabit fikir, dogma, katı prensip nitelemelerini yakıştır, ayrıca artık eskimiş maddecilik, birey yerine toplumu esas tutmak gibi Gökâlp bakiyesi düşünceler, esasında yine Avrupa ulusçuluğuna ait devlet kapitalizmi gibi sosyalist ekonomi kuramlarına bağlı olma yönlerinden eleştiri getirmiştir. Şükrü Kaya ve Celal Bayar ile hemfikir olarak Kemalizmin sol olmayışı, taklit değil orijinal oluşu, ekonomide şartların gereği dönemsel olarak tatbik edilen devletçilik siyasetinin sosyalizm manasına gelmediği noktaları etrafında fikir beyan etmiştir.⁸⁶⁴

İlk baskıda “Kemalist Türk Milliyetçiliği” olan başlığı “Türk Milliyetçiliği” yapılan kısımda Türk Ocağı ve *Türk Yurdu* mahfillerinde bir düşün faaliyeti olarak telakki edilen Osmanlı milliyetçiliğini Atatürk’ün liderliğinde Türk milliyetçiliğinin tasfiye ettiği fikri vardır. Tamamen çıkarılan “Halk Partisi ve Altı Prensibi” başlığından bekleneceği üzere Altı Ok ele alınırken materyalizm karşıtlığı, faşist ve sosyalist olmayış, sınıfsız toplum olma iddiası ve tek parti yönetiminin bu yapı ile sergilediği yüksek derecedeki uyum-çok partili sisteme mesafe, klerikalizmi tasfiye eden ama din karşıtı olmayan laiklik vurgusu dikkat çekmektedir.⁸⁶⁵ Son olarak netice bölümünden çıkarılan, kökenlerini antik dünyadan alan Batı medeniyetine hamle yapabilmek için sadece Türkiye’nin değil tüm Doğu’nun Atatürk’ü beklediği ifadesi ve kurtuluş ile modern Türkiye’nin inşası tasavvurlarının evvelde liderde bir sır olup safha safha gerçekleşmesine dair bir alıntı ve bu yönde bir temenni yer bulmaktadır.⁸⁶⁶

Yazarın eserinde gittiği revizyonda 1959 itibarıyla tek parti-devlet bütünleşmesinin yüksek derecede olduğu bir rejim övgüsüne yer vermeme tercihi gibi anlaşılır kimi tasarruflar bulunsa da eserin ana argümanlarını, bakış açısını etkileyecek bir müdahaleye gitmediği görülmektedir. Dolayısı ile “Yeni Tarih ve Dil Anlayışımızın Geniş Manası” bölümü gibi Türk Tarih Tezi’nin öğelerini içeren kısımlara dokunulmamış, esasen son derece minör mahiyette çıkarmalar yapılmıştır. Tek parti

⁸⁶³ *Age.*, s. 336-38.

⁸⁶⁴ *Age.*, s. 339.

⁸⁶⁵ *Age.*, s. 340-43.

⁸⁶⁶ *Age.*, s. 343-44.

döneminin geride kalmasıyla Safa'nın fikrilerindeki değişimleri umuma sembolik bir revizyonla ve kısa bir açıklamayla ifade edişi söz konusudur. Yeni edisyonu yazarın tüm entelektüel biyografisi göz önünde tutularak, zihin dünyasındaki ve insan ilişkilerindeki değişkenlik hesaba katılarak geniş bir değerlendirmeye tabi tutmak gerekmektedir.

Peyami Safa “İnkılabdan Evvelki Cereyanlar” başlıklı kısımda II. Meşrutiyet devri fikir dünyasının akımlarının çok sayıda ve renkteki kesişim kümelerini yüksek titizlikle ele almıştır. Türkçü-İslamcı, Türkçü-Garbcı, İslamcı-Garbcı, Türkçü-İslamcı-Garbcı tasnifleri⁸⁶⁷ basitleştirilmiş kategorilerin zıddına, tablonun ne derece karmaşık olduğunu, “fikirler kaosu”⁸⁶⁸ olduğunu göstermektedir. “Ayrılıklar ve Beraberlikler” başlığı altında bazı mütefekkirlerin bu akımlar arasında geçişler yaptığı⁸⁶⁹ tespiti durumun karışıklığını tam olarak açığa kavuşturmaktadır.

Safa'nın inkılap ile ilgili ihtiyacını hissettiği ve bu yazı dizisinde-kitabında yapmaya giriştiği başlıca şey meseleyi medeniyet, elbette kaçınılmaz şekilde Doğu-Batı medeniyetleri çerçevesi bir bağlama yerleştirmektir. Safa'nın Türk inkılabının getirdiği medeniyetçiliğe dair eleştirel yorumunda üzerinde anlaşılamayan meselelerin hacimsiz gazete yazılarında medeniyet, kültür ve din ilişkilerinin analizine girilmemiş olduğu tespiti bulunmaktadır.⁸⁷⁰ Fakat kendisi de en azından bu girişiminde gazete sütunları ile sınırlı olduğu için Batı zihniyetini izahta Avrupa zihniyetinin Roma İmparatorluğu'nun toplum, Hristiyanlık dininin etik, Antik Yunan'ın akıl disiplinlerinden doğmuş olduğu⁸⁷¹ gibi basitleştirilmiş bir şema sunmak durumunda kalmıştır. Benzer şekilde Doğu'yı da iki parça halinde, İslam Şark, Brehmen ve Budist Şark şeması şeklinde telakki etmiş⁸⁷² ve tüm bunları birkaç yazıda anlatmak durumunda kalmıştır. Batı'yı maneviyatlı-maneviyatsız, müspet-menfi olarak iki parça halinde ele alış muhafazakar, milliyetçi hatta İslamcı düşüncede nadirattan olmasa da Safa'nın bu eserinde çizdiği netlikte iki parçalı Doğu portresi bir özgünlük arz etmektedir.

Ziya Gökalp'e mesafeli duruş⁸⁷³, Bergsonculuk (kitap her zaman Mustafa Şekip Tunç'un takrizi⁸⁷⁴ ile neşredilmiştir) etkisiyle modernlik yolundaki ilerlemeye halel getirmeyecek şekilde, Doğu-Batı sentezi çerçevesi, dengeli bir maneviyat, akıl-analitik

⁸⁶⁷ Safa, *Türk İnkılabına Bakışlar*, 2017, s. 26.

⁸⁶⁸ *Age.*, 2017, s. 46.

⁸⁶⁹ *Age.*, 2017, s. 62.

⁸⁷⁰ *Age.*, 2017, s. 88.

⁸⁷¹ *Age.*, 2017, s. 100.

⁸⁷² *Age.*, 2017, s. 113-21.

⁸⁷³ *Age.*, 2017, s. 24-25, 170.

⁸⁷⁴ *Age.*, 2017, s. 15-23.

düşünme ve ruh-sezgi birlikteliğiyle nihai değerlendirmede muhafazakar cumhuriyetçi bir milliyetçilik örüntüsü karşımıza çıkmaktadır. Peyami Safa'nın bu milliyetçilik anlayışı çok partili dönemde muhafazakarlık tarafı ağır basacak şekilde bir değişime uğrayacaktır. Eserindeki sembolik revizyon, bu değişimin Türk inkılabına bakışına taalluk eden tarafının ifadesi olacaktır.

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu-Türkiye Cumhuriyeti tarihinde kronolojik başlangıcı konusunda muhtelif görüşler olsa da bir noktadan itibaren en üst seviyedeki “mesele”, moderniteye maruz kalmış olmak ve buna verilecek tepkinin belirlenmesidir. Türk milliyetçiliği düşüncesinin incelenen kesiti, bu sürecin bir parçasıdır; bu anlamda Osmanlı-Türk modernleşmesinin birçok alanı gibi eklektik ve değişkendir.

1923 ve 1938 yılları arasındaki ulus devlet inşasının mühim bir cüzü olan Türk milliyetçiliği düşüncesi, o derece çeşitlilik içermektedir ki bu devirde Türk “milliyetçiliği” yerine “milliyetçilikleri” kullanımının daha uygun düşeceği iddia edilebilir. Bu çalışmada ortaya konan iç farklılaşma, milliyetçiliğin kuramlar çerçevesindeki tipolojilerin katı ayrımları ile açıklanamayacak derecede fazla çeşitlilik ve yer yer muğlaklıklar arz ettiği prensibiyle örtüşmektedir. Bu çeşitlilik, incelenen malzemede ilk olarak milliyetçilik çalışmalarındaki çağdaş kuramların yaygın tasnifindeki başlıca teoriler olan ilkçi, etno-sembolist ve modernist kuramların/yaklaşımların üçünün de temsillerinin mevcudiyeti ile kendisini göstermektedir. Türk Tarih Tezi’nin damgasını taşıyan *Ülkü* dergisinde ilkçilik benimsenmiştir; Türk milleti, neredeyse evveli tespit edilemeyecek bir kadim zamandan itibaren mevcuttur. *Kadro* yazarlarına göre -modernist yaklaşımın gereği olarak- millet ve milliyetçilik modern zamanlarda ortaya çıkmıştır, pre-modern dönemde Türk milletinden bahsedilemez; ancak dergide dönem şartlarının zorunluluğu olarak Türk Tarih Tezi’nin yalnızca birkaç ögesine sathi temas karşımıza çıkmaktadır. Yayın ekibi *Kadro* ile bir ölçüde ortak olsa da *La Turquie Kémaliste* yabancı dilde Batılı okuru hedefleyen bir propaganda dergisi vasfıyla son derece farklı bir mecra olup II. Türk Tarih Kongresi’ne özel bir sayı ayıracak kadar Türk Tarih Tezi’nin izlerini taşımaktadır; ağırlıklı olarak ilkçi yaklaşıma uygun unsurlar ihtiva etmektedir. İncelenen dergiler içerisinde muhafazakar cumhuriyetçi fikriyatın hakim olduğu *Kültür Haftası* ve *Anadolu Mecmuası*’nda Selçuklu veya Osmanlı İmparatorluğu’nun Orta Çağ ve Yeni Çağa denk gelen yıllarında milletten bahsedilmektedir. Öte yandan modernliğin rolü göz ardı edilmediğinden etno-sembolizme yakın bir perspektif temkinle değerlendirilmiştir. *Türk Yurdu*, *Türk Yılı: 1928* eki dahil olmak üzere büyük ölçüde etno-sembolist bir bakışı tatbik etmiş, ancak Türk Tarih Tezi’nin 1930 yılındaki ilk akisleriyle birlikte ilkçi çizgiyi de içerir olmuştur. Milliyetçilik kuramlarına dair tercih, kronolojik başlangıç noksanı tayin ettiği için milli tarih anlatısıyla derin bir irtibat içerisinde.

Milli tarih anlayışı, dergilerde benimsenen dünya görüşüne ve milliyetçilik yaklaşımına göre ciddi farklılıklar gösterse de kimliği belirlemede en öne çıkan ortak nokta, -muhafazakar dergilerde vurgulu olmayacak şekilde- Osmanlı İmparatorluğu'nun “eski rejim” olarak kabul edilmesidir. “Eski rejim”ın Anadolu Türklüğü için milli olarak benimsenen ve gayri milli olarak tenkit edilen dönemleri ve kültürel miras unsurları vardır: Eleştirilerin odak noktası Fatih Sultan Mehmet saltanatı, Tanzimat veya II. Meşrutiyet gibi bir devir ya da dil ve edebiyat benzeri bir alan olabilmektedir. Selçuklu ve beylikler devirleri de Anadoluculuğa uygun şekilde bütün dergilerde açıkça benimsenirken -hatta *Anadolu Mecmuası*'nda “altın çağ” olarak işlenirken- Anadolu öncesi geçmiş esas itibariyle *Ülkü*, *La Turquie Kémaliste* ve *Türk Yurdu*'nda değişen yoğunluklarda yer bulmuş, diğer dergilerde son derece kısıtlı bahis konusu olmuştur. *Ülkü*'de yer yer Türk Tarih Tezi'nden kaynaklı olarak milli tarihin neredeyse tüm insanlığın tarihi olarak telakki edilmesi ise özel bir muğlaklık doğurmuştur; kimi zaman tarihsel olgulara mugayir ve tezatlı iddiaların varlığı, girift bir tablo ortaya çıkarmıştır.

Anadolu Mecmuası ve *Kültür Haftası*'nda din, kültürün ve kimliğin önemli bir parçasıdır ama sınırlı bir yere sahiptir ki Batı kültür öğeleri de bu raddede olmasa da benzer bir konumdadır. *Kadro* dünya görüşüne münasip bir şekilde dini tamamen dışlayıcı bir duruştur; din modern öncesi dünyaya aittir, geçmişte kalmalıdır. *La Turquie Kémaliste*'te dinden neredeyse hiç bahsetmemeyi tercih eden seküler bir tavır karşımıza çıkmaktadır. *Türk Yurdu*'nda ilk olarak kimi zaman tamamen araçsallaştırıcı, mesafeli kimi zaman benimseyici, yakın bir tavırla dini modernleşme kapsamında değişime tabi tutarak milliyetçiliğin bir cüzü olarak yaşama, yaşatma fikri vardır. Bunun yanında seküler bir tavırla İslam'ın milliyetçiliğe ve ilerlemeye mani olduğu yönünde düşünce de bulunmaktadır. Bu, milliyetçiliği neredeyse dinin ikamesi şeklinde görmeye, bir “sivil din” olarak inşa etmeye kadar varmıştır; bu minvalde dini ve tasavvufi terimler milliyetçiliği kutsal bir şekle büründürmek için sarf edilmiştir. *Ülkü*'de İslam'ı Türk milletin mazarinde başlamış bitmiş olumsuz bir safha olarak gören tam seküler görüş hakimdir; milliyetçiliğin bir “sivil din”e dönüştürülmesi amaçlı fikirler de mevcuttur. Tasavvuf, dergilerin çoğunda ancak kültürün mazideki bir yönü olmak kaydıyla olumlu olarak ya da büsbütün olumsuz yer almış veya hiç bahis konusu olmamıştır.

Dergilerin tümündeki milliyetçilik düşüncesi, farklı seviyelerde ve tarzlarda olsa da kati bir surette Anadolucudur. Muhafazakar *Anadolu Mecmuası* isim olarak tercih edecek kadar bu akımın öncü, kurucu bir mecrası iken maddeci *Kadro* çizgisine uygun

olarak ekonomik kalkınmaya odaklanan seküler başka bir Anadoluçuluk sergiler. Bu durum, imparatorluğun son bulması, Milli Mücadele ve ulus devletin tesisinin şekillendirdiği dönemde fikirlerin gelişmeleri tayin etmemesi, dönemin ağır şartlarından kaynaklanan gelişmelerin fikirleri belirliyor oluşuyla ilişkilidir. Bir ölüm kalım savaşının ardından Lozan Antlaşması ile tesis edilen düzeni korumak esastır, bu nedenle milliyetçi düşüncede irredantizmin iması dahi yoktur. Turancılık yalnızca *Türk Yurdu*'nda Anadoluçu çizgiden sapmaya neden olmayacak kadar düşük seviyede kültürel alana münhasır bir şekilde işlenmiş, diğer dergilerde ise yer yer eleştirilmiştir. Dönemin şartlarında hukuki statü itibarıyla kamuya ait olmayan kurum ve yayınlarda dahi merkezi idare ile ilişkilerin fiiliyattaki gerçeği, milliyetçi düşüncede net şekilde “resmi” ve “gayri resmi” ayırımına izin vermemektedir. *Anadolu Mecmuası*, *Türk Yurdu* ve *Kadro*'nun yayın hayatlarının sona erme şekli bu genel tablonun en açık olayları arasında anılmalıdır. “Özerk” yapıların dahi hareket alanları son derece sınırlıdır.

Dünya görüşü ve milliyetçiliği ele alışıta benimsenen kuram/bakış gibi temel alanlarda dahi fevkalade derecede farklılaşan dergilerin Anadoluçu akımda net bir şekilde mutabık olmaları, milliyetçi düşüncede -Milli Mücadele yılları düşünce tarihi açısından olağanüstü bir geçiş devri olarak kabul edildiğinde- bir önceki dönem olan II. Meşrutiyet yıllarından önemli bir kopuşu göstermektedir. Bu kopuşta, alan olarak küçülmüş vatani tam manasıyla ve kesin olarak sahiplenmek saiki belirleyici olmuştur. Öte yandan II. Meşrutiyet fikir hayatının mirası olan milli iktisat düşüncesi, 1923-38 senelerinde liberal düşünce ve uygulamaların varlığına rağmen esas tutulmuş, bir devamlılık örneği olmuştur. Meşrutiyet devri milliyetçi düşüncesinin önde gelen isimlerinden Ziya Gökalp'in şahsının ve fikirlerinin alımlanışında ise sahiplenme, eleştiri ve görece objektif ele alış ile hem kopuş hem devamlılık tespit edilmektedir. İki dönemde de merkezi konuma sahip Türk Ocakları'nın dergisi *Türk Yurdu*'nun fikriyatında da devamlılık yanında Anadoluçuluğa geçiş gibi bir kopuş vuku bulmuştur.

Döneme hem Doğu'dan hem Batı'dan gelen yabancı unsurlara karşı olma fikrini prensip olarak kabul eden bir milliyetçilik hakimdir. Doğu, “eski rejim” olan Osmanlı İmparatorluğu ile özdeşleştirilen Arap ve İran etkileri taşıyan kültürel miras olarak görülmekle nispeten kolay bir şekilde tarif edilebilmektedir. Fakat “neyin terk edilip neyin muhafaza edileceği” problem teşkil etmektedir. Bir zaruret addedilmiş modernleşmenin Batılılaşmayla neredeyse eş anlamlı oluşu “Batı'ya rağmen Batılılaşma”, “Batılılaşırken Türk kalmak” gibi oldukça basitleştirilmiş ibarelerle ifade

edilse de “neyin alınıp neyin alınmayacağı” problemin diğer yüzü olmuştur. Modernleşmede model ve fikir akımlarında temel kaynak olan Batı tarafından devamlı surette maruz bırakılan Oryantalizmin eleştirisinin gerekmesi, başlı başına bir sorun olmuştur.

İncelenen metinlerde yoğun olarak tenkide tabi tutulan II. Meşrutiyet devrinin milliyetçilik düşüncesinde revizyon, I. Dünya Savaşı’nın sonunda başlamış, olağanüstü bir geçiş süreci olan Milli Mücadele yıllarının arkasından esas itibariyle 1923-1938 dönemindeki ulus devlet inşası esnasında gerçekleşmiştir. Bu dönemin fikriyatı, modern anlamda vatan kavramı gibi 19. yüzyıldan miras kalan unsurların sonraki döneme intikal ettirilmesini sağlamıştır. Geliştirilen özgün düşünceler ise cumhuriyetin müteakip yıllarında dergilerin fikir hayatımızda kalıcı etkileri olduğu görüşünü destekleyici surette birbirinden oldukça farklı akımlarla kesişimleri olan milliyetçiliklere kaynak teşkil etmiştir.

KAYNAKÇA

Birincil Kaynaklar

***, “Irak Türklerine Dair Umumi Malumat”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 31/225 (1930), s. 6-16.

“4500 Evvel Bir Türk Medeniyeti mi?”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 31/225 (1930), s. 17-18.

Abdurrahman (Miralay), “Amerika’nın Keşfinde Türk’lerin Hizmeti”, *Ülkü*, C. 3, S. 17 (1934), s. 364-68.

“Abdülhak Hamid Tarhan”, *Ülkü*, C. 9, S. 51 (1937), s. 161-62.

Adil, Fikret, “Cinquante Ans de Peintures et Sculpture Turques”, *La Turquie Kémaliste*, S. 18 (1937), s. 5-14.

Ağaoğlu, Ahmet, “Altmış Yedi Yıl Sonra”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 62.

———, “Altmış Yedi Yıl Sonra”, *Kültür Haftası*, S. 5 (1936), s. 82.

———, “Altmış Yedi Yıl Sonra”, *Kültür Haftası*, S. 6 (1936), s. 102.

———, “Bir Kültürden Ötekine”, *Kültür Haftası*, S. 2 (1936), s. 22.

———, “Cemaat”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 179-18 (1926), s. 257-63.

———, “Hitabe”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 172-11 (1925), s. 209-12.

———, “Kitaplar: Yaratıcı Tekamül”, *Kültür Haftası*, S. 3 (1936), s. 59.

———, “Tarihte Sosyal İnkişaf 2”, *Kültür Haftası*, S. 18 (1936), s. 337-38.

———, “Üç Kültür”, *Kültür Haftası*, S. 1 (1936), s. 5.

———, “Üç Medeniyet (1)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 20-23.

———, “Üç Medeniyet (Devam)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 167-6 (1925), s. 225-29.

———, “Üç Medeniyet: Fert”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 178-17 (1926), s. 219-24.

———, “Ziya Gökalp Bey”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 89-101.

Ahmed Halil, “Ziya Gökalp”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 336-38.

Ahmed Refik, “Anadolu’da Dini Kısımlar: Karabıyıkoglu, Nur Ali, Celali”, *Anadolu Mecmuası*, S. 4 (1924), s. 137-40.

———, “Kalenderoğlu ve Âl-i Osman”, *Anadolu Mecmuası*, S. 2 (1924), s. 47-50.

———, “Mehmed-i Rabi Zamanında Anadolu”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 36-39.

- Akçura, Yusuf, “Asri Türk Devleti ve Münevverlere Düşen Vazife”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13 (1925), s. 13-20.
- , “Birinci Türk Tarih Kongresi”, *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. 23-30.
- , “Gökalp Ziya Bey Hakkında Hatıra ve Mülâhazalar”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 86-88.
- , (ed.), *Türk Yılı: 1928*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009.
- Ali Rıza Seyfi, “Tarihte Türkler ve Spor”, *Ülkü*, C. 1, S. 6 (1933), s. 476-80.
- Ali Süreyya, “Demiryolu Siyasetimiz”, *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. 56-62.
- A.M., “Aydınlıkta Bir Zulmet”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 355-56.
- , “Kürdistan Yoktur”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 435-36.
- , “Türkçülük Mabedi”, *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 30/224 (1930), s. 52-54.
- Aptullah Battal, “Fin İli ve Fin Dili”, *Ülkü*, C. 1, S. 3 (1933), s. 209-18.
- Arık, Remzi Oğuz, “La Turquie Nouvelles et les Fouilles Archéologique”, *La Turquie Kémaliste*, S. 2 (1934), s. 21-26.
- Arkan, Saffet, “Yeni Fakültemizin Açılışı”, *Ülkü*, C. 6, S. 36 (1936), s. 403-5.
- A.R.S., “Anadolu’da ve Suriye’de Hitit Asarına Ait Tetkikat ve Hafriyat”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10 (1925), s. 190-93.
- , “En Kadim Sümer Şehirlerinden Birinde Hafriyat”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 174-13 (1925), s. 64-65.
- Arsal, Sadri Maksudi, “Lisanların İnkişaf ve Tekamülünde Akademilerin Rolü”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 173-12 (1925), s. 271-76.
- , “Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 165-4 (1925), s. 143-49.
- , “Türk Ocağı Konferanslarından: Türk Tarihinin Telkinatı (devam)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 166-5 (1925), s. 187-91.
- Arseven, Celal Esad, “Türk Mimarisinin Saikleri”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10 (1925), s. 151-53.
- Atatürk, Mustafa Kemal, “Tarihi Vesikalar”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 14-18.

“Atatürk’ün Amerikalı Gazeteci Mis Gladys Baker’e Söyledikleri”, *Ülkü*, C. 5, S. 29 (1935), s. 321-23.

Atay, Falih Rıfkı, “À Ceux Qu’il Veut Savoir”, *La Turquie Kémaliste*, S. 12 (1936), s. 1.

———, “Bizim Köy”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 15-17.

———, “Dil Kurultayı”, *Ülkü*, C. 7, S. 43 (1936), s. 1-2.

———, “Fikirden Hayata”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 179-18 (1926), s. 281-82.

———, “Il Faut Venir à Ankara”, *La Turquie Kémaliste*, S. 1 (1934), s. 10-15.

———, “Kuvayi Milliye”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 11-14.

———, “La Base de la Réforme”, *La Turquie Kémaliste*, S. 16 (1936), s. 1.

———, “La Femme Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 4 (1934), s. 1-3.

———, “Meraklı Türkiye!”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 21-22/215-216 (1929), s. 1-2.

———, “Notre Réforme Linguistique”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 1-5.

———, “Quinzième Anniversaire de la République Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 27 (1938), s. 1.

Aydemir, Şevket Süreyya, “Benerji Kendini Niçin Öldürdü?”, *Kadro*, S. 4 (1932), s. 31-39.

———, “Bergson Bahsi ve Hürriyet Telakkimiz”, *Kadro*, S. 13 (1933), s. 42-46.

———, “Bergsonizm Yahut Bir Korkunun Felsefi İfadesi...”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 43-50.

———, “Biz Avrupanın Hayranı Değil, Mirasçısıyız!”, *Kadro*, S. 29 (1934), s. 43-46.

———, “Çok Nüfuslu Anadolu”, *Kadro*, S. 5 (1932), s. 31-36.

———, “Don Kişotun Yeldeğirmenlerle Muharebesine Kürsü Politikacılığına ve Cavit Bey İktisatçılığına Dair...”, *Kadro*, S. 17 (1933), s. 9-15.

———, “Emperyalizm Şahlanıyor mu?”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 5-10.

———, “Ergenekon Efsanesi”, *Kadro*, S. 13 (1933), s. 5-9.

———, “‘Europacentrisme’in Tasfiyesi”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 5-10.

———, “Falih Rıfkı ve Son Eseri”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 43-47.

———, “Fikir Hareketleri Arasında Türk Nasyonalizmi I. Faşizm”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 5-14.

- , “Geri Teknik ve Say’ın sefaleti”, *Kadro*, S. 6 (1932), s. 9-12.
- , “Halk Evleri”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 35-37.
- , “İktisadi Devletçilik”, *Kadro*, S. 17 (1933), s. 37-45.
- , “İnkılap Bitti mi?”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 5-10.
- , “İnkılap Neslinin Şarkısı”, *Kadro*, S. 22 (1933), s. 9-13.
- , *İnkılap ve Kadro: İnkılabın İdeolojisi*, İstanbul Milliyet Matbaası, Ankara 1932.
- , “İnkılap Heyecanı (Antuziasm)”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 5-8.
- , “Milli Kurtuluş Hareketlerinin Ana Prensipleri”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 6-12.
- , “Tabiata Tahakküm”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 19-24.
- , “Yeni Devletin İktisadi Fonksiyonları”, *Kadro*, S. 29 (1934), s. 5-14.
- , “Ziya Gökalp”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 29-40.
- Aykurt, İzzet Ulvi, “Musahabe: Yeni Türk Harfleri Münasebetiyle”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 200-39 (1928), s. 299-301.
- Barthold, W. W., “Türkiyat Sahasında En Evvel Nazar-ı Dikkate Alınacak Meseleler”, *Türk Yurdu*, C. 18-4, S. 184-23 (1926), s. 193-200.
- Batu, Selahattin, “L’élévage en Turquie Républicaine”, *La Turquie Kémaliste*, S. 6 (1935), s. 10-14.
- Batur, Cehile, “Amerika Kaşifleri Arasında Bir Türk”, *Ülkü*, C. 11, S. 62 (1938), s. 124-28.
- Bayrı, Mehmed Halid, “Asıl Hakikat”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 323-25.
- , “Milliyetperverliğin Manası”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 361-64.
- , “Musahabe: Hasbihal”, *Anadolu Mecmuası*, S. 12 (1925), s. 443-44.
- , “Tasavvufi Halk Edebiyatımıza Dair Notlar”, *Anadolu Mecmuası*, S. 4 (1924), s. 167-72.
- Belge, Burhan Asaf, “1933-1934 Bir Yılbaşı Bilançosu”, *Kadro*, S. 25 (1934), s. 24-29.
- , “Asya”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 11-16.
- , “Cihan Buhranı Bitti mi?”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 28-39.
- , “Çin ve Hindistan”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 45-47.

- , “Çin ve Hindistan”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 45-47.
- , “Çökmekte olan Cihan Nizamı”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 21-27.
- , “D’Atatürk à İnönü”, *La Turquie Kémaliste*, S. 28 (1938), s. 1.
- , “Faşizm ve Türk Milli Kurtuluş Hareketi”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 36-39.
- , “Fırka Mektebi”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 30-33.
- , “Gazi Cumhuriyet”, *Kadro*, S. 22 (1933), s. 24-27.
- , “Il disent que...”, *La Turquie Kémaliste*, S. 6 (1935), s. 1.
- , “İnkılabımız ve Hilafet”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 38-41.
- , “İnkılabımızın Sesi”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 33-37.
- , “İnkılap Sanatına Varmak Yolları”, *Kadro*, S. 29 (1934), s. 28-32.
- , “Kronikler”, *Kadro*, S. 12 (1932), s. 45-46.
- , “Kronikler: Arkada Kalan Darülfünun”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 47-48.
- , “Kronikler: Japonya ve Mançuri meselesi”, *Kadro*, S. 5 (1932), s. 44-46.
- , “La Mission du Kamalisme”, *La Turquie Kémaliste*, S. 20 (1937), s. 1.
- , “Lausanne’daki Anlaşmaların İç Yüzü”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 44-48.
- , “Liberal Emperyalizmden Dirije Emperyalizme Doğru”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 31-38.
- , “Makina Medeniyeti”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 26-31.
- , “Merhumun Dolaşık İşleri”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 22-25.
- , “Mübadelinin Rolü ve Karakteri”, *Kadro*, S. 13 (1933), s. 22-28.
- , “Nous Sommes Pour la Paix”, *La Turquie Kémaliste*, S. 13 (1936), s. 1.
- , “Qu’Importe.. Restez Tels Que Vous Etês!”, *La Turquie Kémaliste*, S. 3 (1934), s. 1.
- , “Rejimler, Nasıl Niçin Değişiyor?”, *Kadro*, S. 12 (1932), s. 27-32.
- , “Sanat ve Teknik”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 36-39.
- , “Une Nouvelle Réponse à une Ancienne Question”, *La Turquie Kémaliste*, S. 17 (1937), s. 1.
- , “Üniversitenin Manası”, *Kadro*, S. 20 (1933), s. 24-28.

- Beyatlı, Yahya Kemal, “Memlekette Bahsedilen Edebiyat”, *Kültür Haftası*, S. 1 (1936), s. 2.
- , “Şahsi Hatıralar”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 101-4.
- “Bir Aylık Ocak Haberleri: Mahmud Esad Beyefendinin Nutukları”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 195-34 (1928), s. 65-67.
- “Bir Aylık Ocak Haberleri: Türk Ocakları Merkez Binasının Açılması”, *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 29/223 (1930), s. 77-78.
- “Bir Aylık Ocak Haberleri: Türk Ocaklarının Altıncı Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 29/223 (1930), s. 78-97.
- “Bir Aylık Ocak Haberleri: Ziya Gökalp Merhumun Mezarı”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 197-36 (1928), s. 178.
- “Birkaç Söz”, *Kadro*, S. 3 (1932), s. 48.
- “Bulgaristan’da Turanizm Fikri”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 177-16 (1926), s. 206-9.
- Candar, Avni, “Anadolu’da Türk Bölüklerinin Hükümet Kurma Teşebbüsleri”, *Ülkü*, C. 6, S. 32 (1935), s. 113-19.
- , “Kimerler”, *Ülkü*, C. 4, S. 24 (1935), s. 427-35.
- Cezmi (Varidat Umum Müdürü), “Cumhuriyet Maliyesi”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 205-15.
- Çağlar, Behçet Kemal, “Şiir: Ne Zaman, Ah Ne Zaman?”, *Ülkü*, C. 4, S. 23 (1935), s. 335.
- Delilbaşı, Ali Süha, “Abdülhak Hamid’e Dair Düşünceler..”, *Ülkü*, C. 9, S. 51 (1937), s. 193.
- Devambez, Pierre, “Visites au Musée Greco-Romain d’Istanbul”, *La Turquie Kémaliste*, S. 14 (1936), s. 2-10.
- Dilmen, İbrahim Necmi, “Eski Türk Hikayelerinden Dil ve Edebiyat için Ne Güzel Şeyler Çıkabilir?”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 70-79.
- , “Güneş Dil Teorisinin Esasları”, *Ülkü*, C. 6, S. 35 (1936), s. 329-30.
- , “Güneş_Dil Teorisi Üzerine Bir Kaç Sual ve Cevapları”, *Ülkü*, C. 7, S. 39 (1936), s. 178-83.
- Dirik, Kazım, “Tapis d’Orient et Tisserands Turcs”, *La Turquie Kémaliste*, S. 16 (1936), s. 19-22.
- “Dix Ans d’Industrie Sucrière”, *La Turquie Kémaliste*, S. 18 (1937), s. 15-20.

- Duru, Kazım Namı, “Cumhuriyet Terbiyesi”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 200-204.
- , “Türk Edebiyatına Bir bakış”, *Ülkü*, C. 3, S. 14 (1934), s. 116-23.
- “Education Physique en Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 6-9.
- Eldem, Sedad Hakkı, “Anciennes Maisons d’Ankara”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 10-12.
- Engin, Mehmet Saffet Arın, “Konferans: Garp Terbiyesinin Gençliğe Telkinatı”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 198-37 (1928), s. 204-7.
- Fethi Varal, “Konferanslar: Bizans ve Türk Sarayları”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 72.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, “Milliyet Meselesi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 5 (1924), s. 195-203.
- , “Peşte Turan Cemiyeti”, *Anadolu Mecmuası*, S. 8 (1924), s. 347-51.
- “Finlandiya’da Tiyatro ve Müzik”, *Ülkü*, C. 6, S. 32 (1935), s. 126-29.
- “[fotoğraf altı yazı]”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 202-41 (1928), s. 72.
- Fotoğraflarla Türkiye / La Turquie en image / Turkey in pictures / Die Türkei im Bild*, Matbuat Umum Müdürlüğü, Ankara-Münih 1936.
- Gobineau, Joseph Arthur De, “Türklük ve Türkçülük İzleri I”, *Türk Yurdu*, çev. Reşit Saffet Atabinen, C. 5-25, S. 37/231 (1931), s. 6-9.
- , “Türklük ve Türkçülük İzleri II”, *Türk Yurdu*, çev. Reşit Saffet Atabinen, C. 5-25, S. 38/232 (1931), s. 8-13.
- , “Türklük ve Türkçülük İzleri III”, *Türk Yurdu*, çev. Reşit Saffet Atabinen, C. 5-25, S. 39/233 (1931), s. 10-16.
- Gordlevski, V., “Türk Edebiyatının Dönüm Noktası”, *Türk Yurdu*, çev. A.B., C. 19-5, S. 190-29 (1927), s. 213-17.
- Gökay, Fahrettin Kerim, “Milli Nüfus Siyasetinde (EUGENIQUE) Meselesinin Mahiyeti”, *Ülkü*, C. 3, S. 15 (1934), s. 206-12.
- Göker, Muzaffer, “Rapport du Secrétaire Générale”, *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22 (1937), s. 10-12.
- Gölpınarlı, Abdülbaki, *Yunus Emre: Hayatı*, İktbal Kitabevi, İstanbul 1936.
- , “Yunus’un Mesleği”, *Ülkü*, C. 7, S. 43 (1936), s. 24-26.

- Gündüz, Ali, “Yunus Emre’nin Bir Mezerına Dair”, *Ülkü*, C. 11, S. 66 (1938), s. 525-27.
- “Güneş-Dil Teorisi: Etimoloji, Morfoloji, Fonetik ve Mana Bakımından Türk Dili Analiz Yolları”, *Ülkü*, C. 6, S. 35 (1936), s. 331-35.
- Güven, Ferid Celal, “Musahabe: Muhallet Kitap”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 202-41 (1928), s. 59-60.
- Hakkı Mahir, “Avrupa, Bize İdeal mi, Örnek mi Olabilir?”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 59-62.
- Halil Eldem, “Le Rang et L’importance de nos Musées des Antiques Parmi Les Musées Européens”, *La Turquie Kémaliste*, S. 5 (1935), s. 2-9.
- Haydar Necib, “Türk Ocağı”, *Anadolu Mecmuası*, S. 7 (1924), s. 296-97.
- Herriot, Edouard, “De la Vieille à la Nouvelle Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 1 (1934), s. 16-28.
- H.Z., “Alişar hafriyatı”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 24/218 (1929), s. 21-24.
- , “Anadolu Arkeologyası Sorgusu: Von Der Osten İle Bir Mülakat”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 34/228 (1930), s. 5-10.
- , “Kitabiyat: Macarca Turan Mecmuasının XI Yıl, I-IV Sayısı”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 15-16/209-210 (1929), s. 42-44.
- , “Türk Macar Kardeşliği”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 35/229 (1930), s. 54-55.
- Ireland, Philip W., “New Turkey: A Country of Pioneers”, *La Turquie Kémaliste*, S. 27 (1938), s. 10-16.
- Işıtman, İshak Refet, “Yunus Emre Günü”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 15-16/209-210 (1929), s. 57-61.
- İdilli, Ayaz İshak, “Bütün Türklerde Yüksek Bir Türk Dilinin Vücuda Gelmesi Mümkün müdür?”, *Türk Yurdu*, C. 17-3, S. 175-14 (1925), s. 77-79.
- İnan, Afet, “L’activité Archéologique de la Société d’Histoire Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22 (1937), s. 6-9.
- , *L’Anatolie, le pays de la “race” turque: recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie: (enquête sur 64’000 individus)*, Georg, Cenevre 1941.

———, *L'Anatolie, le pays de la "race" turque: recherches sur les caractères anthropologiques des populations de la Turquie: (enquête sur 64.000 individus)*, (Doktora Tezi), Université de Genève, Cenevre 1939.

“İnkılap Ülkülerini Yayma Yolunda”, *Ülkü*, C. 2, S. 7 (1933), s. 25.

İrfan Nabi, “Anadolu Cumhuriyetinin Maarif Mefkuresi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 6 (1924), s. 250-52.

İyriboz, Nihat, “Nos Figues”, *La Turquie Kémaliste*, S. 7 (1935), s. 13-15.

İzbudak, Veled Çelebi, “Osmanlı Tarih-i Edebiyatına Dair”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 31-34.

K. Naci, “Belediyeler”, *Ülkü*, C. 4, S. 19 (1934), s. 19-23.

“Kadro”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 12 (1932), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 13 (1933), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 3-4.

“Kadro”, *Kadro*, S. 19 (1933), s. 3-5.

“Kadro”, *Kadro*, S. 23 (1933), s. 3-5.

“Kadro”, *Kadro*, S. 35-36 (1934), s. 5-7.

“Kadro”, *Kadro*, S. 32 (1934), s. 3-4.

Kansu, Şevket Aziz, “Biyososyoloji”, *Ülkü*, C. 3, S. 16 (1934), s. 253-62.

———, “Hamidin Antropolojik Tetkiki”, *Ülkü*, C. 9, S. 51 (1937), s. 183-86.

———, “Türk Tarihi ve Asya’nın Biodinamik ve Antropodinamik Kudreti”, *Ülkü*, 413-418, C. 3, S. 18 (1934).

Kansu, Nafî, “Kültür Tarihimiz Bakımından Tarikatlar”, *Ülkü*, C. 6, S. 32 (1935), s. 99-102.

Karal, Enver Ziya, “Konferanslar: Yusuf Akçura”, *Kültür Haftası*, S. 12 (1936), s. 226-28.

- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, “Ankara Moskova Roma”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 34-38.
- , “Ankara Moskova Roma”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 38-40.
- , “Ankara Moskova Roma”, *Kadro*, S. 12 (1932), s. 33-35.
- , “Ankara Moskova Roma”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 39-41.
- , “Edebiyat Buhranına Dair”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 27-29.
- , “Enderun Şairleri ve Halk Edebiyatı”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 26-27.
- , “Fikirde İstiklal”, *Kadro*, S. 22 (1933), s. 28-32.
- , “Hars ve Mefkure Edebiyatı”, *Türk Yurdu*, C. 1-2, S. 168-7 (1925), s. 16-18.
- , “Kronikler: Eskiler almayalım!”, *Kadro*, S. 4 (1932), s. 44-45.
- , “Kronikler: Zeytindağı”, *Kadro*, S. 4 (1932), s. 40-42.
- , “Kültür ve Medeniyet”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 25-27.
- , “Mutahassıs”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 47.
- , “Sécil Sorel, Marlene Dietrich ve Paul Verlain’in büstü”, *Kadro*, S. 21 (1933), s. 25-28.
- , “Türkçe”, *Kadro*, S. 9 (1932), s. 19-22.
- , “Yalın Söz”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 30-32.
- Katırcıoğlu, Miraç, “Sami Felsefenin Irkçı Vasfı”, *Ülkü*, C. 7, S. 40 (1936), s. 267-72.
- Kaya, Şükrü, “Halkevleri Hakkında”, *Ülkü*, C. 9, S. 50 (1937), s. 141-43.
- Koryürek, Enis Behiç, “Ahmet Hikmet”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 265.
- Koşay, Hamit Zübeyir, “Arkeoloji: Alishar Hafriyatı”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 205-44 (1928), s. 201-5.
- , “Finlerin Ulusal Erteğisi Kalevala”, *Ülkü*, C. 5, S. 26 (1935), s. 123-25.
- Koşay, Hamit Zübeyir, “Alaca Hüyük”, *La Turquie Kémaliste*, S. 15 (1936), s. 2-7.
- Koyunoğlu, Arif Hikmet, “Bektaşılık ve Son Bektaşiler”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 200-39 (1928), s. 309-18.
- Köprülü, Fuad, “Ocaklının Vazifesi”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 190-29 (1927), s. 211-13.
- , “Selçukiler Devrinde Anadolu Şairleri”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 23-26.
- Köymen, Nusret, “Kemalizmin Hususiyetleri”, *Ülkü*, C. 7, S. 42 (1936), s. 416-18.

- Kurt, Hakan, *Türk Antropoloji Mecmuası Transkripsiyonu: 1925-1928*, Gece Kitaplığı, Ankara 2017.
- Küçüka, Necip Ali, “Halkevleri Yıldönümü Nutku”, *Ülkü*, C. 5, S. 25 (1935), s. 4-7.
- Kültür Haftası, “Ahlak ve Kültür”, *Kültür Haftası*, S. 16 (1936), s. 301-2.
- “La Question de l’Industralisation de la Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 5 (1935), s. 10-14.
- “Le Musée des Arts Turcs et Musulmans”, *La Turquie Kémaliste*, S. 15 (1936), s. 9-14.
- “Les Questions d’Assistance Sociale et de Santé Publique dans La Turquie Kémaliste”, *La Turquie Kémaliste*, S. 3 (1934), s. 2-7.
- M. Şükrü, “Dil Bilgisi-Dil Düzelmeleri”, *Ülkü*, C. 3, S. 16 (1934), s. 281-89.
- Mamboury, E., “L’Art Turc du XVIIIème Siècle”, *La Turquie Kémaliste*, S. 19 (1937), s. 2-11.
- Mehmed Emin, “İrtica Karşısında Gençlik”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 403-4.
- Mehmed Rauf, “Ahmet Hikmet’in Ölümü Münasebetiyle: Matbuat Aleminde”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 276-79.
- Mehmed Emin, “İrtica Karşısında Gençlik”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 403-4.
- Mehmed Rauf, “Ahmet Hikmet’in Ölümü Münasebetiyle: Matbuat Aleminde”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 276-79.
- Mehmet İlhan, “İnkılabı Bilmek”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 65-66.
- Mehmet İzzet, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018.
- Mehmet Saffet, “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti Abideleri ve San’at Eserleri Araştırmaları Tarihçesi (1)”, *Ülkü*, C. 4, S. 24 (1935), s. 418-26.
- , “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti Anıtları (Abideleri) ve Sanat Eserleri”, *Ülkü*, C. 5, S. 29 (1935), s. 355-64.
- , “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti: Eti İmparatorluğu”, *Ülkü*, C. 4, S. 23 (1935), s. 323-28.
- , “Anadolu’da En Eski Türk Medeniyeti ve Cihan Medeniyetlerine Hakimiyeti”, *Ülkü*, C. 3, S. 16 (1934), s. 263-67.
- Mesut Cemil, “Konserler: Konservatuarın Beşinci Konseri”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 67.

- Mészáros, Gyula, “Halkçılık-Garpçılık”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 197-36 (1928), s. 139-47.
- Mikkola, Pr., “Tuna Bulgarlarının Kronolojisi (Türk Kabileleri) III”, *Türk Yurdu*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 4-24, S. 30/224 (1930), s. 5-13.
- , “Tuna Bulgarlarının Krunolojisi (Türk Kabileleri)”, *Türk Yurdu*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 4-24, S. 27-28/221-22 (1930), s. 7-15.
- , “Tuna Bulgarlarının Krunolojisi (Türk Kabileleri) II”, *Türk Yurdu*, çev. Zakir Kadiri Ugan, C. 4-24, S. 29/223 (1930), s. 22-29.
- Muzaffer (T.T.T.C. Umumi Katibi), “Türk Soy ve Türk Tarihi”, *Ülkü*, C. 4, S. 22 (1934), s. 249-54.
- Müftüoğlu, Ahmet Hikmet, “Edebiyat Tetkikleri: Şeyh Galib”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 191-30 (1927), s. 275.
- Nebil (T.B.M.M. Kütüphanesi Müdürü), “Milli Şuur ve Halkevleri”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 216-25.
- Necip Ali, “Halkevleri”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 233-37.
- , “Halkevleri Yıldönümü Nutku”, *Ülkü*, C. 3, S. 13 (1934), s. 5-15.
- , “Necip Ali Beyin Nutku: Halkevleri Yıldönümünde”, *Ülkü*, C. 1, S. 2 (1933), s. 104-14.
- Neşet Halil, “Kronikler: İnkılap ve Kadro”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 44-46.
- “Nos Nouvelles Voies Ferrés”, *La Turquie Kémaliste*, S. 3 (1934), s. 8-11.
- Nusret Kemal, “Halk Kuvveti”, *Ülkü*, C. 1, S. 1 (1933), s. 49-52.
- “Ocak Tiyatrosunun Açılma Merasimi”, *Türk Yurdu*, C. 4-24, S. 26/220 (1930), s. 56.
- Oğan, Aziz, “Le Palais de Topkapı”, *La Turquie Kémaliste*, S. 17 (1937), s. 2-7.
- Orkun, Hüseyin Namık, “Anadolu’da Oğuz Boyları”, *Ülkü*, C. 5, S. 27 (1935), s. 189-99.
- , “Bir Oğuz Efsanesi”, *Ülkü*, C. 6, S. 34 (1935), s. 267-75.
- , “Bulgarların En Eski Tarihine Dair”, *Ülkü*, C. 1, S. 5 (1933), s. 400-403.
- , “Oğuz Destanına Dair”, *Ülkü*, C. 5, S. 30 (1935), s. 412-20.
- , “Oğuzlara Dair”, *Ülkü*, C. 5, S. 26 (1935), s. 102-10.
- , “Oğuzların Tarihine Dair”, *Ülkü*, C. 5, S. 28 (1935), s. 288-92.
- , “Türk Medeniyet Tarihine Ait Mühim Bir Keşif”, *Ülkü*, C. 5, S. 25 (1935), s. 24-31.

- Oygar, İsmail Hakkı, “L’art et L’industrie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 6 (1935), s. 16-22.
- Peker, Recep, “Uluslaşma - Devletleşme”, *Ülkü*, C. 7, S. 41 (1936), s. I-VII.
- Pittard, Eugène, “Türk Irkı Hakkında”, *Ülkü*, C. 8, S. 45 (1936), s. 196-202.
- Prof. Milliner (Abideleri Koruma Heyeti Azasından), “Eski Eserleri Niçin ve Nasıl Korumalıyız?”, *Ülkü*, C. 2, S. 10 (1933), s. 298-301.
- Ragıp Şevki, “Naima ve Eseri”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 73.
- Rauf Yekta, “Anadolu Musikinaşları Hakkında Tarihi Tetebbular 1: Ladikli Mehmed Efendi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 14-18.
- “Reisicumhur Hazretlerinin Türk Ocakları Merkez Binasını Teşrifleri”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 23/217 (1929), s. 16-17.
- Reşit Galip, “Les recherches nouvelles autour de l’Histoire Turque”, *La Turquie Kémaliste*, S. 1 (1934), s. 1-3.
- , “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, *Ülkü*, C. 2, S. 9 (1933), s. 164-77.
- Rıza Nur, “Devletimizin Mahiyeti ve Milli Adı”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 163-2 (1924), s. 53-56.
- Sadri Etem, “Le Nouveau Visage de L’Anatolie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 2 (1934), s. 9.
- Safa, Peyami, “Gençlik ve İdeolojiler”, *Kültür Haftası*, S. 9 (1936), s. 162.
- , “Kültür ve Edebiyat”, *Kültür Haftası*, S. 1 (1936), s. 5.
- , “Memleket ve Edebiyat”, *Kültür Haftası*, S. 2 (1936), s. 33.
- , “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 3 (1936), s. 51-52.
- , “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 65-66.
- , “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 5 (1936), s. 85.
- , “Şark-Garp Münakaşasına Bir Bakış”, *Kültür Haftası*, S. 7 (1936), s. 123.
- , *Türk İnkılabına Bakışlar*, İnkılap, İstanbul 1959.
- , *Türk İnkılabına Bakışlar*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981.
- , *Türk İnkılabına Bakışlar*, Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1988.
- , *Türk İnkılabına Bakışlar*, Ötüken, İstanbul 2017.

———, *Türk İnkılabına Bakışlar: Cumhuriyetin 15. Yılı Münasebetile*, Kanaat Kitabevi, İstanbul 1938.

“Sergiler: Türk Sergisi ve Sovyet Neşriyatı”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 72.

Sungu, İhsan, “L’Exposition d’Histoire”, *La Turquie Kémaliste*, S. 21-22 (1937), s. 13-20.

Suut Kemal Yetkin, “Romanda Milli Vasıf”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 74.

Şapolyo, Enver Behnan, “Kanarya Adasında Guvanş Türkleri”, *Ülkü*, C. 6, S. 36 (1936), s. 412-15.

Şefkatli, Murat, (ed.), *Türk Yurdu: Birinci Cilt (1-2)*, Tutibay Yayınları, Ankara 1998.

Şemseddin Kemal, “Kızlarağası”, *Anadolu Mecmuası*, S. 4 (1924), s. 173-74.

Şerif Hulusi, “Kitaplar: Osmanlı İmparatorluğu’nun Menşeleri”, *Kültür Haftası*, S. 4 (1936), s. 79-80.

“Şuun”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 163-2 (1924), s. 79.

Tahir Hayrettin, “Ayarlı Millet ve Plan”, *Kadro*, S. 18 (1933), s. 54-58.

———, “Türk İnkılabı Kürsüleşiyor”, *Kadro*, S. 19 (1933), s. 37-40.

Talu, Ercüment Erem, “Oculos Habent, Sed...”, *La Turquie Kémaliste*, S. 5 (1935), s. 1.

Tanpınar, Ahmet Hamdi, “Bizde Roman”, *Kültür Haftası*, S. 2 (1936), s. 25-26.

Tanrıöver, Hamdullah Suphi, “Başlangıç”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 162-1 (1924), s. 13.

———, “Hitabe”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 85-86.

———, “Şuun: Putlar Nasıl Kırılır?”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 19/213 (1929), s. 61-68.

Tekin, Arslan, Ahmet Zeki İzgöer, (ed.), *Anadolu Mecmuası*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2011.

Tizac, Jean Henri D’Ardenne, De, “Bir Turan Sanatı Var mıdır?”, *Türk Yurdu*, çev. Remzi Oğuz Arık, C. 3-23, S. 19/213 (1929), s. 17-29.

Togan, Zeki Velidi, “Türklerde Hars Buhranı”, *Türk Yurdu*, C. 18-4, S. 185-24 (1926), s. 242-51.

Tökin, İsmail Hüsrev, “Garpte Sermaye Terakümünde Müstemlekelerin Rolü”, *Kadro*, S. 32 (1934), s. 17-21.

———, “Ham madde memleketlerindeki para buhranının karakteri”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 12-16.

- , “Türkiyede Derebeylik Rejimi”, *Kadro*, S. 7 (1932), s. 16-23.
- , “Türkiye’de Derebeylik Rejimi II”, *Kadro*, S. 8 (1932), s. 30-35.
- , “Türkiye’de Milli Sermaye Hareketi”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 20-25.
- Tör, Vedat Nedim, “Değişen Cihan Münasebetleri İçinde Türkiye”, *Kadro*, S. 5 (1932), s. 13-18.
- , “Devletçilik Karşısında Zümre Menfaati ve Münevver Mukavemeti”, *Kadro*, S. 21 (1933), s. 15-20.
- , “Devletin Yapıcılık ve İdarecilik Kudretine İnanmak Gerekir”, *Kadro*, S. 15 (1933), s. 13-19.
- , “Dışticarete Devletçilik”, *Kadro*, S. 26 (1934), s. 11-15.
- , “İktisat İşlerinde Devlete Veto Hakkı ve İktisat Vekaleti”, *Kadro*, S. 10 (1932), s. 13-19.
- , “Kronikler: Üçüncü Milli Sanayi Sergisi Münasebetiyle”, *Kadro*, S. 5 (1932), s. 47-48.
- , “Müstemleke İktisadiyatından Millet İktisadiyatına 2”, *Kadro*, S. 2 (1932), s. 9-14.
- , “Müstemleke iktisadiyatından Millet iktisadiyatına”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 8-11.
- , “Qu’attendons-nous de l’intellectuel Occidentale?”, *La Turquie Kémaliste*, S. 11 (1936), s. 1.
- , “Sensation”, *La Turquie Kémaliste*, S. 2 (1934), s. 1.
- , “Sınıflaşmak ve İktisat Siyaseti”, *Kadro*, S. 11 (1932), s. 17-21.
- , “Türk Devletçiliği İhtibas Devletçiliği Değildir...”, *Kadro*, S. 17 (1933), s. 16-21.
- , “Ümmilikle mücadele için köy kampları”, *Kadro*, S. 1 (1932), s. 43-44.
- “Türk Dünyasında Olanlar: Harsi Fin-Ugur Konferansı”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 201-40 (1928), s. 52-54.
- “Türk Ocağı ve Düşmanları”, *Türk Yurdu*, C. 5-25, S. 36/230 (1930), s. 54-60.
- “Türk Ocakları İkinci Kurultayı”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 170-9 (1925), s. 137-40.
- “Türk Ocakları Merkez Heyeti Binasının Temel Atma Merasimi”, *Türk Yurdu*, C. 19-5, S. 188-27 (1927), s. 138-39.
- “Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı”, *Ülkü*, C. 6, S. 31 (1935), s. 8-12.
- “Türk Tarihine Önem”, *Ülkü*, C. 6, S. 31 (1935), s. 5-7.

- “Türklük Şuunu: Macaristan’da Turancılık”, *Türk Yurdu*, C. 3-23, S. 20/214 (1929), s. 57-58.
- Ugan, Zakir Kadiri, “Tarihi Tetkikler: Türklerin Kavmi ve Kabilevi Terkibi Meselesi”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 202-41 (1928), s. 73-75.
- , “Vahhabiler (1)”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 163-2 (1924), s. 68-73.
- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, “13. ve 14. Asırlarda Anadolu’da Ticaret”, *Ülkü*, C. 1, S. 4 (1933), s. 287-91.
- Ülken, Hilmi Ziya, “Anadolu Örfü ve Destanlar”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 29-35.
- , “Anadolu Örfü ve Destanlar 2”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 64-67.
- , “Kırgız, Türkmen ve Uygur”, *Anadolu Mecmuası*, S. 9,10,11 (1925), s. 367-73.
- , *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1979.
- , *Türkiye’de Çağdaş Düşünce Tarihi*, Ülken Yayınları, İstanbul 1992.
- , “Türkler ve Moğollar”, *Anadolu Mecmuası*, S. 5 (1924), s. 188-92.
- Ünaydın, Ruşen Eşref, “Hitabe”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 164-3 (1924), s. 104-5.
- “Vins et Vignobles de Turquie”, *La Turquie Kémaliste*, S. 8 (1935), s. 9-13.
- Wright, Walter L., “Romance and Revolution”, *La Turquie Kémaliste*, S. 14 (1936), s. 1.
- Yazıksız, Necip Asım, “Bir Aylık Neşriyat: Kitaplar, Türk Tarihi”, *Türk Yurdu*, C. 16-2, S. 171-10 (1925), s. 201-4.
- , “Harflerimiz”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 68-69.
- , “İçtimai Tarihimiz Üstüne Bir Tecrübe”, *Türk Yurdu*, C. 15-1, S. 165-4 (1925), s. 136-38.
- , “Milli Bayramımız”, *Anadolu Mecmuası*, S. 5 (1924), s. 179-81.
- , “Tarihten Dersler: Halil Paşa’nı İdamı”, *Türk Yurdu*, C. 18-4, S. 181-20 (1926), s. 63-65.
- Yazman, M. Şevki, “Elektrikli Türkiye IV”, *Kadro*, S. 16 (1933), s. 42-46.
- Yınanç, Mükrimin Halil, “Milli Tarihimizin İsmi”, *Anadolu Mecmuası*, S. 1 (1924), s. 5-9.
- , “Milli Tarihimizin Mevzuu 1”, *Anadolu Mecmuası*, S. 2 (1924).
- , “Milli Tarihimizin Mevzuu 2”, *Anadolu Mecmuası*, S. 2 (1924), s. 95-101.

Yücel, Hasan Âli, “Lévy-Bruhl”, *Ülkü*, C. 8, S. 45 (1936), s. 180-86.

Zafir, Kazım, “La Maison de Protection pour les Enfants Vagabonds”, *La Turquie Kémaliste*, S. 4 (1934), s. 13-19.

Zahir Sıdkı, “Zümre Edebiyatları”, *Kültür Haftası*, S. 20 (1936), s. 377.

Ziya Gökalp, “Ocaklar Ne Yapmıştır, Vazifesi ve Gayesi Nedir?”, *Türk Yurdu*, C. 21-7, S. 196-35 (1928), s. 76-80.

“Ziya Gökalp’in Vefatı Yıldönümü”, *Türk Yurdu*, C. 22-8, S. 204-43 (1928), s. 180-83.

Tetkik Eserler

Açıkgöz, Halil, “Mehmet İzzet”, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 21-36.

Ahiska, Meltem, *Occidentalism in Turkey: Questions of Modernity and National Identity in Turkish Radio Broadcasting*, I.B.Tauris, London, New York 2010.

Ahmad, Feroz, *Bir Kimlik Peşinde Türkiye*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.

———, *İttihat ve Terakki: 1908-1914*, çev. Nuran Yavuz, Kaynak Yayınları, İstanbul 1999.

———, *İttihatçılıktan Kemalizme*, çev. Fatmagül Berktaş, Kaynak Yayınları, İstanbul 1996.

———, *Jön Türkler ve Osmanlı’da Milletler: Ermeniler, Rumlar, Arnavutlar, Yahudiler ve Araplar*, çev. Ayşen Gür, İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2017.

———, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, çev. Yavuz Alogan, Kaynak Yayınları, İstanbul 2012.

Akçura, Gökhan, “La Turquie Kémaliste’in Öyküsü”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si: La Turquie Kamâliste*, ed. Nilgün Uysal, Serra Tüzün, Boyut, İstanbul 2012, s. 10-13.

Aksan, Virginia H, Daniel Goffman, (ed.), *Erken Modern Osmanlılar: İmparatorluğun Yeniden Yazımı*, çev. Güneş Ayas, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.

Akşin, Sina, *Kısa Türkiye Tarihi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.

Anderson, Benedict, *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması*, çev. İskender Savaşır, Metis, İstanbul 2011.

Arai, Masami, *Jön Türk Dönemi Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2016.

Arısan, Mehmet, “The Loss of the Lost: The Effects of the Balkan Wars on the Construction of Modern Turkish Nationalism”, *War and Nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and*

- their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 704-26.
- Atalay, Onur, *Türk'e Tapmak: Seküler Din ve İki Savaş Arası Kemalizm*, İletişim Yayınları, İstanbul 2018.
- Aydın, Ertan, "Peculiarities of Turkish Revolutionary Ideology in the 1930s: The 'Ülkü' Version of Kemalism, 1933-1936", *Middle Eastern Studies*, C. 40, S. 5 (2004), s. 55-82.
- Aydoslu Sait, "Milliet ve Milliyet", *Ülkü*, C. 2, S. 10 (1933), s. 281-84.
- Aykaç, Çağla Elçin, *Kemalist Utopia: A Study of the Propaganda Magazine La Turquie Kemaliste (1934-1948)*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2003.
- Ayvazoglu, Beşir, *Peyami: Hayatı, Sanatı, Felsefesi, Dramı*, Ötüken, İstanbul 1998.
- Balım-Harding, Çiğdem, "The Last of the Anatolian Nationalists: Nurettin Topçu", *Studies in Honour of Clifford Edmund Bosworth: The Sultan's Turret*, ed. C. Hillenbrand, Brill, Leiden 1999, s. 1-18.
- Bali, Rifat, Arus Yumul, Foti Benlisoy, "Yahudi, Ermeni ve Rum Toplumlarında Milliyetçilik", *Milliyetçilik (Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 919-23.
- Barth, Fredrik, "Giriş", *Etnik Gruplar ve Sınırları*, çev. Ayhan Kaya, Seda Gürkan, Bağlam, İstanbul 2001, s. 11-40.
- Belge, Murat, "Türkiye'yi Değil Ama, 'Nereye Varılmak İstendiğini' Göstermek Üzere...", *Bugünün Bilgileriyle Kemal'in Türkiye'si: La Turquie Kamâliste*, ed. Nilgün Uysal, Serra Tüzün, Boyut, İstanbul 2012, s. 34-39.
- Berkes, Niyazi, *The Development of Secularism in Turkey*, Hurst&Company, London 1998.
- , "Translator's Introduction", *Turkish Nationalism and Western Civilization: Selected Essays of Ziya Gökalp*, çev. Niyazi Berkes, Columbia University Press, New York 1959, s. 13-31.
- Berktaş, Halil, *Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuat Köprülü*, Kopernik Kitap, İstanbul 2018.
- Billig, Michael, *Banal Nationalism*, Sage, London ; Thousand Oaks, Calif 1995.
- Birinci, Ali, "Sunuş", *Türk Yılı: 1928*, ed. Yusuf Akçura, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2009, s. XI-XXII.

- Bora, Tanıl, “Sunuş”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 15-22.
- Bostancı, Naci, *Kadrocular ve Sosyo Ekonomik Görüşleri*, Kültür Bakanlığı, Ankara 1990.
- Buçukcu, Öner, *Milliyetçilik: Tarih, Teori ve Temel Meseleler*, Ketebe, İstanbul 2020.
- Bülbül, Özlem, *Remzi Oğuz Arık and Cultural Nationalism in Turkey*, (Yüksek Lisans Tezi), Boğaziçi Üniversitesi, İstanbul 2006.
- Calhoun, Craig, *Milliyetçilik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2007.
- Chatterjee, Partha, *Milliyetçi Düşünce ve Sömürge Dünyası*, çev. Sami Oğuz, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Copeaux, Etienne, *Tarih Ders Kitaplarında (1931 - 1993) Türk Tarih Tezinden Türk-İslam Sentezine*, çev. Ali Berktaş, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2000.
- Çelik, Zeynep, *Avrupa Şark’ı Bilmez: Eleştirel Bir söylem, 1872-1932*, Koç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2020.
- Çetinsaya, Gökhan, “Kalemiye’den Mülkiye’ye Tanzimat Zihniyeti”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 54-71.
- Çınar, Metin, *Anadoluculuk ve Tek Parti CHP’de Sağ Kanat*, İletişim Yayınları, İstanbul 2013.
- Çınaroğlu, Aykut, Duygu Çelik, *Atatürk ve Alaca Höyük*, Ekici Form Ofset, Ankara 2010.
- Davison, Roderic, “Nationalism as an Ottoman Problem and the Ottoman Response”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 25-56.
- Deren, Seçil, “Türk Siyasal Düşüncesinde Anadolu İmgesi”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Milliyetçilik*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 533-40.
- Deringil, Selim, *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji: II. Abdülhamid Dönemi (1876-1909)*, çev. Gül Çağalı Güven, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2007.
- Dieckhoff, Alain, “Siyasal Milliyetçiliğe Karşı Kültürel Milliyetçilik mi?”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 83-102.

- Dieckhoff, Alain, Christophe Jaffrelot, “Giriş”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 9-19.
- Durgun, Sezgi, *Memalik-i Şahane'den Vatana*, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Engin, Vahdettin, *Bir Devrin Son Sultanı II. Abdülhamid*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2017.
- Eren, Ali Kemal, *Critique of Eurocentrism in Kadro Journal*, (Yüksek Lisans Tezi), Orta Doğu Teknik Üniversitesi, Ankara 2019.
- Ersanlı, Büşra, *İktidar ve Tarih: Türkiye’de “Resmi Tarih” Tezinin Oluşumu (1929-1937)*, İletişim Yayınları, İstanbul 2003.
- Ertan, Temuçin, “Kadro Dergisi Niçin Kapandı?”, *Atatürk Dergisi*, C. III, S. 4 (2003), s. 19-34.
- Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, *Essai sur la transformation du Code familial en Turquie : Étude de sociologie juridique appliquée*, Éditions Berger-Levrault, Paris 1935.
- , *Ziya Gökalp: Étude biographique, publiée à l’occasion de l’anniversaire de la mort de Ziya Gökalp*, Éditions Berger-Levrault, Paris 1935.
- , *Ziya Gökalp: Sa vie et sa sociologie: Essai sur l’influence de la sociologie française en Turquie*, Éditions Berger-Levrault, Paris 1935.
- Gat, Azar, Alexander Yakobson, *Nations: The Long History and Deep Roots of Political Ethnicity and Nationalism*, Cambridge University Press, Cambridge 2013.
- Duran Can Gazioğlu, II. Meşrutiyet Sonrası Düşünce ve Edebiyat Hareketleri İçerisinde Türk Derneği Dergisi, (Yüksek Lisans Tezi), Erciyes Üniversitesi, Kayseri 2017.
- Gellner, Ernest, *Milliyetçiliğe Bakmak*, çev. Simten Coşar, Nalan Soyarık, Saltuk Özertürk, İletişim Yayınları, İstanbul 2009.
- Georgeon, François, *Osmanlı-Türk Modernleşmesi (1900-1930)*, çev. Ali Berktaş, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- , “Türk Milliyetçiliği Üzerine Düşünceler: Suyu Arayan Adam’ı Yeniden Okurken”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekin, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 23-36.
- , *Des Ottomans aux Turcs: Naissance d’Une Nation*, Isis Press, İstanbul 1995.
- Goalwin, Gregory J., *Borders of Belief: Religious Nationalism and the Formation of Identity in Ireland and Turkey*, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey 2022.

- Göktürk, Eren Deniz, “1919-1923 Türk Milliyetçilikleri”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 103-16.
- Güngör, Nevin, *Fındıkoğlu’nun Kültür, Eğitim ve Dil Üzerindeki Görüş ve Önerileri*, (Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1988.
- Güz, Nurettin, *Tek Parti İdeolojisinin Yayın Organları, Halkevleri Dergileri : 1932-1950*, Bilge Yapım, Ankara 1995.
- Haddad, William W., “Nationalism in the Ottoman Empire”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 3-24.
- Hanioğlu, M. Şükrü, *A Brief History of the Late Ottoman Empire*, Princeton University Press, Princeton 2008.
- , *Atatürk: An Intellectual Biography*, Princeton University Press, Princeton 2013.
- , *Atatürk: Entelektüel Biyografi*, Bağlam, İstanbul 2023.
- , *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük*, İletişim Yayınları, İstanbul 1986.
- , *Preparation for a Revolution: the Young Turks, 1902-1908*, Oxford University Press, Oxford ; New York 2001.
- , *The Young Turks in Opposition*, Oxford University Press, New York 1995.
- Harris, George S, *The Communists and the Kadro Movement Shaping Ideology in Atatürk’s Turkey*, Isis Press, İstanbul 2010.
- Hayes, Carlton J. H, *Milliyetçilik: Bir Din*, çev. Murat Çiftkaya, İz Yayıncılık, İstanbul 2010.
- Heyd, Uriel, *Foundations of Turkish Nationalism: The Life and Teachings of Ziya Gökalp*, Luzac&Company and The Harvill Press, Londra 1950.
- Hroch, Miroslav, *Avrupa’da Milli Uyanış*, çev. Ayşe Özdemir, İletişim Yayınları, İstanbul 2011.
- Hüseyin Kazım Kadri, *Ziya Gökalp’in Tenkidi*, ed. İsmail Kara, Dergah, İstanbul 2018.
- İrem, Nazım, “Turkish Conservative Modernism: Birth of a Nationalist Quest for Cultural Renewal”, *International Journal of Middle East Studies*, C. 34, S. 1 (2002), s. 87-112.

- Jaffrelot, Christophe, “Bir Milliyetçilik Kuramı İçin”, *Milliyetçiliği Yeniden Düşünmek: Kuramlar ve Uygulamalar*, çev. Devrim Çetinkasap, İletişim Yayınları, İstanbul 2010, s. 23-82.
- Kara, İsmail, *Bir Düşünce Tarihi Metni Olarak İstiklâl Marşı*, Dergah, İstanbul 2022.
- Karagözoğlu, Gülşen, *Zakir Kadiri Ugan'ın Hayatı, İlmi Şahsiyeti ve İslam Tarihi Çalışmalarındaki Yeri*, (Yüksek Lisans Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2015.
- Karaömerlioğlu, Asım, *Orada Bir Köy Var Uzakta: Erken Cumhuriyet Döneminde Köycü Söylem*, İletişim Yayınları, İstanbul 2017.
- , “The Role of Religion and Geography in Turkish Nationalism: The Case of Nurettin Topçu”, *Spatial Conceptions of the Nation: Modernizing Geographies in Greece and Turkey*, ed. Çağlar Keyder, Thalia Dragonas, Nikiforos Diamandouros, Tauris Academic Studies, New York 2010, s. 93-110.
- Karpat, Kemal, “Nationalism”, *Encyclopedia of the Ottoman Empire*, ed. Gabor Agoston, Bruce Masters, Facts On File, New York 2009s. 420-25.
- , *Osmanlı'da Değişim, Modernleşme ve Uluslaşma*, çev. Dilek Özdemir, İmge Kitabevi, Ankara 2006.
- , *Osmanlı'dan Günümüze Asker ve Siyaset*, Timaş Yayınları, İstanbul 2010.
- , *Osmanlı'dan Günümüze Kimlik ve İdeoloji*, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- , *Osmanlı'dan Günümüze Ortadoğu'da Millet, Milliyet ve Milliyetçilik*, çev. Recep Boztemur, Timaş Yayınları, İstanbul 2011.
- , *Türk Demokrasi Tarihi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2012.
- , *Türk Siyasi Tarihi: Siyasal sistemin evrimi*, Timaş Yayınları, İstanbul 2015.
- Kaya, Bayram Ali, Sezai Küçük, (ed.), *Defter-i Dervîşân: Yenikapı Mevlevîhânesi Günlükleri*, Zeytinburnu Belediye Başkanlığı, İstanbul 2011.
- Kieser, Hans-Lukas, *Türklüğe İhtida: 1870-1939 İsviçre'sinde Yeni Türkiye'nin Öncüleri*, çev. Atilla Dirim, İletişim Yayınları, İstanbul 2008.
- Kocatürk, Utkan, *Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918-1938*, Türk Tarih Kurumu, Ankara 2000.

- Koçak, Cemil, “Yeni Osmanlılar ve Birinci Meşrutiyet”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 72-82.
- Kösoğlu, Nevzat, “Türk Milliyetçiliği İdeolojisinin Doğuşu ve Özellikleri”, *Milliyetçilik (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 4)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2008, s. 208-25.
- Kushner, David, *The Rise of Turkish Nationalism, 1876–1908*, Frank Cass, London 1977.
- Kuyaş, Ahmet, “*The Ideology of Revolution*”: *An Inquiry into Şevket Süreyya Aydemir’s Interpretation of the Turkish Revolution*, (Doktora Tezi), McGill University, Montreal 1995.
- Levent, Sinan, *Japon Turancılığı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2016.
- Lewis, Bernard, *Modern Türkiye’nin Doğuşu*, çev. Boğaç Babür Turna, Arkadaş, İstanbul 2015.
- Limoncuoğlu, Alihan, *The Evolution of Turkish Nationalism Between 1904 and 1980*, (Doktora Tezi), University of Exeter, Exeter 2015.
- Marco Antonsich, Michael Skey, “Introduction: The Persistence of Banal Nationalism”, *Everyday Nationhood: Theorising Culture, Identity and Belonging after Banal Nationalism*, Palgrave Macmillan, London 2017, s. 1-13.
- Mardin, Şerif, “Yeni Osmanlı Düşüncesi”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 42-53.
- , *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*, çev. Mümtazer Türköne, Fahri Unan, İrfan Erdoğan, İletişim Yayınları, İstanbul 1996.
- Mehmet Emin, “Milliyet Nazariyeleri ve Milli Hayat”, *Milliyet Nazariyeleri ve Millî Hayat: Mehmet İzzet’in Hayatı, Eserleri ve Fikirleri Hakkında Yazılanlar*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 2018, s. 37-47.
- Odabaşı, İsmail Arda, *II. Meşrutiyet Dönemi Basın ve Fikir Dünyasında Genç Kalemler Dergisi*, (Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi, İstanbul 2006.
- Oral, Mustafa, *Kemalist Cumhuriyetin İnşası : Bir İdeolojik Aygıt Olarak Ülkü Dergisi*, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul 2016.

- Öğün, Süleyman Seyfi, “Peyami Safa’nın Muhafazakâr Yanılgısı”, *Toplum ve Bilim*, S. 74 (1997), s. 102-54.
- Özbek, Nadir, “Zeki Velidi Togan ve Milliyetler Sorunu: Küçük Başkurdistan’dan Büyük Türkistan’a”, *Zeki Velidi Togan: İlmî Hayatı, Eserleri, Siyasî Faaliyetleri, Hatıralar*, ed. Serkan Acar, Kronik Kitap, İstanbul 2021, s. 410-27.
- Özcanlı, Şeydanur, *Erken Cumhuriyet Dönemi Mimarlığı’nın Söyledikleri: La Turquie Kemaliste Dergisi’nin (1934-1948) Mimari Fotoğraflarının Görsel Teoriler ve Tarihsel Metinler Üzerinden Tarihyazımsal Okunması*, (Yüksek Lisans Tezi), Çankaya Üniversitesi, Ankara 2022.
- Özdemir, Yasin, *Nurettin Topçu and the First Decade of His Anatolianist Journal Hareket: (1939-49)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2014.
- , “TBMM. Hükümeti ve Osmanlı Bankası İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Tarihin Engin Sularında: Prof. Dr. Vahdettin Engin’e Armağan*, ed. Arif Kolay, Ahmet Vurgun, Yeditepe Yayınevi, İstanbul 2022, s. 633-40.
- Özkırımlı, Umut, *Milliyetçilik Kuramları: Eleştirel Bir Bakış*, Doğu Batı Yayınları, Ankara 2008.
- Rogel, Carole, “The Wandering Monk and the Balkan National Awakening”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 77-101.
- Roger, Antoine, *Milliyetçilik Kuramları*, çev. Aziz Ufuk Kılıç, Versus Kitap, İstanbul 2008.
- Satan, Ali, *Türk ve İngiliz Belgelerinde Halifeliğin Kaldırılması*, Yazıgen, İstanbul 2017.
- Selçuk, Mustafa. *Dersaadet Murahhaslığı, 1922-1928: Türk Hariciyesinin Dünyaya Açılan Kapısı*, Alfa Aktüel, Bursa 2013.
- Sevim, Acar, *Halk Milliyetçiliğinin Öncüsü Herder*, Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2008.
- Sezgin, Ömür, “Kadro Hareketi”, *Kadro 1932-Cilt:1 (tıpkıbasım)*, ed. Cem Alpar, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi, Ankara 1979, s. 11-20.
- Singin, Aynur, *Türk Tarih Tezi’nde Yeni Bir İslam Yorumu Arayışı (1932-1937)*, İlmi Etüdler Derneği, İstanbul 2023.
- Smith, Anthony D, *Ulusların Etnik Kökeni*, çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir, Dost Kitabevi, Ankara 2002.
- , *Milli Kimlik*, çev. Bahadır Sina Şener, İletişim Yayınları, İstanbul 1994.

- Somel, Selçuk Akşin, “Millet”, *Historical Dictionary of the Ottoman Empire*, Scarecrow Press, Lanham, Maryland, Oxford 2003, s. 189-90.
- , “Osmanlı Reform Çağında Osmanlıcılık Düşüncesi (1839-1913)”, *Cumhuriyet’e Devreden Düşünce Mirası: Tanzimat ve Meşrutiyet’in Birikimi (Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Cilt 1)*, ed. Tanıl Bora, Murat Gültekingil, İletişim Yayınları, İstanbul 2009, s. 88-116.
- Spencer, William, “Ottoman North Africa”, *Nationalism in a Non-national State: The Dissolution of the Ottoman Empire*, ed. William W. Haddad, William Ochsenwald, Ohio State University Press, Columbus 1977, s. 103-27.
- Sunar, Lütfi, “Giriş: Çağdaş Türk Düşüncesinin Temel Meseleleri, Dönemlendirme ve Tasnif”, *Müslüman Dünyada Çağdaş Düşünce*, 4 cilt, Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, Ankara 2020, C. 1 , s. 19-59.
- , “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C. 2, S. 1 (2004), s. 511-26.
- Şimşek, Sefa, *Bir İdeolojik Seferberlik Deneyimi: Halkevleri 1932-1951*, Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2002.
- Şirin, Funda Selçuk, “The Traumatic Legacy of the Balkan Wars for Turkish Intellectuals”, *War and Nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 679-703.
- Taluğ, Cemal, “Ankara Üniversitesi: Önsöz”, *Atatürk ve Alaca Höyük*, Ekici Form Ofset, Ankara 2010, s. 11-12.
- Tanör, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2016.
- Tekeli, İlhan, Selim İlkin, *Bir Cumhuriyet Öyküsü: Kadrocuları ve Kadro’yu Anlamak*, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 2003.
- Toprak, Zafer, *Atatürk: Kurucu Felsefenin Evrimi*, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul 2020.
- , *Darwin’den Dersim’e Cumhuriyet ve Antropoloji*, Doğan kitap, İstanbul 2012.

- , “Nâzım Hikmet’in ‘Putları Kırıyoruz’ Kampanyası ve Yeni Edebiyat”, *Toplumsal Tarih*, S. 261 (2015), s. 34-42.
- , *Türkiye’de Yeni Hayat: İnkılap ve Travma: 1908-1928*, Doğan Kitap, İstanbul 2017.
- Tunçay, Mete, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek-Parti Yönetimi’nin Kurulması (1923 - 1931)*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 1999.
- Türkan-Okumuş, Büşra, *Türkiye’de Modernleşme ve Propaganda: Yeni Cumhuriyet’i Tanıtmak, La Turquie Kemaliste Dergisi (1934-1948)*, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Bilgi Üniversitesi, İstanbul 2017.
- Türkeş, Mustafa, *Ulusçu Sol Bir Akım: Kadro Hareketi, 1932-1934*, 1. baskı., İmge Kitabevi, Kızılay, Ankara 1999.
- Uçman, Abdullah, “Peyami Safa’nın Türk İnkılâbına Bakışları”, *Erdem*, S. 62 (2012), s. 251-60.
- Uyar, Hakkı, “Edouard Herriot’nun Atatürk’le Görüşmesi (1933) ve Türk Devrimi Hakkındaki Görüşleri”, *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si: La Turquie Kamâlisme*, Boyut, İstanbul 2012, s. 46-49.
- Uysal, Nilgün, Serra Tüzün, (ed.), *Bugünün Bilgileriyle Kemal’in Türkiye’si: La Turquie Kamâlisme*, Boyut, İstanbul 2012.
- Üstel, Füsun, *Türk Ocakları (1912-1931): İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği*, İletişim Yayınları, İstanbul 2010.
- Yavuz, M. Hakan, “Warfare and Nationalism: The Balkan Wars as a Catalyst for Homogenization”, *War and Nationalism: the Balkan Wars, 1912-1913, and their Sociopolitical Implications*, ed. M. Hakan Yavuz, Isa Blumi, The University of Utah Press, Salt Lake City 2013, s. 31-84.
- Zürcher, Erik Jan, *Modernleşen Türkiye’nin Tarihi*, çev. Yasemin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul 2015.

Elektronik Kaynaklar

- Akyıldız, Ali, “TANZİMAT - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/tanzimat> [Erişim tarihi: 05.08.2020].

- Ayvazoğlu, Beşir, “KÜLTÜR HAFTASI - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kultur-haftasi> [Erişim tarihi: 18.08.2020].
- Hanioğlu, M. Şükrü, “İTTİHAT ve TERAKKÎ CEMİYETİ - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ittihat-ve-terakki-cemiyeti> [Erişim tarihi: 19.12.2022].
- Hüseyin Çelik, “Genç Kalemler”, TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/genc-kalemler> [Erişim tarihi: 16.01.2024].
- Kahraman, Alim, “ÜLKÜ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ulku> [Erişim tarihi: 22.11.2023].
- Kara, Mustafa, “İZBUDAK, Veled Çelebi - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/izbudak-veled-celebi> [Erişim tarihi: 16.10.2023].
- Karaer, İbrahim, “Türk Yurdu Dergisinin İkinci Yayın Döneminde (1923-1931) Türkçülük, Dış Türkler ve Türk Birliği Düşüncesi (1. Bölüm) - İbrahim KARAER”, <https://www.turkyurdu.com.tr/yazar-yazi.php?id=3216> [Erişim tarihi: 29.08.2023].
- “Ötüken Kitap | Türk İnkılabına Bakışlar Peyami Safa”, <https://www.otuken.com.tr/turk-inkilabina-bakislar> [Erişim tarihi: 29.12.2022].
- Parlatır, İsmail, “KADRO”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, <https://islamansiklopedisi.org.tr/kadro> [Erişim tarihi: 11.06.2020].
- Pialat, Maurice, (haz.), *04- BOSPHORE (1964) MAURICE PIALAT*, <https://www.youtube.com/watch?v=QbkMYDfm92M> [Erişim tarihi: 20.08.2023].
- , (haz.), *Bosphore*, Kısa Film, Belgesel, Como Films 1964, <https://www.imdb.com/title/tt1866932/> [Erişim tarihi: 20.08.2023].
- “Sebilürreşad - İDP - İslamcı Dergiler Projesi”, <https://katalog.idp.org.tr/dergiler/97/sebilurresad> [Erişim tarihi: 17.01.2024].
- “Tarihçe – Türk Dil Kurumu”, <https://tdk.gov.tr/tdk/kurumsal/tarihce-2/> [Erişim tarihi: 18.01.2024].
- “Tarihçe – Türk Tarih Kurumu Başkanlığı”, <https://www.ttk.gov.tr/genel/tarihce/> [Erişim tarihi: 07.09.2020].
- Tuncer, Hüseyin, “TÜRK YURDU - TDV İslâm Ansiklopedisi”, <https://islamansiklopedisi.org.tr/turk-yurdu> [Erişim tarihi: 29.08.2020].

Uçman, Abdullah, “ANADOLU MECMUASI”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/anadolu-mecmuasi> [Erişim tarihi: 26.11.2023].

———, “NECİP ÂSİM YAZIKSIZ- TDV İslâm Ansiklopedisi”,
<https://islamansiklopedisi.org.tr/necip-asim-yaziksiz> [Erişim tarihi: 16.10.2023].

EKLER

EK 1: *Anadolu Mecmuası*, son sayı, ön kapak
(sayı 9-10-11, Aralık-Ocak-Şubat 1924-1925)

DİNLE EY İSRAİL

İbranî şiirlerinden :

Şairi: André Spire

Dinle ey İsrail ;
Sen dualarında : "Cefalarımın öcünü alan, kavgalarımda yardımına koşan, haklarımı koruyan, düşmanlarımı ezen, zalim-lerimi öldüren ebede hamdüsena olsun! Böğürlerimi kuvvetle kuşatan ebede hamdüsena olsun!.. diye söylediğin sözleri tekrar etmekten yorul-mayacak mısın ?

Dinle ey İsrail ;

Düşmanlarının yerlere vurulmuş olduğunu, kanlar içinde kızardığını gördün mü ? gözlerin bunların perişanlığı üzerine eğildi mi ? Allahın bur-ların çene kemiklerine vurdu mu ? Şeririn dişlerini kırdı mı ? Kulakların sana karşı birleşenlerin ölümünü işiderek şadoldu mu ? Ebet senin ihtiyar-lığını çiçek açmış zeytin ağacınıninki gibi bir yeni ve taze hayatta canlan-dırdı mı ?

Dinle ey İsrail ;

Sen kanununu kalbinin içine kazdın. Sabah ve akşam sol kolunun üye-rine doladın. Gözlerinin arasına bir sargı gibi bağladın. Evinin direklerine, kapılarının üzerine çakup perkiştirdin. Lâkin yine bütün milletlerin hakir ve zelilisin ! Milletler seni bir günahkâr kadın gibi kirlетtiler.

Dinle ey İsrail ;

Daha uzun müddet sen bu allahında kuvvet ümit edecek misin ? Birgün onun yüzüne dik bakmaya cesaret etmiyecek misin ? Sen bir kere onun bulutların altında çeküp sürükleyen eline bak : Bu fiil ve hareket için bir el midir ? İşçinin bir eli midir ? Adaletin bir eli midir ? Bu elde bir kabarcık yok, bir buruşuk yok, bir bere yok, bir nasır yok .

Dinle ey İsrail ;

Gelecek davutların sapanları için seller yine yuvarlak taşları dağlar-dan indiriyor. Senin eski kılıçlarının uçlarını ve ağızlarını sivriltüp keskin-letmek ve yeniden kesmek için meydanlar ince kum danelerinden bileği taşlarla doludur. Sen eski sapanlarının demirlerinden bir sert gürültü ile patlayan zarif browning'leri yapmak ve bunları yine dövmek için ocakları, örsleri ve çekiçleri tekrar bulacaksın .

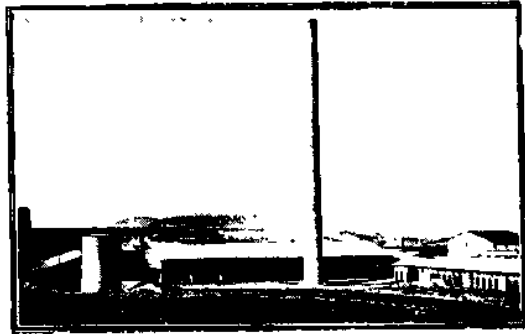
Dinle ey İsrail ;

Silâhlara, artık silâhlara !..

Türkçeye çeviren
MEHMET EMİN

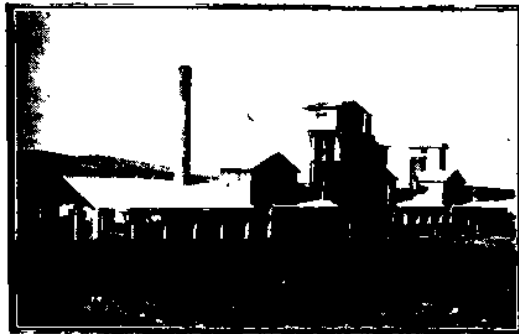
224

قارشو برشكران و مستدارلق اثرى اولق اوزره اونك ، ينى اوغوستك و روما آلاهه سىك نامنه انحاف ايده رك بر معبد انشا ايتشلردى . بو معبد ميلاددن سو كره دو قوزنجى سنده ، ديمك اوغوستك اولومندن ڤسنه اول اكال ايدلشدى . حاجى بايرام ولى جامى و تربه سنى ييتشيك اولان اوغوست معبدى نك ديوارلى حالا محفوظدر . معبدله ايچنده صاغ و صول ديوارلره

آنقرده يكي مناره لر

حك ايديلن لاتينجه كتابه تاريخ ايچون غايت قيمتدار بر اثردر . بو كتابه زمانمزه دكبن صاقلانمشدر ، اوزونلى و فائده ليلكى جهندن غايت بويوك اهميتى حائزدر . اوغوست بر وصيتنامه تاليف ايتش و بو وصيتنامه ، ايكي طونج لوحه به حك ايديله رك روماده اي مپراطورك تربه سى او كنه قونولشدى . « آنسير » سكه سى بوشهرك اوغوست ساپه سنده نائل اولدينى

آنقرده يكي مناره لر

امتيازله قارشى بريدكار اولق اوزره انشا ايتدكلرى « روما و اوغوست معبدى » نك ديوارلرينه اي مپراطورك فعاليت و اجر آتسك خلاصه سنى احتوا ايدن شو وصيتنامه يى حك ايتمكى مناسب كورمشلردر . « آنسير » اهالى سى آكلاسون ديهه بو قيمتدار رسمى وثيقه و سياسى وصيتنامه رو بجه يده ترجمه اولونارق ، قابودن كي رركن معبدك صاغ طرف ديوارى نك طيشنه حك

KADRO.

Türkiye, bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp durmadı.

Bugüne kadar geçirdiğimiz hareketler, şahit olduğumuz muazzam kıyam manzaraları, onun yalnız bir safhasıdır. Bir ihtilâl geçirdik. İhtilâl inkılâbın gayesi değil, vasıtasıdır.

Bu ihtilâl safhasında dursaydık inkılâbımız akım kalırdı. Halbuki o, genişliyor, derinleşiyor. O henüz son sözünü söylemiş, son eserini vermiş değildir. Tesviye edilmiş bir zemin üstünde yarınki Türk cemiyetinin, kendine has ve kendine uygun binası kurulabilmek için, inkılâbımız, derinleşme ve genişleme istikametindedir.

İnkılâp bitaraf bir nizam değildir. Onun içinde yaşayanların, taraftar olsunlar veya olmasınlar, ona intibak etmeleri lâzımdır. İnkılâp, ona taraftar olanların iradelerine, taraftar olmayanların iradelerinin, kayıtsız ve şartsız, bağlanması demektir.

İnkılâbın irade ve mefaati, inkılâbı duyanı ve yürüten azlık, fakat şuurlu bir avangardın, azlık fakat ileri bir KADRO nun iradesinde temsil olunur. Bu kadro, inkılâbın şeniyetinden çıkarılan ve onun seyrine uygun bir şekilde izah edildikçe şekillen ve nazariyeleşen prensipleri kendine şuur edinir. İnkılâbın derinleşmesi demek, her şeyden evvel, bu prensiplerin ve onların ifadesi olan inkılâp ahlâk ve disiplinin, ileri kadronun dimağından genç neslin, şehir halkının ve köylünün dimağına inmesi ve yerleşmesi demektir.

Türkiye bir inkılâp içindedir. Bu inkılâp kendine prensip ve onu yapacaklara şuur olabilecek bütün nazari ve fikri unsurlara maliktir. Ancak bu nazari ve fikri unsurlar inkılâba IDEOLOJİ olabilecek bir fikiriyat sistemi içinde terkip ve tedvin edilmiş değildir. Gerek milli mahiyeti gerek beynelmilel şümal ve tesirleri itibarile, tarihin en manalı hareketlerinden biri olan inkılâbımızın, zatında mündemiç bu ileri fikir ve prensip unsurlarını, şimdi inkılâbın seyri içinde ve onun icaplarına uygun bir şekilde izah işi, bugünkü Türk inkılâp münevverliğine düşen vazifelerin en acil ve en şereflisidir. İnkılâbımızın, her biri ayrı ayrı kıymetli ve orijinal olan bu fikir ve nazariye unsurları birer birer izah edildikçe, bu esaslar inkılâp nesli için kriteriyumlar olacak, yeni ve standartlaşmış inkılâpçı tip böyle doğacaktır. Bu tip her nerede, her ne şerait altında olursa olsun, karşılaştığı her inkılâp sahasında, aynı hadiseyi aynı kriteriyumlara vuracak, aynı ölçülerle düşünecek, aynı neticelere varacak, ve İnkılâbın kendisine has CİHANI TELÂKKİ TARZI böyle vücut bulacaktır.

Hülâsa; Cihanın bin bir çeşit hadisata gebe olan bugünkü esrarengiz gidişi içinde, mukadderatını kendi inkılâbının mukadderatına bağlayan inkılâp neslimizin muhtaç olduğu inkılâp şevkini her zaman uyanık tutmak ve inkılâbımızın bir bakışta idrakimizi durdurur gibi görünen coşkun ve mürekkep cereyanına daima hâkim kalabilmek için, onun prensiplerini hududu muayyen kriteriyumlar şeklinde bilmeye, benimsemeye ve benimsetmeye mecburuz.

KADRO, BUNUN İÇİN ÇIKIYOR.

EK 5: *La Turquie K maliste*, derginin adının dil devrimi kapsamında “La Turquie Kam liste” olduğu sayının kapağı (sayı 7, Haziran 1935). 20. sayıda bu yazımdan vazge ilerek eski imlaya d n lm şt r.

Atatürk au Congrès

Le deuxième Congrès D'HISTOIRE TURQUE

par : le Prof. MUZAFFER GÖKER
Secrétaire général de la Société d'Histoire
Turque

LA SOCIÉTÉ D'HISTOIRE TURQUE a été fondée le 12 Avril 1931, sous le haut patronage d'Atatürk. Son but est de faire des recherches sur l'histoire turque.

La thèse turque de l'histoire, avec les arguments scientifiques dont elle était étayée, avait été énoncée et discutée au premier Congrès national réuni en Juillet 1932.

Les travaux ayant trait aux différents problèmes de l'histoire turque s'étant entre-temps considérablement développés, on crut utile d'en faire connaître

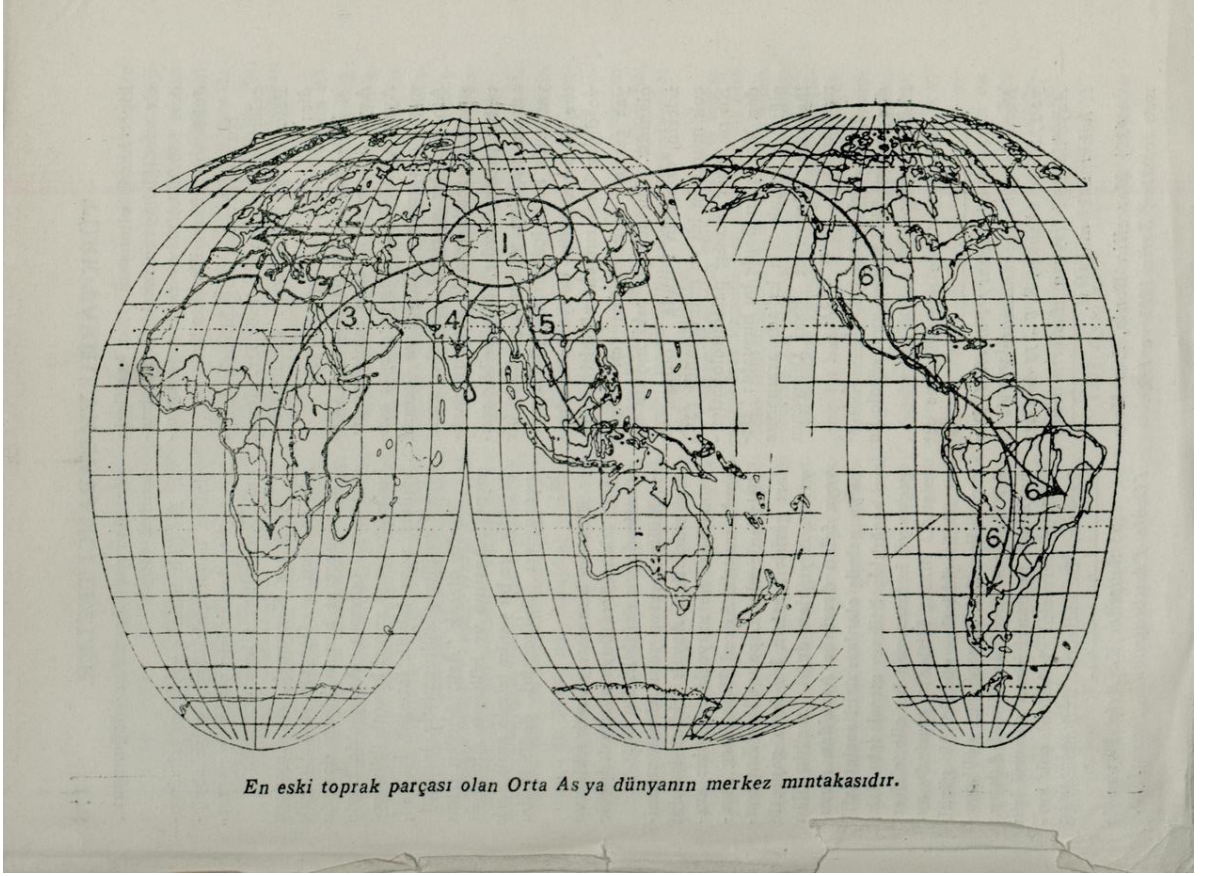
les résultats au monde scientifique turc, ainsi qu'aux étrangers intéressés aux recherches historiques, afin de soumettre ces résultats à une critique serrée et une discussion de large envergure. C'est pour cette raison que la Société d'Histoire Turque prit la décision de convoquer un deuxième Congrès, auquel elle convia un grand nombre de savants turcs et étrangers.

Travaux préparatoires: Il fut décidé d'organiser, à côté du Congrès, une exposition d'histoire. Un comité d'organisation et deux commissions, — dont l'une pour le Congrès et l'autre pour l'exposition, —

EK 7: *La Turquie K maliste*, II. T rk Tarih Kongresi'nin sergisinden bir kare
(sayı 21-22, aralık 1937)

EK 8: *Ülkü*, “En eski toprak parçası olan Orta Asya dünyanın merkez mıntıkasıdır”
izahlı harita (sayı 9, Ekim 1933)

GÜNEŞ — DİL TEORİSİ

Etimoloji, Morfoloji, Fonetik ve Mana Bakı mından
Türk Dili Analiz Yolları

1 — (A) : İlk insanın bulunduğu yer : Buradan kendisini saran haricî âlemdeki (obje) leri temaşa ve tetkik ediyor. (G) güneştir; ilk insanların bütün dikkat ve alâkasını üzerine çeken güneş oluyor.

II — Haricî âlemi teşkil eden (obje) ler, güneşe göre büyüklük veya küçüklük, parlaklık veya sönüklük, yakınlık veya uzaklık itibarıyla farklı bulunurlar. Başka başka dairelerdeki noktalar bu objeleri gösterir.

III — İlk insanların her şeyin üstünde tanıdığı ve her şeyin üstünde tuttuğu ilk (obje) *Güneş* olmuştur; güneş onlar için her şeydi. Güneşi tetkik ede ede onun vasıflarından, hareketlerinden, önce maddî, sonra ruhî, fikrî, abstre mefhumlara intikale başladılar. Böylece güneşten ve onun hareket ve vasıflarından aldıkları başlıca mefhumlar şunlar olmuştur :

1— *Güneşin kndisi; esas, sahip, Allah, efendi, yükseklik, büyüklük, çokluk, kuvvet, kudret;*

2— *Güneşin saçtığı ı ışık, aydınlık, parlaklık;*

3— *Güneşin verdiği sıcaklık, ateş;*

4— *Hareket, imtidat, zaman, me-
safe, yer, kara, toprak, gıda, hayat,
büyüme, çoğalma;*

5— *Renk, su;*

6— *Ses, söz;*

IV— İlk insanlar bütün bu maddî

ve fikrî varlıkları güneşe verdikleri isim ile anlatırlardı. Sonraları kendilerini ve « *ben ego* » mefhumundan çıkan bütün düşünceleri ve nihayet tesbit ettikleri bütün (obje) leri de, taprıkları güneşin ve güneşten çıkan türlü mefhumların yerine koyarak bu ismin anlamını genişletmişlerdir.

Not — Bu kısa izahtan anlaşılıyor ki ilk insan dil denilen varlığı yaratabilmek için güneşi idrâk kabiliyetinden başlıyor ve ondan aldığı mefhumları genişletme ve anlatma çabalamasına girişiyor. Dil bu çabalamanın neticesi oluyor. Onun için biz, Türk dilinin etimolojisini, morfolojisini, fonetik tekâmülünü izah eden filolojiye, (« *Güneş - Dil* » teorisi = *La théorie de « Soleil - langue »*) diyoruz.

Türkçede ana kök ve ondan türeme kökler

1 — İlk insanların güneşe ilk verdikleri isim, (*ağ*) dır. Bu da (a) vokalinin tekrarlanarak uzunca okumasından başka birşey değildir : a, aa, aaa.. = *ağ* olmuştur. İlk ana kök (racine) budur.

2 — Ses cihazı tekâmül ettikçe (*ağ*) ın ilk söylenebilmiş olan tip-leri sırasıyla (*ay, ag, ak, ah*) olmuştur. (*Ağ*) ana kökünün anlattığı bütün anlamlar, zamanla, bu « *birinci derece radikal kökler* » le de anılmıştır.

3 — Ana kökteki (ğ) konsonunu fonetik icap (v) yapmıştır; (v) konsonu da, yumuşuk ve keskin olmak üzere şu seslere inkılâb etmiştir : (b, m, p, f)

Bu konsonlar bir kategori teşkil ediyor. Bu ikinci konson kategorisiyle birinci konson kategorisi arasında müşterek bir had vardır : (v = ğ)

İşte bundan dolayıdır ki birinci ve ikinci konson kategorisine dadıl olan işaretler kök (racine) olmakta birbirinin yerine kaim olurlar ve hepsi bir vokalle birlikte « birinci derece radikal kök » teşkil ederler.

4 — Dilimizde bulunan 21 konsondan ana kökü yaratan (ğ) ile birinci derece radikal kök teşkiline yarayan (y, g, k, h, v, b, m, p, f) çıkınca, daha 11 konson kalır ki, bunlar da üçüncü ve dördüncü konson kategorilerini teşkil ederler.

Üçüncü konson kategorisi t, d, n, r, l.

Dördüncü konson kategorisi: s, ş, c, ç, z, j.

Bu 11 konson dahi ana kök olan (ağ) a bir vokalle yapışarak kaynaşır ve ana kökün (ğ) si ile onu bu konsonlara yapıştıran vokal düşerek « ikinci derece radikal kökler » teşkil eder.

Yani :

Ağ + v. (t, d, n, r, l, s, ş, c, ç, z, j) formüllerinden çıkan :

At, ad, an, ar, al, as, aş, ac, aç, az, aj kökleri de, ana kök yerinde ve onun verdiği anlamlarda görülebilirler.

Ancak bir Türk kelimesinin orijini

nal etimolojik şeklini ve onun esasî anlamını ararken, bu ikinci derece radikal köklerin asıl olmadıklarını düşünmek ve lüzum görüldükçe onların asaletini gösteren ana kökü başlarına dikmek gerektir.

5 — Yukarıda (a) vokaliyle başlayan ana kök (racine) ve birinci ve ikinci derecedeki radikal kökler, ses cihazının tekâmülüyle (r, i, e, o, ö, u, ü,) vokalleriyle de söylenmiştir.

Türk dili köklerinin genel formülü — (v) vokal ve (k) konson işareti olarak alınmak üzere —

V. + K.

dır.

Sekiz vokal ve 21 konson bulunduğu göre Türk dili kökleri 8×21 = 168 olur.

Bunları şöyle gösterebiliriz :

I — Ana kök (racine) = v. + ğ

II — Birinci derece radikal kökler = v. + (y, g, k, h, v, b, m, p, f)

III İkinci derece radikal kökler = v. + (t, d, n, r, l, s, ş, c, ç, z, j)

TÜRK DİLİNDE EKLER

[Şekil — II. ye bakınız]

Buraya kadar Türk dilinde ana kök ile birinci ve ikinci derece radikal kökleri izah ettik. Türk sözleri, etimolojik kuruluşunda bu ana veya radikal kökle başlar. Kelimelerin teşekkülü şu yollardan biriyle olur :

1 — Ya ana veya radikal köke, müstakil mefhumu olan diğer bir kök ulaşır;

2 — Veyahut köke ek mahiyetinde bir takım yapışmalar olur.

EK 10: *Kültür Haftası*, “Memleket Edebiyatı Nasıl olmalıdır?” karikatür serisinden
“Falih Rıfkı’ya göre...”, Zahir Sıtkı (sayı 5, 12 Şubat 1936)

